

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

VII. KÖTET.

ÍRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1889.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet..... *1—30 ig.*

A császári nyilatkozat a nemzetet harezra kényszeríti. — Damjanics győzelmei és jelleme. — Az alvidéki hadsereg. — Gr. Károlyi István ezredet alakít. — Schlik és Irányi. — A budaméri vereség. — Bem jelleme és erdélyi győzelme. — Deczcinbér IG-án herczeg Windiscbgriitz Magyarországot megtámadja. — Kossuth tevékenysége. — Az országgyűlés az úrbéri kárpótlást tárgyalja. — Palóczy a birtokos osztályt megtámadja. — Az igazságtalan javaslat tárgyalását felfüggesztik. — 29-én Perczel Moór-nál csatát vesz. — 180 képviselő hiányzik. — Általános rémület. — Az országgyűlés saját és a kormány székhelyét Debreczenbe helyezi. — Gróf Batthyány Lajos ellenzéke. — A reszketők remegése. — A reszketők béke-küldöttséget javasolnak. — Madarász ellenzi. — Az országgyűlés a 48-iki alapon elfogadja. — Deák, Batthyány, Majlátok, Lonovics megválasztatnak. — Herczeg Windischgratz gőgös válasza — Az országgyűlés és kormány távo-zása. — A haditerv. — A magyar és osztrák sereg. — Az ellenség fővezérének önkénye.

II. Fejezet..... *31— 54-ig.*

A magyar haditerv. — Hiányai. — Görgey házsártos kiált-ványa — Görgey zászlót bont V. Ferdinánd és maga mellett. — Nyomorult kiáltványa. — A seregek hangulata. — A képviselők egyrészc reszkető járványba esvén, Debreczent kerüli. — Páz-

mándy elnök, Szentkirályi Mór, Ghiczy Kálmán, Windischgratznek hódolnak. — A honvédelmi bizottság kiáltványa és rendelete a megyékhez. — A béke- és forradalmi párt Debreczenben. — Az ország iránti hűség és elszántság. — A reszketek vezérei, Kovács Lajos, Kazinczy Gábor, br. Kemény Zsigmond, Bezerédy István, Kubinyi Ferencz, Bartal. — Bartal első rohama Kossuth ellen. — Nyáry Pál közvetítő szerepe.

Lap.

III. Fejezet..... 55-75ig.

Kossuth Lajos fényes beszéde a helyzetről 1849. január 17 én. — Az országgyűlés feloszthatlansági nyilatkozatot hoz, a képviselőket a hazameneteltől eltiltja, büntetést szab az árulókra, rendelkezik az élelmezési és más viszonyokról. — Kiáltvány a nemzethez. — Herczeg Windischgratz vad kiáltványa. — A katolikus főpapság császári nyilatkozata. — A hírlapírók szennyesszavai a császár és anyja személye ellen. — Beöthy Ödönt erdélyi kormánybiztosnak nevezik. — A kremsieri országgyűlés határozata Magyarország ellen.

IV. Fejezet..... 79--103-ig.

Mészáros szikszói veresége. — A visszavonulók vezényletét Tokajnál Klapka veszi át. — Bem, Klapka, Perczel győzelmei. — Görgey a bányavárosok felé vonul. — Windischgratz seregét megosztja. — A selmeczi egérfogó. — Benyiczky a sereget megmenti. — Görgey tánczol, Guyon hősiességgel győz. — Schlik aggasztó helyzete. — Dembinszkyt fővezérnek nevezik. — Schlik, Görgey és Dembinszky hibái miatt menekül. — Torn ally ai csata. — Görgey hetyke napiparancsa és kassai fondorlata. — Görgey kése delme. — Herczeg Windischgratz a pesti farsangot bevégezve csatára indul. — Dembinszky döntő csatára készül. — A kápolnai eredménytelen csata és okai. — Bem veresége, oláh kegyet lenségek. — Bem Urbant megveri. — Eszék árulása. — Vésztörvényszék felállítása. — Kovács Lajos üzemei. — Br. Fiát Ferenczet, Babarczyt, Havast az országgyűlés hazaárulóknak nyilatkoztatja. — Görgey, Klapka, Szemere, Dembinszky ellen szó-

vetkeznek. — Tisza-Füredcn Dembinszkyt leteszik és elfogják. — Kossuth gyengesége. — Görgey és Kossuth politikus társalgása. — Görgeyt Kossuth fővezérnek nevezi. — A kremsieri országgyűlés feloszlása. — Windischgriitz a nemességet lázadónak jelzi, zsarnoki rendelete.

Lap.

V. Fejezet.....105-126-ig.

A gyémánt-pör. — Kossuth Madarászt elejti. — 81 képviselő erkölcsi halála. — Kossuth intése a házhoz. — Kossuth a táborba megy. — Bem geniális győzelme. — Bem az ellenséget Erdélyből kikergeti, Erdélyt szervezi. — A hős Damjanics. — Benyiczky Lajos győzelmei. — Hg. Schwarzenberg miniszterelnök Austriában a szabadelvűeket elfogatja. — Vetter megbetegszik. — Kossuth Görgeyt fővezérnek nevezi. — Bicskei, isaszegi, hatvani győzelmek. — Görgey puskapora kifogy. — Kossuth Görgey tervét elfogadva, a főserég Komárom felmentésére indul. — Perczel a szerb lázadást leveri. — Kossuth a békepártot megijeszti. — Kossuth Debreczenbe visszatér, titkos ülést tartat, a függetlenség kimondását ajánlja. — Kisebbségben marad. — 14-iki nyílt ülés. — Bősze a gyűlést a kálvinista templomba javasolja áttétetni, a reszkető párt megijed, elfogadják.

VI. Fejezet.....127—187-ig.

Kossuth Lajos Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház száműzetését indítványozza, egyhangúlag elfogadtatik. — Kossuth kormányzóvá választatása. — A felelős kormányra], az országgyűlésről rövid viták. — Szemere Bertalan miniszterelnök beszéde. — Függetlenségi nyilatkozat.

VII. Fejezet.....189—215-ig.

A forradalmi kormány. — Az orosz beavatkozást a függetlenségi nyilatkozat idézte-e elő? — Lehetett volna e nélkül az önvédelmet folytatni? — A rémuralom ennek kifolyása volt-e? — Akadályozta-e a békét? — A Zichy-ékszerügybeni határozatok. — Kormányzói és miniszter! eskü. — Madarász Lászlónak a

távozási engedélyt megtagadják. — Az osztrák pénzjegyek érvénytelensége. — Az új kormány. — A kormányzó és Szem ere közti összeütközés.—« Kossuth enged. — Görgey hadügyminiszter, Klapka helyettes lesz. — A békepárt ármányai. — A megyei tisztviselők fizetése. — Adótörvényjavaslat. — A kormány az oroszok ellen keresztes háborút rendel. — E rendelet hiábavalósága. — A nagysarlói fényes győzelem eredménytelenségének okai. — Herczeg Windischgratz elmozdittatik. — Az osztrák sereg Welden alatt. — Komáromi haditanács. — Bayer, Kossuth, Klapka véleménye. — Buda bevételét elhatározzák. — Bem és Bérezel bánáti győzelmei. — Damjanicsot Kossuth hadvezérnek nevezi. — Szerencsétlen lábtörése. — Perczelt Görgey kiboszontja. — Az orosz sereg ápril 30-án Magyarország ellen indul. — Buda lassú bevétele.

Lap.

VIII. Fejezet.....217—243-ig.

Görgey a békepártot kerülgeti, a békepárt visszautasítja. — Kossuth hibája. — Görgey ármányai. — Görgey Pesten kimulat van magát, a Vághoz indul. — 300,000 ellen 140,000. — Klapka komáromi parancsnok. — Bem kétyszeres erővel támadják. — Görgey csatákat vesz. Visoczkyt Miskolczig visszanyomják. — Görgey Ácsnál győz és megsebesül. — Kossuth fővezérnek Mészáros Lázárt nevezi. — A főtisztek ellenszegülnek — Kossuth enged. — Kossuth haditerve. — Haynau akasztat. — Görgey nem engedelmeskedik, 14 napig henyél, csatát vesz és visszavonul. — Orosz ajánlatok. — Görgey visszautasítja. — Guyon Jellasicht megveri. Bem diadala és veresége. — Görgey kéسدelme a magyar seregek egyesülését megghiúsítja. - Dembinszky! Szőreg és Temesvárnál megverik. — Szem ere Görgey t Kossuth megbuktatására hívja. — Görgey, gr. Batthyány Kázmér, Szemere az oroszoknak becsületes békét ajánlanak, de visszautasítatnak. — Görgey Debreczennél csatát vesz. — Aradi ministertanács. — Görgey áruállással vádolják. — Görgey kijelenti a fegyverletételt, Kossuthot lemondásra szólítja fel. — Kossuth lemondása és menekülése. — Görgey dictator lesz. — Világosi fegyverletétel. — Áruállás volt-c?

VII

— Klapkát Komárom feladására szólítja fel. — Klapka tisztes fel-
tételek alatt kapitulál. — Helyes volt-e?

IX. Fejezet

Lap
245 -266-ig.

A bukás okai. — Lehetett volna-e győzni?

X. Fejezet 267—286-ig.

A forradalmi harc következményei Magyarországra és az
európai államalakulásokra.

XI. Fejezet 287—308-ig.

Törvényjavaslatok: adótörvény, nemzetiség, úrbéri kárpót-
lás. — Nemzetiség. — Zsidó emancipáció.

XII. Fejezet 309 334-ig.

Függelék. II. Rákóczy Ferenc kiáltványa magyarul.—
V. Férd inán d októberi és novemberi kiáltványai.

I. FEJEZET.

A császári nyilatkozat a nemzetet harczra kényszeríti. — Damjanics győzelmei és jelleme. — Az alvidéki hadsereg. — Gr. Károlyi István ezredet alakít. — Schlik és Irányi. — A budaméri vereség. — Bem jelleme és erdélyi győzelme. — Deczember 16-án herczeg Windischgrätz Magyarországot megtámadja. — Kossuth tevékenysége. — Az országgyűlés az úrbéri kárpótlást tárgyalja. — Palóczi a birtokos osztályt megtámadja. — Az igazságtalan javaslat tárgyalását felfüggesztik. — 29-én Perczel Moórnál csatát vesz. — 180 képviselő hiányzik. — Általános rémület. — Az országgyűlés saját és a kormány székhelyét Debreczenbe helyezi. — Gróf Batthyány Lajos ellenzéke. — A reszketők remegése. — A reszketők béke-küldöttséget javasolnak. — Madarász ellenzi. — Az országgyűlés a 48-iki alapon elfogadja. — Deák, Batthyány, Majlátok, Lonovics megválasztatnak. — Herczeg Windischgrätz gögös válasza. — Az országgyűlés és kormány távozása. — A haditerv. — A magyar és osztrák sereg. — Az ellenség fővezérének önkénye.

A nemzet és császár kölcsönös nyilatkozatai a rögtöni kibékülés utolsó reményét is eloszlatták, a király, ki magát 48-ra esküvel kötelezte, lemondott, utóda a független, az independens nulli alieno Regno subjectum, Magyarország ellen nyíltan kitűzte a zászlót, harcolni kellett. A sok vereség után a győzelem napja végre a Bánátban kisütött; Kiss Ernő egyik alvezére, a hős Damjanics a szerbeket ismételve megverte. Damjanics, a hős vezér, ki soha sem futott, soha sem kétkedett, szerb szüléktől született, de a szerbeket szolga-érzelmeik- és kegyetlenségeikért senki jobban nem gyűlölte, mint ő. Az osztrák hadseregnél kapitányságig vitte, a fekete sárgák, a vak engedelmesség iskolája azonban nem tudta megrontani, eszménye volt a magyar haza, a szabadság, a harcz, — s mert a hazát, a szabadságot szerette, a többség kormányának mindég engedelmeskedett, hadi tudománynak nem a szabályos visszavonulást, a késlekedést, de az ellenség gyors megtámadását tartotta, nem kímélte saját és pajtásai vérét, de soha sem állott meg addig míg ellenségét tönkre nem tette, nem vágyott csillagok, érdemelek, a tábornoki toll után, mert előtte a haza első, saját személye második volt, nem vitatta, nem mérlegelte a kormány rendeletét, politikáját, mert előtte a kormány a hazát képviselte és tudta azt, hogy a haza megmentésének egyetlen feltétele az egyetértés,

nem mosolygott gúnyosan szerencsétlen bajtársaíra, de azokat megmentette gyakran parancs nélkül; hazafiságával egyenlő volt bátorsága, a golyózáporban mindig maga vezette katonáit, nem ösmerte a természeti akadályokat és győzött mindig, mert katonái szégyenlették volna a hőst elhagyni, a vezér hátra soha sem nézett, de kivont karddal mindég előre rohant, elesett bajtársait új hősök pótolták, seregét győzhetetlennek tartották és gyakran hol egész hadtestestek megszaladtak, ő két kedvencz zászlóaljával a III. és IX.-el nemcsak fedte a szaladókat, de az ellenséget agyon verte és vad futásra kényszerítette. Bamjanics nem tartozott azon irkász bölcs tábornokok közé, kik hűvös szobában, néha jó bor mellett, furfangos terveket koholnak, hatalmas kelepczéket állítanak, de ha az ellenség a kigondolt kelepczébe nem szalad be, ha vitézül harczol, ha nem a tervező észjárása szerint támad vagy véd, ha az alvezérek hibáznak, eszöket vesztek és a visszavonulásban remekelnek, saját hibáikat a bajtársaikra, a kormányra háritják és mindenekelőtt becses személyüket helyezik biztonságba. Bamjanics a theoretikus elmélkedéseket nem kedvelte, taktikájának jelszava az „előre magyar“ volt, a más által készített terveket pontosan végrehajtotta, a hiányokat éles elméjével és vitézségével kiigazította, a véletlen soha sem lepte meg, más tanácsára nem szorult. A hadjárat alatt nem tánczolt, nem lakmározott, de az ellenséget fáradhatlanul kergette, pusztította, különben a legjobb pajtás, a legemberibb katona volt az idegenek iránt, a lázadónak azonban nem kegyelmezett, mert buta bérenczek-

nek, apagyilkosoknak tekintette és kíméletlenül pusztította. Sajnos, hogy kitűnő jellemét, páratlan vitézségét csak későn ismerték fel, és mert hízelegni, fondorkodni nem tudott, csak későn alkalmazták nagyobb állásba, pedig a magyar hadseregben mint katona Bem után a második, mint hazafi első helyet foglalta el. Azt mondják, 48-ban volt egy idő, midőn a magyar kormánytul függött a temesvári várparancsnok kinevezése és ekkor a kormány visszautasította, mert szerb és mert főleg csak kapitány volt; mily másképen fejlődnek a viszonyok, ha egy élesebb eszű kormányelnök a hőst és hazafit felismeri és Temesvár parancsnokának nevezeti? Az alvidéki tábor lelkét képezték a IX. és Ill-ik zászlóalj, ezen két zászlóalj főleg urakból és az értelmiség ifjaibul alakult, a világnak ezen két zászlóaljnál jobb és vitézebb zászlóalja soha sem volt; vitézségre eh ez csak Napoleon gárdája hasonlítható, hazafiságban és értelmiségben azom ban felülmúlta, a IX-ik őrnagya Damjanics, a Ill-iké Földváry Károly volt; a IX-iknek mondá Damjanics egy dicső véres csata után: „Fiaim, mindnyájan tisztséget érdemelnétek, de akkor mi lenne az én 9-ik zászlóaljamból?” Az ezen zászlóaljbani szolgálatot valóságos dicsőségnek tartották, ezek közlegényét más zászlóalj hadnagyainál többre nézték, ezen két zászlóalj soha sem szaladt, e zászlóaljak katonáinak 48-ban és után mindenki kalapot emelt. E két zászlóalj a dicsőségért, a veszedelmekben, a halálos tusákban folytonosan versengett, ha egy ágyukkal tömött hidat, magaslatot, megerősített falut kellett bevenni, minkettő követelte a veszélyt, és ha

nem vezették, neki rohant magátul; egyedüli diszök, megkülönböztetésök, jutalmok a veres sipka volt. A szellem, az önérzet a tisztikar befolyásának legfényesebb bizonyítéka: ezen zászlóaljából a tavaszi hadjáratok alatt — a halállali daczolás mindég áldozatba kerül — sok elesett, sokat tisztté léptettek elő, a törzsállománynak fele tehát a IX. zászlóaljnál elfogyott, a hiányt bihari oláhokbul pótolták és daczára ezen gyenge adaléknak, a zászlóalj régi hírnevét fentartotta, a veres sipkát a vitézség jelvényének tartották és ez tettett a buta parasztnak, de ez magában a golyózaporban hamar elpárolog, mert a nagysarlói csatában a német gránátosok is a medvebőr süveget, mi az osztrákoknál szintén megkülönböztetés volt, hogy könnyebben szaladhassanak, száz számra dobták el, — a IX-ik zászlóaljnál azomban az oláh ujonczot a hősök magaslatára felemelte az, hogy a veres sipkás tiszt soha sem fedte magát, de mindég előrement; beöntötte a vitézséget a besorozásnál lecze, a hadnagy azt monda: „veres sipkás vagy, ha utánam nem jössz és csak egyszer hátra pislantasz, gulyáshusnak apritlak“; az őrmester: „hallod-e kutya, ha csak félre lépsz, agyonlőlek mint kutyát“; a közlegény: „hallod te kölyök, ha velem együtt nem ölöd az ellenséget és meg akarsz fordulni, agyonütlek; ne félj, bátor embert nem ér a golyó, látod én már száz németet megöltem és nem lett semmi bajom^C; az oláh ujoncz először félelemből lett vitéz, később megszokta és helyét megállotta. Általában az alföldi sereg a magyar hadseregnek javát, díszét képezte, tette ezt az anyag, a tisztikar, a vesze-

delmes harcz, az elkeseredés, — az anyag jobb volt, mert itt szolgáltak a régi gyalogok, a régi huszárok, az első honvédszászlóaljok'; a régi katona, ha a tisztikar jó, jobb az ujoncznál, mert gyakorlottak, 48 előtt a katonát, kevés lévén az illeték, nagyon megválogatták. A huszárnál nem csak az embernek, de a lónak is meg kell szokni a tüzet, a szabályos mozgást, a magyar ember mind megüli a lovat, tehát a lovas 1 hónap alatt kész huszár, nem így van a ló, a huszár megüli, de a szokatlan ló elviszi; jobbak voltak az első honvédszászlóaljok, mert ezek az urfiak, a tisztesebbek színe-javábul alakultak, tehát ügyesebben és bátrabban harczoltak. Az alvidéki rendes katonaság tisztikaránál a megtisztulás hamarább és gyökeresebben ment keresztül, mint a többiekénél, a tisztikar nagyrésze eleinte nem értette a játékot, az idegenek, a fekete-sárga magyarok tehát harczoltak, bár kelleetlenül, midőn azomban vezénylő tábornokaik megszöktek, ezek is különböző ürügyek alatt elpárologtak, csak azon idegenek maradtak meg, kik Magyarországon házasodtak, a szerb és oláh rablókkal! fegyver-pajtáságot becsületük tiltotta, ezek kötelességüket mindvégig híven teljesítették, a tábornokok nem vágytak a dictatorságra, nem irigykedtek egymásra, ezen táborban tehát a kormánynak mindenki engedelmeskedett; a hazafiság látva az árulást, rablást, gyilkosságot, gyűlöletté fejlődött a reactio feje ellenében. Jó iskola volt ez a katonaság kiképzésére, mert a császári fegyvertársak, a szerbek nyílt csatában mindég megszaladtak, a rendes katonák Temesvárra, Aradra vonultak

vissza, de a felkelő zsiványok az igen magas és sűrű tengeribe rejtőztek, hol legkevésbé képzelték, onnan támadtak, a sereg folytonos meglepetéseknek volt kitéve, a fáradtakat, maradozókat, betegeket, az ólálkodó k körülkerítették, levetkőztették, ütötték, kínozták, megcsonkították, mesterséges kínok közt megölték; a vezérek, sőt a kormánybiztosok sem gondoltak az élelmezéssel, a liarcz mocsáros helyeken folyt, hiányzott, a bor, pálinka és víz, alkudozások, fegyvernyugvások, hódolatok, csel és árulás volt, ez tehát a legnehezebb harcok közé tartozott, folytonos pihenés nélküli élet-halál harc volt, melyben a katonának nem csak harcolni, de gondolkodni is kellett, az ellenség gyáva, de vad és ravasz volt. Gr. Károlyi István saját költségén egy huszárezredet alakított, a pénzt ugyan a kormány előlegezte úrbéri kárpótlása számlájára, a tiszteket törzstisztig a nemes gróf nevezte, a rémuralom átvette a legénységet lovastul, fegyverestül, de azért a nemes grófon megvette a 700,000 forintot, mibe állítólag az ezred került; a grófnak két fia volt, Ede és Sándor, mindkettő a forradalmi seregben szolgált. A nemes gróf eleget tett a valódi nemességjelszavának: „a nemesség kötelesség* (noblesse oblige). Ez annál dicséretesebb volt, mert a gróf sem fiatal, sem egészséges nem volt, a vagyoni áldozat nem terhelte, mert atyjától 180,000 holdat örökölt, de fejével és vagyonával játszott, és ha nagy összeköttetései nincsenek, egy évi börtön helyett bitófára kerülhetett volna; példáját követték a jeles hazafi, báró Lopresti testvérek, kik vagyonukhoz mérten, bár csak apjuk honosult, egy század huszárt állítottak.

Kossuth Benyiczky Lajost már elébb önkéntes csapat alakításával bizta meg, ki 3000-et szedett Össze és a támadó Hurbánt, a lutheránus papbul lett ezredest az országbul ki kergette. 5-en Schlik tábornok 8000 katonával és 24 ágyúval beütött. Kossuth, Schlik feltartóztatására Pulszky ezredest és Irányi Dánielt mint kormánybiztost küldte. Irányi nagyon reménykedett, az eperjesi főtéren egy kurta farkú nagy lovon kapaszkodva ékes beszédet tartott, mit ezzel végzett: „biztosítom önöket, hogy a határokat annyira megerősítettem, hogy azon egy madár sem szállhat át“, midőn ezen beszédet elmondta, a gonosz félszemű Schlik a határon lovastul, ágyústul, szekereztül átlépett és előcsapatját egy madár; \ogel tábornok vezényelte. Az osztrák taktika sarkpontját a fontolva haladás képezte, Schlik lassan nyomult előre, mi lassan vonultunk vissza, midőn a tömeges visszavonulást megkezdtük, a magyar sereg tetemes része, a szatmári nemzetőri lovasság zöme és a szepesi nemzetőrség nem érkeztek meg, Irányi a kanyargós kassai hegyen nagy szorgalommal ásatta a vadászárkokat, a tótok azonban nagyon kicsire szabták, alig voltak mélyebbek egy öreg nyulfekvésnél, az erdőbe védfalat is állíttatott ölfákbul, e mellett már két század elbújhatott; a gondatlanság és katonai szellem jellemzésére meg kell említenem a haditanácsot, a hadiszállás 9-én Budaméren volt, 10-én estefelé tartották a haditanácsot Ujházy László ebédlőjében, mely a rideg decemberben legmelegebb volt a háznál, én a kályhánál ültem, nem tudván, hogy haditanács lesz, midőn bejöttek nem volt kedvem a

kályhát elhagyni, vártam míg Önkéntest méltóságomat kitessékelik, nem vettek észre, kedélyesen megkezdték és folytatták a tanácskozást németül, — az ellenség erejét ösmerték, a magukét gyanították, Pulszky alezredes parancsnoknak nem tetszett a csata, németül ezt mondá: „állítson kormánybiztos ur rendelkezésemre 10,000 jól felfegyverzett katonát, ez esetben mindenért jótállók^, végre azomban engedett; beszéltek az állásokrul, védelmi állást fogadtak el, súlyt fektettek a menedékes hegyre, melyet ágyú nem védett, de nem gondolkoztak a visszavonulásról, melyben csak Irányi kétkedhetett, ki a lelkesülést ágyúnak tartotta és az ország határait szóval hősiezen megvédte; megkezdődött a csata 11-én reggel kilencz órakor, a nemzetőrség és nép hallérzékeit az ágyubömbölése feszélyezte, egy órai kitartás után a fele az erdőbe elpárolgott, 11 órakor a hegyen 90 lengyelen kívül már nem volt magyar katona, 12 órakor már Kassárol is elszaladt a sereg. Schliket meglepte a győzelem, cselre gondolt és megállót. A szaladásért azonban sem a sereget, sem a vezért elítélni nem lehet, mert volt 1 zászlóalj gyalogságunk, 1000 ember, mely előtte 3 nappal kapott fegyvert, 400 fegyveres nemzetőr, tehát 1400 puska, ütegünk állott 6 sugár, 2 öles ágyubul, melyet Bebek ur 1600-ban csináltatott krasznahorkai várában, a lovas nemzetőrök szénahasu lovakon ültek, egy részének kantárja madzag-, kengyele kötélből állt, az egésznek főleg csákánya és kovás rősz pisztolya volt, — és 90 lengyel, némelyik karddal, pisztolylyal felfegyverezve, — ezzel az erővel megszaladt volna Napoleon is Schlik

előtt. — A csermely folyónál a vitéz lengyel csoport az osztrákokat feltartóztatta, a sereg maradéka Miskolcra, a szepesi nemzetőrök hazavonultak.

December 16-án az erdélyi hadsereg vezényletét Bem József lengyel tábornok vette át, a szétvert sereget Csúcsán Czecz János ezredes tábornoki főnök szedte össze, állt a sereg a később küldött segélylyel együtt 5600 gyalog-, 1300 lovas- és 6000 nemzetőrből.

Bem már a lengyel forradalomban babérokat aratott, a lengyel tüzéséget vezényelte, — Bem a szabadságért rajongott, Lengyelország feltámadását Magyarország függetlensége, az osztrák forradalom diadala által vélvén elérhetni, először Bécsbe ment, a forradalom bukása után Pesten ajánlotta fel szolgálatát, Magyarországnak rendkívüli szolgálatokat tett, mert csak a lángeszű erélyes tábornok bírta az erdélyi seregben uralgó féktelenséget megfékezni; Bem mindjárt kezdetben belátta, hogy Erdély csak a vitéz, tüzes székely faj által szereshető vissza és csakis a székelyek által megtartható, ennél fogva hadművelete alapját a székelyekre fektette; az erdélyi hadsereg helyzete igen kényes volt, mert a sereg az oláhok kellő közepében táborozott, ha csatát vesz, az oláhok felfalják, — e sereg fennmaradása sőt diadala életszükség volt Magyarországra, mert ha Puchner rég! szerencséjéül vezérelve az erdélyi sereget megveri és Nagyváradig előnyomni, ura lesz a bihari, aradi, szatmári, ugocsai, mármárosi oláh-ságnak, a rabló kegyetlenség Magyarországnak is orgiákat tart, s ha Schlik-vel a Tiszánál egyesül, a magyar kormány nem bírt volna biztos visszavonulási helylyel;

hogy ez meg nem történt, csakis Bemnek köszönhetjük, mert más köznapi egyéniség, a megrémültökbe lelket, a fejetlen gondatlanokba rendet önteni nem lett volna képes. Bem a Napoleon által megváltoztatott hadászatot komolyan tanulmányozta, — Bem lángesze egyszerre átlátta az ellenvezér gyengéit és mindenkor felhasználta, kis csapatokkal merész támadásokat tett többszörösen erősebb seregek ellen, katonáival gyors és erős meneteket tétetett, az osztrákokat mindég meglepte, mert Bem serege kétszer, ha a szükség kívánta háromszor annyi utat tett mint az osztrák haditudomány előírta; Bem nagy súlyt fektetett a tüzérségre, maga is jól tudott löni, a helyeket már előre ösmerte, ágyúit mindég a legelőnyösebb helyekre helyezte. Bemnek nem kellett tanácsadó, a terveket maga csinálta és köznyelvre nem bocsájtá, ha ellenét megverte, azt tönkre is silányította, mert folytonosan üldözte, a csatában a hiányt, az ellenség fölényét éles elméjével azonnal belátta és megfordította. Maga szemével látott, a veszély helyén rendesen ott termett, bár beteges és rősz lovas volt, katonáit maga vezette, személyét a veszélynek mindég kitette, vakmerősége határt nem ismert, lélekjelenlétét soha sem vesztette el, soha sem csüggedt, személyes vezénylete alatti serege egyszer 1700 ember- s 4 ágyúra olvadt le, ezen kis erővel fedett állásban Puchner 7000 emberét megtámadta, szerencsésen meg is verte, Puchner visszavonult, azt hitte, Bem tekintélyes sereggel bír; az oroszlánszívű vezér ellenségét megvetve, csudát akart mívelni, elhagyta fedett erdei állását, az ellenséget kergetni kezdte, a síkon

Puchner azonban felismerte a hős csapat csekély számát, megfordult, a nagy erő visszanyomta a hősokeket, a bátor csapatnak hátrálni kellett, nem maradt csak két ágyúja, de Puchner, puszkaporos szekereit is elfoglalta; a fiatal tüzérhadnagy jelenté a szorongatott hősokeket, hogy az utolsó töltését is kilőtte, ekkor a tábornok hidegen, tört németséggel viszonzá: „Wenn wir keins habén, so müssen wir halt nehmen!“ (ha nincs, foglalnunk kell), és csakugyan ügyes mozdulatot téve, Puchnertől szerzett puszkaport, két ágyújával több kárt tett az ellenségben, mint a német 40-el a magyarban. Rendesen kettős, sőt néha 4-szeres ellenség ellen harczolva többször csatát is vesztett, míg az ellenség azonban őt soha sem semmisítette meg. Bem ha győzött, ellenét tönkre verte; utolsó legfényesebb diadala előtt, midőn az oroszok is bejöttek Puchner segélyére és 46,000 rendes katonával állt szemben, csatát vesztett, Puchner el akarta fogni és Becsbe a napot is feljelenté, amelyen a lázadókat vasra veri, Bem Puchner előtt visszavonult, gyors menetben az oroszok által védett Szeben megerősített város előtt termett, az oroszokat megverte, Szebent bevette, a 26,000 orosz Oláhországba vonult, minek hírére Puchner a Beménél sokkal számosabb seregével rémulten Oláhországba szaladt. Heverni nem tudott, midőn nem harczolt, sereget szervezett, — majdnem semmiből derék sereget állított ki. Szigorúan örködött serege élelmezése felett, seregétül sokat kívánt, mert mindég nagyobb erő ellen harczolt, folytonosan kettős meneteket csinált, a csata alatt tisztjeit nem tánczoltatta mint Görgey, de ha győzött, kettős díjt

és fizetést osztott ki katonái és tisztjei közt, nem is ment katonája soha éhen a csatába, serege soha sem panaszkodott. Erős fegyelmet tartott, kezdetben néhány ellenkezőt agyonlövetett, a tehetetleneket elkergette, — a lázadókat nem kímélte, a hódolók iránt azonban kegyelmes volt. — A szónoklatok-, tüntetések-, felköszöntésekhez nem értett, de szabatosan fejezte ki magát, midőn egyszer megveretett és visszavonult, a vitéz Kemény ezredest ezen velős szavakkal bírta meg a legfontosabb hadállás, a piski hid védelmével: „Tartsa magát vitézül, ha a piski hid elvesz, Erdély is elvesz.”^u A jeles ezredes nagy szólamok nélkül is megértette a helyzetet és kötelességét teljesítette. A pénzt, külsőségeket semmire sem becsülte, a vitéz tábornoknak nem volt udvara, mert a hízelgést megvetette, a mulatságra nem volt ideje, felesége volt az ágyú, fiának nézte minden jó katonáját, kevés pénzét elajándékozta, kopott ruhában járt, hasát nem imádta, csak a pezsgőt szerette, ehhez is azonban csak akkor jutott, ha néha tisztjei megvendégelték, magyarul semmit, németül rosszul beszélt, szóvirágokkal nem hathatott, alkata, arcza közönséges, rász lovas volt, paripája ágaskodásával nem vakított, sem magyar sem nagyur nem volt, azért tisztjei becsülték, szerették, egyik tisztje sem vágyott helyére, katonái imádták, nagysága, lángesze, becsületessége előtt Erdélyben mindenki meghajlott, csak Görgey Arthur irigylette és kicsinylette. Bem táborában a polgári szellem uralkodott, a soldatcsca gögje, a katonai nyegleség, a képzelt érdemek követelése, a kardbojt istenítése, az alkotmány s a kormány lené-

zése, a dicsekvés, az osztrák tisztikar hagyományai, — mik a Görgey táborában oly nagyban szerepeltek, — az erdélyi seregnél teljesen hiányzottak, mindenki kötelességének élt, megelégedett a hazafiui öntudat-, a vezér elösmerésével. Bem éles politikai belátással is bírt, egyrészt belátta, hogy Erdélyben a fő hazafielemet a székelység képezi, felösmerte a székelyek harciasságát, a fősulyt tehát a székelyekre helyezte, másrészt látta azt, hogy az oláhok félrevezettettek, hogy 1.200,000 embert számításon kívül hagyni nem lehet, a szász ildomos faj, az alkotást irtással kezdeni nem lehet, a tévelygőket a szabadságnak erőszakkal megnyerni lehetetlen, az alkotmány feladata a különböző fajok megnyerése. Ennélfogva midőn Erdélyt meghódította, a legyőzöttekkel ildomosán bánt, sajnos, hogy egy nyegle ember okos terveit megsemmisítette. Bem kétségkívül a magyar forradalmi háborúnak egyedüli genális fővezére volt, — ellenei, miután a tények mellette bizonyítottak, azt hozzák fel, hogy kis hadtesteket vezérelni tud, de a nagy hadvezetésre képtelen; ez alaptalan kicsinylés, ezt csakis az által czáfolhatta volna meg Bem, ha a magyar nagy hadsereget vezényli, ezt azomban soha sem bízták reá, a temesvári csatába már a csata közben érkezett meg, tehát midőn már Dembinsky rendelkezett, ezért a felelősség nem ötet, de Dembinskyt terheli, — mindenesetre azon hadvezértől, ki 10,000 emberrel 40,000-et kivert, sem a genialitást, sem a hadvezér! tehetséget eltagadni józanon nem lehet, különösen nevetség az érdem megtagadása oly emberektől, kik mindég hátráltak.

Deczember 16-án a komoly veszély megkezdődött, Windischgrätz herczeg Magyarország határait átlépte, serege 50,000-et meghaladt, ez ellenében Görgey 25,000-rel állott, Görgey nem merte seregét kockáztatni, melyben az anyag sem volt a legjobb, ennélfogva folytonosan vonult vissza. Kossuth nagy tevékenységet fejtett ki, deczemberben 30 zászlóaljat fegyverezett fel; az ujonczok tetemes része a Görgey hadseregében működött. Kossuth azonban nagy hibát követett el azáltal, hogy miután a legnagyobb veszély Pozsony felül fenyegetett, a sereg javát az alvidéki hadsereget csak későn indította meg, midőn már az utak is megromlottak, ennélfogva a sereg már a rász alföldi utak miatt is lassan mozoghatott, általában minden talp földet védeni akart, mi által az erő elforgácsolódván, Windischgrätznek a győzelmet megkönnyítették, a másik, még ennél is nagyobb hiba volt, hogy októberben, midőn még a külfölddel közlekedni lehetett, sem elegendő fegyvert nem szerzett, sem Komáromban, mely erre legalkalmasabb hely volt, fegyvergyárat nem alkotott. — 18-án Mészáros a guerillákat megalkotta, ezen csapatoktól sokat vártak, valamit tettek, de sokat nem, mert a guerilla hazája a hegy, az ellenség pedig a síkon mozgott. — A kormány már nyárban önkényes adományra szólította fel az országot, bejött ez évben ajándékban 688,571, kölcsön czimén 993,424 frt. Tekintve a veszélyt, sovány eredmény volt ez, de általában a pénz kevés volt, a főrendek keveset adtak, mert 48-ért nem rajongtak, a középosztály az úrbériség elvesztés sínylette, a polgárok és zsidók, kik legtöbb pénzzel

rendelkeztek, az adományokat csak csepegtették, sokai ártott az adományoknak azon nagyban elterjedt mese, hogy az ajándékozott ezüst egy része a ministerek asztalain díszeleg, ezen czélért ezüstjéül senki sem akart megválni, a papiros-péNZ kibocsájtása az adomány forrását végképen betapasztotía.

A pesti országgyűlés végnapjait az úrbéri kárpótlási törvénynyeli enyeggéssel töltötte. Deczember 8-án, a felsőház az úrbéri kárpótlás alapelveiről szóló törvényt elfogadta, a becslési módozatot azomban nem helyeselte, az eljárást hosszasan tartotta és az alsóházat czélszerűbb javaslat felterjesztésére hívta fel. 24-én a képviselőház az úrbéri kárpótlás Összege tárgyát vette tanácskozás alá, a központ 9 osztálya indítványozta az első 700, az utolsó 300 forinttal, általában 50 frt fokozatos külömbséggel, 1 zsellér 60 forinttal, a kárpótlás részben készpénz-, részben államkötvényekben lesz fizetendő. A kárpótlási művelet befejezte előtt 300 forint előleg adatik, a becslés, osztályozás eszközlésére országos bizottságot ajánl, mely 2 alsó-, 1 felsőházi választandó tagbul áll, beadta Lónyay Menyhért központi előadó, a javaslat tehát a Kossuth műve volt, miután Lónyay ez időben vele jó viszonyban volt. Az öreg Palóczy, ki a nemesség szárnyain emelkedett, támadta meg rozsdás fringijával a szűkmarkú javaslatot, azt majdnem rongygyá akarván tépni, sokalja az összeget, mert a föld nem volt a földesuré, a napszám mindenütt egyenlő, a dézsmaérték is egyenlő, mert Árva-, Turóczban is csak annyi a haszonbér, mint Békésben, 400 forintot ajánl egyenlően az egész országban.

Deák Ferencz egyiket sem fogadja el, mert mindkét javaslat önkényes, a Palóczyé igazságtalan.

Lónyay, a központi előadó, hallgatott, a kormány minden tagja hallgatott, 83 a központ, 107 ellene, hiányzott tehát a képviselőház felénél több, elnapoltatok.

29-én Palóczy indítványa 129-el, 102 ellen bukott.

Bartos Ede 500, 400, 300-at indítványozott, de a ház szavazatképtelen volt. Két jelentéktelen democrata nagyság kijelenti, hogy az urak már eddig is sokat kaptak, nem óhajtja őket tovább hizlalni, a régi álláspontra helyezkedtek, tapsokat azomban nem arattak.

Kossuth, ha tudta volna a nézetkülömbéséget, nem terjeszti be, egyébiránt ezen kérdésben az igazságot és méltányosságot ajánlja.

Deák a vitát helytelennek tartja, midőn a haza veszélyben van és a haza megmentése minden garast igényben vesz. 30-án elnapoltatok.

Ezen vita szomorúan tüntető fel a népképviselő jogérzetét és hazafiságát. 27-én Windischgrätz herceg már Győrt bevette, 29-én Perczel seregét Moórnálszétugrasztották, a haza valóságos veszélyben volt, mert Windischgrätz kiáltványában Magyarország megsemmisítését kimondta, a háborút nemcsak Kossuth személye és a szabadelvű eszmék ellen vitték, Erdélyt, a Bánátot, Bács- és Baranyamegyék elszakítását tűzték ki, a meghagyott magyar tartományt a nemzetiségek szerint szándékoztak feldarabolni, az egyedüli törvényes erkölcsi hatalom az országgyűlés volt, az országgyűlés nem volt szavazatképes, a tapsoncok közül hibázott 210, levonva a kormánybiztosokat, 180 hazafi hiány-

zott. A pozsonyi országgyűlés az ország becsületével biztosította az urbériség kárpótlását, a kárpótlási javaslat semmiképen sem felelt meg a vesztett birtok becsének, mert 1 napi igás-munkás 1 forinton alul sehol sem volt fogadható, a munka tehát maga 1000 forint tőkét képviselt, a dézsma, átlagban a búzát és rozsot 4 forinttal, a zabot 1 forinttal számítva, a jó helyeken jövedelmezett 10 forintot, a felföldön 16 forintot, vagyis a legjobb értéke tett 1400, a legrosszabbó 1300frtot, az országgyűlés pedig megajánlotta a jó helyen az érték felét, a rosszon negyedrészt a valódi értéknek, ezen socialistikus határozat- és vitának köszönhetjük, hogy a kényuralom a szabad ország mértékével mért, miáltal kiesett névleg a birtokosok zsebéből vagy háromszáz millió, valósággal pedig, miután a papirosok 30 perccel olcsóbban keltek, 60 millió, s mert kétharmadát a birtokos adójával törlesztette, tényleges kárpótlás fejében csakis 170 milliót kapott.

Bem a nagy vereséget megelőzőleg Deésnél győzött. A moóri csata után Pesten a legnagyobb rémülés uralkodott, gondolkoztak Buda alatti csatáru, Pest védelméről, de semmit sem tudtak határozni, az ország sorsa kizárólag Kossuthra függött, ha Kossuth elveszti fejét, az országgyűlés kergette nyájként szétfut, a vezérek a fegyvert lerakják és az országot feldarabolják. Az országgyűlést és a kormányt a moóri csata megrémítette; Perczel Mórt a legvastagabb rosszakarat sem gyanúsíthatta, a vereséget nagyobbak gondolták a valóságnál, azt hitték, hogy az egész hadtest az ellenség kezébe került, pedig halottak- és sebesültek-, foglyokban

1400 embert vesztett, tényleg ugyan néhány napra harczképtelen lett, mert nagy része Pestre ugrott és a vidéken bolyongott, valósággal azomban a sereg nem semmisült meg. A nép Pest utczáin tüntetett az alá-
zatos béke barátai ellen, a kormány és országgyűlés székhelyének áttételére Kossuth már előbb gondolt, Görgey Debreczent ajánlotta. Senki sem hitte azomban a nagyon is gyors visszavonulást, a kormány tehát 30-án még sem a székhely-, sem a védelemről tisztában nem volt, — azomban rögtön határozni kellett, mert az előzmények után ítélve Görgey még Budavárára támaszkodva sem volt képes Windischgrätzet feltartóztatni, attul is lehetett tartani, hogy Windischgrätz a Dunán serege egyrészét átküldi és Pestet is megtámadja, Pest védelmére nem gondoltak, a védelmi képességet az ostrom alatt megteremteni nem lehetett, határozni kellett tehát a jövőről és pedig rögtön, mert az ellenség már az ajtón kopogtatott. Gróf Batthyány Lajos a diplomatikus futás és béke barátaiban feltámadt ismét a valósulhatlan béke reménye. 31-én az országgyűlési tanácskozás megkezdése előtt, a reszketők egyik hive, a háznak sápadtan jelenté be, hogy hír szerint, a vad néptömeg Kund Vincze képviselőt és br. Bánfy Pál felsőházi tagot elfogta, a nemzet souverainitás életét a bős forradalmárok fenyegetik, mindkettő gyászos kimúlta, vagy tevékenységek megakadályozása nemcsak nagy igazságtalanság, de nagy veszteség lett volna az országra, mert a képviselő jeles ökörhizlaló, br. Bánfy híres faló volt, a ki Füreden egy reggelire 7 fiatal pulykát elemésztt, különben a

feketesárga eszmékért régóta harczolt; a ház Madarász Lászlót mint rendőrministert küldte ki a rettentő merénylet megakadályozására, a szerencsétlenek megmentése-, a veres mezitlábosok elfogására. Madarász azonban feladatát nem teljesíthető, mert a vad forradalmárok a jeles férfiakat még ki sem fűtyülték, sőt nem is látták. A mai napra vegyes ülés vala kitűzve, Kossuth a kormány- és országgyűlésnek Debreczenbe való áttételét, a békepárt Windischgrätzhez békeküldöttséget ajánlott.

Madarász, ki Kossuthnak jobb keze volt, Kossuth indítványát pártolja, a békeküldöttséget azonban ellenzi, mert a nádor irományai konstatálják azt, hogy a reactio Magyarországon eperjesi lanienát akart előidézni, vele tehát egyezni nem lehet.

Br. Perényi Zsigmond, Kossuth indítványát pártolja.

Gróf Batthyány Lajos a kormány rögtöni áthelyezését, az országgyűlésnek azonban az utolsó perczeni áthelyezését ajánlja; a szerencsétlen Batthyány számos békekudarczai daczára is azt hívé, hogy a béke egyedüli akadálya Kossuth és hívei, ennélfogva el akarta a kormányt távolítani, hogy az országgyűlés a Kossuth befolyásától menekülve, kiegyezkedjék, a szerencsétlen politikus még akkor sem látta be, hogy a háborút Bécsben minden áron akarják, Kossuth személye csak ürügy, nem Kossuthot, de Magyarországot kívánják megsemmisíteni, mert ha nem Magyarország beolvasztása lett volna a főczél, akkor a király a birodalomegységet jelszóul nem tűzi ki, de kormányt nevez, a koronázást kitűzi, és határozottan megígéri a magyar alkotmányos uralmat; az országgyűlés Pes-

ten az utolsó perczig nem maradhatott, mert az országgyűlés együttmaradása, miután az egyedüli törvényes hatalmat az országgyűlés képviselte, az országra életkérdés volt, az országgyűlést részben Kossuth erélye, bűvös egyénisége tartotta Össze, ha tehát Kossuth az országgyűlést elhagyja, az országgyűlés könnyen felbomolhatott volna, ha a kormány az országgyűlés nélkül távozik, ez gyávaságnak tűnt volna fel, és szétrobbantja a kormány iránti bizalmat, mert a magyar sokat eltűr, de a gyávaságot utálja; az országgyűlés Pesten azért sem maradhatott, mert a válság küszöbén álltunk és Görgey hadseregével győzni nem lehetett mert a Windischgrätz hadserege kétszerannyibul állt, mint a magyar hadsereg, ha Görgey Budát védi, Windischgrätz átmegy a Dunán és Pestet elfoglalja, Pestet és Budát egyidejűleg védni nem lehetett, mert Pestnek sem erődjei nem voltak, sem eleséggel hosszabb időre nem vala ellátva, ostromolt nyílt városban országgyűlés nem tanácskozhatik, de 200 ember télben nem is menekülhet, a képviselő nem proletár, nem lehet tehát tőle kívánni, hogy egy sétatálczával szökjék az ellenséges táboron keresztül, 200 ur tömegesen csakis legfeljebb két napig menekülhetett a vasúton, mert ha a csatát megkísérlik, már két nap múlva a vasút felett az ellenség rendelkezett volna. Batthyány gróf valószínűleg ezt maga is belátta, csakis ezért ellenezte azt, hogy a békeküldöttség akadályait, ellenzése felhagyásával kiesszökölje. Kossuth 48-iki alapon a kibékülést nem óhajtotta, mert ez esetben elesik a katonaság és külügyek feletti rendelkezési jogtul, de egyrészt tudta azt,

hogy Wíndischgrátz a 48-at sem fogadja el, tehát a békeküldöttséggel semmit sem koczkáztat, sőt inkább nyer, mert az egyezkedés ismételt meghíúsulása a nemzetet meg fogja győzni az önvédelem mellőzhetlenségéről; Kossuth a békekísérletet a 48. alapon elfogadta, megválasztattak Majláth György, gróf Batthyányi Lajos, Lonovics egrí érsek, gróf Majláth Antal, Deák Ferencz. Deák Ferencz utasítást kért, jelezte a küldetés sikertelenségének valószínűségét, a küldöttséget röviden utasították, Windischgrátztól fegyvernyugvás és békekötés eszközlésére, a körülményekhez képest megbizattak hogy ő cs. k. felségéhez Bécsbe utazzanak, azonban csakis a 48-iki törvények épségben tartása mellett szerződhetnek. Midőn Batthyány Lajost beválasztották, báró Perényi Batthyány kihagyatását ajánlotta, mert az udvarnál nem kedvelt egyén, eddig is sokat fáradt, mit Batthyány meg is orrolt. Az országgyűlés saját és a kormány székhelyét Debreczenbe tette át, a kormány nagy sietséggel csomagolt és a követe nagy részével rögtön Debreczenbe utazott, a sietséget a hadiesemények nagyban igazolták, mert 1-én már Görgey Biára, Pesthez két mértföldre tette át hadiszállását.

A kormány Görgeyt Budánál ütközetre, a főváros kíméletére és visszavonulásra utasította, Görgeyből a hiúság és házsárt ördöge itt már kitört. Kossuthal mindeddig barátilag érintkezett, mert a helyzetet Kossuth uralta, a felelősség Kossuthot terhelte, Budánál azonban a helyzet urának képzelte magát; pozsonyi érintkezéseikben a kormány és országgyűlés Debreczenbe áttételét ajánlotta, ma azonban, midőn 14 nap alatt

seregével Budáig vonult, midőn a budai csata elfogadására magát képtelennek nyilatkoztatta, tehát ez által Pest tarthatatlanságát konstataálta, Kossuthot gyávasággal vádolta. Pesten a kormány a hadügyek ideiglenes vezetésével Vetter tábornokot és Csányi kormánybiztost bízta meg. Görgey január 2-án Pestre jött, Vetter, Görgey, Perczel, Répássy, Csányi haditanácsot tartottak és következőleg határoztak:

Görgey Vác, Perczel Szolnok felé vonul.

Az alvidéki hadsereg Vécsey vezénylete alatt az országgyűlés fedezetére a közép Tiszához nyomuljon fel.

A legrosszabb esetben Perczel, Mészáros, Vécsey Debreczen felé visszavonulva egyesüljenek.

Görgey feladata az ellenség főerejének foglalkoztatása, a körülmények szerint Komárom vagy a felső Tisza vidéke felé vonuljon vissza, Görgeyvel a Váczon levő 4—5000 gyalogság egyesül, ellenben 1800 lovas és egy zászlóalj gyalog Perczelhez küldetik.

Perczel váltja fel Budánál Görgeyt (azomban szerencsésen elkésett). Görgey 6-án Vácra vonult, Windischgratz ellenállás nélkül foglalta el Budát és Pestet.

A magyar hadsereg január 1-én következő létszámmal bírt:

Rendes csapatok.

1. 26 magyar gyalog zászlóalj 16,000
2. 61 honvéd „ „ 56,500
3. 10 huszárezred 9,600
4. 250 ágyú és tüzér 5,000

Összesen: 86,500

A sereg felosztása.

1. Benyiczky 3,000
2. Görgey Arthur alatt a Feldunánál*) . . . 30,000
3. Perczel Mór 4,600
4. Eszéknél 4,000
5. Bács-, bánát-, aradi sereg Eszterházy, Kis,
Máriássy alatt 23,000
6. Mészáros alatt Miskolcznál 8,000
7. Erdélyi sereg Bem alatt . . 10,000
8. Komáromi, eszéki, pétervárad, lipótvári,
munkácsi helyőrségek 16,000

Összesen: 98,600

vagyis, miután a várakat rendes katonaság védte, az osztrák hadsereggel szemben 60,000 katona állt, ebből 23,000, tehát harmadánál több, decemberi ujoncz volt.

Az osztrák hadsereg
következőleg volt felosztva:

1. Hurbán 1,000
2. Simonies 5,000
3. Windiscbgrätz 50,000
4. Nugent a stájer határon 6,000
5. Bács és Bánát, báró Rukavina, Knicsanin
alatt 38,000
6. Puchner Erdélyben 17,000
7. Schlik Kassán 8,000

Összesen: 125,000

*) Görgey szerint serege Vácznál csak 20,000, tehát a magyar sereg nem 98,600, de csak 88,600 volt.

Az osztrák hadseregnek nem rendes katonasága csakis a bács-bánati táborban volt, ha ezek számlájára 18,000-et levonunk, mennyi alig volt, a magyar 76,000 rendes katonával szemben 107,000 állt, igen nagy fölényvel bírt a tüzérség, mert ágyujok kétszerannyinál is több volt.

A békeküldöttség január 3-án érkezett meg herczeg Windischgrätz táborába, a küldöttség a gögös herczegnél gróf Majlát Antal által jelentette be magát, a herczeg kijelenté, hogy gróf Batthyány Lajos kivételével kész a küldöttséget elfogadni; gróf Batthyány elutasítása kétségkívül az ország méltóságának megsértése volt, mert gróf Batthyány hosszabb ideig V. Ferdinánd miniszerelnöke, a felsőház tagja, gáncs nélküli lovagias jellemű egyéniség volt, a hadakozó fél a békeküldöttekben, hacsak az nem zászlóhagyott szökevény, nem válogathat, az összes küldöttség a békét óhajtotta, sőt a lehetőséget Deák kivételével a küldöttség hitte is, el kellett tehát a megaláztatást túrni és pedig annyival inkább, mert a küldöttség a Windischgrätz-eli kísérlet megghiúsulása esetében ő felségéhez volt utasítva, mert a hatalmas ellenség Pest kapuinál állt, a nemzetnek a győzelemre gyenge kilátásai voltak. Az elfogadás óráján a küldöttség megjelenvén, bemutatta magát, mint a magyar országgyűlés küldöttségét; herczeg Windischgrätz, ki a táborban a kedélyességet nem ösmerte, minden alkotmányt, mint pokoli művet gyűlölt, erre röviden következőleg felelt: „A magyar országgyűlést nem ösmerem el, mert ő felsége az országgyűlést feloszlatta, sem békét nem kötök, sem

fegyvernyugvást nem adok, mert feltétlen hódolatot (ünterwerfung) követelek, az országot fegyverrel foglalom el, katonai kormányt hozok be, az ország sorsáról ő felsége fog rendelkezni, ajánlom, hogy a magyarok alázatos engedelmisséggel ő felsége kegyelmét érdemeljék ki, a küldöttséget, miután császár ő felségének korlátlan meghatalmazottja vagyok, tovább nem bocsájtom.“ Fájdalmas szívvvel hagy tákel a küldöttek a győző táborát a véruralom bekövetkeztében, mely Magyarországot oly gyakran és érdemetlen sújtotta, nem lehetett többé kételkedni, a válasz világos és határozott volt, nemcsak 48 megtartását, de még 47 visszaállítását sem lehetne reményleni, azon ország felett, melynek kérelmező küldöttségét sem eresztik fejedelme elé, a pálcza visszavonhatatlanul el van törve. Azok kik a bécsi köröket Ösmerték, Windischgrätz herczeg nyilatkozatából meggyőződtek, hogy Schwarzenberg herczeg minister a helyzetet uralja, ki nemcsak Magyarországot gyűlöli, de a magyarokat is utálja, pedig a jelen alkalom, melyet a nemzet és fejedelem érdekei egyiránt ajánlottak, a jelen alkalomnál soha sem volt kedvezőbb, mert aschwechati szerencsétlen csata, Erdély elveszte, Görgey dicstelen visszavonulása, Perczel nagy vesztett csatája, a tábornokok hiánya a nemzetet és a főbb köröket lehangolták. A küldöttség elégségesnek tartotta levélben megküldeni a választ, az emberek nyaka viszketett, Debreczent veszedelmes helynek tartották.

Windischgrätz válasza a közönség közé csak későn szivárgott ki. Az ország hangulata komoly, de sem rajongó, sem csüggedt nem volt, a forradalmat, melynek

tengerében úsztunk, mindenki önvédelmi harcznak tartotta, pedig kettős forradalom volt ez: királyi és nemzeti; a király, ki Magyarország területi épségére, az alkotmányra, az igazságszolgáltatás-, a törvények megőrzésére megesküdünt, az erdélyieket, a horvátokat, a szerbeket a Magyarországtuli elszakadásra biztatta, Jellasichot, ki Magyarországot fegyverrel megtámadta, kit már egyszer elitéit, megdicsérte, a szerbek, oláhok a leggyalázatosabb gyilkosságokat, rablást a császári katonatisztek, főpapok vezénylete alatt követték el, az országgyűlést, mely eloszlatható nem volt, császári rendelettel oszlatták fel. 50,000 katona foglalta el a császár nevében a fővárost, leköpte a törvényt, a kérelmezők előtt a király ajtaját elzárták, az osztrák császár a magyar királyt szent István trónjárul letaszította, jog és igazság helyett a baromi hadi törvények uralkodtak, a német katonákat nyugtára élelmezték. Viszont a magyar kormány, a magyar országgyűlés, magyar katonaságot állított fel, a tiszteket a magyar honvédelmi minister által nevezte ki, a hadsereget a magyar honvédelmi minister alá rendelte, pedig a 48-iki törvény szerint a tisztek az ő felsége oldalánál levő minister által voltak ki-nevezendők, a sereg a király különleges rendelkezése alá tartozott, a 48-iki törvény szerint a magyar honvédelmi minister csakis a nemzetörség felett rendelkezett, az országgyűlés újonczokat szavazott meg és állíttatott ki, pedig a katonamegszavazási és újonczállítási törvény érvényéhez a király jóváhagyása is szükségeltett és ezt a király megtagadta, az országgyűlés pénzjegyeket szavazott meg és bocsájtott forgalomba, pe-

dig ehez is a király jóváhagyása igényeltetek és a király jóváhagyását megtagadta. Az országgyűlés kormányt nevezett ki, pedig a kormánykinevezés joga királyi jog volt, az országgyűlés seregeit osztrák földre küldte, az osztrák császár katonái ellen és az osztrák császárt támadta meg közvetve, kit a *pragmatica sanctio* szerint meg nem támadhatott, kétségkívül ezt az ország nem kezdte, mindezt tennie kellett a saját védelmére, a harcz tehát törvényesen véve forradalmi, de önvédelmi forradalmi harcz volt. Az ország egyik osztálya sem akarta a királyt, a dinastiát a magyar tróntul megfosztani, de viszont senki sem akart német és szolga lenni, mindenki szívesen sorakozott tehát a szabadság zászlója alá. A 48-iki törvényeket a közönség rosszul fogta fel, azt hitte, hogy ebben a magyar hadsereg, a magyar minister bennfoglaltatik; Batthyány és társai-, utódaik a debreczeni békepártnak nem volt bátorsága az országgyűlésen, a sajtóban ezt megvilágítani, Kossuth hallgatott, mert 48-at csak kiindulási pontnak tekintette, a közönség ösmerte a haza múltját midőn saját királyai alatt saját seregéről rendelkezett, azt hitte tehát, hogy az ország ezen joga is visszaállított. A rablókkal! szövetség, az oláhok, szerbek paczkázásai, cannibáli gyilkosságaik, szemtelen rablásaik a legbékésebb polgárt is dühbe hozták, a magyar nyelv fensősége elleni támadás, az ország feldarabolásának szándéka, Magyarország Ausztriából beolvasztása, a leghiggadtabb embert is forradalmárrá tette. A magyar fajnak a személyes bátorság minden időben fő jellemvonását képezte, magát a világ legjobb kato-

nájának tartotta, az osztrákot lenézte, ezt osztotta a szláv faj is, sőt még a magyarországi németek sem becsülték, az egész országban közvéleménynyé vált a hit, hogy az osztrák nem bír velünk, aschwechati szaladást a rózsz vezényletnek, a Görgey gyors visszavonulását taktikának tartották, Mészáros vereségét a hadvezér élehetlenségének, a moóri csatát Görgey irigységének tulajdonították, Pest bevétele tehát a közönséget nem rémitette el, az osztrákok megveretését mindenki bizonyosnak hitte. A vagyonos, értelmes fiatalság mindjárt kezdetben beállott honvédnek, a nép Kossuth által ecsetelt rajongása túlozva volt, megéljenezte a fényes szónokot, Kossuthot szerette, a katonaságért azonban nem nagyon törte magát, de amennyit kivetettek reá, azt szívesen kiállította, a besorozott ujoncz soha sem szökött meg, pedig sokszor hosszas mellékutakon, mezítláb, fagyban, sárban, vízben, rózsz öltözetben, gyalog, éhesen jutott a táborhelyekre. A csatában néha megszaladt, de ha magához tért, még szülőföldjén is felkereste századját; ön az egész forradalom alatt soha sem láttam szökevény honvédet, sőt szökésről beszélni nem is hallottam.

II. FEJEZET.

A magyar haditerv. — Hiányai. — Görgey házsártos kiáltványa. — Görgey zászlót bont V. Ferdinánd és maga mellett. — Nyomorult kiáltványa. — A seregek hangulata. — A képviselők egyrésze reszkető járványba esvén, Debreczent kerüli. — Pázmándy elnök, Szentkirályi Mór, Ghiczy Kálmán, Windischgrátz-nak hódolnak. — A honvédelmi bizottság kiáltványa és rendelete a megyékhez. — A béke- és forradalmi párt Debreczenben. — Az ország iránti hűség és elszántság. — A reszketők vezérei, Kovács Lajos, Kazinczy Gábor, br. Kemény Zsigmond, Bezerédy István, Kubinyi Ferencz, Bartal. — Bartal első rohama Kossuth ellen. — Nyáry Pál közvetítő szerepe.

A Pesten megállapított haditervnek sok hátránya volt. Magyarországnak mindenek előtt a kormány és országgyűlés székhelyét kellett fedezni, hogy a seregekkel rendelkezesség, a pénzjegy-prést báborítlanul működtesse. Görgey felföldi vagy komárombai visszavonulása ezen cél nem biztosította, mert ha Windischgrätz a magyar haditanács kelepcejébe nem megy és Pest bevétele után tehát 6-án 40,000 emberrel a januári fagyokban Perczelt követi, az osztrák hadsereg január végén már Debreczenben lehetett volna, Perczel kis seregével 24 óráig sem tarthatta volna magát, kétségkívül, ha Windischgrätz Pestet fedezet nélkül hagyja, Görgey elfoglalhatja, vagy Bécsset is megtámadhatja, 25,000 katonával azonban Bécsset nem hódíthatta volna meg. Debreczen vidékén a kormány a herczeg ellenében nem tudott volna 25,000-nél többet felállítani, ellenben ha Windischgrätz magához vonja a Kukavina, Knicsanin seregeit, összpontosíthatott volna 70,000-et, szerencsénkre a gyorsaságot, a viszonyokhoz! alkalmazkodást a bécsi taktika nem ösmerte, Windischgrätz megindulásakor megállapította a haditanács, hogy az országot 8 oldalról támadják meg, a támadó seregek az ország közepéig kergetik a feloszlott magyar hadsereget, és a herczegi medve ott az ország közepén az elfáradt kis ebeket fel-falja, a terv kétségkívül nem rosszul volt kigon-

dolva, és sikerül is, ha Bem Bucimért meg nem semmisíti, ha Schlik Mészáros seregét elfujja, ha Görgey vesztegel és kisebb seregével Windischgratz által megsemmisítetik. Windischgratz nem kedvelte a téli hadjáratot, a farsangi idény is bekövetkezett, az alföldön a sáros idő beálltátul lehetett tartani, mi az osztrák hadsereg legjobb fegyverneme a tüzérség mozdulatát megnehezíti, végre Kossuth költői előadásait a rendkívüli lelkesedésről elhivé, az alföldet valóságos darázs-fészeknek tartották, melyben minden ember felfegyverkezve ólálkodik a német ellen. Mindezen tekintet a nagy vezért és hű társát a lovagias bánt Pesthez kötöttek. Seregének kis részét küldte Görgey megfigyelése- és üldözésére.

Görgey hadvezéri működését házsártos, ellenszegülő kiáltványokkal kezdé meg:

„A nemes önértet, mely bennünk a legigazságosabb harcban egyesített, sokakban úgy látszik a nagyszámú ellenség által kivívott előnyök megingatták.

A vezérnek ennél fogva főkötelessége az önértet megerősítése, a bátorság felelevenítése.

A jelen hadi mozdulat a siker esélyeivel bir, a múlt és jelenre ítéletemet nyíltan kimondom.

A vezényletet azért vállaltam el, mert Magyarország ügyét igazságosnak tartom.

A vezérletet, habár a legjobbak meginganak is, mindaddig míg reám lesz bízva, megtartom.

Önértetem erőt ad a november 1-től elkövetett hibák megbírálására, ez a hadsereget legjobban biztosítja a jövő czélszerű rendszabályokrul.

Hibáztam, midőn megszüntöm a honvédelmi bizottságnál a határvédelem feladását sürgetni, mert a csapásokat főleg az idézte elő, hogy a folytonos előőrsi fáradalmak miatt a sereg nem szerveztethetett.

Hibáztam, midőn a honvédelmi bizottság rendeltére az első budai vonalba visszavonultam, mert ez a sereget azon kétes színben tüntette fel, mintha az igaz ügyérti harczot kerülné.

De én ezen parancsot azon hatóságtól kaptam, melyet az V. Ferdinánd által kinevezett Mészáros Lázár legfőbb hatalomnak ismert és ismer, miután ő maga gróf Schlik ellen a Tiszánál a hadsereg vezényletét a honvéd-bizottságtul fogadta el. Ennélfogva én, míg a honvédelmi bizottság magát meg nem tagadta, a vezényletet azon meggyőződéssel vehettem át, hogy ez által én sem törvénytelenséget nem teszek, sem a sereget törvényteleniségre nem csábítom.

Miután azomban a honvédelmi bizottság 1849. január 1-én, midőn a bia-tárnok-hamzsabégi vonalon a dunai hadsereg, a visszavonulási parancs daczára az ellenséggel harczkészen állt szembe, a helyett, hogy hős kitartás által és különösen tudtunk és akaratunk nélkül, az ellenség fővezéréhez menesztett küldöttség által szomorú kétértelmű helyzetbe taszított, mindezek következtében sokan azt gondolhatták, hogy bennünket a magyar alkotmányos szabadság védőibül egyéni célok eszközeivé aljasítottak.

A honvédelmi bizottság loyaltitása kétségbe vonása nélkül, bár irányában bizalmunkat a fővárosbuli eltűnése megingatta, kötelességemnek tartom a hadse-

reget, a nyomorult feloszlás megakadályozása érdekében a következő nyilatkozat kiadására felszólítani.

A dunai hadsereg, melynek magva és értelmisége, mielőtt a magyar hadügyministeriumnak a király általi szentesítése által a magyar hadügyminister alá nem rendeltetett, az egyesült osztrák hadsereghez tartozott, a magyar király parancsára, a magyar alkotmányra megesküdött, a nádor főherczeg parancsára Jellasich ellen vezényeltetek, a szomorú zavarok közt esküjéhez híven, a magyar hadügyminister- és általa a honvédelmi bizottságnak engedelmeskedett.

Ennélfogva a sereg határozattan tiltakozik azon feltevés ellen, hogy valaha egyéni vagy pártérdeknek szolgált volna, minden ilyenmű hírt rágalomnak nyilatkoztat. A hadsereget azonban azon megtörhetlen hűség, melylyel a dunai hadsereg, a kimondhatlan csalódások és nélkülözések daczára, az alkotmányos harcban, a honvédelmi bizottságnak engedelmeskedett, azon reményre jogosítja, hogy a honvédelmi bizottmány a hadsereget kétértelmű helyzetbe nem tereli.

Miután a feldunai hadsereg az ország határait, a honvédelmi bizottság rendeletére, ritka feláldozás, fárasztó előőrsi szolgálattal U/2 hónapig megvédte, miután Mosonynál az ellenséget diadalmasan visszaverte, miután a szomorú győri hadállást mindaddig megtartotta, míg jobb szárnyát a számosabb ellenség meg nem kerülte, és a fővárost biztosító visszavonulását lehetővé tette, miután daczára annak, hogy a dunántúli lakosság sem nem lelkesedett, sem a honvédelmi bizottság czélszerűen nem intézkedett, mégis magát Tata-,

Bánhida-, Neszmély-, Zámoly-, Csákvár-, Ondódnál csatakeszen tartotta és a jobb szárnynak moóri veresége után ..Martonvásárnál támadó állásba helyezkedett és csak a honvédelmi bizottság rendeletére foglalt el védelmi állást, ezen hadsereget csak a főváros előtti és fővárosban! ütközet reménye vigasztalta.

A hadsereget a honvédelmi bizottság kiáltványai- és rendeleteinek határozott szelleme feljogosította azon reményre, hogy a jelen határozó pillanatban lelkesítő erélylyel fog működni.

Mindezek helyett, miknek történni kellett és lehetett volna, a promontori hadszállásra következő intézkedéseket küldött:

1. Értesített, hogy a honvédelmi bizottság a fővárost elhagyta.

2. Megparancsolta, hogy a hadsereg feláldozása nélkül, a bia-tétényi vonalon ütközzünk meg, Pestet azomban ágyúzásnak ne tegyük ki, a sereg csatavesztés esetében az ellenség kergetése, az egyedüli átmeneti vonal daczára, a város védelme nélkül a Duna, balpartjára vonuljon.

3. Utasított, hogy az alkudozó országos küldöttség az ellenség táborábani menetelét eszközöljük.

Ezen három cselekmény egyike is elég lett volna a seregnek a honvédelmi bizottmány iránti bizalma megingatására, együttesen azomban azon hiedelmet kellett előidéznie, hogy a sereg simán mondvá, egy ügyetlen kéz által használható, de veszedelmes eszköz volt.

Hogy tehát a sereg a beállandó politikai üzel-

mek közt, melynek szegény hazánk kitéve lesz, szigorú törvényes állását fentarthassa, ezennel a feldunai sereg kijelenti:

1. A feldunai hadsereg esküjéhez híven, az V. Ferdinád által szentesített alkotmány fen tartása mellett harczolni fog minden kölellenség ellen.

2. A feldunai hadsereg azomban egyidejűleg harczolni fog az alkotmányos királyság megbuktatását célzó idétlen köztársasági üzelmek ellen.

3. A feldunai hadsereg, az alkotmányos monarchia fogalmánál fogva, melyért minden tagja kezeskedik, csakis a királyi felelős hadügyministernek, vagy általa kinevezendő helyettesének (jelenleg Vetter tábornok) fog engedelmeskedni.

4. A hadsereg, tekintve az alkotmányra tett esküjét és becsületét, kijelenti, hogy csak oly egyességet fogad el, mely egyrészt az ország jelen alkotmányát, másrészt a sereg becsületét biztosítja⁴

Az országban tehát ezen kiáltvány után volt két politikai testület: az országgyűlés, melynek engedelmeskedett az egész ország, mely a kormányt nevezte és elbocsájtotta, melynek számolt az általa kinevezett kormány, mely kormánya által az adót behajtotta, ujonoztatott, a tisztviselőket és hivatalnokokat, katonatiszteket nevezte, az ország jövedelmeiről rendelkezett, a külhatalmakkal érintkezett, és volt Mészáros Lázár hadügyminister hadserege, mely V. Ferdinándot Ösmerte el urának, de ellene harczolt, mely Mészáros Lázárt V. Ferdinánd hadügyministerének tartotta, bár V. Ferdinánd már Mészáros Lázárt elcsapta, mely a 48-iki al-

kormányért harczolt ugyan, de a magyar országgyűlést, mely ezen alkotmány főtenyezőjét képezte, el nem ösmerte, az ország kormányának, melynek képzelt ura hűségesen engedelmeskedett, az engedelmességet felmondta, ezen vándorló 20,000 katona önhatalmúlag akart békét kötni, pedig eddig minden érdeme csakis a szaladásban állt. A sereg maga azom ban errül semmit sem tudott, Lázár királyt, ki Arthur herczeg kegyelméből tudta nélkül emeltetett a bohócz-trónra, csak mint az országgyűlés ministerét tisztelte, nem tudtak errül a törzstisztekig semmit, mert a nagy hadvezér kamarásai a sárgafekete pléhgalléros urakbul álltak, ezek sem mindnyájan, mert már a jeles Aulich sem tartozott ezen pöffeszkedő kamarillához, az érdem és megrovás tehát a szerző Görgey Arthurt illeti.

Görgey kiáltványának minden szakaszából a mérhetlen gőg, felfuvalkodás, házsárt, tudatlanság, valótlanosság sugárzott ki. Először is az engedelmességet azon kormánynak, mely őt és tisztársait kinevezte, és az országgyűlésnek felmondja, ez a világ minden haditörvénye szerint főben járó bűn, buta vád az, midőn a sereg szervezetlenségét az előőrsi szolgálatnak tulajdonítja, a háború nem tánezterem, előőrsöknek kell lenni ha a sereg az ellenség előtt van. Ha Görgey Győrig visszavonul, az ellenség rögtön követi már csak azért is, hogy Austriát az élelmezés, beszállásolás terhétül felmentse, csakis az lett volna a külömbség, hogy akkor az előőrsi szolgálatot Pozsony vidéke helyett Győr vidékén teljesíti, külömben nem igaz az, hogy a rendes szolgálat a szervezésnek árt, mert a

rendes szolgálat a katonát megedzi, ha a rendes katonák közé besorozott ujonczot begyakorolni nem tudta, ez a vezér és tisztek hibája volt, kik szolgálat helyett a pozsonyi kávéházak- és korcsmákban mulattak, politizáltak és panaszkodtak, hogy egyszerre mind tábornok nem lehetett. Nevetséges kérdés az, hogy a sereg és Görgey Windischgrätz-el meg akartak ütközni, mert már ekkor a Perczel hadteste is szétbomlott, állt tehát a magyar sereg 20,000, az osztrák 50,000 emberből, ha kénytelen megverekszik 1 ember hárommal is, de okos tábornok sokkal nagyobb erőt csak akkor támad, midőn természetes vagy mesterséges fölényvel bír, Buda várát kivéve, a magyar sereg a nemet felett semmi fölényvel sem bírt, hogy ez valótlan, az is bizonyítja, hogy midőn a kormány a budai csatát megrendelte, Görgey nem ütközött. Rágalom azon vád, hogy a honvédelmi kormány küldött volna békeköveteket és pedig Önérdékből, mert Görgey, kinek diplomatikus hirhordói voltak, azt nagyon jól tudta, hogy a követséget nem Kossuth, nem a honvédelmi kormány, de gróf Batthyány Lajos, Kossuth ellensége, indítványozta és a küldöttek közül csakis az egyedüli Deák Ferencz volt Kossuthal tűrhető viszonyban, az aki 48-at tűzte zászlójára, az az országgyűlésre semmiképp sem neheztelhetett azért, hogy 48 helyreállításáért küldöttséget küldött az ellenséghez, midőn az már majdnem a főváros kapuja előtt táborozott. Nevetséges vádaskodás a kormánynak a főváros elhagyásáért! megtámadása, a kormánynak a táborban helye nincs, mert a táborból vagy a tábor közeléből nem kormányozhat, a kormány-

nak nem egy de több táborok sorsáruul kellett intézkedni, a pénz, vagyis a háború és kormányzat folytatásának eszköze, papirosbul állt, ezen pénzprést a kormány másra nem bízhatta, mert érte felelős volt, a gyenge sereg a fedetlen Pest nem fedezte, biztos helyre kellett tehát azt elhelyezni és követni; nevetséges pöffeszkedés a visszavonulással! dicsekvés, midőn komolyan sehohsem akarták feltartóztatni, sebesebben csak azért nem szaladtak, mert herczeg Windischgrátz régi hagyományos ütem szerint haladt előre; férfiasabb és illendőbb lett volna azt mondani: visszavonultunk, mert az ellenség 50,000, mi 25,000-ren voltunk, feladtuk a fővárost, mert a harc sorsát hiúságbul kockáztatni nem akartuk, a fővárost, melyet visszafogunk foglalni, rommá lövetni, elpusztítani nem akartuk. Az első pont férfias nyilatkozat, a második czélszerű, mört a közhangulatot fejezte ki, a harmadik már menthetlen nyílt lázadás volt, mert az országgyűlésnek az engedelmességet felmondta, ha Mézszáros nem tisztalelkű, becsületes hazafi, rendkívüli bonyodalmat és szakadást idézett volna elő, a negyedik még egy győzedelmes hadseregtül is szemtelenség lett volna, mert a sereg az országgal nem egyenjogú, ennélfogva a kötendő béke felett nem határozhat. Gorgeyt sokan már ezen nyilatkozatkor árulónak tartották, ez helytelen fogalom, mert Görgey szerette hazáját, csak hiúsága és gögje volt nagyobb hazaszereténél, nem akarta a hazát elárulni, csak első akart lenni, kiáltványa, dacza által Kossuth bukásának alapját akarta és hitte megvetni; Kossuth, hiúságát megsértette, mert tanácsot és engedőimet nem kért tőle a

Debreczenbe való vonulására, ezt akarta hóbortos nyilatkozatával részben visszatörölni · ha áruló, eladhatta volna magát visszavonulása alatt.

A seregek hangulata általában jó, de egymástól lényegesen külömbözött. A feldunai hadseregnél Aulich ezredes hadtestparancsnok, Guyon ezredes és parancsnok az alkotmány hívei, Kossuth tisztelői voltak, általában őrnagyig a kevés osztrák czopfok, Görgey néhány tányérnyalója kivételével az alkotmányos uralom határozott hívei voltak, a közlegénységénél a szabadságot ICossuth személyesítette, a pléhgallérosok németül beszéltek, büszkélkedtek osztrák katonai rangjokkal, a magyar kormányt gúnyolták, az országgyűlést megvetették, a nem katonát a báróig parasztnak tartották, saját becses személyüket és vezéreket Görgeyt istenítették, ezen rősz szellem fenntartására Görgey tett legtöbbet, kiben hasonló szellem uralkodott, a nálánál nagyobbat gyűlölte és irigyelte, folytonosan saját nagyságáru és a dictaturáru álmodozott, ezen seregben szolgált a legtöbb idegen tiszt, sőt a közlegénységben is legtöbb szláv volt, mert a felföldi ujonczokat Pozsonyba hozták és sorozták be a zászlóaljakra. Perczel hadtestét ellenkező szellem lelkesítette, Perczel maga a köztársaság mellett rajongott, minden pesti utczataposó szőnok ide vonult, ezen kis hadtestben uralgott a valódi forradalmi hangulat, mely mindent szívesen összezűzött volna, Perczel maga Kossuth barátja volt, nagy hadvezérnek tartotta magát, hamar megorrolt, ha hiúságát megsértették, összeszidta a kormányt, országgyűlést és lekőszőnt, de nyughatlan

természetű lévén, az országhoz lelkéből ragaszkodva, ha megszomogatták, azonnal parancsnokságot vállalt, mint katona a középszerű tehetségek közé tartozott, hazájáért és a szabadságért rajongott. Az alföldi hadsereg a magyar hadseregben első helyet foglalt el vitézsége és hazafisága által, ezen sereg nem politizált, de harczolt mint oroszán, itt a tisztek drága idejüket nem vesztegették az országgyűlés és kormány kicsúfolására, de tisztelettel, kegyelettel engedelmeskedtek a kormánynak, lelkiismeretesen gondoskodtak a sereg szükségletéről, e sereg tisztikara és legénysége volt a legjobb, itt szolgáltak a legjobb seregredek, a Máriássy (Mihály), Vasa gyalogság, az első honvéd-zászlóalj, a Würtemberg-, Ferdinánd-, nádor-, Coburg-huszárok, itt a tisztek képességét nem a lomha szolgálati évek, de tetteik után bírálták, a gyávát, korhelyt, lomhát elkergették, a IX. zászlóalj csupa értelmes fiukból állt, a fele tiszti képességgel bírt, midőn kezdetben a honvéd-zászlóalj alakultak, a régi tisztek elmentek, tisztekké egészen új embereket, hadnagyok- és hadapródokat léptettek elő, a huszároknál a magyar kormányzat kezdetén idegen urfiak, magyar bárók és grófok szolgáltak, ezek midőn a magyarság diadalát, a democraticus fordulatot látták, elhagyták ezredeiket, csakis a szenvedélyes, bátor katonák maradtak meg, a tisztikar tehát hasonlólag új emberekből alakult, az osztrák tiszti hagyományokat itt nem Ösmerték, a III. és IX. zászlóalj felért egy hadtesttel, a későbbi fényes hadjáratban a győzelmet csakis az alföldi sereg zászlóaljai és huszárjai vívták, hol Klapka és mások hadtестei csúful megszalad-

tak, Damjanics két zászlóaljjal győzött, ki ezen táborban Magyarországrul, az alkotmány- vagy kormányrul gúnyosan nyilatkozik, azt darabra vagdalták volna, e sereg-nél Kossuthnál népszerűbb volt a szabadság, itt a közlegényt a tiszthez nem a szolgálai alárendeltség, de a tisztelet, becsület, a valódi pajtáskodás szelleme vezérelte, a zászlóaljparancsnok a zászlóalj élén, a kapitány, hadnagy elől, nemcsak hanggal, de karddal, szuronyal küzdött, a huszártiszt elől nyargalt, a legénység szégyelt elmaradni, a jeles zászlóaljparancsnokok közt kitűntek Damjanics, a Földvály testvérek Károly és Sándor, kik az ellenséget kaszálták, mindig győztek, a szaladást nem ismerték, a főparancsnok gyenge tehetségű, jó kedvű egyéniség, nem okoskodott, nem képzelte magát nagy vezérnek, de engedelmeskedett, e táborban valóban katonai magyar szellem uralkodott. Aradon a vitéz Máriássy parancsnok soha sem számolta embereit, de vakmerően, serege élén rohant a veszélynek, monarchicus érzelmű magyar, a köztársasági eszméssel ellenszenvezett, a kormány parancsainak engedelmeskedett, a sereg fele nemzetőr volt, az aradi polgárok lángoló hazafiak, az osztrák czopf tehát itt nem fejlődhetett, ezen hadtest volt különben a legkisebb. A Mészáros hadteste sok viszontagságon ment keresztül, a tisztikar főrésztét tehetetlen, a németeknél szolgált tisztek képezték, a szellem mint szolgálat renyhe volt, Klapka a tevékeny de félénk tervkohanó katonák közé tartozott, Mészáros Lázár a legbecsületesebb magyar, a szabadság törhetlen hive, bátor huszár, de a legtehetetlenebb tábornok volt, ez átment a had-

testbe, bábom- és politikában keveset számított, e hadtestnél tartózkodott a lengyel légió, a világszabadságért rajongott, hűsége, vitézsége, a szeszes italok cultusa által tűnt ki, a magyar ügghöz, Kossuthhoz feltétlenül ragaszkodott. Erdélyben a magyarok az osztrákokat gyűlölték, mert a vad oláhok osztrák vezénylet és zászló alatt baromi kegyetlenségeket követtek el, az osztrák szellemű tisztok mindjárt kezdetben megszöktek, a tisztikar tehát kiválólólag fiatal magyarokból állt, a közlegénység zömét a székelyek képezték, a magyarok ezen ősfaja megőrizte az őszabadságérzetet, a közlegénység Bemet isteníttette, a tisztikar feltétlenül imádta, itt tehát Bem szabad szelleme uralkodott, a katonák edzettek és vitézek voltak, a politikai fondorlatok- sőt még a vitákra sem sok idő maradt, mert Bem kis sereget mindég foglalkoztatta, az oláh tolvajoktól óvakodni kellett, e seregben a sárgafekete cultust nem Ősmerték, mert Erdélyben már nemcsak a jogot és szabadságot, de a vagyont, a társadalmi rendet, az erkölcsöket támadták meg, Puchner, Urban tábornokok szövetségesei, családokat pusztítottak ki, a magyar urakat és asszonyokat mesterséges kegyetlenséggel ölték meg, terhes asszonyokat felhasítottak, a kivágott gyermekeket póznára húzták, a Brádi család 12 tagját kútba hányták és kövekkel temették be, rang- és időkülömbőség nélkül a magyar nők- és gyermekeken erőszakot követtek el, egész várost és falvakat égettek fel, egy szolgabíró és fiát lábbal a szekérhez kötötték, egyik faluból a másikba ügettek velök és minden faluban megbotozták, minden oláh szabadon

lopott, az urak birtokát a parasztnak ígérték, irtó háború, kegyetlen fajharcz volt és ennél fogva az erdélyi sereg híven ragaszkodott Magyarországhoz, mert csak a magyar úgy győzelme fékezhetette a konok gazokat.

Windischgrätz győzelme nagyban megrontotta a képviselő urak egészségét, feltűzelte családi érzelmeiket, kik még 48-ban daczoltak az idő viszontagságaival, kik tüzes lovaikon délczegen lovagoltak, egyszerre összegörnyedtek, kerültek az éles téli levegőt, mindenféle bajokrul panaszkodtak, a kályha mellé vonultak, a legkorhelyebb férjek és családapák, kik eddig szeretőket tartottak, dorbézoltak, kártyáztak és csak a hajnali órákban vonultak családjukba aludni, egyszerre a legkedvesebb férjek, a legfigyelmesebb családapák lettek, nem tudtak kedves házi tüzhelyöktül megválni, sok nagy férfi, ki eddig stentori hanggal dörgött az önkény ellen, dicsőítette a népet, a szabadság mártírját Kossuth Lajost, egyszerre elrekedt, sutogva beszélgetett veszedelmes betegségéről, minden náthát tüdőgyulladásnak, a fejfájást idegláz-tünetnek keresztelték, több hazafinak pénzmagra volt szüksége, ha a honatyát barátjai meglátogatták, keservesen panaszkodott, hogy mindennap befogat, de nem mehet, mert a Veres ispán azt a hirt hozta, hogy a hunczut német az egész Tiszavidéket elzárva tartja és hivatkozott felesége a nyelves Tilikére, fia a vásott Ödönre és a kedves nádudvari tanuk megesküdték, hogy a kedves öreg, a jó papa hazafiul fájdalmában már aludni sem tud, naponta készül és fogat, pedig január közepén az ország

nagy részéből csengős lovakkal is el lehetett volna Debreczenbe kocsikázni, mindenki szívesen befogatott egy darabra, a nép az ellenségre az utasokat szívélyesen figyelmeztette. Debreczenből tehát a követi kar- és hivatalnokokból sokan hiányoztak. Pázmándy, a ház elnöke, ki még István főherceg szökésekor fenn hangoztatá, hogyha é hazát mindenki elárulja is, ő hű marad, Kecskemétiig jött, innen lemondását beküldte és Wíndischgratznál jelentkezett. Giczy Kálmán államtitkár Komáromban ragadt. Szentkirályi Móríc Wíndischgratznál jelentkezett. Sembery honvédelmi bizottsági tag Ponti csendes magányában gyűjtötte a tallérokat. Almássy Pál alelnök Hevesben várta az események rohamát. Pálfy a nagy erdélyi hazafi lelki és testi betegsége miatt az elnökségről lemondott, a jegyzők közül egyedül Záborszky jelent meg. A honvédelmi bizottság január 14-én a megyékhez a következő nyilatkozatot és rendeletet küldte:

„Az országgyűlés Debreczenben székel, innen védi a hazát az enyészet ellen, melylyel a zsarnokság fenyegeti, a magyar nemzet sem fel nem támadt a király ellen, sem új szerzeményeket nem követelt.

A horvát, rác, oláh fellázadtak a szentesített törvények ellen. A király maga azért hívta össze az országgyűlést, hogy az a lázadók megfékezéséről gondoskodják.

Alattomban azomban a király a pártütést szította, és midőn megerősödött, kedves híveinek nevezte, a magyar nemzetnek a védelmet eltiltotta, az ország feletti zsarnok-uralmat a pártütés vezérének kezeibe akarta adni.

Szégyen, gyalázat, a törvényt ők támadták meg, a nemzet nyakát bárd alá nem nyújthatta.

A nemzet magát védelmezte és védelmezi ma is.

A király leköszönt, s a királyi ház mellékágának egy ivadéka feláll s azt mondja: én vagyok császár és király, minderről a nemzetnek egy szót sem szólnak, mintha a nemzet birkanyáj lenne, melyet hire, tudta nélkül adni-venni lehet.

Soha még Árpád idejétől ilyet egy király sem mert megkísérteni.

Soha egy önálló alkotmányos nemzettel ily botrányos játék nem üzetett.

Es az ifjú herczeg, ki magát császár- és királynak nevezi, előszavában nem azt mondja: megtartom az alkukötést, melyet őseim őseitekkel kötöttek, megesküszöm törvényeitekre, tegyétek fejemre szent István koronáját, hanem egyetlen szava melyet mondott: „nyakatokra küldöm seregeimet és fegyverrel foglalom el országtokat“, feltétlen feladás és annyi mint halál, mert kimondták az osztrák ministerek a kremsieri országgyűlésen, hogy Magyarországot az élő országok sorából kitörlendik.

Az országgyűlés, melynek még léteit is meri tagadni a bitor hatalom, az emberi önérzet indignációjával felelt.

A zsarnok ellenség békebéreül nemzetünk halálát kívánja, ennél nagyobb baj a legrosszabb esetben sem érhetne.

Es az országgyűlés egy szívvel, lélekkel elhatározá, hogy a nemzet védeni fogja hazáját és országos önállását, életre, halálra, míg egy magyar él.

Az igazságos Isten megáldandja a kényszerített önvédelem harczában fegyvereinket.

Budapest elveszése még a nemzetet nem veszté el. Az országgyűlés együtt van, 120.000 ember áll fegyverben a hazát megvédeni, Bem tábornok Erdélyben győzelemről-győzelemre halad. A nemzet seregei concentráltatnak, a nép hű a hazához, lelkesült úgy a Tiszavidéken, mint amott a Dunánál.

Csak kitörés és hűség, Isten nem hágy a hítszege- és zarnokságnak Magyarország ezredéves életén diadalmaskodni.

A következők rendeltetnek:

1. A törvényhatóság az ellenség beszállásolása- és élelmezése-, a lakosok a szállásolás-, élelmezés-,és szállítástól eltiltatnak, ennél fogva köteles mindenki az élelmi szereket eltakarítani, — ha nem tudja, gyűjtsa meg.

2. Az ellenség által elfoglalt helyekre tilos az élelmi- és más czikkek vitele, az ellenkezően cselekvő, haditörvényszék elé állittatik és mint hazaáruló büntetetik.

3. Az ellenséggel! levelezés, közlekedés mint hazaárulás büntetendő.

4. Minden az ellenségtől megszállt, vagy megszállandó terület ostromállapotba helyeztetik, a hatóságok alkossanak szabad csapatokat, népfelkelést szervezzenek.

5. Minden hatóság az adót Debreczenbe fizesse, ha nem lehetne, Munkács-, Nagyvárad-, Szeged-, Eszék-, Pétervárad-, Komárom-, Lipótvárba.

6. Az ellenség minden lépteiről tudósítsák a kormányt és hadparancsnokokat, az ellenség előtt az utakat, hidakat rontsák el.

7. A törvényhatóságok állítsák ki ujoncaikat, a Dunántúl küldje Eszék-és Komáromba, a dunáninnenieket Szeged- és Komáromba, a tiszamellékieket a miskolcz-tokaji táborba, vagy Debreezenbe, a tiszántúliakat Debreczen-, Arad-, Szeged-, Nagyváradra, az erdélyieket Bem táborába.⁴

Mindezek szigorú, de a háborútul elválaszthatlan kötelességek voltak. Őrütség volt azonban az élelmiszerek meggyújtását elrendelő 1-ső pont, mert Magyarországon az ellenséget csak úgy lehetett volna kikopáltatni, ha az élelmiszereket, a tiszántúli részt kivéve, mindenütt felgyújtják; hol ezt a magyarok teszik, a herceg visszatorlásul a falukat, városokat égettette volna fel. Szerencse, hogy a közigazgatás a megyék és nem proletár hivatalnokok által kezeltetett. A megyegyűlés, hol a gyűléstartásra idő nem volt, az alispán tiszviselőivel mindent megtett, mit tenni kellett és tenni lehetett. A helyhatósági szervezet nagy becse ezen Önvédelmi háborúban fényesen tündöklőit, a hódítónak az alispánok és tiszviselők sehol sem hódoltak meg, de mindenütt elszöktek, magukkal vitték a pénztárt és ujonczot, úgy hogy a hadparancsnokoknak, hol az osztrákok hosszabb ideig tartózkodtak, egész új tisztikart kellett kinevezni; sajnos, sok kapzsi és félnék magyar válalkozott a nyomorult hivatalra, ezek is azonban türethetőleg viselték magukat, egyik sem basáskodott, hol lehetett szemet hunytak, sőt segítettek

is. Mihelyt az ellenség a megye közepére haladt, már a magyar alispán és szolgabíró a megye szélén ujonczozott, adót szedett, az ország érdekében mindent megtett, az ujonczot és pénzt életveszélylyel vezették vagy küldték a táborba, az egész önvédelmi háború alatt egy esetet sem tudunk, midőn az ily szállítmányt elárulták volna. A menekülőket paraszt, ur, polgár, pap szívesen fogadta, ellátva ingyen mindennel, vitte vagy vitette az általa kitűzött helyre. A kémlelést főleg a zsidók végezték, de még ezen sepredek is a magyaroknak szívesebben és olcsóbban szolgált. A nép, midőn lehetett, a katonákat félrevezette, az élelmet lehetőleg rosszul szolgáltatta ki.

Debreczenben az országgyűlésen két párt alakult, a Kossuth-párt és az ellenzék, mely magát békepártnak is hívta; a Kossuth-párt az ország függetlensége kivívására, az osztrák kötelék szétszakítására törekedett, nem mondták ezt ugyan ki határozottan, csakis sejtették, a pártot Madarász László vezette, a párt állt a pesti veresekből, ma sem számlált 40-nél több tagot, csak Nyáry Pál hiányzott közülök, kit ők emeltek ministerré, ki ma a pékepárti ellenzék vállain minisiterelnök akart lenni. A békepárt minden áron fenn akarta tartani az osztrák szövetséget, békét akart, de hosszas vajúdásai közben sohasem fejezte ki a béke feltételeit, osztrák férfiakkal soha sem érintkezett, a lehető béke pontjait soha sem körvonalazta, az egész párt reszketett a hazafiság következményeitől, megijedt Madarász és Perczel guillotín-kötél-tréfáit, vezérei nagy férfiaknak tartották magukat, duzzogtak mellőz-

tetősökért, vágytak a húsos fazekak után. Ezen nagy férfiak leggyengébb oldaluk volt a politikai bátorság, Pesten szarvacskáikat a néptüli félelemből nem merték mutogatni, az Ullman-házban egyszer jöttek össze, akkor is megijedtek saját árnyékoktól; Debreczenben hiányzott a tüzes ifjúság, a véglelkedvelő proletariátus, lámpa kevés, folyóvíz nincs, a debreczeni polgár az izgalmas Kossuthot szerette, az osztrákot gyűlölte, de hevély nélküli volt, a szónoklatokra nem sokat adott, a tömeg ideje nagy részét a tanyán tölté barmai közt. A békepartot Kovács Lajos, Kazinczy Gábor, br. Kemény Zsigmond vezették; ide tartozott a jó Bezerédj István, ki az emberiség érzelmeitől elteve annyira szelíd volt, hogy orrárul a legyet sem kergette el, köztök pattogott az eddig az Önkény ellen kapkodó, ma békeapostol, a kis Kubinyi Ferencz. A gyenge párt öreg ágyúja Nyáry Pál volt, a pesti forradalmár, az alkotmányos szabadságot valódilag szerette, a pesti országgyűlésen királygyűlölőre játszta magát, Debreczenben királyszeretetet negélyezett, Kossuth szónoki fölénye, népszerűsége, tekintélye, hatalma sértette, Magyarország kormányára magát tartotta legalkalmasabbnak, titokban folyvást az ellenzékkel fondorkodott, midőn azomban a békepart célzata ellenkezésbe jött Magyarország vagy a szabadság érdekével, barátait mindég elhagyta.

A reszketők első rohamukat 8-án intézték Kossuth ellen, titkos ülést kértek, melyben Bartal, Kubinyi Ferencz, Bezerédj 12 társokkal azt kérdék a kormánytul, váljon jótáll-e életök- és vagyonukért, a kormányt

ezen kíváncs nagyon meglepte, mert ekkor még saját fejek is igen ingadozott, vagyonuk lebegett, és ha Bartal oly társulatot fedez fel, mely a forradalmárok életét és vagyonát biztosítja, Kossuth azonnal pénzügyministernek nevezi, mert még eddig ilyen nem volt. Kossuth előtt ez a párt czélzatait világosan felfedte, ma csak szóvirágokban válaszolt, valódilig és érhetőleg a később az országgyűlés- és képviselőkrül hozott határozattal felelt. 13-án tárgyalatott a békeküldöttség levele, sokan ezen felgerjedve, a békélés fonalát beszüntetni és a nemzethez nyilatkozatot akartak kibocsájtani, Nyáry és társai az elsőt ellenezték.

Nyáry: Védjük magunkat a meddig lehet, ne adjuk fel a nemzet jogait, mind a mellett jelentsük ki, hogy a nemzet törvényes jogai és függetlensége alapján, minden pillanatban készek vagyunk a békére, — ajánlom a status quo megtartását, ajánlom a nyilatkozatot azért is, mert a külföldi lapok azt mondják: republikát akarunk, Kossuth meg akarja magát koronáztatni. Nyáry indítványát a vita folyamában ilyképen módosította: „a képviselőház a nemzet jogait, az ország alkotmányát, integritását megvédi, békét is csak ez alapon fogad el^u. Kazinczy, Nyáry elejtett indítványát felkarolta.

Asztalos a békeküldöttséget vissza akarja hivatni.

Bezerédj a haza mellett felgerjed, de a béke fonalát a küldöttségnél akarja hagyni.

Kubinyi Bezerédjt pártolja.

Szacsvay a kamarillát támadó beszédjét következőleg zárja be: mindezeket, a hitét megszegett, köteles-

ségérül megfélekezett és lázadásba keveredett királyi hatalom tette.

Madarász röviden pártolja Asztalost.

Irányi hasonlóan tüzel.

Végre feláll Kossuth, a házat elragadja, beszédje végeztével a ház feláll, a képviselők eskü-mozdulatot tesznek, hogy a hazát megvédik.

III. FEJEZET.

Kossuth Lajos fényes beszéde a helyzetről 1849. január 17-én. — Az országgyűlés feloszolhatlan sági nyilatkozatot hoz, a képviselőket a hazameneteltől eltiltja, büntetést szab az árulókra, rendelkezik az élelmezési és más viszonyokrul. — Kiáltvány a nemzethez. — Herceg Windischgratz vad kiáltványa. — A katolikus főpapság császári nyilatkozata. — A hírlapírók szennyes cikkei a császár és anyja személye ellen. — Beöthy Ödönt erdélyi kormánybiztosnak nevezik. — A kremsieri országgyűlés határozata Magyarország ellen.

1849. január 17. Kossuth Lajos beszéde.

Az örökkévaló gondviselés úgy akará, hogy azon időperczek óta, mióta arról van szó, hogy e nemzet újjá szülessen-e hosszú, dicső életre, vagy meghaljon, — a körülmények viszontagságainál fogva inkább, mint saját tehetségeim- s érdemeimnél fogva, nekem azon szerep jutott, hogy nem kevés részt veszek e dolgokban s azért engedjenek meg a tisztelt képviselők, hogy a most felolvasott válasz értelmezésére nézve, némely körülmények felemlítésével alkalmatlankodjam.

Az austriai ház, mely rég nem volna már, ha a magyar nemzetnek példátlan hűségű kegyelme nem tartotta volna meg; az austriai ház, mely a múlt időkben is, igazán lehet mondani, ritkán volt Isten által megáldva emberrel, ki mondhatta volna: „én tartottam fel a házat^{tf}, hanem hol gazságok, hol váratlan körülmények vezették keresztül őket az életen; az austriai ház, mely Istennek ezen különös kegyelmét — mert csak ez tarthatta fel olyan egyénekkal — azzal hálálta meg, hogy minden perczet a despotismusnak kedvére, a népek leigázására fordított; az austriai ház, mondom, a múlt márcziusi napokban Magyarország hűségében találta fel ismét támaszát. Ezt merem állítani, ezt a história igazolni fogja. És a magyar igen keveset kötött ki ezen hűsége feltételéül,

semmit egyebet, mint a mihez joga volt Isten s világ előtt: megtartását azon kötéseknek, melyeknek feltétele alatt tette ezen háznak fejére a koronát; mert legújabb törvényeinkben nincs újabb engedmény, ez Magyarország szabadságát meg nem alapíthatá, mert Magyarország nem hódított tartomány, hanem oly önállású ország, mely három század előtt azt mondotta az austriai háznak: itt a korona, uralkodjál, de tartsd tiszteletben szabadságomat, melylyel bírok, semmi újat tehát az utóbbi országgyűlésen hozott törvények nem adtak, mert az önállás, melyet biztosítanak, ezer éves joga a magyar földnek; más különbség nincs benne, mint pusztán az, hogy a körülmények változatossága szerint változott a kormányzatnak formája. Méltóztasanak visszaemlékezni, váljon magyar királyi helytartótanácsa mindig volt-e a nemzetnek? Nem, csak a múlt század második felében alkottatott. A mint fejlődnek a körülmények, az uralkodási eszmék tágulnak, vagy szorulnak: akként alkottatnak a kormányok. Előbb voltak nem tudom minő tanácsosok, kormányzók, főispánok, hadvezérek, biztosok, aztán jött a helytartótanács s ezután a miniszterium, semmi egyéb okból, mint csupán azon nézetből, hogy testület nem lehet felelős s azért a helytartótanács dolgait egyes emberekre kell bízni, kik felelhessenek a nemzetnek. Ennyi a változás, de az önállás, melyet az 1790: 10-ik törvényzikk biztosított, kötelessége volt úgy a helytartótanácsnak, mint kötelességévé tétetett a miniszteriumnak. Következésképp új adomány, jogszerzés, a 848-iki törvényekben nem foglaltatik, minélfogva azt mond-

hatná valaki, hogy nehéz körülmények közt csikarta ki talán a nemzet fejedelmétől, mit ez, kedvezőbbé változván a körülmények, megtartani nem köteles; újabb adomány itt fenn nem forog, mert ha a helytartótanács teljesítette volna kötelességét a múltban, mint esküje szerint teljesítenie kellett volna: a magyar önállás, az, hogy Magyarország vére és pénze ne pazaroltassék idegen zsarnokok czéljainak kivitelére, szintén kötelessége lett volna a helytartótanácsnak, mint kötelessége tétetett a ministeriumnak. így áll a dolog s nem is tettek ez ellen kifogást az első időben; sőt azok ellenében, kik ezen nem jog, hanem országgyűlési forma ellen feltámadtak, tudja a nemzet s tudni fogja a história, mikép a fejedelem összehívta az országgyűlést, hogy gondoskodják védelmi eszközökről azon pártütések elnyomására, melyek arra voltak intézve, hogy az 1848. törvény ne álljon meg: maga hívta fel erre az országgyűlést ama Ferdinánd, ki később midőn felhasználtatott, leugrott a királyi székről. Azon a téren áll tehát a nemzet, miszerint a király hívta fel, hogy védelmezze a hazát, mert lázadás és pártütés támadta meg; azon a téren állunk, akkor, midőn erőre kapott a lázadó, a pártütő, kit titkon mindig ápolt, dehogy mégis imitt-amott a legalitás színét viselje, egypár szóval kárhoztatott az udvar, maga rántotta később le a fátyolt, megfordította a szót s mondja: „nem az az áruló, kit én királyi esküm szerint annak bélyegeztem s kinek legyőzésére felhívtam a nemzetet, hanem most ti, kiket összehívtam, hogy védelmezzétek a hazát, ti vagytok pártütők

és ki megtámadta az országot, az az én kedves hívem! — Ezen alapon állunk.

Tehát ha van még az egekben Isten, miről kételkedni soha nem fogok ez életben — mert hiszen az élet támaszát veszteném el általa, — ha van igazságos Isten, lehet-e hogy megáldja az ily alávaló, az emberi nyelvben ismert szavakban eléggé nem bélyegezhető, irtózatosan istentelen bánásmódot, melyet elkövetnek? — Ha nyílt harezra leptek volna s mondták volna: nem akarjuk megtartani a törvényt, legyünk ellenségek — ám jól van! de neml hanem kivittek seregeinket, felhasználták a szabadság után sóhajtozó népek leigázására, hónapokon keresztül altattak s kecsegtettek s mikor eléggé elzsibbasztottak, eléggé nevelték a pártütők erejét: akkor hozzá állott a királyi hatalom és a mi homlokunkra akarja sütni a pártütés bélyegét s feltétlen megadásról beszél; mi a feltétlen megadást illeti, mely a válaszban irva van, ezt nem akarom saját nézetem szerint magyarázni, hanem magyarázni fogom tények elbeszélésével, melyek világosak.

En az Istennek különös rendelete szerint a múlt országgyűlés végén azon vettem magamat észre, hogy a királyi szék zsámolyára voltam állítva, mint a királynak egyik ministere és mielőtt odaállottam volna, a királynak kezébe esküt tettem le, hogy meg fogom tartani azon törvényeket, melyeket a nemzet alkotott s ő szentesített meg. S én mint pénzügyminister esküm s kötelességem szerint a magyar pénzeknek, a magyar nép véres verejtéke keserves gyümölcsének az

ország céljaira fordítását s minden pazarlástól! megóvását kötelességemnek tartottam nem csak mint hazafi, hanem úgy is mint a király által kinevezett minster, ki az ő kezébe tettem le az esküt, hogy meg fogom óvni az ország kincsforrásait; de midőn eskümet teljesíteni kezdettem, rossz néven kezdtek venni, hogy miért tagadom meg az ország pénzét oly céloktól, melyekre azt fordítani nem volt szabad.

Az országgyűlés összehívatott, hogy adjon katonát s gondoskodjék finanziaális kiforrásokról az ország védelmére; s midőn az országgyűlés mindkettőről gondoskodott, akkor a király azt mondotta: „rá nem állok ám én, hogy jogaitok védelmére állítsatok katonát, hogy legyenek kiforrásaitok a katonaság fizetésére; hanem azt kívánom, hogy olvassátok meg ezen iratot, melyet az én kedves bécsi ministereim a nem kedves magyar ministereimhez intéztek a szerint cselekedjete, s a melyben a bécsi ministerek kimondják, hogy a magyar királynak, ki austriai császár is, az austriai császár rovására nem volt szabad oly törvényeket szentesíteni, mint a legutóbbiak⁴⁴. Ez az országgyűlés előtt felolvastatott, ez a nemzet előtt tudva van, s ebből természetes következés volt, hogy a nemzet azt mondotta: „én nem engedhetem, hogy Rajasichnak, kit a császár hívének nevez, rablócsordái öldököljék a magyarokat s pusztítsák falvaikat; nem tűrhetem, hogy az oláhok irtózatos gyilkolásokat kövessenek el, minőket az ember még nem hallott, nem tűrhetem, hogy pater Hurbán toborozza a rablókat s üssön be az országba; védelmezni kell magamat, hiszen hogyis kíván-

hatná a király, hogy a magyar hajoljon meg a gyilkosok bárdja előtt“.

És ezen védelmi téren állunk mi most is. Voltak kedvező perczek, voltak olyanok, melyek könnyen elragadhatták a melegkeblűeket; de felhívom Istent, fel a világot, felhívom a történetet: feledkezett-e meg a magyar annyira, bizakodott-e el annyira a szerencse perczeiben, mikép kimondotta volna, hogy máskép áll, mint a kényszerített védelem terén. Soha! eddig ezt az országgyűlés nem tette.

Azok az ármányok, melyek a magyar ministerium megbuktatására elköveltettek, a kisebbszerű dolgok közé tartoznak; hanem végtére midőn látták, hogy seregeinkkel meghódították Olaszországot — meddig? az Isten tudja, mert nemsokára vége a fegyvernyugvásnak, — miután Bécs elesett s Austria az Önkénynek prédájává Ion, miután seregekkel, melyeket a pártütők gyűjtöttek, meglepni készültek az országot, voltak emberek kik mondták, hogy mégis különös dolog hogy V. Ferdinánd a magyarok ellen háborút viseljen, különös, mert ez a becsületes ember megesküdütt azon törvényekre, a melyeket a magyarok védelmeznek. Azt mondták tehát: tessék hát leszállni a trónról! Hivatalos hírlapjaikban nyíltan kihirdették, miként ezen változtatásnak oka az, mert Ferencz József meg nem esküdütt még a magyar alkotmányra, következésképp lelkiismeretének megsértése nélkül felforgathatja az országot; s ezt mondták szemérem nélkül, olvashatta mindenki hivatalos lapjaikban, kinek ezek kezeihez kerültek, — én olvastam. Tehát ez alapja Ferencz József

trónralépésének s Ferencz Józsefnek, mint austriai császárnak ministerei a kremsieri országgyűlésen megkérdezte, hogy mit akarnak Magyarország harczával? azt mondták:, hogy Magyarországot mint külön önálló országot tűrni, az ausztriai érdekekkel ellenkezik; következésképp azért viselnek háborút, hogy Magyarországot elfoglalják, az önálló nemzetek sorából kitörüljék s az austriai birodalomba beleolvaszszák. Ez mondatott a kremsieri országgyűlésen, mire szoktak aztán egy „hoch^a-ot kiáltani.

Tehát már most méltóztassanak értelmezni azon szót, melyet herczeg Windischgratz a nemzet elébe szab: „Unbedingte Untorwcrfung“. A tények nyíltan megmagyarázzák, hogy ez nem tehet, nem teszen egyebet, mint azt, hogy Magyarország megszűnjék Magyarország lenni és legyen az austriai birodalomnak eldarabolt tartományai között egy, nemzeti lét, országos existentia nélkül, melyet még nehezebb időben is ezredéven át fel tudott e nemzet tartani. Szóval az „Unbedingte Unterwerfung“ annyit írja alá a nemzet saját halálának ítéletét.

Már most kérdem, tisztelt képviselőház, kitől a béke árán nem kívánnak kevesebbet, mint halált, a nemzetnek halálát, ha nem is ember, kiből önérzet van, ha nem is magyar, kinek a múltakra visszaemlékezve, kötelességei vannak ősei és maradékai iránt, hanem is képviselő, kinek szent tiszte megőrizni e nemzet jogait, hanem csak féreg volna, nyomorult féreg, mely a földön csúszik, s melynek azt kötik ki feltételül: béke lesz veled, ha meghalsz; ha féreg volna, mondom, nem

védené-e magát a halál ellen? Mi rosszabb történhetik velünk, mint hogy kitöröljenek bennünket a nemzetek sorából? talán hogy leütik egypárunknak a fejét s az örökkévalóságba hamarébb mozdítanak át, mint a természet törvénye szerint történt volna különben. Ez mind olyan dolog, hol nem arról van szó: meghalni, vagy meg nem halni, hanem meghalni holnap, vagy egy hét múlva, vagy talán két esztendő múlva, erőki-merültségben. Ez mindössze a változás, mely történhetik közöttünk, a megadás vagy meg nem adás esetében. De ha a nemzettől kívánják, hogy haljon meg, nem volna-e gyávább, alávalóbb, nyomorultabb a féragnél, ha azt mondaná: meghalok? Előbb megkísérti védelmezni magát, hiszen ha elvész sem történhetik rosszabb, hogy meghaljon, de jobb történhetik. A halál melyet itt élénkbe szabnak, bizonyos; de mely a harcz végén reánk vár, nem bizonyos; mert van Isten az égben, s a nemzetben erő, és ha élni akar — élni fog.

En tehát nem arról beszélek: jó-e, tanácsos-e e téren alkudni, hanem azt mondom, hogy nem lehet. Ha a borjut mészárszékre viszi a mészáros, hogy leölje s szabadkozik a kötélén, ez pedig azt mondja: ne szabadkozzál, legyen köztünk béke, de azon feltétel alatt, hogy én végezzek ki; mit tesz ez? hiszen ez a legrosszabb, ami történhetik vele? Védjük tehát magunkat s a békealkudozásról többé szólni sem kell, hanem csekély vélekedésem szerint azt kell mondani: Magyarország az önvédelem terén áll, oly igazságos téren, melynél igazságosabbat nem ismer a história, mégis kinyújtá

engesztelésre karjait; de azt felelték: halj meg, ha békét akarsz! Ha pedig így felelnek, nem tehetünk egyebet, mint hogy védelmezzük magunkat, mert hiszen halni lesz idő, erre még ráérünk akkor is, ha elvesztettük a nemzeti létnek harczát. Azt kérdi talán valaki: hát lehet-e valami remény a jó kimenetelre? Erre ismét azt felelem: ha semmi remény nem volna, a mi nem is valószínűség, tehát a véletlenségnek sorában megtörténhetik az, hogy megmaradunk, ha védjük magunkat, de ha megadjuk magunkat, úgy bizonyosan elvesztünk. Ha a harmadik emeletről száz ember ugrik le, megtörténhetik, hogy egy talán talpra áll; s már most, ha a harmadik emeleten volna a hóhér s azt mondaná: leütöm fejedet, vagy ugorj: bizonyára leugrik, mert még életben maradhat.

Ezen a téren vagyunk, s így az sem lehet kérdés, hogy lehet-e jó kimenetellel vagy nem? mert nincs egyéb változás, mint vagy halni mindjárt, vagy megkísérteni védelmünket. S ha ezt mondom, ne méltóztassanak biztatásnak, kecsegtetésnek tartani, valamint azt sem, ha mondom, hogy e nemzet, ha élni akar, élni fog. Ha a honvédelmi bizottmány, a nemzeti képviselők, vagy bárki azt mondja: ilyen, amolyan erősek vagyunk, ez célra nem vezet; a magyar nemzetnek millióit nem lehet legyilkolni, nem Austriának, de a világnak sincs annyi hatalma és ha elvesz, csak öngyávasága által veszhetne el. Ha akarja magát védeni, élni fog, ha nem elvesz. Hiába minden kccsegtetés, hogy ilyen, olyan erősek vagyunk s nem akarom én sem kecsegtetni a tisztelt képviselőházat, sőt azt mon-

dóm, ha nem védelmezi magát a nemzet, ha nem áll fel, mint egy férfin, úgy fog meghalni, oly gyalázatosán, hogy a nemzetek szökni fognak a magyar névre, ellenben, ha védeni fogja magát, akkor megél. Fogja-e ezt tenni? (mindnyájan felkiáltanak: fogja!) Ha fogja, akkor esküszöm az örökkévaló Istenre, hogy akár én, akárki a kormányon megmenti a hazát; de ha nem teszi, akkor tessék még ma leütni a fejemet, mert nem tudom megmenteni a hazát.

E körül forog tehát a kérdés, s én azt mondom, mi küzdünk nehézségekkel, de miben áll ezen nehézség? abban, hogy háromszáz esztendő óta *systhematice* semmivé tették e nemzetben a harczias szellemet, s ha egyes perczenetnyi időben felhívták is harczra, s felengedték ébredni hősies szellemét, de aztán annyival inkább *iparkodtak* *systhematice* elfojtani azt ismét; s ennek következése az, hogy — nyíltan megvallom — seregeink nem mindenütt állják ki a tüzet, mint kellene. Már kérem, mi a honvédelmi bizottmányt illeti, én nem a materiális, hanem a morális felelőség tekintetéből előre kénytelen vagyok kijelenteni, hogy seregeket kiállítani, felfegyverezni, élelmezni, bizony nagy bajjal jár, de meg fogjuk kísértetni, hanem arról, hogy ki a harcztéren áll, kötelességét bátran teljesítendi-e, jót állani nem fogok, s azért kérem, hogy a tisztelt képviselőház hozzon némely határozatokat.

Az egyik határozat vélekedésem szerint az volna, hogy méltóztatnék a képviselőház kijelenteni azt, hogy mikép vették azon *declaratiót*, melyben halállal kínál-

nak, de erre nincs was felelet, mint az, hogy védeni fogjuk a hazát utolsó emberig, kötelességünkhöz híven. Ezt kérem egy rövidbe foglalt nyilatkozmányban kijelenteni, s ezernyi példányokban a nép között kiosztani. — Másodszor — s itt bocsánatot kérek, bizonyára méltóztatnak emlékezni, az országgyűlés első perczeiben egy alkalomra, midőn gyenge szózatommal felhívtam önöket a nemzet képviselőit, hogy gondoskodjanak a hon védelméről; akkor Nyáry Pál s vele mindnyájan, midőn 200 ezer fegyveres embert kértem, felállottak mint Isten leikétől ihletett hazafiak, s felémelt kézzel azt mondták: megadjuk! Nem tehát valamely formális, hanem ily önkéntes esküre hívom fel önöket, melyben nyilatkoztassák ki, hogy mi Magyarország képviselői a harcznak utolsó perczéig együtt maradunk. (A képviselők lelkesedetten egyhangúlag kiáltják: együtt maradunk!)

Az uraim meglehet, hogy innen máshova is fogunk menni, s magunkkal viendjük — mint hajdan a rómaiak vagy trójaiak háziisteneiknek szobrait — keblünkben a hazafiságot és azon elhatározott szándékot, hogy Magyarországot meg kell mentenünk. Es ha vándorolni kell helyről-helyre, míg önök az eskühöz hívek maradnak, Magyarország nincs elveszve. Ezután a háznak határozatát kívánnám arra nézve, hogy azon határozat kihirdetése napjától kezdve, a gyáva megfutamlás a nemzet által azon bűnök közé számittassék, melyek kérlelhetetlenül halállal büntettetnek; halál azon emberekre, mert a haláltól félvén, szaladnak, ha fogják tudni, hogy szaladásuk végén halál vár reájuk, előre menendenek. En

ezt eddig nem tehettem, de jelenleg szükségesnek tartom, hogy ki legyen mondva, miként Magyarország igazságos harcában a gyáva megfutamlás oly véték, mint maga a hazaárulás; ezt kívánom határozatiig kimondatni, valamint óhajtom, méltóztassék a ház egy oly határozatot is hozni, mely által ki legyen jelente, hogy a kormánynak legszorosabb kötelességévé tételik, mennyire csak emberi tehetségtől kitelik, arra ügyelni, hogy a hadjáratok által a föld népe semmi sanyargatást ne szenvedjen, és ügyelni arra, hogy aki rablást vagy zsarolást követ el a népen, oly kérlelhetlenül lakoljon halállal, hogy az Istenhez való könyörgése se menthesse meg. És méltóztassanak kötelességévé tenni a honvédelmi bizottnak, hogy mennyire csak az ország ereje engedi, mindazt, mit a nép kiszolgált, igyekezzék azt részint adóbani elfogadás, részint készpénzbeli fizetés által megtéríteni és kijelenteni, miként ha valaki az országnak e nehéz időbeni pénzügyi körülményei miatt azon kár megtérítése után, melyet a hadjárat által szenvedett, várakozni volna kénytelen, a nemzeti becsület oltalma által biztosítatik, hogy a had végével kétszeresen fog kifizettetni.

Még egy kérésem van, méltóztassanak elhinni, hogy ezen nemzet jó, s a Tiszának népe romlatlan, becsületes és tiszta magyar. Mi itt szent emlékezetek földén élünk, azon időkből, midőn az országnak nagyobb részét a török bírta, épen úgy, mint most Windischgrätz bitorolja. Ne gondoljuk azt, hogy az ország azáltal mindjárt el van foglalva, ha valamely részén az ellenség keresztül megy, mert valameddig a dolog

úgy áll, hogy egy csatanyerés által kikergettethetik az ellenség Pozsonyon túl, addig az ország meghódítva nincs. Méltóztassanak visszaemlékezni a mohácsi vészre, hol elvérzett a nemzetnek virága, azon pillanatban nem bírt a török egy talpalatnyi földet sem Magyarországon, melyről azt mondhatta volna, hogy meg van hódítva; ez később következett be, akkor, midőn az osztriai háznak uralkodó vágya minden eszközzel utat talált néhány magyarok szívéhez és a hont megvásárolta és a nemzet felett hatalmát felemelte, ekkor felemelkedett a török is, és kétszáz év alatt nyomta a hazát és azért még sincs meghódítva az ország, mert egy pár ütközettel vissza lehet nyerni. Azon időben, midőn a német császár zsarnokai szívták a nemzet vérért s Erdély a szomszéd Magyarország szabadságharcosainak biztos menhelye volt, felállott egy férfiú a Tiszának népe, a vitéz hajdúk őt körülseregelték, s megszerezték a nemzetnek politikai és vallási szabadságát. Itt állunk azon emberek maradékai között, kik magukra hagyatva oly körülmények között, midőn az országnak egy részét a török bírta, más részét a német, harmadik részében megmentették az ország politikai Jótételét és vallásszabadságát. Ily népnek közepette vagyunk itt és a néphez szólani kell.⁰

A békepárt még a kiáltvány ellen rugdalt, de semmire sem mehetett, Kossuth a magyar kép viselőházra - valóságos varázst gyakorolt, ha Kossuth megszólalt, elnémult az ellenvetés, ellenségei is meghajoltak; Pesten a Kossuth-párt nem tett többet 40-nél, 30 a békepárti, 340 pártonkívüli; midőn Kossuth hallgatott,

mind a Kossuth politikája ellen zajongott, midőn megszólalt, egyrill-egyig Kossuth Lajos szavára esküdött; így volt ez Debreczenben is. 270 közül a Kossuth-párt-hoz csak 40 tartozott, 40 az ellenséghez, 190 közönyös, míg Kossuth hallgatott, ha azomban megszólalt, örülten követte mindenben és mindenkor, sőt gyakran szónoklata varázsa még a békepártiakat is elragadta, kik politikájától félték és személyét gyűlölték. Az országgyűlés magáruul és a hadvitelrül következőleg határozott:

„1) Az országgyűlés egy akarattal elhatározta, miszerint országos léteit, függetlenségét, alkotmányát és nemzetiségét, utolsó csepp vérig, utolsó emberig védeni fogja.

2) Mindaddig egy képviselő sem fog eltávozni és a ház együtt marad, míg a haza megmentve nem lesz.

3) A csatában szaladó, főkép ha tiszt, halállal büntetik.

4) Minden zsarolás halállal büntetendő.

5) Mindennemű szolgálmány, az adóba kész fizetés gyanánt bcszárnittatik, vagy készpénzzel fizettetik; ha az adót fölözné, az ország mihelyest a körülmények engedik, kamataival együtt visszafizeti.

Nagy fontosságú volt a második pont, mert attul tartani nem lehetett, hogy azok, kiket részint a becsület, részint a viszony kényszere Debreczenbe hozott, hazaáruló egyességet kössenek, de attul igen is, hogy azok, kiknek Kossuth Lajos életeteket és vagyonukat nem garantirozhatta, Debreczent el fogják hagyni és azok, kiket képzelt akadályok, színlelt betegség tartóztatott

vissza az országgyűléstől, nem fognak megjelenni és ez által az országgyűlés határozatképtelen lesz. A 3-ikat a viszonyok kényszere parancsolta, mert a Mézsaáros hadtestéből némely tisztek elszöktek, a Görgey hadseregénél többen kötelességeket nem teljesítették.

A nemzethez kibocsájtandó kiáltványra ketten adtak be javaslatot: Madarász József és Asztalos; a Madarász élesebb kiáltványát elvetették, elfogadták az Asztalosét, kihagyva: „1000 évig a nemzetet az arisztokratia tartá fel^u.

Az 1847—48. törvények, a nemzet új chartája.

Háromszáz évi küzdelmeinknek 14 király esküje és hitlevele által biztosított, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le ezen törvényekben.

Szétörettek a hűbéri bilincsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édesanyjává a nemzet.

Nem erőszak csikarta ki, a fejedelem Önként erősítő meg, megtartását is megígérte.

És a nemzet nyugodtan nézett jövőjébe, látá a hont, mely százakon át idegen testek javára szivattyúztatok ki, kolonialis állásából kiemelkedni.

Várta hogy az országgyűlés a letett alapon nagyságunk épülete munkáját megkezdhesse.

Azomban a reactio első műve a szerb lázadás májusban kitört.

A király az országgyűlést a lázadás elnyomására, a béke helyreállítására összehívta.

A nemzetgyűlés határozott, de a király visszautasította.

A reactió a sötétből kilépett, nemzetünknek nyílt halálos harcot üzent.

A történet lapjain fel van jegyezve az eskü és hitszegés, ártatlan nők és férfiak legyilkolása, falvak kitérőzése és meggyújtása, a magyar nép ezen kiirtása vértől párolgó lapokon van felírva.

És miért történt ez? a 47—48. törvények talán csorbították a királyi jogokat, megérintették a trónt? nem, sőt inkább erősebb lett, mert általa a kevés számú nemesség helyett 15 millió nép támaszát nyerte, szabad emberek királya lett, a szabad nép pedig erősebb.

De történt azért, mert a 48-iki törvények, a nemzet vére- és vagyonának az osztrák kormány általi pazarlását eltiltották.

Az országgyűlés mérséklettel járt el országmentő működésében, — és midőn az ármány a királyt trónjátul megfosztá, a *pragmatica sanctio* értelmében nyilatkozott.

A magyar korona szent, nem vad erőszak által kell és lehet ahoz jutni, midőn a király megkoronáztatok, az áldásnak kell a nemzet ajkain lebegni és nem az elfojtott átok és boszu indulatának. A királynak pályáját nem dulás- és rombolással kell kezdeni.

Hazánk a december 2-iki olmützi események következtében megtámadtatott az osztrák seregek által, a főváros elesett.

Az országgyűlés a főváros kímélete érdekében székhelyét Debreczenbe tette át.

A főváros elesése fájdalmas, de Pest elesése nem országos bukás.

Kinyilatkoztatjuk a nemzetnek, hogy mi magunkat elszántuk, nemzetünk megmentése-, ősi szabadságunk kivívására.

1848 a haza földjét és fiait szabaddá tette, a haza védői százezerekből milliókra szaporodtak, ha gyáván megadjuk magunkat, megérdemeljük a szolgaságot.

E nemzet csak önmaga által veszhet el, ha egyesülünk, ha akarjuk nincs hatalom mely megsemmisítsen, ha gyávák leszünk, nincs hatalom mely megmentsen.“

A toll ellenében a hódító herczeg is tollat használt:

„Kossuth Lajost, a honvédelmi bizottmány valamennyitagjait és az ezek által a megyékbe és városokba szétküldött úgynevezett kormánybiztosokat, törvényen kívülieknek és földönfutóknak nyilatkozatom, megparancsolván valamennyi hatóságoknak és községeknek a legszorosabb felelet terhe alatt, hogy azokat elfogják és a legközelebbi hadparancsnokságnak átadják.

Azok kik ezeknek daczára a pártütő kormánytul bármi csekély parancsot elfogadni, vagy annak engedelmeskedni merészelnének, rögtön Ítéző bíróság utján tüstént ki végeztetnek.

Azon helységek, melyből több lakosok egyesülve a cs. k. hadseregnek akármi módon kárt tenni törekednek, tűzzel-vassal elpusztíttatnak.

Oyőr, 1848. deczember 29.^a

A katolikus püspököket, kik már megelőzőleg az alkotmány védelme mellett tüntettek, január 26-án következő nyilatkozatra kényszerítette:

„Ámbár főfeladatunk híveink lelki szükségeinek kielégítése, de miután őket az üdvösség útján csak akkor vezethetjük, ha a királyi tekintély és hatalom és vele a béke helyre áll, erre ma kedvező alkalom kínálkozván, szólunk eltántorított és ellenszegülő katólikus lelkipásztoraink- és híveinkhez.

Mi kik lelkipásztorainkat és híveinket eddig a többség rendeletéi teljesítésére hívtuk fel, lelkünk ösztönének ellent nem állhatva, felhívjuk őket a törvényesség útjaira visszatérésre, mert a nyomort csak a béke szüntetheti meg.

Magyarország eddig is azért állott fenn, mert lakosai a királyt és alkotmányt támogatták. A magyarok alattvalói hűségét a történelem magasztalva hirdeti, az alattvalói hűség keresztény kötelesség, a megszegő Isten rendeleteinek szegül ellen.

Az ausztriai házra ezelőtt 300 évvel szállott a korona, a közös örökösödés rendét az 1723: 1., 2. határozta meg, az ország ekkor királyválasztási jogául lemondott, ezen törvény szerint a trón halál vagy lemondás esetében mindig a legközelebbi rokon-herceget illeti, így történt ez legközelebb, december 2-án, felséges uralkodó V. Ferdinánd a trónról, testvére Ferencz Károly jogául lemondva, a trónt a törvényes örökös Ferencz József ő felsége foglalta el.

Nem szűnt meg tehát a királyi hatalom és V. Ferdinánd örököse Ferencz József felséges királyunknak hűséggel tartozunk. Az ország jóléte- és függetlenségének biztosítása, a kölcsönös védelem tette szükségessé az Austriávali elválhatlan kapcsolatot.

A nemzet a török- és vallás-háborúk által okozott bajokból, a felséges osztrákházi királyok alatt épült fel. Azért, ámbár a Pozsonyban hozott törvények az alkotmányt lényegesen megváltoztatták, a trónörökösödés rendé, az osztrák tartományokkal! viszony érintetlenül maradt. V. Ferdinánd és Ferencz József ő felségeiknek az ország kibékítését ezéző rendeleteik részint nem, részint elferdítve jöttek köztudomásra, az alaptalan hírek, koholmányok és izgatások, sokaknál a kötelesség ismeretét elhomályosították, ennél fogva sokaknál meggyengült azon hűséges kegyelet, melyet a csábos franezia hódító sem bírt meggyengíteni.

1. Ezen okiratok szerint V. Ferdinánd célját a béke helyreállítása, a viszálykodás szerzőinek a törvényes engedelmességre visszazorítása képezte.

2. Ferencz József ő felsége nem akarja szabadságainkat és nemzetiségünket elnyomni, sőt azokat és az ubér megszüntetését is biztosítja.

3. Windischgrätz herczeg a sereggel azért jött be, hogy a rendet, személyt és birtokot biztosítsa, kinek is rendeletét teljesíteni tartozunk, csak úgy reménylhetvén, hogy alkotmányos szabadságunkat, melyet a pártütés kockára tett, megmenthessük.

Ennél fogva Pál apostolt követve, intjük és kérjük híveinket, hogy Ferencz József ő felsége iránt hűséget tanúsítsanak és ne várják be, hogy ő felsége az országot hadseregével hódítsa meg. Csak egy éve hogy ő felsége a közszeretetét megnyerte, most már királyunk, s mivel gondosan és hazánk iránti figyelemmel neveltetett, — az Úr megadja neki a bölcseséget és

igazságot, hogy népeit védje, szelíden kormányozza, a jog tisztelete, az igazságszolgáltatás, a szellemi és anyagi kincsek fejlesztése által boldogítsa.

• Kérjük tehát lelki pásztoraikat és híveinket, hogy Ferencz József ő felségéért, mint törvényes királyunkért imádkozzanak és könyörögjenek.

Pest, 1849. január 20.^u

A sajtó a hódítók ellen folytonosan izgatott, a két párt írói azomban gyakran nemcsak rajongón írtak, de a politikai, magán és irodalmi illetet is megsértették. Csernátóni 31-én így ír a „Közlöny M-ben: „Barátja lett a királynak minden rabló, fosztogató, zshivány és áruló, ki a magyar ellenségéül mutatta magát. Ferdinándot atyafiai és valami Zsófia nevű boszorkány lecsapták és helyükbe Szepi nevű fiokat ültették, ki még beszélni is alig tud.^a Ez az Írói szemtelenség netovábbja, mert az illem első követelménye a nők tisztelete, behúzták e cikkbe ő felsége a császár- király anyját; ha ezen urak nem ösmerték is el magyar királynak, de elismerték osztrák császárnak, az a Szepi pedig, kit egy sváb csecsemő színében tüntettek fel, 18 éves, az osztrák hercegek legeszcsobbje, tényleg Austria császára és Magyarország törvényes királya volt, — és pedig az ily aljas támadás a közönségnél sem hatott, mert az illeméret, a felsőség iránti tisztelet, minden magyar született tulajdona, a műveltek ezen szennyes piszkolódást, durva sertést undorral lökték el, a nép újságot nem olvasott, a melyik olvasott az tudta, hogy az a Szepi gyerek 47-ben István főherczeg nádort vezette be a pesti főispánságba, tehát csecsemő épen nem

lehet, az csak bámult, hogy nadrágos ember hogy hazudhat ily gorombán. Jókai szintén erősen megtámadta Ferencz Józsefet és letétellel fenyegette, pedig Jókai Mór a békepárt újságírója volt. A békepárt az országgyűlésen politikai gyávaság, eszmék hiánya miatt tekintélyre nem emelkedhetve, közlönye az „EstiLapokéban folytonosan mérgesen támadta a Kossuth-pártot, mit ezen párt szerkesztője Pálffy Albert és főmunkatársa Csernátoni bőségesen visszaszolgáltató. A debreczeni gorombaságok az országban gyenge viszhangra találtak, mert sok helyt a közlekedés el lévén zárva, hírlapokat nem hordattak, későn érkeztek, midőn már újság-izoket elvesztették, Esti Lapokat magyar ember pénzért nem hordatott.

Január 2-án Beöthy Ödönt erdélyi kormánybiztosnak nevezték, a nagy mennyiségben forgó 10 krajczárosokat a közönség ládába kezdte rakni, a katonák zsoldfizetése megnehezedett, elhárítására az országgyűlés 10 kros papirospénz kiadását rendelte el. — A kremsieri országgyűlés 80 millió kölcsönt szavazott meg és kijelenté, hogy a birodalom kettészakítását nem engedi; a nyilatkozat és kölcsön nyíltan Magyarország ellen volt intézve, a bécsi forradalom a jobb elemeket elsodorta, Kremsierben már csak a kormány szolgálai és bérenczei ültek. — Az elmaradt követek lassan gyűltek, a többség megunta ezen urak szemtelenségét, mert kis kivétellel szabadon jöhettek, ennél fogva a távollevők névsorának kimutatását elrendelte, Madarász József 26-án indítványozta: a február 10-ig meg nem jelenők ellen új választás tűzessék ki, a hazát nem

szolgálók nyugdíja töröltessék. Kossuth a vitában nem vett részt, ennél fogva a javaslat megbukott, csak a távollévők névjegyzékének február elsejéni bemutatása rendeltetett el. Windischgrätz Pesten ostromállapotot hirdetett ki és bizottságot állított fel az igazolások a hűségre térők megvizsgálására, a Pesten maradtak a herczegnél mind jelentkeztek. Pázmándy Dénes, Szentkirályi Móricz, Ghiczy Kálmán a hatalomnak kezét csókoltak, a fegyvereket beszédtek.

IV. FEJEZET.

Mészáros szikszói veresége. — A visszavonulók vezény-
letét Tokajnál Klapka veszi át. — Bem, Klapka, Per-
czel győzelmei. — Görgey a bányavárosok felé vonul.
— Windischgrätz seregét megosztja. — A selmeczi
egérfogó. — Benyiczky a sereget megmenti. — Gör-
gey tánczol, Guyon hősiezen győz. — Schlik aggasztó
helyzete. — Dembinszkyt fővezérnek nevezik. — Schlik,
Görgey és Dembinszky hibái miatt menekül. — Torn-
allyai csata. — Görgey hetyke napi-parancsa és kas-
sai fondorlata. — Görgey késedelme. — Tierczeg Win-
dischgrätz a pesti farsangot bevégezve csatára indul.

— Dembinszky döntő csatára készül. — A kápolnai
eredménytelen csata és okai. — Bem veresége, oláh
kegyetlenségek. — Bem Urbant megveri. — Eszék áru-
lása. — Vésztörvényszék felállítása. — Kovács Lajos
üzelmei. — Br. Fiát Ferenczet, Babarczyt, Havast az
országgyűlés hazaárulóknak nyilatkoztatja. — Görgey,
Klapka, Szemere, Dembinszky ellen szövetkeznek. —
Tisza-Füreden Dembinszkyt leteszik és elfogják. —
Kossuth gyengesége. — Görgey és Kossuth politikus
társalgása. — Görgeyt Kossuth fővezérnek nevezi. — A
kremseri országgyűlés felosztatása. — Windischgrätz
a nemességet lázadónak jelzi, zsarnoki rendelete.

Herczeg Windischgrätz szerencsénkre főszeregével Pesten pihent, a Schlik elleni hadvezérséget a kitűnő hazafi, a legbecsületesebb ember, de a legtehetetlenebb hadvezér Mészáros Lázár hadügyminister vette át. Mészáros nem volt gyáva, de meg hadászati érzékkel sem bírt, a csatában nem tudta magát feltalálni, nem tudott fegyelmet tartani. Mészáros seregét Miskolczon állította össze, volt 7000 rendes katonája és 7000 nemzetőre. Szikszónál támadt, seregéből több régi tiszt a németekhez átszökött, több főtiszt a csata alatt a miskolczi korcsmákban dőzsölt, a sereg tehát rövid csata után csúfosan megszaladt. Schlik 25 embert, Mészáros 400 halottat és sebesültet, 600 foglyot, 10 ágyút, 6 mozsarat veszített, a nemzetőrök hazaszaladtak, a sereget Tokajnál szedték össze, a vezényletet a szerencsétlen Mészáros, Klapka Györgynek adta át. A lengyel emigratio Gallicziában mozogni kezdett, az ostromállapotot Gallicziában is kihirdették. — Bem folytatta dicsőséges hadjáratát, 13-án Marosvásárhelyt elfoglalta, 16-án Küüllőnél Puchnert megverte, 21-én 6000-nyi seregével Puchner 8000 emberét megtámadja. Puchner 300 veszteséggel Szebenbe szaladt. 23-án Klapka Tokajnál Schlik ellen jelentéktelen csatát nyert, Schlik 160 embert veszítve visszavonult, ezen ködömben jelentéktelen csata nagy fontossággal bírt, mert Sebüket a Tiszátul visszaverve, Debreczent biztosította. Perczel

Móricz Szolnokot elfoglalta. Bem, Klapka, Perczel győzelmei tehát az országgyűlés és kormány székhelyét biztosították, az eddig győzelmes osztrák hadsereg hírnevét leszállították. Az összes magyar katonaság 7 seregbe oszlott:

1. Klapka vezénylete alatt Tokajnál.
2. Perczel Mór vezénylete alatt Szolnoknál.
3. Bem vezénylete alatt Erdélyben.
4. Görgey vezénylete alatt a felvidéken.
- 5., 6. Damjanics, Vécsey vezénylete alatt Bánát- és Bácsban.
7. Hadik F. vezénylete alatt Szegednél.

Görgey Lipótvárát akarta első sorban felmenteni, eszes és becsületes tábornoki főnöke Pusztelnik azonban meggyőzte, hogy feladata részben az osztrák hadsereg foglalkoztatása, részben a Tiszához közeledés, Lipótvári menetével ezen céltul egészen elesik. Pusztelnik a visszavonulást a bányavárosok felé ajánlotta, mit Görgey elfogadván, azonnal meg is kezdett. A hódító herceg belement a kelepczébe. Görgey üldözése- és megsemmisítésére erős hadtesteket küldött, követte Csorics, oldalt állt Simonies, előtte Götz tábornagy. A felvidéken január és február a jég és hó idénye, az utak jók, de síkosak voltak, az osztrák békeszolgálatban elpuhult tisztikar zokon vette a hideget és fáradalmat, Görgey nem igyekezett a sereg szellemét javítani. Hodrics- és Windschachtnál csatát veszített, melyben az osztrákok több ágyút elfogtak, Pusztelnik fogságba került, Görgey nehezen menekült. A sereg Selmeczen szorongatott helyzetbe jutott; a város hegyektől öve-

zett katlanban feküdt, a szerencsétlen hodricsi és wíndschachti csata következtében az ellenség a sereget nyomban követte, más oldalt a németek az utat elzárták, szerencsére ezen egérfogóbul egy elhagyott nagy bányai ut vitt keresztül, mely az egész hegyen keresztül volt fúrva, ezen utón menekült a Rákóczy hadserege is, azóta Rákóczy-utnak hívták, Benyiczky Lajos ügyes kormánybiztos ez utat kitisztíttatta és a sereg menekült; szerencsére az osztrákok orruknál tovább soha sem láttak, ennél fogva ezen ut léteit nem is gyanították.

Február.

Innen már könnyebb volt a visszavonulás, a völgyek szélesebbek, az utak jobbak voltak; az ellenség Görgeyt ütemre kísérte, míg január 27-én a herceg Görgeyt kedvező feltételek alatt áruulásra szólította fel, mit Görgey határozottan visszautasított, Görgey az áruulás jutalmát nem említi, a csábítás azomban valószínű, mert ha Görgey seregét Wíndischgrátznek kezére tudja játszani, Magyarország nem bírt volna ellenállani. Görgeyt az irigység sokszor, a *gőg* mindég elragadta, az országot azomban szándékosan soha sem árulta el. A nagy diadalok után a hős vezér Lőcsén megállapodott, fogadta Szepesmegye hódolatát — és Lőcsén kedélyesen tánczolt, bár az elől és hátul levő ellenség még eddig fegyvere súlyát nem érezte és a haza érdeke azt kívánta volna, hogy Görgey Lőcsérül, Klapka Tokajbul gyors menettel induljanak Kassa felé és a 30,000-nél számosabb magyar sereg Schlik 10,000 emberét semmí-

sitse meg, a balsors azomban Görgey Arthur tábornokot Szepesben hozta a világra, a szepesi rokonok- és polgároknak meg kellett mutatni, hogy néz ki egy Görgey tábornok, be kellett mutatni magát a jeles tisztikarnak, mely már 60 mérföldet hátrált és még közülök kínos halállal egy sem múlt ki, meg kelle kísértetni váljon a bájos szepesi német-magyar nők nem engedékenyebbek-e az osztrák-német katonáknál. Görgey tehát tánczolt. A bál napján Guyon ezredet a branyiczói hegy elfoglalására küldötte. Branyiczó, Szepes-Sáros közti hegy, melyen kigyó-utak vezetnek a tetőre, igen erős állásnak tartották ezt, mert a hegy ugyan nem nagyon meredek, de teljesen kopasz, a rohán seregbe nem csak szemközt, de oldalrul is lehetett ágyuzni, a vakmerő hős Guyon azomban a halállal mindég bátran szembeszállt, a vitéz honvédek hős vezéröktül lelkesedve szűrön y-szegezve neki rontottak az ellenségnek és megszalasztották, Guyon a győzelmet felhasználva, az ellenséget üzöbe vette és Eperjesre bevonult, a futó ellenség 2000-bül állt, Schlik tábornokot, ki ezen hadállást igen erősnek tartotta, ezen vereség nagyon meglepte, helyzete aggályossá lett, mert Klapka 15,000 ember-, 36 ágyúval Tokajbul már ellene indult. Kossuth Dembinszky lengyel tábornokot a magyar hadsereg főparancsnokává nevezte ki; Dembinszkyt jó tábornoknak tartották, a lengyel forradalomban híressé lett visszavonulása által, mi kivált forradalomban, hol gyorsan kell győzni, gyenge ajánlólevél. Görgeybén, váczi kiáltványa után nem lehetett bizni és pedig annyival inkább nem, mert a honvé-

delmi kormánynyal hosszú időre minden összekötetést megszakított. Damjanics nem kérkedett, nem negélyezte a nagy katonát, nem követelte a fővezérséget, szép tehetségét nem ösmerték fel. Bemet Erdélyből nem lehetett elhozni, mert Erdély még nem volt visszahódítva. Dembinszky fővezérré emelése szerencsétlen választás volt, mert Dembinszky a bort nagyon kedvelte, Magyarországot és a magyar viszonyokat nem ösmerte, a terv-készítéshez értett, de terveit nem tudta végrehajtani, erélytelen, heves természetű volt. Görgey és Klapka már 8-án egyesültek, az egyesült sereg 35,000 katonából állt. Schlik 15,000 ember felett rendelkezett, Schlik csak Torna-Gömörön át menekülhetett, Görgey és Klapka abban egyeztek meg, hogy Klapka elébe kerül Sebüknek, az osztrák sereget szemben támadja meg, Görgey hadserege egy részével az őt követő Götzöt és Jablonovszkyt feltartóztatja, a felesleggel Schliket hátulról támadja; sem Klapka, sem Görgey nem tudták Dembinszky kinevezését, Dembinszkyt tehát tervökrül nem tudósították. Dembinszky 11-én Klapkát seregével Miskolczra rendelte, a két vezér terve ennél fogva meghiúsult.

Február 12-én Mészáros a magyar hadtesteket újólal szervezte, a hadtesteket 4—6000-ben állapította meg, a dunai hadsereg nevét eltörülte, minden hadtest számot kapott, Görgeyvel Dembinszkynek fővezérré kinevezését közölte, ez Görgey és udvara orrát felszurta. Mészáros rendeletét 13-án hozták be. Görgey Schlik után nyomult, 13-án Színnél utólérte, kis csatát nyert, melyben az ellenség 260 embert vesztett, itt azomban

szokása szerint ismét megállapodott. Dembinszky Görgeytől 13-án haditervérül felvilágosítást kért, seregeivel Schlik elé nyomult, seregének azonban nagy részét Putnokon hagyta és Schlik útjának elzárására Tornallyára nyomult, kis serege azonban Schliket nem bírta feltartóztatni, Görgey is pihent, ennél fogva Schlik Dembinszkyt visszanyomta; a tornallyai csata elvesztését, Schlik menekülését mind Görgey mind Dembinszky okozták, mert ha Görgey az osztrákokat nyomban követi, Schliknek serege nagy részét Görgey ellen kellett volna felállítani, Dembinszky a kisebb részt feltartóztathatja és Putnokon hagyott seregeit, miután Putnok Tornallyától csak két mértföldre fekszik, a csata alatt magához vonhatta volna, viszont, ha Dembinszky egész seregével Tornallyán Schlik elébe kerül, miután serege az osztrák hadsereggel egyenlő számmal bírt, Schliket megverheti, vagy legalább feltartóztathatja, ugylátszik azonban mindkét tábornok a másikkal akarta az ellenséget megveretni és saját seregével a megtört ellenséget akarta leverni, kétségkívül a babért a közönség, a végleges győzőnek adja, — ezen nyomorult önzés azonban az ellenség kisiklását eredményezte. Ezen versengés a háború sorsára igen rász befolyást gyakorolt, mert ha Schlik seregét tönkre teszik a kápolnai csatában, a magyar hadsereg túlsúlyyal bír, míg Schlik menekülvén, a kápolnai csatában az osztrák hadsereg bírt túlsúlyyal. Görgey Kassán fondorkodott, a tisztek Görgey szerint boszankodva Görgey mellőzésén, Guyon kivételével Dembinszkynek az engedelmességet meg akarták tagadni, meggondolva azonban a követ-

kezményeket, talán mert a jeles Aulich, sem lelkesedett a katonai oktalan lázadásért, kikiabálva magukat, elcsendesedtek. Görgey 14-én következő parancscsal tudatta Dembinszky kinevezését: „A hadügyminiszter február 12-én parancsában a feldunai hadsereget VII. hadosztály név alatt Dembinszky tábornok fővezér vezénylete alá helyezte. Midőn én ezt a hadsereggel közlöm, egyszersem felszólítom a törzs- és többi tiszturakat, hogy ezen látszólagos megalázást azon közönnyel vegyék, amilyennel én, Önálló hadparancsnokságomról lemondva, magamat az országgyűlés határozatának, közbeszéd szerint a hadban megőszült érdemes Dembinszky altábornagnak magamat alá rendelem?⁴ Görgeyt Mészáros hadügyminiszter ezen bíráló napiparancsért megdorgálta, Dembinszky Görgeyt és seregét Miskolcra rendelte, Görgey a 8 mértföld utat czammogva 5 nap alatt megtette. Mindkét hadvezér harcolni akart. Windischgrätz megindult, Schliknek a seregéveli egyesülés napját és helyét kitűzte. Dembinszky csatát akart, győzelem esetében az alvidéki hadsereggel hátulról kívánta megtámadni Windischgrázt, elrendelte tehát ezen seregnek Szolnokhoz! felvonulását. A Dembinszky seregénél a fő kormánybiztos Szemere Bertalan volt, az élelemről azonban igen hiányosan gondoskodott, mert bár Dembinszky 60 napi élelmi készletet kötött ki, a kormánybiztos csak 8 napi élelemmel bírt és ezt is rendetlenül szolgáltatták ki. Görgey czammogása következtében a sereg későn öszpontosult. Schlik nem egyesült Windischgrázzal, ezen egyesülés megakadályozása kép ezte a főfeladatot, mert ha Schlik-

két Siroknál megverik, vagy a csata napjain kisebb erővel visszatartják, a magyar sereg a Windischgrätz-nél erősebb, az esetben a csata megnyerése bizonyos. A magyar hadsereg állt 35,000, az osztrák Windischgrätz alatt 25,000 Schlik alatt 15,000, összesen 40,000 emberből. Görgey főhadiszállása Kövesden, a Dembinszkyé Egerben volt. Dembinszky a csatát 27-ére gondolta, elkésett a rendeletek elküldésével. A legfontosabb hadállásba Verpelétre, Schlik ellen a legijedőbb parancsnokot Klapka ezredest küldte. Schlik 26-án Verpelétről Klapkát eltolta és Windischgrätz felé egyezett, 27-én Windischgrätz Kápolnákul a magyar hadsereg közepét kinyomta, a Zanini olasz zászlóalj megadta magát, a baloldalon Schlik Klapkát megverte, a Guyon-hadtest később kapván a parancsot, elkésett. A magyar sereg Mező-Kövesdre rendben visszavonult; a magyar sereg a Zanini olasz zászlóalj kivételével (melynek csak fegyverét lehetett sajnálni), 900-at vesztett, az osztrákokét biztosan lehet ugyanannyira tenni, bár ők csak 350-et vallottak be, a veszteségek eltagadása azonban hagyományos osztrák hadiszokás, de ha ők 350-et vesztettek volna, akkor a magyar hadsereget okvetlenül jobban nyomják, mert egy nagy csatában 40,000 embernyi hadseregnél 350 ember eleste és megsebesülése nem is veszteség. A csatát kétségkívül megnyerték, mert a magyarokat visszavonulásra kényszerítették, a magyar hadsereg az osztrákoktól nyomva, három mértföldre visszavonult, a magyar hadsereg azonban vitézül harczolt, kötelességét becsületesen teljesítette. A csata elvesztőt főleg a Guyon hadtestének a csatá-

buli kimaradása, illetőleg késő megjelenése okozta, mert ha ezen 5000 emberrel a fővezér az olaszok elfogása által okozott hézagot pótolja, a vesztett csata, daczára annak, hogy az osztrák hadsereg a magyarnál legalább 5000-el több volt, könnyen győzelemmé alakulhatott volna; mennyire befolyásolja a csatát egyes vezér, egyes zászlóaljok bátorsága, bizonyítja a bicskei csata, liol 2 zászlóalj visszafoglalta azon állást, melyből 5000 ember csúfosan megszaladt; a felelősség ezen csataért Dembinszkyt és Klapkát terheli, mert Dembinszky Guyon hadtestéről későn rendelkezett, ennél fogva idejében a csatában meg nem jelenhetett, Klapka nem volt elég óvatos, lélekjelenlétét elvesztette, hamar visszavonult. Dembinszkyt azomban feltétlenül ezen hibáért elítélni nem lehet, mert sokkal nagyobb hadvezérek tettek már ennél szarvasabb hibákat is, nem nyert ugyan csatát, de tisztességesen visszavonult, csak is 5 mértföldet vesztett, a fő védelmi vonalat megtartotta, serege sem fe] nem bomlott, sem bátorságát el nem vesztette. Ha a 35,000-ból álló magyar sereg 40,000 osztrákot megver, kétségkívül hősiezen harczol, hogy azomban 30,000 ujoncz 40,000 katonát tönkre nem tett, ezért sem a vezért, sem a sereget elítélni nem lehet.

Bem február 4-én 2000 ember- és 24 ágyúval Puchner 10,000 katonája ellen csatát fogad el Mullenbachnál, eleinte az osztrákot meg is veri, a szaladó ellenség azonban meglátva a fedett állásából kivonult sereg csekély számát, megszégyenli magát, visszafordul, 16 ágyút elvesz, a kis sereg nagy veszteséggel menekül, egész a piski hídig visszavonul, a híd védelmét a jeles gróf Kemény

ezredesre bízta, Keményt ezen örökemlékü szavakkal utasítá: „Tartsa magát vitézül; ha a híd elvesz, Erdély is elvesz H (Haltén Sie síeli tapfer; Brücke verloren, Siebenbürgen verloren!) Kemény kötelességét teljesíté, megvédte a hidat. Bem összeszedte erejét, a kormány által küldött segélylyel serege 8500 ember-, 24 ágyúra növekedett, ezzel megtámadta Puchnert, ki 12,000 katonát, 40 ágyút vezénylett, a hídnál 700 embert feláldozva, Puchnert, ki sokkal több embert vesztett, megverte, hagyta az ellenséget futni, seregével Medgyes felé, a Székelységnek rohant, itt seregével 4 székely-zászlóaljat és Zsurmay csapatját, mely Bemtül elvágatva, itt guerilláskodott, magához csatolta, Urbant Berszterczénél megverte. Az oláhok a császári tábornokok védelme alatt, Erdélyben példátlan gyilkosságokat és rablásokat követtek el. Enyedet, Zalatnát felgyújtották, lakosait lemészárolták, Abrudbányán a magyarság a fegyvert letette, az oláhok a magyarokat a városul kihajtották, a városon kívül a legkegyetlenebbül egymásután lemészárolták, az agyonütés, agyonlövés a legenyhébb halálnem volt, többnyire azonban a halál előtt a szerencsétlen áldozatok tagjait vágták le, szemeiket szúrták ki, vertók és éhezették, a gyermekeken, nagy lányokon, asszonyokon, erőszakot követtek el. A Brádi uricsalád 14 tagját a kútba hányták, kővel agyonverték, kővel betemették, kastélyukat felgyújtották, a terhes asszonyok hasát felvagták, a gyermekeket póznára tűzve rivalgva hordták körül. Jablonczay szolgabíró fiával a Gyulafehérvári várba menekült, Horák tábornok várparancsnok azonban a szerencsétleneket esdek-

lésök daczára, az oláhoknak kiadta, ezek az apát és fiút lábbal négylovas szekérhez kötötték és nyargaltak velők a szomszédfalvakba, az apa még Fehérvár utcáján meghalt, a fiúra minden faluban 50 botot vertek, míg végre iszonyú kínok közt kiszenvedett. 280 urat és értelmesb magyart gyilkoltak meg a császári tábornokok szövetségesei, ami kezeikhez fért, az egész országban szemtelenül elrabolták. Gyulafehérvár városát az oláhok megtámadták, a parancsnok a lakosoknak a segílyt a rabló szövetségesek ellen megtagadta, sőt midőn a magyarok az oláhokat visszaverték, a magyarokat lefegyverezte, a szerencsétlenek szökéssel menekültek, szerencsére az oláhok a milyen vérengzők, éppen oly gyávák is voltak, gr. Bethlen Gergely 100 huszárral 5000 oláht szétvert.

9-én Gál Miklós Aradnál kis csatát nyert, 14-én azonban a temesvári őrség Aradon az ostromzári vonali megtörte és a várat eleséggel látta el. — Szőregnél a magyarok kis győzelmeket nyertek. — Eszék várát, melyet 5000 rendes katona őrzött és ágyukkal bőven el volt látva, Eder, Földváry Lajos, Rác parancsnokok gyalázatosan elárulták. Az eszéki vár elárulása az országot érzékenyen sújtotta, mert itt egyszerre több fegyverest veszített mint húsz csatában, Eszék vára uralta Slavoniát, Eszékkel tehát egy nagy területet is elvesztett.

Debreczenben az országgyűlés üléseit folytatta, a békepárt a kormány ellen a házban és sajtóban csatározott. 3-ikán Madarász László vészbíróságok felállítását indítványozta, a ház a tárgyalást 13-án kezdte meg, az

ellenzék a bírakat a megyék által kívánta választatni, ez sülotlen módosítás volt, mert forradalomban, midön a szigorú és gyors eljárás a főkellék, a helyi viszonyok, rokonság, barátság, a néptüli félelem, gyakran az egyéni gyűlölet, a megyeit jobban befolyásolják mint az idegent. — A kormány javaslata győzött. — A távollevő képviselökre Madarász József indítványozta: „A képviselöségrül lemondottnak tekintetik, ki 1-éig meg nem jelent, távollétét nem igazolta, ki engedelem nélkül távozott, ki a szabadságidön tüli kimaradását nem igazolta.” A békepárt a távollevő gyávákat, kiknek egy része már áruló is lett, barátjai közé számította, nem hitte hogy új választásoknál barátokat kap, elmenetel! tekintetben magát nem akarta a kormány alá rendelni, kiállt tehát a távollevők védelmére, a vitát Nyáry vezette, az új választás ellen egy nevetséges sofismával harczolt: a képviselő a képviselőháznak nem felelős, róla tehát a ház nem rendelkezhetik; ezen álokoskodás azonban senkit sem hódított meg, az ellenzék magát 4 nap alatt kitombolván, Madarász indítványát elfogadták. Halász Boldizsár, Nyáry titkos hive, a bizottság' teendőinek szakszerinti felosztását és szakfelelösséget indítványozott, rendes viszonyok, kétségkívül rendes kormányt igényeltek, az ország politikai viszonyai azonban még nagyon ziláltak voltak, a kormány hatásköre kis területre szorítkozott. Az ügyeket nagyrészt a megyék intézték, ezen indítvány tehát még időelőtti volt. A békepárt a Közlönyt megnyerte, a kormányt saját lapja- a Közlönyben rendetlenséggel vádolta, ennek folytán Madarász a Közlönyt különleges kor-

mányfelügyelet alá kívánta rendeltetni, indítványa azonban megbukott. Madarász: „Rendelje el a ház a politikai foglyok bíróság elé állítását. A kormány a szükség kívánalma szerint, a vésztörvény alapján bíróságokat állítson fel.“ Az elsőre felesleges volt az országgyűlési meghatalmazás kérése, mert a kormánynak nemcsak joga, de egyszersmind kötelessége is a honárulóknak törvény elé állítása; a békepárt ellenzi, a többség kinyomatását és tárgyalását elrendelte. Kovács Lajos indítványozta: „1. Képviselő a ház engedetnie nélkül ne állíttathassák vészbíróság elé; 2. Debreczen ostromállapot alá nem helyezhető. Az elsőt Madarász is pártolván, elfogadták, a másodikat elejtették. A kormány az ellenzék titkos fondorlatait sejtette. Mészáros tehát a fogadósok- és lakosoknak kötelességévé teszi, a szállók és vendégeiknek a hadparancsnokságnáli bejelentését, Debreczenbe rögtönítelő bíróságot rendel mindazok ellen, kik a császári seregnek, az ellenség ügyének bármi szolgálatot tesznek. A békepárt legmerészebb tagja Kovács Lajos, hajdan dühös ellenzéki, majd gr. Széchenyi alázatos szolgája, aulicus hivatalnok, felesége által Pázmándyt a renegát házelnököt akarta a béke eszközlésére felszólítani; mert sem a magyar, sem a császári postában bízni nem lehetett, egy küldönczöt bérelt fel, felesége levelébe egy papirszeletre, mely Pázmándynak lett volna átadandó, e két sort írta: „Windischgrätz most az országot könnyen kibékíthetné^; a képviselő urak meghökkentek, midőn azonban a levélben már a szelet is benn volt, a vitéz békegalamb megijedt, a levelet szétszakította, a küldönczöt nem küldte Pestre.

Az alkotmányos békét az egész ország kívánta, Kossuth Lajos a béke-párt ellensúlyozására 12-én kijelentette: „A honvédelmi bizottság védi a hazát, védelem közben azonban semmi utat sem akar elzárni, hogy Magyarország ügyei, a nemzet jogai, becsülete és szabadsága alapján, úgy egyenlítettessenek ki, mint a körülmények közt legtanácsosabban ki lehet egyenlíteni.^a A békepárt közösköltségen Kazinczy Gábornál thea-estélyeket rendezett, szinleg Kazinczy a házigazda szerepét játszotta. Kossuth-tal egy csapásra nem boldogulhatva, egyelőre a kormány pískálását, Madarász László megbuktatását tűzték ki célul. Madarászt a debreczeni nép nem rajongott, a félelem tehát a támadó urakat nem tartóztatta vissza, helyzetük kedvező volt, mert a kormánynak egy tekintélyes tagja a párt-hoz tartozott, kéz alatt tehát mindent megtudtak, a veresek főbbjei a táborban voltak, ez időben még 24 óra alatt nem lehetett a távollevőt berendelni. Madarászra hazafiatlanságot ráfogni nem lehetett, mert ezt mindenki kineveti, szagláltak és kutattak tehát mindenfelé, végre találtak; KovácsnakDusчек elmesélte, hogy Madarász a Zichy-ládákat feltört pecséttel küldé hozzá, valószínűleg a szekrényekben és ládáknak nyuláltak, ezt elégnek tartották egy ember becsülete megfojtására, Dusчек azonban a vádaskodásra nem vállalkozott, elő kelle készíteni a támadást. Abonyi alkotmányos szempontbul indítványozta a kormány-számadások megvisgálását, titkos szavazatot kérnek, a bizottságba 4 ellenzéki tagot választottak be és 5 kormány-pártit. Felszóaltak az államhivatalnokok kettős fizetése

és a nagyszámú államhivatalnokok ellen; Madarász minisztériumában az ellenzék állítása szerint 50 ilyen egyén lett volna, váljon való volt-e ezen vád? az a tárgyalásokba nem tűnik ki, annyi azonban való, hogy Szemere midőn a Madarász tárczáját átvette, sok feleslegest elbocsájtott. Az ellenzék Madarász előleges megbuktatását tűzve ki, Madarász személyét a Kossuthétul igyekezett elválasztani, azt terjesztgeté, hogy Kossuth Madarász Lászlóval nem gondol, titkos ülésben kérdést intéztek a sereg állása és a vezérek közti egyenetlenségekről. A kormány az Esti Lapokat, az ellenzék közlönyét, mert a törvényes óvadékot le nem tette, be akarta szüntetni, az Esti Lapok czélzást bocsájtottak közzé a Zichy-ügyben, Madarász a békepártiak elleni örködést megkettőztette, de semmi bizonyítékot nem tudott szerezni, mit még ekkor nem is lehetett, mert az ellenséggel semmi összeköttetésben nem állottak és az országgyűlés feloszlására czélzó fondorlatot Madarász bukása után kezdték meg. Madarász, Kovácsot és híveit társaságban guillotinnal fenyegette, mi Madarász kedvencz de soha sem teljesített szólama volt, negélyezte a véres republikánust; általában az, ki folyvást fenyeget, az fenyegetését nem szokta teljesíteni, az örökös fenyegetés gyermek-jellemre mutat, az erős férfi zaj nélkül cselekszik. A békepárt azonban a fenyegetésektől reszketett, kettős hévvel működött tehát Madarász megbuktatásán. A debreczeni országgyűlésben általában elnéző szellem uralkodott, a távollevő követek igazolása kérdésében is a szelídebb eljárás győzött, szigorúan csakis báró Fiát Ferencz, Babarczy,

Havas, Windischgrätz biztosai irányában határoztak, mindhármat hazaárulóknak nyilatkoztatták, másképen azonban az Önvédelem veszélyeztetése nélkül alig járhattak el, miután ezen három ur Windischgrätz biztosa volt, a hódító eszméi megvalósítása, tehát Magyarország megsemmisítése mellett nagy hévvel dolgoztak.

A táborban is megkezdte az ármány működését és pedig még fenyegetőbb alakban mint Debreczenben, az ármány szálait Görgey és Klapka alhadparancsnokok és Szemere szőtték Dembinszky főhadparancsnok ellen. Dembinszky a tisztántúlrai visszavonulást elrendelte, — a Klapka hadosztályának törzstisztei azonban kijelentették, hogy csakis a Klapka és Görgey által ellenjegyzett vezéri parancsnak fognak engedelmessékedni, ez nyílt lázadás volt, mi már azért sem menthető, mert józan észszel a veszített csata után sem előnyomulni sem Debreczent fedetlenül hagyni nem lehetett, tehát a fővezér rendelete czélszerű is volt, — Görgey Poroszlón átvonult volna a Tisztántúltra, Poroszló alá Windischgrätz figyelő hadtestet küldött, a Tiszához egy süppedékes sártöltés vezet, ha a töltésen a visszavonuló hadsereget megtámadják, ez reá balvégzetessé válhatott volna; Dembinszkynek nem volt tudomása sem a töltés-, sem az osztrák seregről, Görgey bejelentette, hogy ő elébb az ellenséggel megküzd és míg el nem távolítja, addig nem vonul vissza, Dembinszky Görgey tervét helyeselve, a csatát elrendelte, midőn azonban tervét elfogadták, Görgey Önmagával daczolt és a töltésen visszavonult, ez az egy eset maga csalhatlan bizonyítéka összeférhetlen, daczos, házsártos természete-

térik. A cselszövöny második felvonása, Görgey Tiszafüredre! bevonulásával Tiszafüreden kezdődött, az ármány két főmestere belátta egyrészt, hogy Dembinszky pusztá fenyegetésnek nem enged, belátta a merénylet veszélyeit, mert ha a magyar kormány feje erélylyel és kellő szigorral jár el, mindkét lázadó főnököt, kiknek egyike még csak visszavonulásával tündöklőit, a másik a vereségnek főtényezője volt, jogosan és méltányosan agyonlövethette volna, hogy tehát az erőszakos lázadást némi alkotmányos színnel mázolja be, szövetségesnek bevonták Szem ere Bertalan főkormánybiztost, a kormány meghatalmazottját, — Szemere a hármasszövetségbe belepert, mert mindenek felett magát imádtá, a főknél okosabbnak hitte magát, Kossuth elkergetését és utána a főhatalmat a sereg segítségével vélte elérni, külömben alig hihető, hogy magát egy merénylet eszközévé alázza le, mely könnyen politikai bukásával végződhetett volna.

A főnökök meghitteik által a főbb tisztikart Dembinszky ellen feltüzelték és midőn a politikus pléhgallérosokon (így h itták a törzstiszteket) a mámor teljesen erőt vett, Szem ere elnökte alatt tisztigy ülést hívtak össze, ez értekezlet Dembinszky rögtöni lemondását követelte. Görgey nagylelkűen kijelentette, hogy kész Répásy és Klapka alatt szolgálni, ezt külömben biztosan mondhatta, mert Répásy legfeljebb egy század huszár vezetésére volt képes, Klapka egyszer győzött a köd segélyével, vezéri képtelenségét a kápolnai csatában fényesen bebizonyította.

Szemere Dembinszkyt a leköszönés és a haditerv

átadására levélben szólította fel, Dembinszky nem engedett, ekkor elmentek hozzá Szemere, Görgey, Klapka és Rápásy, először Szemere lépett be, Szemerének azonban nem sikerült az öreg fővezért a gyáva leköszönés jelességéről meggyőzni, Szemere tehát az előszóbabul behítta a lovagiatlan mű folytatására a három lázadó főnököt; Szemere a három főtiszt előtt, reájok hivatkozva kijelentette, hogy a sereg Dembinszky iránt bizalmatlan, a bizalom hiánya miatt a siker lehetetlen, mit a tiszt urak hűségesen bizonyítottak, ennél fogva a leköszönésre ismételve felszólítja, az öreg, Szemerével még hosszasan vitázva, a leköszönést véglegesen is visszautasította, erre a küldöttség eltávozott. Szemere Bertalan Dembinszkyt letette és ezt Dembinszkynek levélben tudtára adta, a vezénylettel Görgeyt bízta meg, Görgey tábornoki főnökét a szolgálatkönyvek átvételére Dembinszkyhez küldötte, mit Dembinszky megtagadott, a tábornoki főnök a megtagadás alapján Dembinszky szállása elé őrt állított, Görgey Dembinszky fogolylyá vételét helyeselte, Szemere rosszalta, mi felesleges gorombaság is volt, mert attól nem lehetett tartani, hogy a lázadóktól környezett fővezér, ki a lázadást nyugalommal nézte, miután a törvényes főhatóság a kormánybiztos is letette, egymaga százak ellen hősiiesen kirohan vagy megszokik. A merénylet lejátszása után a lázadók Debreczenbe a kormányhoz két tisztet küldtek, Szemere saját közege által értesítette a kormányt, ez esemény a politikai köröket nagyban meglepte, mert ily szemtelenségre senki sem számított, a kormánynál komoly hangulatot idézett elő, a békepárt

Kossuth bukása előpostájának tekintve kárörömmel fogadta. Kossuth, Mészáros és Vetter tábornokokkal azonnal kocsira ülve a táborba sietett. Midőn Kossuth Debreczent elhagyta, Dembinszky sorsa már el volt döntve, Vettert szemelték a hadsereg vezérének, Kossuth megalkudott a helyzettel, Dembinszkyt, ki magán segíteni nem tudott, elejtette, a tiszafüredi vizsgálat tehát csak alakiség volt, Görgeyt, ki föléje nőtt, meg akarta nyerni, a lázadó ellenében nem merte a seregnél népszerűségét kockáztatni, pedig Görgeyt csak szigorral lehetett volna megnyerni, mert e daczos, gögös jellem a gyengét minden időben lenézte. Mészáros valóban haragudott a fegyelem durva megsértéséért, Görgeyt mindenek előtt keményen leszidta, a vizsgálatot a kültisztesség kedvéért megtartották, Görgey és társai Dembinszkyt hárommal vádolták, elvesztette a csatát:

1) mert a jobb szárny 26/27-én éjjel Schlik által Siroknál légy üzetvén, Schlik Windischgratzel egyesült;

2) a magyar sereg harmada a csatatérre későn érkezett;

3) az egy hadtesthez tartozó osztályokat egymástul elválasztotta.

Az elsőért a felelősség nem Dembinszkyt de Klapkát terheli, mert Klapka Siroknál Schlikkel egyenlő erővel állt szemben, ezért tehát nem Dembinszkyt de Klapkát kellett volna a parancsnokságtul megfosztani, a második Dembinszky hibája, csakhogy az elmaradt hadtest a seregnek nem harmadát, de csakis hetedét tette, a harmadik a csatát csak kis részben befolyásolta, mert

a Klapka hadteste a későbbi csatákban már együtt volt, de azért mindég szaladt. Dembinszky még ha nem hibás sem igazolhatta volna magát, mert csatát vesztett, a látszat tehát ellene szólt, idegen volt, magában állt 90 tiszt ellenében, Dembinszky elmozdítása az országra előny volt, mert gyenge, kitűnő tehetség nélküli hadvezér volt, de károsan hatott a modor, Görgeynek régi állásába! visszahelyezése, mert ő kevéssel bírt több tehetséggel mint Dembinszky, a lázadás büntetlen elnézése a seregnél a rossz szellemet növelte, Görgey becsvágyát, gőgjét fokozta, a tisztelnél az engedetlenséget, a Görgeyhez ragaszkodást erősítette.

Kossuth már ekkor a függetlenség kimondására gondolt, de félt az országgyűlési többségtől, mely nem volt forradalmár, az országgyűlésre tehát a hadsereg, a seregre Görgey által kívánt hatni, — Görgey a katonai diktatúrát álmodozott, de belátta, hogy az ezt megközelítő fokra csakis Kossuth pártfogása által emelkedhetek, az érdek tehát a két férfit pillanatra összekötötte. Érdekes társalgást említ fel Görgey emlékirataiban. — Görgey: Váljon Magyarországot a 48-iki alkotmány még azon esetben is nem elégítené-e ki, ha a hadügyet és pénzügyet a bécsi kormánynak átadná? Kossuth: Magyarország szabadsága mindaddig kérdés, míg Lengyelország nem szabad, Magyarország bukása Európa szabadságának elvesztőt eredményezné, egyébiránt minden hazafi köteles oly kérdések szőnyegre hozatalátul tartózkodni, melyek a nemzetnél ősi közös ellenségünk hatalmát növelnék. Görgey folytatja tovább: „Ezen tétel által meggyőzetve mondtam le a Kossuth elleni

ellenzékéről, ezekután Kossuth elhitette velem, hogy a békepárt kész magát kegyelemre megadni és ő már e párttal alig bír, alig képes ezek miatt Debreczenből pár napra kijönni; megbízáván teljesen Kossuth szavában, a békepárthoz nem közeledtem/ Válgjon igazán van-e ezen párbeszéd előadva, azt csak Kossuth és Görgey tudják, nagyon valószínű azonban, mert az kétségkívül tény, hogy egyik a másikat meg akarta nyerni, mindkettő tapogatódzott, Kossuth az európai politikára sokat adott, a békepárt ellene folytonosan áskálódott, Kossuth o pártot csak személyesen tudta fékezni, Görgey e párttal nem érintkezett. Mészáros társalgás közben Görgeytől azt kérdező: Mit tett volna ön ha Dembinszky? „Főbe lövetem Görgey, de oly hibákat mint Dembinszky, nem követek el/ Kossuth és Mészáros a látszat kedvéért a tisztek fegyelemellenes eljárását rosszalják, Dembinszky ezzel megelégedett és leköszönt, Görgey a tiszafüredi hadsereg vezérének nevezte, Mészáros Görgeynek tudtára adta, hogy fővezérnek Vetter tábornok fog kineveztetni, Kossuth es Mészáros a ház elé az események- és eljárásokról jelentést tettek, a csatára nézve azt jelentve, hogy az idő rövidsége miatt nem győződhetek meg válgjon a vereséget a czélszeretlen fővezéri intézkedések, vagy az alvezérek hanyagsága és engedetlensége okozta-e?

A kápolnai csata az osztrák ügyekre is befolyt. Windischgrätz herczeg ugyanis Bécsben azt jelentette, hogy a kápolnai csatát fényesen megnyerte és az országgyűlést szétkergeti, ezen örömhírré a feleslegessé vált kremsieri országgyűlést feloszlatták.

Március.

A békepart a kápolnai vereséget felhasználva, az Esti Lapokban a béke melletti izgatást folytatta, ezen emberek fellépése egyszerű párttüntetés volt mert a béke módozatát sohasem terjesztették elő sem az országgyűlésnek sem a közönségnek, Windischgrätz még mindig csak hódolatot követelt, a kreamsieri országgyűlés felosztatása bebizonyítja, hogy az alkotmányokért herczeg Schwarzenberg épen nem rajong, a valószínűség tehát a mellett harczolt, hogy a debreczeni nagy férfiak kedvéért az Önkény ösvényéről le nem lép. A hódító herczegnek megtetszett fegyverpajtásai élelmezési módja, az áruló magyarok, a lázadás vezetőinek a nemességet tüntette fel, és következő örökemlékü rendeletet adott ki:

1. Ezentúl minden requisitiót a lázadásban részes nemesség és polgárság viselendi.

2. Minden városok és községek, melyek a lázadás-hoz csatlakoznak, vagy bárminő ürügy alatt magukat népfelkelésre csábítatják, hasonlóan ezen kategóriába esnek.

3. Valamennyi megyei, kerületi, községi, városi előljárók, köztisztviselők összes ingó és ingatlan vagyona összeiratik, zár alá vétetik, — ha lakhelyeiket vagy állomásaikat elhagyják, természetmennyek és marháik a sereg élelmezésére fognak fordítatni.

4. Az ebből nem fedezhető, a semlegesektől hajtatik be, ezen requisitiók nyugtatvány mellett hajtatik be, az illetők kárpótlási igénye fennmarad.

5. A parasztek kötelesek a requirált tárgyakat az 1., 2., 3.-ból kiszolgáltatni, az 1., 2., 3.-ból azonban ki fognak elégíteni.

Ugylátszik az Esti Lapokat a békülésre ezen rabló rendelet lelkesítette.

V. FEJEZET.

A gyémánt-por. — Kossuth Madarászt elejti. — 81 képviselő erkölcsi halála. — Kossuth intése a házhoz. — Kossuth a táborba megy. — Bem geniális győzelme. — Bem az ellenséget Erdélyből kikergeti, Erdélyt szervezi. — A hős Damjanics. — Benyiczky Lajos győzelmei. — Hg. Schwarzenberg miniszterelnök Austriában a szabadelvűeket elfogatja. — Vetter megbetegszik. — Kossuth Görgeyt fővezérnek nevezi. — Bicskei, isaszegi, hatvani győzelmek. — Görgey puskapora kifogy. — Kossuth Görgey tervét elfogadva, a főserég Komárom felmentésére indul. — Perczel a szerb lázadást leveri. — Kossuth a békepártot megijeszti. — Kossuth Debreczenbe visszatér, titkos ülést tartat, a függetlenség kimondását ajánlja. — Kisebbségben marad. — 14-iki nyílt ülés. — Besze a gyűlést a kálvinista templomba javasolja áttételni, a reszkető párt megijed, elfogadják.

Dcbreczenben 9-én Kossuth, Damjanics, Perczel, Vetter, Kis Ernő, Görgey tábornokokat másodrendű érdemrenddel díszítette fel, Bemnek Erdélybe küldték. Míg Kossuth a függetlenséget előkészítette és a tábornokokat czirógatta, a békepárt Madarász körül húzta össze a hálót, a Duschek meséje megadta a kiindulási pontot, melyről a 4 békepárti küldött vizsgálatát megkezdte. Márczius 17-ére a kormány némely ingóságokra árverést tűzött ki, a békepárt ezen ürügy alatt rohamot intézett. Kazinczy Gábor a kormányt interpellálta, váljon az árverésre kitűzött tárgyakban gróf Zichy Ödön ingóságai bennfoglaltatnak-e, igaz-e hogy a Zichy-leltár elveszett, igaz-e hogy az ingóságok szekrénye nem a lepecsétlők által nyitattott ki, igaz-e hogy ezen ingóságok egy része hiányzik; Kazinczy kijelenti, hogy a kormány az eladásra nem jogosult, sőt általában a Zichy-ingóságok el sem adhatók, mert Zichy nem nótában marasztatott el, de a hadbírószág által végeztetett ki, általában a vagyonekobbzást helytelennek tartja. Az árverés czélszerűtlen, mert Debreczenben teljesen nem értékesíthetők, az állam saját papirosát kapja fizetésül, czélszerűtlen, mert az ország nagy része idegen kézben van, ez tehát csakis visszatolásra nyújt ürügyöt. Madarász, Nyáry, Luzsenszky, Kállay, Irányi, Dobolyi, az árverés megtartása, Kovács Lajos, Bezerédj ellene harczoltak. Madarász a többi kérdésekre kijelenti: az in-

góságok leltára a pénzügyministeriumnál elkészült, a tárgyakat Debreczenbe szállították, a leltár Budán maradt. Nem azok nyitották fel kik Pesten lepecsételték, mert nevezetesen Kóczán József királyi ügyész, a pecsétlők egyike, Pesten maradt. Az ezüstöt latszámra felmérték és beolvastották, a gyémántok tudomása szerint megvannak. A ház az árverést helyeselte, Madarász feleletét tudomásul vette. Az interpelláció ezen piszkos ügyben a főtámadásnak csak előpostája volt, Madarász könnyen vette az ügyet, és ez okozta bukását; a békepartiak Madarászt egyenesen lopással vádolták, Madarász külön vizsgálatot e tárgyban nem kért, miután azonban ez némileg számadási tárgy volt, a számoltató bizottság felkarolta és ápr. 23-án következő javaslattal állt elő: 1. készíttessék új leltár, 2. a kezelésben részt vett egyének, miután több mulasztási és rendetlenségi hibák merültek fel, nyilatkozzanak, mert némelyek nyilatkozata szerint a pecsétek feltörve és rosszul voltak pecsételve, mire az országgyűlés elhatározta: a beadott hivatalos jelentés következtében, a hivatalos visszaélések iránti vizsgálat és a leltári egybevetések folytán szükséges czólszerű eljárás megtételére a kormány megbizatik.

A gyémánt-pör, mint azt 48-ban nevezték, ezen tiszta kornak fekete pontját képezi, a szilaj ellenzék személyes vad gyűlölettel vezéreltetve, bizonyíték nélkül, rágalomokkal, erkölcsileg mégölt egy embert, ki a válság perczeiben a Lazának valóságos szolgálatot tett, a kormány és elnöke, bár a kormány cselekményeiért egyetemlegesen felelős volt, megengedte hogy egyik

társára örök bélyeget süssenek, és bár később hatalmában volt, nem tisztázta. Gyémánt-ügynek valódiilag nem nevezhető, mert a kérdéses gyémántok megvoltak, ha ez az újabb, az üzletek korában történik, midőn az állam vagyona Csáky szalmájává vált és fennhangon suttogtak a százezrek- és milliókra], melyeket az államvállalatokon egy nap nyertek, a közönség felette 24 óra alatt napirendre tér. De ez azon korban történt, midőn még a becsületesség himporát nem veszté el, egy nagy háborút folytattak és a kezelő politikai egyéniségek zsebében egy lyukas garas sem maradt a haza millióikul, a haza becsülete érdekében tehát ez ügyet komolyan meg kell bírálni. Az ügy állása a következő: Midőn Görgey gróf Zichyt felakasztatta, drágaságait, ékszereit a magyar pénzügyministernek átadta, a honvédelmi kormány ezen ingóságok levételével Madarász Lászlót, a kormány egyik tagját bízta meg, de a kezelést nem vette el Duschek államtitkár-tíi, ki az országos pénzügyeket tényleg kezelte, átvételkor a leltárt megkészi tették, aláírta az átvevő és átadó, de a leltárt a pénzügyministerium Budán felejtette, a ládákat és szekrényeket az átadók, a királyi államügyész lepecsételték, az államügyész azonban Pesten maradt. Midőn tehát a kormány Debreczenben megállapodott, a pénzügyi kormánynak követelni kellett volna a tárgyakat, mert az ő köréhez tartoztak, a rendőrmínisternek követelni kellett volna az átvételt, mert neki csak ideiglenes őrizetre adattak át, ezt egyik sem tette. Madarász hibázott első sorban abban is hogy a leltár másolatát az átvételkor magának nem adatta ki.

Midőn a tárgyakat Duschek átvette, ha a pecsétek meg voltak rongálva, mi bűn nélkül is megtörténhetett, mert a vasúton a málhákkal soha sem bánnak úgy mint tojással, kötelessége lett volna erre Madarászt figyelmeztetni, és megjelelni azon tárgyakat melyek hibáltak, Duschek azonban ezt nem tette, viszont az esetben ha Madarásznak valamely hiányzó tárgyrul tudomása volt, meg kellett volna vizsgáltatni hol történt a hiba, a vasuton-e vagy Debreczenben? és a sikkasztókat kutatni.

A küldöttség konstataulta azt, hogy a Madarász felügyelete alatt álló tömcgbül némely tárgyak hiányzanak, maga Madarász is elősmertc, de tagadta, hogy azokat ő vette el és azt, hogy ezeket Madarász sikkasztotta el, senki sem bizonyította; ha valamely tárgy a bizományos vagy felügyelő kezei közt elvész, az illető az értékért felelős, ha a sikkasztót nem ösmeri, sőt még ha a sikkasztót ösmeri is, a mennyiben a tárgy maga meg nem kerül, vagy az értéket nem fedezi, kárpótlással tartozik, sikkasztási bűnnel azonban csak az vádolható, ki a sikkasztást vagy maga beösmeri, vagy a bűnt tanuk bizonyítják, ez esetben a rendes eljárás szerint az országgyűlésnek először is ki kellett volna mondani Madarász miniszternek a sikkasztásban! ártatlanságát, a hiány erejéig biztosítást kellett volna elrendelni Madarász ellen és az ügyet a sikkasztás kikutatása és a bűnösök elítélésére a rendes bírósághoz áttenni, — az országgyűlés e helyett az ügyet a kormányra bízta, a leltár megtalálásáig felfüggesztette, ez az ügynek oly szint kölcsönzött mintha Madarász va-

lósággal sikkasztott volna és az országgyűlés kegyelmeből tette volna át az ügyet a kormányhoz, ezen valószínűséget a kormány hallgatása is emelte, a kormánynak ki kellett volna részben a közös felelősséget mondani, részben követelni kellett volna a bírói vizsgálatot, de Kossuth mindjárt az első alkalommal hallgatott, feláldozta elvbarátját és buzgó párthívét, azért hogy a békepártot megnyerje; a kormány tevékeny tagja Nyáry Pál, Madarászra haragudott, a többiek keveset számítottak, végre hosszas vajúdas után a távollevő képviselők ügyében az országgyűlés határozott, a békepárt küzdött a távollevők mellett, mert ezeket mind elvbarátjának tartotta, többeket megmentett Kossuth barátsága, az orvosok betegségi bizonyítványa. Az országgyűlés határozata 81 képviselőt temetett el, ezek közt szerepeltek a nevesebbek közül Ágoston József, báró Eötvös József, Pázmándy Dénes, Ghiczy Kálmán, gróf Festetieh Géza, báró Sennyey Pál, Hajós József, Just György, báró Kemény Domokos, báró Prónay Gábor, gr. Szapáry Antal, gr. Széchenyi István. Széchenyi grófra felesleges volt a törlés, mert már szeptember 20-án megtébolyodott és azóta folytonosan Döblingben gyógykezelték.

A hadjárati terv végrehajtásánál Kossuth jelen akarván lenni, a táborba készült. Kossuth nem volt a csatak fia, de részben ellenőrizni akarta a megbizhatlan Görgeyt, részben hatni akart a sereg hangulatára és a sereg nyilatkozatát a függetlenség kimondására fel kívánta használni. Az országgyűlésiül tartott, látta hogy pártfői nála nélkül győzni nem tudnak, az eshetőség

elleni biztosításra Irányival következő indítványt adott be: Kossuth Lajos felhatalmaztunk, hogy az országgyűlést a szükség- és körülményekhez képest, más helyre tehesse át; ez azonban hidegen fogadtatott. Kossuth következőleg búcsúzott:

„Tisztelt képviselőház! Az országgyűlés rendelkezhetik a kormánynyal, változtathatja azt alakban és személyzetben amint tetszik, hanem a meddig különösen velem méltóztatnak parancsolni, hogy részese legyek a kormánynak, őszintén megvallom, hogy úgy vagyok hajlandó ezen hivatalomat folytatni, ha azon politikára nézve, melynek egyik végrehajtó eszköze vagyok, a ház irányában ismeretes téren állva, tudom, hogy ez a képviselőház politikája. Másutt ha a kormány látja, hogy a képviselőház valamely oly politikai utat vesz fel, melynek végrehajtásában nem akarja elvállalni a felelősséget, van neki joga apellálni a néphez, nekünk nincs ezen jogunk, mi eszközei vagyunk a képviselőház politikájának. En a táborban távol lévén, az országgyűlés politikáján elindulok, mint végrehajtó eszköze egy oly téren, melyet ismerek, és mely előttem tudva van, de hogy távollétemben annak legyek kitéve, hogy netalán itt megváltozik a képviselőház politikája, s hogy oly térre állítatom, melyen én nem akarok állni, én ezen erisisnek sem magamat, sem a hadsereget kitenni nem volnék hajlandó. En csak úgy érzem magamat képesnek hivatalos kötelességemnek megfelelni és megfelelhetni, ha garanciám van az iránt, hogy ezen képviselőház azon politikát követi, mely politikának garanciája itt ezen képviselői körben létezik, vagyis más

szóval: ha én biztos vagyok arról, hogy én a táborban járván, a míg visszajövök nem más országgyűlést találok itt, hanem azt, amely itt van. Ha valami olyat határozna a képviselőház, melynek végrehajtása körül oly politikának emanatiója következne, melynek végrehajtására lelkiismeretesen kezemet nem nyújthatom, azt kellene magamnak fenntartanom, hogy: uraim, én nem leszek azon kormányban, méltóztassanak mással parancsolni és engemet dispensálni.“ Ezután áttér a távollevő követek ügyére. „Én azon országgyűlésnek kifolyása vagyok és azon kormánynak elnöke, mely a veszély napjait megállotta, de nem vagyok és nem akarok oly országgyűlésnek emanatiója lenni, a melybe akkor midőn derül, talán százankint jönnek Debreczenbe, nem akarok olynak kifolyása lenni, mely nem osztozva velünk a veszély napjaiban, nem is képes bensőleg érezni minő kincs az, minek megőrzésére hivatva vagyunk, s megvallom, ha pár kivívott győzelem után visszajönnek, én azok politikájának végrehajtását magamra nem vállalhatom^ Méltóztassanak tehát garanciát nyújtani nekem, hogy ezen országgyűlést találom itt. Méltóztassanak egy körülményre figyelmezni: csak azt ne éadjuk meg, hogy az országgyűlés elveszítse azon nimbust, minélfogva a nemzet akarata képviselőinek tekintetik a nép s a népnek egy tekintélyes része a hadsereg által; csak valamikép oda ne menjünk, hogy az országgyűlés irányában a köteles engedelmesség kötelékei megtárguljanak s hogy elvesztvén az országgyűlés a nép előtt nimbusát, polgári háborúnak legyen a nemzet kitéve. (Kovács Lajos felé fordulva:) En azt

sajnálom, hogy némely emberek a kimondott szót könnyen feledik. Midőn utóljára a ház előtt szoltam, többen előhozták: egységre van szükségünk, a sajtónak nem kell ingerelni. Es méltóztassék a sajtó működésére a legközelebbi napokban visszamenni, borzasztó, irtózatoss; kinek keblében a haza nagyobb mint az Ön-érzelmekek személyes elégtétele, annak a sajtó mostani működésétől el kell borzadni. Uraim, én erről szólni nem akarok, de annyit kötelességem kimondani: ezen sajtóvita különösen egy férfiú körül is forgott, ki a kormánynak tagja és nyilvánosan olyakkal vádoltatok, melyek ha igazak, ő nem lehet a kormányban, ha nem igazak, a vádlónak büntettetni kell, kijelentem a képviselőháznak, hogy a kormány szükségesnek látta minden okleveleknek, melyek ezen a sajtó által oly nagy ingerültséggel vitatott kérdésre vonatkoznak, ki nyomtatását elrendelni s egyszersmind egy eskütszék felállítása iránt intézkedni, mely utasítva leend eljáráni a törvények értelmében.

Azt gondolom, hogy ha az országgyűlés, mely a veszély napjaiban Debreczenbe ült össze, innen akár balszerencse akár győzelem következtében máshova távoznék, vagy pedig érezve azon morális hivatást, hogy becsületesen végezve pályáját, missiójának vége van, és a nemzetet fel kell szólítani a körülményekhez mért új választások általi nyilatkozatra, egynek közbe kell jönni, ha csak a történelmi gyalázat bélyegét a nemzetre nem akarjuk sütni s ez az, hogy az országgyűlés az ol-
mützi manifestumra mondja ki akaratát s annak következtében intézkedjék kormányról, mely ideigle-

nósen, míg a nemzet definitive intézkedhetnék, vigye a kormányzást, ennek meg kell történni mielőtt az országgyűlés helyét változtatná. Tehát azon megnyugvással óhajtok a táborba menni, hogy egy szép reggelen fel ne ébredjek arra, hogy egy más országgyűlésnek vagyok kifolyása, mint a melynek magamat hittem, mert abból nagy bajok következhetnének. En nem tartok mást szükségesnek, mint hogy a képviselőház magában keresvén biztosítást, adja szavát, hogy nem fog addig elmenni, és nem fogja engednileolvadni a házat, akkor nem kell senkinek hatalom a kezébe, hanem azt kérnem kell, hogy méltóztassanak ennek kimondhatlan fontosságát felfogni, mert ha a* nemzet azon helyzetbe jön, hogy oly perezben midőn határozni kell, erre az országgyűlés nem volna oly számban mint kellene, akkor dictator vetné fel magát, talán azért mert hatalomra vágyik, talán azért mert érzi azon kötelességet: ma megmentem a hazát, holnap oda adom fejemet; ha a háznak nem leend az együtt maradásra elég határozottsága, akkor vegyék önök ezt jóslatul, akkor nem én, mert bennem reá hajlandóság nincs, fogom a hatalmat megragadni, hanem az történik, mit a brumaire 18-ika után, az akkori provisorius consularatusnak egyik tagja mondott a francia nemzetnek, mikor kérdezték tőle minő ember az a Napoleon? azt felelte reá: „Vous avez un maitre^a. Tehát az következnek, hogy majd akadna valaki aki ura lenne a nemzetnek.“

Ezen beszéddel az országgyűlést megfenyegetvén intette: viselje magát jól, mert jöhet egy veszedel-

mes ur, elégedjenek meg az o szelídségével, mert jöhet kegyetlenebb, fenyegette a sereggel, mely nem gondolkozott, ijesztette a katonai dictaturával.

A forradalom legjobb tábornoka a hős Bem márcziusban vívta ki a forradalom legkitűnőbb győzelmét. 15,000 orosz Puchner segítségére Erdélybe jött, Puchner ereje ez által 35,000-re emelkedett, mig Bemé 12,000, tehát alig harmada volt; Puchnert a nagyszámú és jó orosz segítség elragadta, most már Bemnek nemcsak legyőzése-, de elfogásáru álmodozott. Az oroszok Brassó- és Szebenbe helyezkedtek el, Bem márczius 4-én Puchnert megtámadta, erős csata után Medgyesre vonult. Puchner Bemet kimerültnek hitte, háta mögé került, hogy menekülési útját elvágja, serege és az oroszok közé szorítsa. Bem belátta, hogy az egyesült osztrák-orosz hadsereget le nem győzheti, meg akarta oszlatni, ezért vonult vissza, a csel sikerült, Puchner elvált szövetségeseitől a haldokló sereg bekerítésére, Bem értesülve gyors menetekben Szeben alatt termett, két nap alatt 10 mértföld utat tett, 12-én Szebent megtámadta, az oroszok serege csak 3000-el volt a magyarnál számosabb, Bem az oroszokat legyőzte, elvett 24 ágyút, sok fegyvert, nagy hadikészletet, az oroszok megrémülve szaladtak Oláhországba, hol halálos félelmokból, hosszas pihenés után tértek magukhoz. Puchnert már a csata híre is tönkre tette, értesülve Szeben bevételéről, eszeveszetten szaladt Oláhország felé, Bem Puchner üldözésére Czech tábornokot küldte és Czechet maga is követte, Puchnernek azonban a félelem szárnyat adott, a gyors Bem nem bírta utolérni,

Brassó feladta magát, 18-án Bem Erdélyt visszahódította; ezen hadjárat az első Napóleoni korszak fénykorára emlékeztet, az ész, haditudomány, vitézség, erély háromszoros erőn diadalmaskodott. Bem a futó elleniséget Oláhországban is kergette. Bem sikerének főtenyezői voltak a székelyek, ezen vitéz kis nép midőn magára maradt, maga készített ágyút, fegyvert, puskaport, Bem megfogyott haderejét mindig pótolta, egészen sohasem hódolt. Bem győzelme nagy befolyással bírt az önvédelmi háborúra. Bem győzelme előtt az országgyűlés nem tudott volna hová vonulni, Bem győzelme után Erdély biztos menhelyt nyújtott, a győzelem előtt 12,000 embert foglalkoztatott Erdély maga, a diadal után a sereg egy részét az alvidék ellen fordíthatta, és onnan a sereg nagy részét a főcsataterre vihette, a lázadó oláhok és szerbek közt az egyenes összeköttetés megszűnt, Erdély pénzforrásait, mi felett eddig Puchner rendelkezett, a magyar kormány megnyerte. Bem nemcsak kitűnő hadvezér, de jeles politikus is volt, a szászok- és oláhokkal kegyesen bánt, a lázadókat igyekezett megnyerni, mi kétségkívül sikerüi is, ha Hatvani műkedvelő őrnagy, ki a fegyverszünetről melyet Bem az oláhokkal kötött, értesülve nem volt, az oláhokat meg nem támadja, minek következtében az okos mű az oláhok bizalmatlanságát ismét felébresztette. A magyar hadsereg diadalmenetét, a vitéz Damjanics hősie hadjáratát, márczius 5-én kezdte meg, elfoglalta Szolnokot, elfogott 340 embert, 4 ágyút. Afárczius 20-án Benyiczky Lajos Losonczon az osztrákokat meglepte, kis csapatjával kétezernél többet kergetett szét, 213

embert elfogott. A németek Benyiczky közellétéről nem is álmodtak, a hű losoncziak azomban Benyiczkyt az osztrák csapat közeledtéről értesítették, a honvédeket a kerteken bevezették. Benyiczky összes lovassága 36 huszárból állt, ezekkel nagy vakmerően a 800 osztrák lovast megtámadta, a huszárok különböző, Austriában elzárva tartott ezredek szökevényei voltak, az osztrákok azt hitték, hogy Benyiczky seregében legalább egy század van minden ezredből; az udvariatlan Benyiczky Lajos az ellenséges vezért borotválkozása közben lepte meg, a pórul járt Almásy osztrák alezredes szappanos félszakállal menekült.

Az osztrák kormány Boros, Fischhof, Schuselka, Smolka képviselőket elfogatta. Schwarzenberg herceg az osztrákoknak sem engedte meg a gondolkozást.

Április.

A magyar hadsereg előnyomulását márcziusban már megkezdte. E tavaszi hadjárat tervét Vetter a főhadvezér készítette, Kossuth és Görgey 30-án Egerben voltak, a barátság a két férfiú közt megújult, Vetter tábornok azomban megbetegedett, Kossuth Görgeyt ideiglenes fővezérnek nevezte. Windischgrätz a kápolnai csata után Pestre visszavonult, a magyar seregnek Hatvanig elébe nyomult, támadási hevélye megszűnt. Pest alatt szándékozott a főcsatát elfogadni, számra az osztrák sereg még most is több volt a magyarnál és sokkal több ágyúval rendelkezett. A támadó magyar hadsereg 42,000 ember- és 140 ágyubul állt, Görgey szerint, ez azonban valószínűleg több volt, mert Görgey hadsere-

gét rendesen kicsinyítette, Görgey és Klapka hadteste a kápolnai csata után is 33,000 emberbül állt, ehez járultak az ujonczok; az alvidéki sereg 25,000 emberbül állt, ennek csak kis része maradt lenn, ha tehát innen csak 15,000 katonát számítunk, eszerint is a támadó seregnek 48,000 emberbül kellett álni. A magyar hadsereg az osztrákokkal Hatvannál találkozott, az első kis csata kedvezően ütött ki részünkre. Április 4-én Klapka Tápió-Bicskénél csatát és egy üteg ágyút vesztett, a vereséget nem az osztrákok vitézsége és ügyessége de Klapka ügyetlensége és bátortalansága idézte elő, Klapka nem igyekezett az ellenség állásáról tudomást szerezni, üresnek hitte a falut, úri gondatlansággal előőrsök nélkül vonult a be az ellenségtől megvakított faluba, midőn az ellenség erősen támadt, lélekjelenlétét seregestül elvesztette, nagy zavar lett, a gyalogság megszaladt, a császár-huszárok megugrottak, a parancsnok embereivel a szaladásban versenyzett. A vereséget azonban győzelemmé változtatta a jeles Damjanics, ki soha sem várt parancsra midőn veszélyt látott, nem nézte kárörömmel pajtásai kudarczát, nem számolta az ellent, de a hol találta nekiment és megverte, fél hadtesttel megrohanta a sokkal számosabb diadalmas ellenséget és leverte, ezen csatában a III. és IX. zászlóalj egymással nemes versenyre kelt, egy szűk, az ellenség ágyuitul fedett hidat kellett bevenni, mindkét zászlóalj a dicsőséget és haláltusát magának követelte, Földváry Károly a III. zászlóalj vitéz őrnagya kezébe ragadta a IX. zászlóalj zászlóját és a két zászlóalj közösen ment a hídnak, az ellenséget el-

söpörte, 1800 ember győzött ott, hol 5000 megszaladt. Látva a győzelmet Klapka és serege megszegyenelte magát és visszakullogott. Ezért Görgeynek Klapkát hadi-törvényszék elé kellett volna állítani, de barátja és a tiszafüredi merényletnek főintézője volt, ennél fogva szemet hunyt. A magyarok veszteségét 800-ra tették, ezek nagy része azonban megszökött, de a győzelem után visszakullogott. A németek veszteségek bölcsen eltitkolták, nekik is tetemes veszteségek lehetett, mert a hős két zászlóalj kaszálta az ellent. A balszárny Gödöllő és isaszeg felé nyomult, Isaszegnél Damjanics hősiesen harczolt, Klapka azonban ismét megszaladt, az egész erő tehát Damjanicsra vette magát, Aulich a jeles és becsületes katona észre vette a bajt, önként Damjanics segélyére ment és győztek. Görgey fővezér Klapkát Bicskén már teljesen kiösmerve, Klapka hadteste felé lovagolt, a szaladókat megállította és visszafordította, ennél fogva a győzelemhez hozzájárult. Az isaszegi győzelmet azonban nem használhatta fel, mert a nagy hadvezérnek puszkapora kifogyott, ezt Isaszegen szépen bevárta, az ellenség háborítlanul visszavonult. Ezen kis baj Görgey vezéri ügyetlenségének kétségtelen bizonyítéka, mert a csatában a puszkapor épen oly szükséges, mint a katona, a porszükségletet a legegyszerűbb katona is ki tudja számítani, a puszkaporbul a felesleg soha sem árt, mert ez a sereg mozdulatát nem akadályozza, a mely vezérnek a puszkapora elfogy, az vagy tehetetlen vagy gondatlan, ki ezen hiány egyikével is bír, az a vezérségre alkalmatlan. Ezen két csatában Damjanics,

Aulich és hadtesteik jelesen viselték magukat, ellenben Klapka és hadteste csúfosan működött; a győzelmet a fővezér saját hibája miatt nem használta fel, az ellenség visszavonult, de nem szaladt, általában e két csatának nagyobb volt a füstje, mint a pecsenyéje, csak erkölcsi vívmánya volt nagy, mert a magyar sereg önbizalmat nyert, az osztrák megijedt.

Kossuth 7-én Gödöllőre érkezett, Görgey előtt távolról a függetlenség eszméjét csillogtatta, Görgey azom ban ellenzetté, mert az ellenkezés természete volt, mert midőn az öreg Ferdinándot már mindenki elfelejtette, ő még mindig mint V. Ferdinánd lovagja díszelgett, pedig ki a békét akarta, annak nem a meghalt királylyali, de az élő Ferencz Józseffel! béke alkotmányos módozatárul kellett volna gondoskodni, de erre a tábornoknak nem volt elég puskapora. Kossuth a csekély siker által elragadtatva Pestet és Budát akarta elfoglalni, Görgey Komárom felmentését ajánlotta, azzal indokolva, hogy ha a sereg Komárom felé vonul, Windischgrätz Bécset nem hagyhatván fedetlen, Budát és Pestet serege zömével el fogja hagyni és a főváros visszahódítása megkönnyíti, Kossuthot Görgey indokai meggyőzték és Görgey tervét elfogadta. Kossuth látva Görgey függetlenségi ellenszenvét, Debreczenbe ment. Görgey a Rákoson hagyva egy kis hadtestet, Komárom felé indult. Vácson ápril 10-én Damjanics ismét győzött, de ezen csatát sem használta ki a fővezér, mert a csataterv, szerint Klapkának Vác elé kellett volna kerülni, hogy a Damjanics által megvert ellenség útját elvágja. Damjanics nagyon röviden

elbánt az osztrákokkal, az osztrákok itt saját bevallásuk szerint: 1 tábornokot, 340 embert és 3 ágyút vesztek, vagyis valószínűleg 700-at, a magyarok 150-et, Klapka azonban későn érkezett meg, az osztrák tehát akadálytalanul hátrált; pedig ha Klapka útját álja, a Damjanics által megtört hadtestet egészen el lehetett volna fogni, de Klapka a magyar hadsereg kiváltságolt baklövéje volt. Ferdinánd király hadseregének ez volt utolsó diadala. Vácziul a sereg Léva felé indult. Görgey, ki a nagy hadsereggel ellenszenvezett, Görgey Armin testvérét a bányavárosok meghódítására küldte, maga 17-én vonult Lévára, Perczel is mindenütt győzött, 7000 emberrel támadta meg és foglalta el Szent-Tamást, elfogott 2000 embert és 5 ágyút, ezután a római sánczokból kiverte Knicsanint, elfogott 500 embert és 8 ágyút, a magyarok vesztek halottak- és sebesültekben 400-at, második győzelme után azonban 4 napig henyélt, ez alatt Knicsanin 7 ezer embert összeszedett, a kedvező alkalom a szerbek megsemmisítésére elrepült, általában a magyar hadseregben csak két vezér tudott tökéletesen győzni: Bem és Damjanics.

Kossuth a függetlenség kimondását már Debreczenben tervezte, a békepártot, melynek ellentállására számított, meg akarta ijeszteni, Nyárynak tehát a táborból azt írta: Klapka nálam volt, azt mondá, azt hallja, hogy Debreczenben egy párt van, mely a hadsereg mellözésével, a dinastiával békét akar kötni; Nyáry e levelet a honvédelmi bizottmánynak előterjesztette, br. Perényi Zsigmond vizsgálatot kér, mert ő már nemcsak a szándékot hallotta, de a feltételeket is ismeri. Nyáry

visszaélve hatalmával, Kovács Lajost figyelmeztette, Kovács thea-testvéreit Összehívta, Klapkához egy megbízottat küldtek, egy csomó Esti Lappal, saját igazolásuk és a futó vezér megnyerésére és ez úgy látszik sikerült is, nem csuda tehát ha a fondorló vezér, a hírmondás gyártásával, a fondorlatokkal el lévén foglalva, a csatából elkésett. Perényihez felvilágosításért Kazinczy Gábort küldték el, báró Perényit Kazinczy a vád igazolására felszólította, Perényi kijelentette, hogy a mondottakat csak hírbül tudja. A vitéz tábornokot a küldött megnyerte, Klapka kinyilatkoztatta, hogy Kossuth hazudott, csakis annyi igaz, hogy jelenlétében pár törzstiszt a békepárt ellen kikelt. A békepártról Kossuth Görgeynek ily módon beszélt, valószínűleg az udvaronc Klapka ezt visszhangozhatta, különben a hírpereknek mindég ez a lejárata: mindenki meséli, mindenki nagyítja, színezi, ha kutatják a szerzőséget, mindenki megtagadja. Nyáry erre visszaírt, hogy a vizsgálatot feleslegesnek tartja, Kossuth megelégedett, mert ő csak ijeszteni akart, mert különben nem Nyáry Pálnak a békepárt fő mesterének, de barátja Madarász László rendőrministernek írt volna. Kossuth titkos ülést hirdtetett ápril 13-án, a sereg dicsőítése után az uralkodóház trónvesztését és száműzetését indítványozta, a fontos politikai műtétet következőleg indokolta:

1. A sereg Magyarország függetlenségét akarja, ha a parlament késik, a hadsereg fogja kimondani, vérontás, dictatura, az országgyűlés szétverése következhetik be.

2. A nép a trónvesztést hevesen követeli.

3. Veronában az osztrák-magyar ügyben congressus fog összehivatni, kell hogy ezen, Magyarország mint független állam jelenjen meg, különben feldarabolják, kijelenti, hogy ha a titkos ülésben el nem fogadnák is, indítványozni fogja. Nyáry és pártja nyílt támadás helyett oldalvágásokat tettek, a tárgyalást kérdések által akarták elhúzni, kérdezték:

1. Váljon a sereg komolyan kívánja-e?

2. Hiszi-e Kossuth, hogy Európa Austria nagyhatalmi állása megsemmisítését el fogja tűrni?

3. Osmeri-e a küldiplomatia szándékát?

4. Nem fog-e a muszka interveniálni?

Kossuth az elsőre csakis igenlőleg felelhetett, mert indítványát már előbb ezzel indokolta, a másodikra hasonlólag igent mondott, a harmadikra az országot Európa jóakaratarául biztosította, a negyedikre kijelenté, hogy az interventiót nem hiszi, de még akkor is a független Magyarország jobban védelmezhetik; az ellenzék kérdésekkel akarta a vitát elodázni, egymásután írtatták fel magukat, ha a vita a rendes mederben folyik, eltart legalább három napig. Kossuth a kíváncsiságot megunva kijelenté, hogy ő már tájékozva van, reményű holnap pártolni fogják, a békepárt szavazást követelt, Kossuth hazament, a békepárt zajongott. A halogatás kora azomban már lejárt, a gyáva békepártnak nemcsak csipkedni, de a merénylet veszélyét kellett volna megvilágítani.

A gyűlést 14-ére kitűzték, elnökölt Almásy Pál, a tehetség nélküli becsvágyó ember kétszínű szerepet játszott, titokban a békepárthoz tartozott, nyíltan Kossuthnak udvarolt és hordta a híreket. Drágos az ülést

a kálvinista templomba ajánlja áttételni, a képviselő urak zajognak, a békepárt ellenzi, Almásy a többséget Drágos ellen mondja ki. Ezalatt a nép az utcákon csoportosult, a kálvinista templomot megnyitották, a nép a terembe betódult. Végre Kossuth megjelent, Besze János szólalt fel: Már a nép ezrei a kálvinista templomban várnak reánk, kívánatos hogy a ma történendőket mennél többen hallják és hirdessék, menjünk a templomba! A ház elnöke az országgyűlésnek a templombai áttételét elfogadta. A fontos tárgynak osztályon kívüli, a templomban! tárgyalása törvénytelen volt, a rögtönzést a sürgősség nem parancsolta, mert újabb időben semmi változás nem történt, az országnak rendes kormánya, az országgyűlés együtt volt, ily fontos határozatot, melytől az ország jólléte függ, mely százados köteléket szakít szét, csak nagy pénz- és véráldozatokkal kivihető, nem szabad erőszakolni, már pedig az osztályok mellőzése nélküli tárgyalás valóságos erőszak volt, mert sok képviselő, a lényeges tárgyalást a törvény kizárólag az osztálytárgyalás után engedvén meg, az országgyűlésben nem jelent meg, erőszakolás volt a tanácskozásnak a reformátusok templomába! áthelyezése, mert a tanácskozás méltósága megkívánja, hogy a közönség elkülönítve legyen, a templomban pedig ez elkülönítve nem lehetett, ennél fogva a törvényhozó testület a közönség testi nyomása-, boszantásának ki volt téve, de helytelen volt azért is, mert hol több ezer ember együtt van, a legpártatlanabb elnök sem tudja meghatározni, váljon a kétszázötven képviselő helyesli vagy rosszalja-e az indítványt, vagy a hallgatóság. Nem-

télén nyomás volt ez, mert ugyan az önérzetes férfit a közönség nem feszélyezi, de önérzetes férfi a világ legelső parlamentjeiben is kevés van, a többség fél az egyéni megtámadástul, ez pedig hol a nép a képviselővel együtt ül, nagyon könnyen megtörténhetik, mert a közönség műveletlen tömeg, a magyar közönség nem hord tört és kést, de van bunkós botja, melylyel az embert épen úgy el lehet pusztítani, mint karddal vagy ágyúval. A templomban! gyűléstartás tehát menthetlen kényuralmi tény volt, mit az ellenzék meg nem akadályozhatott, mert az elnök a kétszínű Almásy, Kossuthtal összejátszott, hirtelen kimondta a többséget, felkelt és Kossuth is híveivel felállt, semmire sem hallgatva sietett a templomba, hol már a közönség elhelyezkedett, a legkonokabbak, kik a függetlenséget kimondani nem akarták, kik a népet szörnyetegnek tartották, az utcán várták be a politikai látványosság befejezését. Kossuth a templomban a szószékre lépett, előadta és támogatta a nagy horderejű határozatot.

VI. FEJEZET.

Kossuth Lajos Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház száműzetését Indítványozza, egyhangúlag elfogadtatik. — Kossuth kormányzóvá választatása. — A felelős kormányrul, az országgyűlésrül rövid viták. — Szemere Bertalan minisiterelnök beszéde. — Függetlenségi nyilatkozat.

**CXXXIX. ülés a képviselőházban. ápril 14-én
délelőtt 11 órakor.**

Elnök: A l m á s s y Pál.

Jegyzőkönyv-hitelesítés után,

Drágos János: Képviselők! A mai nap úgy hiszem sokkal fontosabb, mintsem hogy annak jelentőségét kiemelni szükséges ne lenne. (Közbeszólások.) A mai ülés sokkal ünnepélyesebb, sokkal nagyszerűbb, mintsem hogy azt ily kis körben tartsuk meg, hol kevesen férnek el. — A dolog jelentősége tehát igényelvén, hogy a képviselőház a tárgyhoz méltó komolysággal intézkedjék, hogy lárma és tolakodás a teremnek szűk köre miatt ne történjék, miután a nép nagyobb része a nagytemplomban van, kívánom határozatiig kimondatni, hogy a mai ülés ott tartassék.

Elnök: Ha a képviselőház kívánja, által mehetünk. (Maradjunk!) A mai ülés tárgyát kormányelnök ur fogja előadni, tehát bevárjuk őt. (Szünet.)

Kossuth kormányelnök megérkezvén,

Beszó János: Képviselők! A nagytemplomban több ezer ember van. A mik a mai ülésben mondatni fognak, ájtatos érzelemmel sovárogyja hallani a nép, melynek képviselői vagyunk; a mi ma itt történik, kívánatos, hogy minél több szájról-szájra hangozzék szerte az országban; itt alig vagyunk egypár szá-

zan; a karzatok üresek, odaát pedig a nagytemplomban ezerek várakoznak. Felszólítom tehát a képviselőket, menjünk által és hirdessük a valót, ezerek és ezerek előtt. (Helyeslés.)

Elnök: A ház kívánsága következtében, a mai ülést a reform, nagytemplomba teszem által.

A képviselőház tagjai a nagytemplomba átmenvén,

Elnök: A ház tisztviselőit felszólítom, hogy azon padokat, melyek itt élőtől végig vonulnak, ürítsék ki a képviselő urak számára; míg ez nem történik, az ülést nem fogom megtartani; képviselő urakat pedig kérem, hogy mindannyian kijelölt helyeikre vonulni méltóztassanak. (Megtörtént.) Es most az ülést megnyitván, felszólítom a hallgatóságot, hogy a tárgy komolyságához képest, mely a kormányelnök ur által indítványoztatni fog, illő és kellő csendben lenni szíveskedjék, a minek megtartására, a mint kellend, bizonyosan intézkedni fogok. Már most kérem kormányelnök urat, méltóztassék előadni indítványát.

Kossuth Lajos: Részemről is csendet vagyok bátor kérni, mert e templom nagy s én kissé rekedt vagyok, mellem fáj; nem fognak érteni különben.

Hazám képviselői! Méltóztattak velem parancsolni, hogy a mikor szükségét látom, a táborba menjek; voltam legközelebb, — s onnan visszaérkezvén, kötelességemnek ismerem, habár nem újak azok, minthogy már a honvédelmi bizottmány által közhírré vannak téve, itt a t. képviselőház előtt nyilvános ülésben, hivatalosan megemlíteni egypár szóval hadjáratunknak eddigi eredményeit.

Vetter altábornagy ur, ki a magyarországi hadseregek fővezérévé lön kinevezve, mindjárt Tiszafüreden meghülés következtében veszélyesen, legalább súlyosan megbetegedvén, a magyar seregeknek ideiglenes fővezérletéről intézkednem szükséges vala; mert bármennyire fájlaltuk is a tisztelt férfiúnak betegségét, de úgy vélekedtem, hogy a miatt a hadimunkálatokban fenakadást engedni nem lehet az ország kára nélkül; s azért az egyesült hadseregnek, mely Görgey, Damjanics, Klapka és Aulich tábornokok hadseregének osztályaiból állott, fővezérletét ott a seregnél jelenlevő tábornokok rangban! legidősbikére, Görgey tábornokra bízam, és szerencsésnek tartom magamat jelenthetni a t. képviselőház előtt, hogy a nevezett fővezér és a többi vezérek között, valamint az ügy leikétől, a hazának szent szeretetétől átitihletett lelkesülés, úgy kölcsönös legjobb egyetértés és a munkálatokban ez által biztosított összhangzás a legjobb siker, melynek előmozdításában személyes jelenlétemmel is résztvehettem: a legörvendetesebb esemény, a melyet tudathatok örömmel t. képviselőházzal. (Tetszés.) Általában a magyar hadsereg lelkesülve van; annak utolsó tagjait is áthatotta az ügy szentségére s az isteni gondviselésnek erre alapított biztos oltalmazó reményére fektetett meggyőződése a győzelemnek; s a mely sereg igaz ügyében hazája mellett istenben és vitéz karjaiban bízva, a győzelemnek biztos hitével megyen az ütközetbe, az nem féli a halált, az a neki kijelölt pontot elfoglalja bizonyosan; és én láttam örömmel vérzeni el sokakat, kiknek még dülőfélben is utolsó

szavuk az volt: „Éljen a haza!” — Ily auspiciumok között, ily vezérek által, ily lelkesült hadsereg folytatván a maga munkálódását az ellenség ellenében, mely Galga völgyén Mácsától mintegy Fényszaruig erős, megerősített állomást vön, két utón folytattalak a munkálatok: az egyik hadsereg a gyöngyös-hatvani utón ment előre; a többi hadsereg-osztályok Jászberénynek kerülve, ott egyesültek s a Zagyva és Tárna vizéni hídon általléptek, — s ezáltal az ellenségnek oldalába jutottak, szemközt Hatvannal. — Görgey, mint fővezér, a maga hadosztályának közvetlen parancsnokságát, Gáspár akkori ezredesre bízván, — Gáspár megütközött az ellenséggel Hatvannál és annak elbizakodott vezérért Schliket, ki magához hívatta volt embereit ebédre éppen nevenapján, azon biztatással, hogy egyszermind egy kis magyar nyulkergetést fognak majd látni, diadalmasan meg- és visszaverte és Hatvant ostrommal foglalta el; mely tette által eddig is tapasztalt vitézségén kívül, hadvezéri képességét bebizonyítván és különben is a hadseregben az ezredeknek egyik legidősbje lévén, a reám bízott hatalomnál fogva, őt tábornoknak neveztem ki. (Helyes.) A többi seregek Jászberény felé mozdulván elő, legelőször találkoztak az ellenséggel Tápió-Bicskénél Jellasich vezérlete alatt és a positionak minden kedvezőtlenlése mellett is, valamint szinte azon kis tévedés mellett, hogy a hírek, melyek érkeztek, a falut üresnek mondották, míg az a kerítések mögött erős hadseregekkel, a legjobb állásban meg volt rakva s ezáltal a legelői nyomult seregeink pillanatig hátrálni vol-

tak kénytelenek: a vezéreknek bátorítása és új vitéz zászlóaljoknak, különösen a harmadik és kilencedik és az ezelőtt úgynevezett Schwarzenberg-ezred 3-ik zászlóaljának megérkezése s a csatában! részvéte által a csata a legdiadalmasabban végződött és Jellasichnak egyesülve volt mintegy 18 ezernyi serege tökéletesen meg- és szétveretett! A visszavert sereg Kóka felé vette visszavonulását azon czélból, hogy a Windischgrätz személyes vezérlete alatt és Schlik vezérlete alatt levő sereggel egyesüljön, az irtózatos és csaknem bevehetetlennek látszó posztiókon, melyek Pestmegye azon részén, Isaszeg vidékén vannak, Kókától kezdve Gödöllőig; és csakugyan Isaszegnél a legnehezebb posztiókban, hol a lovasság erejét tökéletesen kifejteni nem is lehetett, ott, a hol a battériákkal keresztülkasul megrakott erdős dombokat nyílt, védtelen mellett, szuronyszegezve kellett bevenni, vitéz hadseregünk: az ellenségnek összes egyesített erejét Windischgrätz, Schlik és Jellasich személyes vezérleteik alatt a legdicőségesebben megverték (Éljen 1) és e nehéz posztiók elfoglaltatván, mikor egyszersmind combinative a hatvani útról Gáspár tábornok a maga hadosztályával előrenyomult, Gödöllőt, a főhadiszállást, az ellenség által kiüritettni kényszerítette, úgy, hogy már Gödöllő maga ütközet nélkül vétetett be; és én a szabadságot védelmező isten fiának feltámadási ünnepén estve azon ágyba fektettem le fáradt fejemet, melyből reggel huszáraink Windischgrätzet kiriasztották. (Tetszés.) Innen folytatván további működéseiket vezéreink, nyomban mindjárt Kerepest, Czinkotát seregünk megszállotta; míg egy másik had-

osztály a szolnoki vasútvonalon előnyomulva, azt mindenütt a nemzet hatalmába vette, és akkor Monorig, Üllőig előrenyomult, seregünknek jobbszárnya pedig Váczig terjedt el. A fővárosban nyomban, minden haladék nélkül bemenni, a legkisebb nehézség sem volt volna, mert egy részről seregeink a folytonos három-négyszeri győzelem által még inkább fellelkesülve és a győzelem reményeiben megedzve, másrészről pedig a legerősebb posztiókból kivert ellenség folytonos farsztó marschok és hátrálásoktól üzelve, és morális erejében depotenczirozva — úgy állott egymásnak ellenében a két hadsereg, hogy lekisebbő sem lehetett volna kételkedni azon, hogy Pestre nyomban bemehe-tünk. Azonban én és a vezérek számba vettük a körülményeket: ha az országnak kára s nagy időveszte-ség nélkül a fővárost Budavár fokáróli veszélyétől, ká-rától és szenvedéseitől megmenteni lehet, ha egyszer-smind meg lehet kímélni vitéz honvédeink becses vé-rét, 'a mely kiontandó vala, ha Budavára Pestről ostromoltatik: abban állapotunk meg, hogy oly mó-don intéztessenek a hadimunkálatok, miszerint ha isten igazságos fegyvereinknek kedvez, kevés napok alatt a főváros a nélkül, hogy ágyuztatásnak volt volna ki-téve és kevesebb véráldozattal kerülhessen vissza a ma-gyar nemzetnek birtokába, azon magyar nemzet bir-tokába, mely nem csak a fővárosban él ugyan, mert nincs hely az országban, mely magát a magyar nem-zetnek mondhatná úgy mint az ország maga összesen, de a mely mindenesetre egy igen drága, egy igen be-cses kincse Magyarországnak.

E szerint intéztetvén a hadimunkálatok s az ellenség látván Váczt felé nyomulásunkat, arra szinte erőtt küldött és ápril 10-én, Damjanics tábornok és vezér a Götz tábornok vezérlete alatti ellenséges sereget megverte és Váczt ostrommal bevette, maga Götz az ellenséges vezér halálosan megsebesítve fogságunkba kerülvén.

Méltóztassanak megengedni a tisztelt képviselő urak, hogy a hadi munkálatoknak további tervezetét nyilvánossá ne tegyem, a míg függőben, míg kivitel alatt vannak; csak annyit mondok tehát: miként valószínű lévén, több adatoknál fogva, az ellenségnek azon szándéka, hogy ha már seregeink által megveretnék is, legalább egypár nagy tekintetű és fontoságú erős pontot biztosítson egy ideig magának Magyarországon, hogy onnan azután, ha mindent elvesztett, szöhesse ismeretes ármányainak fonalát és annak birtokából intézhesse cselszövényeit arra, hogy a magyar nemzet essék megint vissza régi nagylelkűsége hibájába, miszerint annyiszor megcsalatra nemzeti életének legbecsesebb erejében, annyiszor megtámadtatva — ha kényszerítve volt is fegyvert fogni nemzeti létéért, le nem igáztatott ugyan soha az ellenség fegyvere által igazságos harcában, de mindig elvesztette harcának gyümölcsét, túlfeszített nagylelkűsége által. (Igaz 1)

Más részről tudva van a tisztelt képviselőház előtt, miként Perczel tábornoknak a bácsi hadsereg hadvezérletére lett kiküldetése az általa eddig kivívott dicsőséges eredmények által annyira biztosítva, annyira

igazolva van, hogy azt kell mondani, mikép az ó oda való kiküldetése egyike volt azon szerencsés húzásoknak a sors urnájából, melyek körül a nemzet szabadságának megszerzése s biztosítása forog. (Igaz! Éljen Perczel!) Péter várad, mely már-már Eszék sorsával volt az ellenség ármányai következtében fenyegetve, megmentve, biztosítva lón. Szent-Tamás, mely a magyarnak annyi haszontalanul elpazarolt nemes vérébe került, mert az ott folyani kész nemes vért árulók vették körül, Perczel tábornok által bevéve s az ellenség a római sánczokból is, honnan a magyar és német falvak porrá égetve pusztítottak s azon legszebb vidékén Magyarországnak a békés és iparos magyarfaj földönfutó koldussá tétetett volt, ostrommal kikergetve s maga az egész Csajkáskerület is már a törvénynek s magyar hatalomnak meghódolt. — Meg vannak téve az intézkedések, hogy Bánátra nézve legközelebb hasonló biztos sikerrel történjék meg az, a mi e nemzetnek érdekében van, s Bánát az ellenségtől szintúgy kitisztítva s a nemzetnek visszaszerezve legyen.

Meglehet, tisztelt képviselőház, hogy az ellenség nem elégelve meg azon szenvedéseket, miket a nemzet nyakára eddig hárított, új meg új invasiókkal fogja megkísérteni megölni a magyar nemzetet: *de legyen nyugodt a nemzet*, mert ha leéltük a múlt idők nehéz napjait, a midőn bennünket az ellenségnek kész hatalma a saját kebelünkben bujtogatott pártütéssel fegyvertelenül, készületlenül, erő, pénz, katona, fegyver, lőszer, puska, ágyú és minden nélkül talált, a mivel egy nemzet magát az igazságtalanul megtámadó

ellen védelmezheti s mégis most ápril havában úgy állunk, a mint elmondani szerencsém volt: *tehát hiszem a magyar nemzetről, hogy nem lehet többé oly gyáva, miszerint arra, a mi még hátra van, ha tiszteres erővel akarnának is reánk rohanni, megmérkőzni elhatározott ne legyen, s elhatározott annyival inkább, mennyivel bizonyosabb, hogy most már készületlenek nem vagyunk s ha imitt-amott sorainkban megritkultunk is, de legyen áldva az isten érette, meg is tisztultunk.* (ügy van I)

A kormány kötelessége szerint, gyámolítva a t. képviselőháznak rendithetlenül elhatározott resignativus hazaszeretete által s gyámolítva a népnek magasztos hazaszeretete által, melynek tanúja valék utamban mindenütt, de melyet oly magas fokon nem találtam mégis sehol, mint épen azon vidékeken, melyek az ellenség nyomását érezték volt, — a kormány, mondom, mindezekről gyámolítva, nem fog semmit elmulasztani, hogyha új meg új ellenség fenyegetné is az országot, azzal is diadalmasan megmérkőzhessünk és én nem csak a, hitnek szent hitével, hanem az észnek meggyőződésével mondom: *elérkezett a perez, midőn Magyarországnak szabaddá, függetlenné kell lennie, — elérkezett a perez, midőn Magyarországnak s különösen a nemzet képviselőinek kötelessége, isten, a világ, Európa és a nép előtt kimondani, hogy szabadok, függetlenek lenni akarunk.* (Leirhatlan lelkesedés, éljenzés és tapsolás.)

Uraim! ha én visszaemlékezem azokra, a mik épen most egy esztendeje történtek és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámíthatlan rendelete szerint én magam

is az események által a szerénység porából, melyet örömetst vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az austriai háznak trónusát megtartani segíteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést, ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel azon indulat, — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségével, — az austriai ház által viszonoztatott: talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyesboszuval, s a szenvedélynek némileg felíngerült hangjával mondanám azt, hogy *velem rendelkezhetik isten akármint ez életben, bocsáthat reám szenvedést, bocsáthat reám vérpadot, bocsáthatja reám, a bürökpoharat, vagy a száműzést, de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az austriai háznak alattvalója legyek.* (Általános tetszés, közlelkedés.) Azt nem bocsáthatja reám isten sem, mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár lánczokba szorittatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha máskép nem mentheti meg magát. (Roppant hatás.) Hanem uraim! én mint egyike a nemzet azon képviselőinek, kiket a nép bizalma e nehéz időkben meghívott arra, hogy Magyarországot először megmentsek, azután újjá teremtsék, s tegyék jövődjét szabaddá, nagygyá, dicsővé, — én mint a nemzet képviselője, a személyes ingerültség, a személyes indulat és szenvedély minden gondolatát esküm szerinti kötelességemnél fogva, keblemből a nemzet nagy kérdéseinek megítélésénél száműzni kötelesnek vallom magamat; azért mindezt mellőzve, higgadtan,

szárazon, nem akarván szólni az indulatokhoz, veszem fel röviden az eseményeket, mint előttünk állanak.

Az 1848-iki törvények, erős meggyőződésem szerint, Magyarországon nem revolutio szüleménye. Az 1848-iki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolutiót, nem volt az semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papiroson, és ha a királyok esküje a papiros malasztjánál több volt volna, a királyok esküjében s a velők kötött alkukötésekben mindig sajátunk volt isten s világ előtt. Törvényeinkben ki volt mondva, hogy Magyarország szabad és független, és semmi más nemzetnek alávetve nincs; még az is, hogy a király távollétében a királyi hatalom nagy részének gyakorlata a nádorra mint helytartóra bízott az új törvények által, nem új s nem ismeretlen szerzemény történetünkben, mert a nádor ezer év óta mindig a királyok helytartója volt, s más változás nem történt a dologban, mint csupán az, hogy a mely szabadságot, függetlenséget s önállást ennekelőtte a kormányzések, s különösen a magyar királyi ügynevezett helytartótanács törvény szerint fentartani köteles volt volna, ezen törvényeknek fentartása, végrehajtása s biztosítása miniszterekre, nem pedig egy kollegiális tanácsra bízott. Ez volt az egész változás, a minő változások azok, kik a magyar históriát ismerik, többeket fognak feltalálni; mert hiszen maga a helytartó-tanács is nem oly régi institúció, a múlt században hozatott be csak. Hanem azon magában csekély változás, hogy az igazgatóságok helyett igazgatók, s a tanácsnokok gyűlése helyett miniszterek állítottak, az országnak

mégis egy nagy szerzemény volt, azon szerzemény t. i. mely által egyes emberek személyes felelőssége alá valának helyezve a törvények, s a nemzetnek azon jogai, melyeket a kollégiumok, a kollegiális administratiók nem őriztek meg, mert testület magában véve, személyes felelősségei praxisban nem bir; hanem épen az, hogy a ministerialis kormányzat által a nemzetnek jogai, melyekhez tartozott, hogy a népnek vérével s pénzével az austriai ház s bécsi tanácsnokai kényök s kedvük szerint ne rendelkezhessenek, mondom, épen ezen minister! felelősség, mely azon jogokat biztosítandó vala, azt ragadta ki az austriai zsarnokhatalomnak kezéből, mit mindeneknél nagyobbra becsült, t. i. az Önkényes uralkodás lehetőségét az országon, s a hatalmat, hogy a magyar nép vérével s pénzével, nem saját hazánk javára, megmentésére, hanem önkényes céljaira kénye-kedve szerint disponálhasson. S e szándékát valósította is 300 éven át, mert ha látjuk, hogy isten a jólétnek s boldogságnak minő elemeit adta e földnek, ha látjuk mennyi erő, pénz, egészséges ifjú erő van e népben, s végig nézünk az országon: *keserves fájdalommal kell elmerülni az embernek a múlt előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel, e jobb sorsra érdemes népnek oly szegény-, oly nyomorultnak kellett lennie, mert vérenek az önkény támogatására, idegen nemzetek rabigába fűzése végett kellett omlani, s keserves véres verejtékének az austriai udvar végetlen s a népek szabadságával ellenkező szükségeinek fedezésére kellett fordíttatni.* (Igaz.) Azt pedig nem lehetett megengedni, hogy nálunk fejlődjék ki az erő s vagyonosság,

mert féltek, hogyha majd vagyonosabbak leszünk, nem fogunk akarni szolgák lenni. Ez az 1848-iki törvényeknek, nem mondom históriája, hanem belső lényege. Ezen törvényekre esküdt meg a király V-ik Ferdinánd, de alig mondotta ki azt, hogy: *megtartom, s mások által megtartatom*; már nevezett Horvátországba egy bánt a még akkor egészen meg nem alakított ministerium befolyása nélkül, azon megbízással: kezdjen Horvátországban lázadást, pártütést a magyar nemzet ellen; s csakhamar elkövetkezett a ráczoknak fellázadása, amely annyi borzasztóságokkal volt összekötve, minőket alig ismer az újabb korban a história. S a király és az ő házának tagjai az egyik nyilatkozványt a másik után küldötték, hogy eként s aként rosszalják a pártütést, hogy parancsolják, térjenek vissza a törvény s magyar ministerium iránti engedelmességre; s míg minekünk jó bolondoknak, kik a ministeriumban valánk akkoron, e port szemünkbe szórták, még mi lehetetlennek hittük az árlás azon nemét, hogy midőn egy király s annak családja kárhoztat valamit s bűnnek mond, azt a bűnt tettekben minden hatalmával gyámolitsa; addig azon pártütőknek küldöttek fegyvert, biztatták csókokkal, küldöttek pénzt, küldöttek austriai tiszteket, szóval mindent a magyar nemzet elleni háború folytatására, miszerint a nemzet ereje önmaga keblében szerteszagatva leendvén, ő aztán a maga császári seregével, mint a gyenge bárányra lecsapó sas, egyszerre semmivé tehesse e nemzetet. S e képmutatás annyira ment, hogy önöket magukat, uraim, tisztelt képviselők, azon király a végett hívta össze, hogy

teremtsenek katonai erőt s pénzerőt a kormánynak a végett, hogy azon lázadást s pártütést, melyet ő s királyi családja leghatározottabban kárhoztatott, minél előbb legyőzzék, s Magyarországon a békét s a királyi esküvel szentesített törvények tekintélyét helyreállítsák, s ez az alapja önök együttlétének; — de inig minket evégett együvéhíttak, csak azt lesték, hogy érkezék meg az idő, midőn biztosan betörhet Jellasich az országba, s nyomban a császári ótalom nyílt paizsa alá vette őt az austriai ház, a párt ütő kedves emberré vált, sőt annak, kit honárulónak bélyegezett egynéhány nappal előbb, kesébe akarta letenni a Magyarország fetetti hatalmat, s a magyar polgárok élete s vagyona feletti önkényes zsarnokoskodhatást. Mert azt gondolá, hogyha mi a ráczokkal nem tudunk elkészülni Szent-Tamás alatt az ott fenn forgott árulások miatt, a betört Jellasich-al annál kevésbbé fogunk megmérkőzhetni, mert nekünk *minden kísérteteken keresztül kellett menni, s így keresztül mentünk saját hazánkfiái árulásának kísérteiein is*, s maga azon vezér, kit a Drávához küldönk, hogy őrizze a magyar határt, már akkor czimborált az ellenséggel, valamint most nyíltan küzd ellenünk, ha ugyan valahol meg nem lövetett. (Nevetés.) Bízott tehát az austriai hitszegés abban, hogy a magyar hadseregek romjai, melyek az országon imittamott tengődtek volt, az armádia egységének eszméjét magasabbra becsülendik, mint a hazaszeretetet és nem fognak a sárgafekete zászlók ellen küzdeni, melyek alatt küzdöttek sokáig és ha személyes bátorság és vitézség a dicső tettek sorába tartoznak, küzdöttek

dicsőségesen, de fájdalom, küzdöttek gyakran a szabadság ellen! Azonban e számításában megcsalatozott az ausztriai ház. A készületlen nép tömegestül állott fel s tíz-tizenkétezerével fogta el a fegyveres ellenséget s míg Jellasich csaknem Buda alá vonult, már a sukorói partokon annyi ereje volt a magyarnak, hogy ezen erő által az ellenség meg veretve, fegyverszünetet volt kénytelen koldulni, a mit nagylelkűen megadánk neki s a mit ő hitszegően megtört s minden fegyverszünetnek azon feltétele ellenére, miszerint mind a két sereg előbbi posztíójában szokott maradni, úgynevezett Flankenbcwegunggal kiszökött Bécs felé, seregeink utána mentek; *bár sebesebben nyomultak volna utána!* De Ausztriában nem csak le nem fegyvereztetett Jellasich, sőt inkább seregei Bécs szabadságának leigázására felhasználvatán, levetették nyíltan az álarcot s maga a császári fővezér, császári seregekkel jött Magyarországra, azon pártütést nem csak védeni és oltalmazni, melyet maga a császári ház szítogatott, hanem Magyarország leigázását be is végezni, s megindította seregeit, minden szomszéd ausztriai tartományokba! s fellázasztott minden szenvedélyt, vad-ságot, embertelenséget, mi csak az országban feltalálható volt. S miután annyi erő ellenében, akkor még készületlenek lévén, a fővárost megtartani nem tudtuk, hatalmában elbizakodván, végre annyira ment, hogy *Magyarországnak nemzeti létejét eltörlöttnek s a magyar nemzetet a nemzetek sorából kitörlöttnek nyilatkoztatta ki márczius 6-iki manifestumában.* De mielőtt ezt tette volna, egy oly bünt is követett el, melynél nagyobbat sehol

a népek nem ismertek, azt t. i. hogy saját ügye mellett, saját alattvalói ellen egy idegen hatalomnak *az oroszoknak fegyveres segítségét használta fel a népnek legyilholdsára*; s midőn a magyar nemzetnek státuséletét eltöröltnek mondotta ki, egyszersmind hazánknak területi épségét eldarabolá. Erdélyt, mely sokáig tőlünk elszakadva volt, de végre istennek hála, a két nemzet közös egyetértésével s az akkori királynak hozzájárulásával visszacsatoltatott, a magyarnak keblétől elszakította, sőt Erdélyben is a szászföldet közvetlen az austriai birodalomnak kiegészítő tartománya gyanánt nyilatkoztatta. A magyar koronától Horvátországot és Slavoniát elszakította s Magyarországon rácz vajdaságot alakítván, Magyarországtól külön testté változtatta. — Ezek szárazán a tények s merényletek, melyek ellenünk elkövetettek. Már most kérdem én: *lehető-e az, hogy valaha, legkisebb pietással viseltessék a nép egy olyan uralkodóház iránt, mely a múltaknak sok bűnei után legközelebb ellenünk mindezeket követte el?* Én ezt uraim lehetetlennek tartom. (Általános felkiáltás: *ügy van!*) S azon véleményben vagyok, *ha valaha még ezen ház Magyarországon fölött uralkodnék, nem találkozhatnék bíró az országban, ki a gyilkost, a rablót, a tolvajt, a gyújtogatót büntetni merje, midőn a trónuson ül a rabló, gyújtogató, gyilkos és tolvaj, (Közhelyeslés.) Az austriai háznak Magyar ország trónusán ülése nem csak a jobb résznek, de az erkölcsiségnek szerte tiprása volna az ember keblében.* (Igaz 1) S el kellene bomlani a morál minden kötelékének, mely a státusban az országot összetartja s *Magyarországnak rablók és haramiák országává kellene változni.*

Ennek kitenni egy országot nem szabad, ennek kitenni a nemzetet a legnagyobb bűn volna, mely nem csak határos az öngyilkolással, hanem mondhatni, öngyilkolás I *Es kérдем én*, ha oly méltányosak és mérsékletiek valánk, hogy nem léptünk ki a forradalmi térre, hanem védelmeztük magunkat az igazságtalan megtámadás ellen s védelmünkönél közbejön minden, a mi egy nemzet ellen bűn lehet, magának a nemzetnek az élők sorábóli kitörlése merénylete is; *kérдем én*, ha ezeknek ellenében a nép erejének érzetére felébredett, *nem tartozunk-e mi a magyar szabadságharcban elhunyt testvéreink szent emléke iránt azon tartozással, hogy a miért ők elvérzettek, annak jutalmát vegyük el a nemzet számára; kérдем én*, *nem tartozunk-e mi nemzeti képviselők a nép iránt azon kötelességgel*, hogy a nép, mely a kormány s az országgyűlés parancsára, nem csak örömet adjon fiait a szabadságharcban elvérzeni, nem csak örömet viseli a hadjáratnak minden terheit, hanem egyszersmind készséggel s örömmel teszi ezt, *nem kötelességünk-e nekünk megtenni azon lépéseket, melyek magukban foglalják a biztosítást, hogy valamint az érettségünk vitéz hadsereg, úgy az annyi áldozatokat hozott nép el f^o9J^a venni 'méltó gyümölcsét áldozatainak s hogy a harcnak vége nem alku legyen egyesek javának vagy dicsvágyának számára, hanem győzelem, a szabadság győzelme a nép és nemzet számára.* (Leirhatlan hatás.) Uraim! a magyar nemzetet mérsékelt és óvatos nemzetek sorába fogja iktatni e napokra nézve a história, mert mi mindekkoráig nem mondtuk ki a szót, mely szónak kimondásával más nemzetek szabadságharcaikat kezdték s akaratjukat

nyilvánították, hogy többé rabszolgák lenni nem akarnak. De én azt gondolom, hogy ennek ideje már elkövetkezett. *A népnek határozottsága, seregeink győzelmes előhaladása és a hazafiul s becsületbeli kötelességnek érzete azt sugallatja velem, hogy itt van az idő, midőn ki kell mondanunk, hogy az austriai ház által a köztünk és közötté jenállott kapocsnak elszakítását, a nemzet a maga népfelségi akaratával szentesíti* (közhelyeslés, lelkes éljenzés) *s hogy a magyar nemzet fellép az európai státus-család sorába, mint Önálló független hatalom, mely készületlenül találtatván a múlt hónapok harcaiban, ellenében azon hatalomnak, melyet Európa legnagyobb hatalmasságai közé számítottak, ennyi időn keresztül nem csak meg tudta magát tartani a legnagyobb vészek közt, hanem elég erőt tudott kifejteni, hogy előtte fussanak az annyira elhíresztelt császári seregek; megmutatta, hogy a szabadságra méltó, hogy a szabadságra elég erős. Most Magyarországnak ki kell mondani, hogy akarata is van ezen erejét utolsó csepp vérig a szabadságra, melyre méltó, felhasználni.* (Helyes!) Egyszersmind uraim *ki kell ezt mondanunk azért is, hogy az európai státus-család, melytől magunkat elszakítottaknak semmi esetben nem tekinthetjük, tudja meg hányadán érez, miképen gondolkozik s mit akar a magyar!* Azért *ki kell mondani, hogy az austriai ház árulása, hitszegése s a magyar nemzet ellen fegyverfogása által elszakítván a közte és köztünk fenálló kapcsolatot, Magyarország uralkodására méltatlannak nyilvánítatik s örökre számkivettetik: úgy másrészt meg kell mondani Európa népeinek, hogy midőn kényszerítve voltunk önvédelmünkért fegyvert fogni s*

az annyi veszélyek közt vívott harcznak ezen gyümölcsét elidegení)etlen természetes jogainknál fogva magunknak decretáljuk, *Európa népei irányában a békét és barátságot óhajtjuk s tisztelni fogjuk minden nemzetnek jogait, de megkívánjuk, hogy a mieinket is tiszteljék.* (Helyes!) Mert némely hatalmasságok már ismét hozzá kezdenek nyúlni azon taktikához, melyet régóta szoktak követni, hogy elérjék diplomatai ármányok útján azt, a mit fegyverrel nem tudtak elérni; congressust részint kezdetek, részint tartani szándékoznak a végett, hogy az 1815-ki bécsi congressus alkalmával megállapított elvek alapján rendelkezhessenek a nemzetek fölött, melyek igazságos önvédelmükben vérzenek az önkény ellenében, akarnak *rendelkezni a nemzetek fölött, mint rendelkezik a majoros a nyáj fölött*, ide és amoda csapva, darabolva és szakítva szét országokat, vagy kapcsolván össze elemeket, mintha a nemzetek semmik nem volnának, mint allodiumok, melyek felett a congressus osztozhatok. *Nekünk* uraim *el kell foglalni Európában azon állást*, hogy valahányszor az európai nemzetek hatalmának képviselői nem saját ügyük, hanem Európa ügyei fölött akarnak intézkedni, *rólunk, nélkülünk* senki ne intézkedjék, hanem *szavunk legyen* azon kapcsolatnak kérdésében, mely köztünk és a civilisált Európa többi népei között fenáll s melyet a jognak, méltányosságnak és barátságos békének alapján a civilisatio előmozdításával öszvekötvé fentartani legforróbban óhajtunk. (Helyes!)

Tehát mind a jog, mind a hazafiul kötelesség, mind a körülmények állása, mind a hadsereg iránti méltá-

nyosság, a mely hadsereg megkívánhatja már, hogy a nemzet egyszer mondja meg, hogy míg a hadsereg vérzik, biztos is lehet abban, hogy senki ő felette alkudni nem fog oly feltételek mellett, mely feltételek végett nem volt volna méltó vérét ontani; és a kötelesség a nép iránt, miszerint a nép tudja, hogy elveendi áldozatainak gyümölcseit, mely a jólét, szabadság és boldogság; *én mindezen indokoknál fogva* itt az isten templomában felhívom önöket uraim, nemzeti képviselők, hogy számot vetve isten, lelkiismeretük s haza iránti kötelességükkel, vegyék bölcs tanácskozás és elhatározás alá indítványomat, melyet a következőkben van szerencsém előterjeszteni: ' -

„Mondassák ki a nemzet nevében határozatilag:

1- ször. Magyarország a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzátartozó minden országokkal, részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló és független európai státusnak nyilvánittatik és ezen egész státus-területi egység feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2- ször. A habsburg-lotharingiai ház a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fegyvert fogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek és Horvátországnak Magyarországtóli elszakítását és az ország önálló státus-életének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni s e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezével szaggatván szét úgy a *pragmatica sanctiót*, mint általában azon kapcsolatot, mely

kétoldalú kötések alapján között s Magyarország és tartományai között fenállott; ezen hitszegő habsburg-lotharingiai ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és hozzátartozó minden országok, részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, és az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik. A mint hogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánittatik. (Szónok kezeit ég felé emelve mondja:) Úgy légyen, Ámen! (Az egész templom magasztos lelkesedéssel Ament visszhangozott.)"

3-szor,. "Midőn a magyar nemzet elidegenithetlen természetes jogánál fogva, az európai státus-családba önálló s független szabad státusként belép, egyszerűsmind kinyilatkoztatja, hogy minden más státusok irányában, ha saját jogai nem sértetnek, békét és barátságot tartani, s különösen azon népekkel, melyek ezelőtt velünk egy fejedelem alatt állottak, valamint a szomszéd török birodalmi és olasz tartományokkal jó szomszédtságot alapítani s folytatni, s a kölcsönös érdekek alapján barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata."

Mielőtt a még hátralévő indítványt megtenném, méltóztassanak megengedni, hogy az itt felolvasott indítványok alapján a megteendőnek némi indokolásán? egy pár szót mondjak.

Ha ezen indítványokat a nemzet képviselői elfogadják és a, mit óhajtok, a kezükbe tett nemzeti hatalommal szentesítendik, úgy az új kormányrendszernek kérdése az, a mi ezután következik.

Kormányrendszereket kidolgozni minden részletében, nem egy pereznek, nem egy napnak feladata; és a nemzetnek kötelessége, midőn egy nemzet jövőendő kormányzatformái felett határoz, magát kellőleg tájékoztatni nemcsak bent, hanem tájékoztatni egyszersmind az európai nemzetek és konjekturák irányában, miszerint mindenek felett olyat tegyen, a mi szabadságát és függetlenségét az országnak megóvja és biztosítja; s egyszersmind ezzel kapcsolatban tegyen olyat, tegyen annyi jót a mennyi jót csak tenni a körülmények gondos megfontolása enged, *En a mondó vagyok, hogy e nemzetnek jövőendő kormányformáit is senki más, mint csak a nemzet képviselői határozhatják meg, A mely perezben Magyarországon akadna ember, a ki urává akarna lenni e nemzetnek, aki bármely hatalmat mástól, mint e nemzetképviselői testület kezéből akarna venni, azon emberre uraim vigyázzanak önök, az egész nép, és soha semmi esetben ne tűrjék, ne engedjék azt, hogy e nemzet felett más határozhasson valaki, mint e nemzet maga* (köztetszés); hanem addig, míg a nemzet képviselői a körülmények megfontolásával a jövőendő kormányzati rendszert minden részleteiben kidolgozandják, *az országban kormányznak lenni kell*, és mennél nagyobbak és nehezebbek a körülmények, annál inkább szükséges, hogy *ezen kormány tagjai személyes felelősség mellett sáfárkodjanak a nemzetnek reájuk bízandó ügyével*. Eddig a körülmények úgy hozták magukkal, hogy a honvédelmi bizottmány, melynek én is uraim önök parancsából tagja és elnöke vagyok, testületileg kormányozta ez országot; hogy miként teljesítettük kötelességünket, ítéland felettünk a história, valamint

ítélni joguk van önöknek uraim. Hanem, mi a nemzet által alakítandó s a személyes felelősség hasisaira alapítandó új kormánytagok kezébe azon tiszta meggyőződéssel teendjük le azon sáfárkodást, mely eddig reánk bízva volt, hogy nehéz körülmények között tettünk legalább annyit, hogy a nemzet nemcsak nem veszett el, hanem hogy joggal, óvatossággal, méltányossággal elérhetjük .azon napot, melyre nekem nem mint kormánytagnak, vagy elnöknek, hanem mint e nemzet egyik szolgájának s képviselőnek lelkiismeretemmel számot vetve kimondanom lehet, hogy én elérkezettnek látom azon időt arra, hogy önöket felhívjam: kimondani Magyarország státuséletének önállóságát, függetlenségét s az austriai hitszegő háznak elkergetését. S hogy a körülményeket ennyire legalább vezetni tudta a honvédelmi bizottmány, ez, én nekem is, valamint tisztársaimnak, ha majd, a mit isten adjon reám nézve mihamarább, visszatérendek a szerény és szegény magánéletnek csendébe, hogy érezzem mint egyszerű polgár a törvények oltalmát és azon szabadság jótékonyosságát, melynek megoltalmazásában magam is egyik csekély eszköz voltam a nemzet kezében, azon meggyőződést nyújtja nyugalmunk párnájául, hogy nem rontottuk el a nemzet ügyét, hanem segítettünk azon annyit, erejét emelve, mennyire tehetségünk s a körülmények engedték. (Közmegelekedés, éljenzés.) Hanem itt az idő, a midőn a collegiális kormányzati rendszer többé a jelenkor nagyszerű igényeinek meg nem felelhet, — itt az idő, a midőn nem oly kormány kelj, a mely csak a háznak választmánya, hanem oly

kormány, a mely egy kormánynak minden kellékeivel fel lévén ruházva, nagyobb körben, nagyobb hatalommal intézhesse a nemzet kormányzati ügyeit, de egyszersmind személyes felelősséggel is álljon az országgyűlés és az országgyűlés által a nemzet irányában, s ne fedezhesse magát azon palásttal, hogy ő egy választmány. Hogyha másként tetszik az országgyűlésnek, másként határozhat, s azt mondhatja, hogy a kollegiális kormányzatot akarja; — én nem. Midőn a nép viseli a terhet, vérzik ott ahol kell, és midőn a nép adja az áldozatokat, akkor kell, hogy a kormány férfiai is fejeikkel játszanak; ha meg tudnak feledkezni azon kötelességről, a mely kötelesség az ő hű kezükre bízatik; — s azért, mert ily felelősségre szükség van, azt indítványozom uraim, hogy addig is míg a nemzet a fenebbi indítványok alapján az ország kormányzati rendszerének minden részleteit megállapítaná, méltóztassanak ideiglenesen egy a személyes felelősségre fektetett kormányról gondoskodni aként, hogy annak tagjai bírjanak a kellő hatósággal és hatalommal a nemzet javát eszközölni, de egyszersmind legyenek felelősök fejükkal minden cselekvéseikért a nemzetnek, és a mely kormány ne legyen úgy alakítva, hogy akár folio akár duodez kiadásban valamely sine curista legyen közötté, de cselekedjék mindenki saját felelőssége mellett az elsőtől az utolsóig. (Közhelyeslés.) Es ezért indítványom következő:

„4. Az ország jövő kormányzati rendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig, míg ez a fentebbi alapelvek nyomán meg-

állapíthatnák, az országot egyetemes kiterjedésében egy kormányzó elnök fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, úgy saját magának, mint az általa kinevezendő minisztereknek személyes felelőssége és számadási kötelezettsége mellett kormányozni.⁴⁴

Méltóztassanak ezen indítványokat aként venni, hogy én itt elveket akartam csak kimondani, nem pedig az egész nyilatkozványt, melyet a netán ma hozandó határozatok nyomán kell formulázni, s ezért még szükségesnek látnám, hogy:

„5. Ezen határozatokban foglalt elveknek nyilatkozványba foglalása s fogalmazása három tagbéli választmányra bízassék.⁴⁴

Tisztelt képviselők! előterjesztettem indítványaimat. E nap Magyarország történetében talán mind-ekkoráig élt napok között a legnevezetesebb leend, hogyha én nem hibáztam felfogásában a körülményeknek, és ha nem hibáztam azon számításban, hogy mások is akként éreznek a haza irányában amint én érezni kötelességemnek ismerem. En nem ajánlom önök pártfogásába uraim ezen indítványokat, sőt arra szólítom fel önöket, hogy félre tévén minden tekintet a világon, pusztán isten és önl előismeretüktől s a haza iránti kötelességüktől kérve számot, vegyék bírálat s ítélet alá ezen indítványokat, és *ha úgy látandják, hogy ezen indítványok jók, tegyék le önök ma uraim Magyarország jövőendő szabadságának, jólétének, boldogságának alapját!* (Általános lelkesedés, éljenzés.)

E l n ö k: Kíván-e valaki az előterjesztett indítványokhoz hozzászólni? (Elfogadjuk egészen.) Ponton-

ként kívánják felvételni? (Igen.) Méltóztassanak tehát minden pontokra megegyezésüket felállással kijelenteni.

Irányi Dániel jegyző olvassa az indítvány első pontját.

(Felolvasása után a képviselők ünnepélyes felállással megegyezésüket kinyilatkoztatják.)

Elnök: *A ház elfogadja az 1-ső indítványt, s a nemzet nevében ezennel kimondom, hogy Magyarország a hozzá tartozó minden országokkal, részekkel és tartományokkal egyetemben szabad, önálló s független európai státusnak kinyilatkoztatik, s területi egysége föloszthattam-, épsége sértetlennek kijelentetik.* (Lelkes éljenzés, öröm.)

Olvastatik a 2-ik pont, mely hasonló lelkesedéssel s hazafiui erélyes elszántsággal elfogadtatott.

Elnök: *Tehát a ház közös akarattal elfogadta azt, hogy a Habsburg-Lotttaringiai ház trónvesztettnek tekintésük, és örökre a nemzet nevében száműzessék!* (Új helyeslés s örömkifejezés.)

Olvastattak a 3-ik és 4-ik pontok, melyek hasonló általános többséggel és helyesléssel elfogadtattak. A negyedik pontnál egyhangúlag felkiáltá a ház: *Éljen Kossuth Lajos kormányzó elnök!*

Elnök: A 3-ik és 4-ik pontok hasonlólag a t. ház által elfogadtattak.

Szász Károly: Kétségkívül mint önök, úgy én is azt kívánom, hogy azon kormány mindazon tulajdonokkal bírjon, melyekkel egy erélyes kormánynak bírnia kell mindig, mindazáltal a mostani körülmények között egy kivételnek kell lenni, t. i. az országgyűlés eloszlatását nem akarom azon kormányra

bízni (zaj), hanem azon jogot a jelen körülmények között az országgyűlési testületnek kívánom feltartani és kívánom, hogy ezen kivétel tetessék be a határozatba.

Bernát József: Az előttem szóló nézetében egyáltalában nem osztozkodom. Akárki lesz a kormányelnök, kit a ház bizalma megtisztel, első bizonyága volna az irántai bizalmatlanságnak, ha a felhozott indítványt elfogadnék. Azt hiszem, hogy a hallott ígék által, ha azok testté válnak, biztosítva van a nemzetgyűlés arról, hogy nem fog elosztatni, ha az elosztatás a nemzet kárára lenne; de ha a jövődőség netalán azt kívánná, hogy eloszoljunk, ugyan mért akarnánk nolle velle tovább is együtt maradni, akár bírjuk, akár nem a nemzet bizodalját: azért én a felhozott indítványt egyáltalában mellőzendőnek tartom, mellőzendőnek annyival inkább, mert tisztelt kormányelnökünknek nyilvánításából megértettem, hogy az elvek tisztába hozatalára egy háromtagú választmány fog kiküldetni; várjuk be tehát ennek eredményét, akkor aztán hozzászólhatunk a dologhoz alaposabban.

Elnök: Figyelmeztetem a házat arra, hogy akkor, midőn a kormány meg lesz alakítva, ezen országgyűlésnek mindig hatalmában leendő azt meghatározni, hogy azon komány hogy járjon el, mely felelős, mert a felelősség eszméjében rejlik a kormány jövődje, ha a kormányforma megállapítatik, azt a jövő ülésen akármikor elővehetjük és felette érdemlegesen mindig lehet határozni. (Helyes!)

Madarász László: Nem tudom miként támadhat aggodalom bármely képviselőben is akkor, midőn

épen a kormány megalapításának főszméje mondatik ki. A kormányra nézve elég kimondani azt, hogy bírjon mindazon tulajdonokkal, melyekkel kell Magyarország, mint független európai státus kormányának bírni; én ennél többet nem kívánnék, nem azért, mert azon tulajdonokat megszabják neki azon kormányzati határok, melyeket a nemzet képviselői szabnak mindig elébe és ha a nemzet képviselői bármely törvényt vagy határozatot akarnak hozni, az mindig a nemzet képviselőinek hatalmában áll. Hanem engedjenek meg önök, hogy ünnepélyes óvást teszek, hogy itt a törvényhozás eltérve azon főszmétől, melyben kormányzatot állít fel ideiglenesen, egyszersmind magát a végrehajtó hatalomnak körébe kívánja áthelyeztetni. (Zaj.) Méltóztassanak meggondolni, minden országban szükséges: 1-ször a törvényhozó, 2-szor a bírói hatóság, 3-ször a végrehajtó hatalomnak szigorú és szoros elkülönzése. Es ha önök e kérdést vagy mind a három hatalmat Magyarország törvényhozására akarják bízni, akkor azon eszmék zavarba jönnek, melyből kibontakozni nem lehet. Az nem lehet tanácskozás tárgya, — mint a kormány elnöke is tegnap monda, ugyanazon szavakkal élt, mint itt a szerkezetben vannak, és akkor elfogadta azt a ház egyhangúlag, — miként a kormány bírjon mindazon kellékekkel, melyekkel bírnia kell minden kormánynak és megmondá, hogy ne bírjon oly kellékekkel, melyekkel nem szabad bírnia; már szeretném tudni, ha egyet kivesznek önök, nem kellene-e százat odatenni, hogy a nemzet jövődje kivételekkel koezkáztassék, mert minden kivétel megtö-

rése a törvénynek. Kötelességem kimondani nézeteimet midőn Magyarország ideiglenes megmentéséről van szó (zaj), midőn Magyarország kormányzati formájáról legkisebb szó sem lehet, épen e kérdésben gördítsünk elő oly nehézséget, melynél fogva nem bízunk abban hogy azon kormány felelős lesz mindenkor a nemzetnek. (Felkiáltások: napirend!) Ez sokkal komolyabb mintsem napirendre utasítással elálljak képviselői jogomtól. (Felkiáltások: eláll, eláll!) Engedjenek meg, nem állottam el. A kérdés sokkal fontosabb, ha egyszer e kérdés a parlamentaris discussio terén elővéte-tik, nem lehet a nélkül napirendre menni, hogy az egész kérdést napirendre áttegyük, ha úgy nyilatkoznak önök, hogy az egész tárgyat utasítsák napirendre, akkor elállók szavamtól.

Szuny o g h Rudolf: Magvallom uraim, én azért tartom feleslegesnek ezen indítványt, mert én itt egy főbb hatalmat nem ismerek, mint a nemzet törvényhozását, s azon kormányt, melyet a nemzet törvényhozó testületé most kinevez, és annak elnöke által kinevezendő minisztereket kifolyásának tekintem ezen háznak. En azt hiszem, hogy ezen házat, mely most a souverain hatalmat viszi az országban, semmi más, mint önmaga oszlathatja csak fel, mert ez a legfőbb hatalom, és a nemzet képviselőit csak a legfőbb hatalom képes elosztatni. Es én figyelmeztetem a házat egy itt Debreczenben tartott ülésre, melyben a honvédelmi bizottmány elnökének felhívására tették önök azon szent fogadást, hogy míg Magyarország tökéletesen megmentve nincs, addig a ház együtt fog

maradni, — ennélfogva feleslegesnek és szükségtelennek tartom azon indítványt, mert azt hiszem hogy ezen törvényhozás, mely hittel fogadta, hogy míg az ország — nem ideiglenesen, mint Madarász László mondá, hanem — általánosan megmentve nincs, együtt marad.

Elnök: A ház elfogadta azt hogy a kollegiális rendszertől elállva szükségesnek látta a felelősség eszméjére alapítani a kormányt.

Olvastatott az 5-ik pont.

Elnök: Minthogy itt elvek vannak megállapítva, azokat szükséges formulázni, melynek megtételére ajánlom Kossuth Lajos, Szacs vay Imre és Gorove István urakat. (Közhelyeslés.)

Madarász László: A kormány eddigi elnöke Kossuth Lajosnak nyilatkozata szerint szükséges, hogy a hazában egy erős kormány legyen, önök elfogadták azt, miként a kormányzati forma Magyarországra nézve megváltozzék, azon perczben, melyben kimondatik, hogy a honvédelmi bizottmány, mely eddig vezette a dolgokat, megszűnt, szükséges arról gondoskodni, hogy egy más kormányzás állíttassák fel Magyarország ügyeinek vitelére. En megteszem ekép formulázva indítványomat: (Zaj; az egész ház Kossuthot élteti.) Addig is míg a nemzetgyűlés a kormányzási forma felett intézkednék, Kossuth Lajos képviselő a nemzet képviselőinek összes akaratával a magyar álladalom kormányzó elnökévé elválasztatik, s a kormány alakítására utasít tátik.

Elnök: A t. ház elfogadta azon indítványt, hogy Kossuth Lajos kormányzó elnöke leend az álladalomnak. (Éljenzés.)

Kossuth Lajos: Azt gondolom oly időket élünk, midőn valamint a túlbizakodásoknak, úgy a szerénységeknek sem lehet helye, hanem minden embernek kötelessége mindaddig, míg a veszély tart, és a nemzet tökéletesen megmentve nincs, megállani férfiasán, becsületesen azon helyet, hova őt a nemzet akarata állítja, nem válogatni a térben, nem válogatni a munkában, hanem egyedül követni hazfiui kötelessége és a nemzet iránti engedelmesség ösztönét. Én uraim leéltém életemnek javát, és ha visszatekintek az életre, hosszas éveken keresztül nem volt egy napom, melyben azt mondhatnám: nyugodt valók. Nékem csak akaratom nagy, tehetségeim csekélyek, s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt kik utánam következőknek például arra, hogy az erős akarat, még a gyenge tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek. Hanem megvallom, és *legyenek feljegyezve* e szavak az isten ítélőkönyvének lapjain: hogy én hazám boldogságának meleg óhajlásán kívül semmi más vágyat nem ismerek, mint azt, hogy legyen nékem szabad nyugodnom, hanem addig míg a veszély tart, akárhová fog velem parancsolni a nemzet és a veszélynek akármely állását bizandjarám, én engedelmesen fogom elfogadni s tenni fogok mit lehet. (Lelkes éljenzés.) De előre kikötöm azon feltételt, hogy ha eddigi életemben és azt az isten talán megengedendi érnünk, kevés időnek mondhaszám, mi még a nemzet tökéletes megmentéséből hátra van — valamit hazámnak javára eszközölni szerencsés voltam, vagy lehetek, *a mint a veszély percze elmúlik, szabad legyen nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom*

az, hogy engem bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátralevő napjaiban azon szabadságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni mint mindnyájan feladásunknak, úgy én önök bizodalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem. És azért uraim, addig míg önök vagy mást választanak, mit bármikor tenni méltóztassanak, mihelyt csekély személyemet vagy feleslegesnek, vagy pedig a körülmények kívánatához nem eléggé tehetségesnek és erősnek látandják, addig míg elérkezik az idő, hogy a 3-ik vagy 4-ik pontbeli határozat értelmében a kormányrendszert állandóan, minden részletében megállapítandják, vagy végre addig, míg azon megállapodás mellett is nyílt homlokkal nem mondhatom cí azt, hogy a nemzet már tökéletesen biztosítva van, addig én uraim, ha Önök úgy parancsolják, leszek kormányzó elnök. (Zajos éljenzés.) De az örökké való Istenre, önbecsületemre esküszöm, azon perczen túl egy pillanatil sem, nem semmi egyéb, mint szerény és szegény magán polgár! (Kitörő éljenzések.)

Ezzel az ülés eloszlott.

(„Közlöny hivatalos lap, 81. sz. Debreczen, kedd, ápril 17. 1849.)

Nemzetgyűlés.

Szemere Bertalan, ministertanács elnöke:
Uraim! A ministerium semmi hosszú programmal nem lép fel, nem lép fel pedig részint azért, mert a ministerek mindnyájan jelen nincsenek; nem másodsor

azért, mert nem akar mondani sem sokat, sem keveset.

Programmal szolgáljon az, hogy a ministeriumot a kormányzó elnök alakította, ki bírja a nemzet, bírja a ház s bírja a hadsereg bizalmát. Programmal szolgáljon az, hogy az országgyűlésbe csaknem mindnyájan az élet és cselekvés teréről léptünk be, hol alkalmunk volt elveinket nemcsak bevallani, hanem kérelhetlen szigorral gyakorolni is, nem a körülmények gyáva mérlegezése, hanem a haza megmentésének szüksége szerint. (Tetszés, éljenzés.) Programmal szolgáljon végre az elveket illetőleg múltunk a jövőre nézve.

Mi nem igénylünk magunknak oly erőt, hogy azon országos chaosból, melybe a háború sodort, egy rendezett világot teremtsünk. Mi nem hiszszük, hogy ennek ideje érkezett; mi csak azt hiszszük, hogy nincs a haza megmentésének műve bevégezve és ha a haza szent területének földéről az utolsó ellenség is ki lenne irtva, hátra volna még megállapítani európaihozi viszonyunkat, miután az ápril 14-iki határozat a dynastia s ország közti kérdést európai kérdéssé tette. Ellenben igyekezetünk van s elhatározott akaratunk van a hazát megmenteni; a munka eredményének biztosítékát önök támogatásában szemléljük.

Hármat azonban szükségesnek látunk nyilvánítani. Először: *a minisierinm magát forradalmi kormányának vallja be.* (Zajosan kitörő tetszés, tapsolás.) Épen azért nem irtózik semmi eszköztől, mi a haza megmentésére megkíván tátik, *semmitől*, saját felelőssége

alatt. (Éljenzés.) Amint a béke helyre áll, megszűnik forradalmi kormány lenni, mert rendkívüli szabályokhoz végszükség nélkül nyúlni, polgári bűn volna. (Helyeslés.) — Másodsor: *a ministerium magát republikái irányúnak vallja.* (Határtalan tetszés, éljenzés, tapsolás.) Minden törekvésnek ellene lesz, mi a monarchiára visszavezethető; de ellene lesz minden republikának is, mely a községi rendszer, családi élet s munkabiztonságon túl, a tulajdonjogon s ennek rovására alkottatnék. (Helyes.) Oly republikát akar - ha isten megsegít — mely inkább boldogítson, mint fényljk. — Harmadsor: *a ministerium magát demócratai irányúnak vallja.* (Határtalan tetszés, éljenzés s tapsolás.) Demócratai értelemben kíván és fog minden törvényt formulázni. A népfelségnek elvét minden, *de minden* következményeiben elfogadja. (Hosszan tartó éljenzés.) A népszabadság *rovására*, mely minden hatalomnak Örök kútfeje, senkinek nem ad kezébe túlhatalmat, amennyiben azt meggátolhatja; és ha a kormányzó és országgyűlés közti helyzetből ilyesmit venne észre: el fogja hagyni helyét, s ha szükség, az országgyűlést, ha szükség, a kormányzót, és ha szükség, a nemzetet fogja felébreszteni. (Tetszés, helyeslés.)

Ezen alapelvek nyomán indulva, nem kérünk bizalmat, mert a bizalomnak önként kell származnia; de ha a ház bennünket bizalmával megajándékoz: tisztelettel, hódolattal elfogadjuk; kijelentvén, hogy mi csak a nemzet s ház akarata szerint tudunk s remélünk kormányozhatni; de kijelentvén egyszersmind azt is, hogy csak oly háznak kívánunk végrehajtó hatalma lenni,

mely ház a demokratia tiszta alapjaira rakja le határozatait, (Zajosan kitörő tetszés, a képviselők majdnem mindnyájan helybenhagyásukat felállással kijelentik. Minden oldalról hosszan tartó éljenzés.)

(„Közlönyt hivat, lap, 95. sz. Debreczen, csütörtök, május 3. 1849.)

A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.

Mi a magyar álladalmat törvényesen képviseli) nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által, Magyarországot elidegenithetlen természetes jogaiba visszahelyezve minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal egyetemben, az önálló független európai státusok sorába iktatjuk, s a hitszegő Habsburg-Lotharingi házat isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk, erkölcsi kötelességünknek ismerjük, ezen elhatározásunk indokait nyilvánítani, miszerint tudva legyen az egész művelt világ előtt, hogy e lépésre a halálig üldözött magyar nemzetet nem túlzott elbizakodás s nem forradalmi viszketeg: hanem a türelem végső kimerültsége s az önfentartás kénytelensége vezeté.

Háromszáz esztendeje múlt, hogy a magyar nemzet, szabad választás által az osztrák házat, kétoldalú kötések alapján a királyi székbe emelé.
Z, „

Es e három század nem egyéb, mint a folytonos szenvedés három százada.

Isten ez országot a jóllét és boldogság minden elemeivel megáldotta. Közel 6000 négyszögmértföld-

nyi területe sokszerü bőségben van elárasztva a felvirágzás forrásaival, tizenöt milliónyi népe, kebelében hordja az ifjú erőt s fogékonyságot, hogy Európa keletén a népszabadságnak és civilizációnak hatalmas tényezője, s Európa békéjének mint hajdan őre volt, úgy jövőendőben biztosítója legyen.

Soha egy dynastiának háladatosabb feladat nem jutott az isteni gondviseléstől, mint jutott aHabsburg-Lotharingi háznak Magyarországon.

Elég volt volna nem akadályoznia természetes kifejlődését, s most Magyarország a legvirágzóbb országok között állana.

Elég volt volna nem irigyelnie a mérsékelt alkotmányos szabadságot, melyet e nemzet egy ezredév viszontagságai között féltékenyen megőrizgetett, s királyai iránt a példátlan hűség kegyeletével azonosított s a Habsburg-Lotharingi ház a magyar nemzetben, trónusának rendithetlen támaszát még sok ideig feltalálhatta.

De ezen dynastia, mely egy uralkodót sem mutat hat fel, ki népei szabadságában kereste volna erejét és dicsőségét, a magyar nemzet irányában firól-fira a hit-szegés politikáját követé,, s vagy nyílt erőszakkal azon dolgozott, hogy ez országot törvényes önállásától s alkotmányos szabadságától megfosztva, a már előbb minden szabadságtól kivetkőztetett császári tartományaival egy közös szolgaságba összeolvaszsa; vagy ha e részben a nemzet törhetlen vigyázata által magát gátolva érezte, minden igyekezetét oda fordítá, hogy Magyarország erejében elzsibbasztva, kifejlődésében feltartózt-

tatva, a császári tartományoknak gyarmatul szolgáljon, miszerint azok Magyarországból s annak rovására minél több hasznot húzhassanak, s e haszon által képessé tétessenek azon terhek elviselésére, melyekkel rájuk az alkotmányaiktól megfosztottakTM a pazar gazdálkodású császári uralkodás akadály nélkül nehezedett; s nehezedett nem alattvalóinak érdekében, hanem a korlátlan uralkodás európaszerte terjesztésének, s a népek szabadsága elnyomásának érdekében.

Több ízben történt, hogy a zsarnok rendszer ellenben, melynek minden lépését vagy nyílt erőszak, vagy bűnös ármány és cselszovény bélyegző, a magyar nemzet, önfentartása végett, fegyveres védelemhez volt nyúlni kénytelen.

És bár diadalmasan harczolta az igazságos védelem harczait, erejének használatában mindig oly mérsékleti s a királyi szó iránti hitben mindig oly bizakodó volt, hogy győzelmes fegyverét azonnal letette, mihelyt királyai a nemzet jogait és szabadságait egy újabb alkukötéssel, egy újabb esküvel biztosították.

De hiában volt minden újabb kötés, minden újabb királyi eskü az uralkodóház ajkairól egy újabb hitszegés kezdete volt s a magyar nemzet országos életének megsemmisítésére intézett politikája soha nem változott háromszáz éven át.

Hiában ontá vérének nemzetünk ezen házáért, valahányszor az veszélyben forgott, hiában áldozott e dynastiának családi érdekeiért annyit, mennél többet nemzet nem áldozott soha királyaiért; hiában felejtő túlzott nagylelkűséggel minden újabb ígéretnél a múltak se-

beit, hiában ápolt kebelében oly törhetlen hűséget királyai iránt, mely még a szenvedések között is a valóságig emelkedett, a Habsburgi s utóbb a Habsburg-Lotharingi ház uralkodása Magyarországon utódról-utódra a folytonos hitszegés históriája maradt.

Es a magyar nemzet mind e mellett tiszteletben tartá a kapcsolatot, mely őt kétoldalú kötésekkel ezen dynastiához kötötte s ha most az önfentartásnak természetes kötelességénél fogva e hitszegő háznak trónvesztését és száműzetését elhatározza, ezen igazságos ítéletre csak azon tapasztalás által volt indítható, hogy a Habsburg-Lotharingi ház kérelhetlenül összeesküdött Magyarország státuséletének kiirtására és Önmaga tépte szét azon kötelékeket, melyek őt a magyar nemzethez csatolták, mit Európa előtt nyílt kérkedéssel be is vallott.

Több ok van, mely isten és világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dynastiát trónjáról száműzze. Ilyenek:

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik;

ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtanak;

ha erőszakkal elrabolja s megcsönkítja az ország területi épségét, melyet fentartani megesküdött;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes a zabadságuk elnyomására.

Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dynastia a trónt elveszítse.

A Habsburg-Lotharingi ház példátlan hitszegéssel mind ezen bünt, együtt és egyszerre követte el s elkövette a magyar nemzet státusélete eltörlésének határozott szánd okából, elkövette annyi árulás, annyi rablás, gyűjtogatás, öldöklés, kegyetlenség, a népjognak oly lábbaltapodása kíséretében: hogy e bűneinek históriája felett elborzad az emberiség.

Alkalmul ezen hitszegésre az osztrák háznak, azon törvények szolgáltak, melyek az ország alkotmányának biztosítására a múlt 1848-iki tavasszal hozattak.

Ezen törvények pedig a honpolgárok belső viszonyaira vonatkozó gyökeres reformokkal újjá teremtek ugyan az országot — mert eltörölték a hűbéri adózásokat s papi tizedet, a népnek nyelvre s vallásra való tekintet nélkül képviseleti jogot adtak az előbb aristocratiai szerkezetű országgyűlésen, letették alapját a jogegyenlőségnek s eltörölték az adómentesség privilégiumát, visszaállították az erőszakkal elnyomott sajtószabadságot s visszaéléseinek fékezésére esküdszék! institutiót alakítottak; de bár a februári francia forradalom által előidézett szellemi rázkódítás következtében, az austriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban s a dynastia egészen gyámolatlan volt: a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállóságát és függetlenségét a minister! felelősségre alapított közigazgatási rendszer által, újabb meg újabb királyi hitszegések ellen biztosította.

De azon önállás és függetlenség, melyet ezáltal biztosított, nem volt új szerzemény, hanem régi s törvény és királyi eskük által folytonosan fentartott jog, mely még azon jogszerű viszonyon sem változtatott legkevesebbet is, melyben Magyarország az osztrák császári birodalom irányában állott.

Magyarország ugyanis Érdél yly el s minden egyéb hozzá tartozó részekkel és tartományokkal, az osztrák császári birodalomba soha bele nem olvadt; hanem mindig önálló, független, szabad ország volt, még azután is, hogy a *pragmatica sanctio* elfogadásával a magyar királyságra nézve szintazon örökösödési rendet állapította meg, mely az uralkodóháznak egyéb országaira és tartományaira nézve meg volt állapítva.

Világos bizonyosága erre magának a *pragmatica sanction* azon törvénybe igtatása, mely általa magyar koronához tartozó országok területi épsége s az ország önállása, függetlensége, alkotmánya és szabadsága háttározottan fentartattak.

Világos bizonyosága ennek az, hogy a trónörökösök a *pragmatica sanctio* után is csak akkor lettek Magyarország törvényes királyai, ha a nemzettel koronázási alkukötésre léptek s annak és az ország alkotmányának és törvényeinek megtartására megesküvén, szent István koronájával megkoronáztattak.

A koronázási alkukötésekben pedig mindig befoglaltatik, hogy a trónörökösödési rend mellett is Magyarországnak minden jogai, szabadságai, törvényei és egész alkotmánya sérthetlennül fentartandók.

Egyetlen egy volt a *pragmatica sanctio* óta a

Ilabsburg-Lotharingi házból eredett trónörökösök között II. József, ki ezen alkukötést alá nem írta, az alkotmányra meg nem esküdött s koronázatlanul halt meg. De épen azért a magyar királyok sorában meg sem jelenik s minden tettei s rendeletei érvénytelenek.

Utóda IL Leopold csak ily koronázási alkukötés, eskü és koronázás mellett ülhetett a magyar királyi ^székbe; mely alkalommal a királyi esküvel szentesített 1790-iki 10-ik törvényben újólág világosan kijelentetett, hogy Magyarország szabad ország, egész kormányformájára nézve független, és semmi más országnak vagy népnek alá nem rendelt, hanem saját önállással és alkotmánynyal bíró s ennél fogva saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.

Így esküdött meg és lett királylyá 1790. után I. Ferencz is, ki midőn a római császárság megszűntével az osztrák császári czimet felvette, tömérdek törvényszegései között, annyi tartózkodással még is bírt, hogy nyíltan elismerné miként Magyarország a hozzátartozó részekkel és tartományokkal az osztrák császárság részei közé nem tartozik: a mint hogy amattól mindig külön vámvonaltól el is volt és van különítve.

Így esküdött és lett királylyá végre azon V. Ferdinánd is, ki a múlt évi törvényeket a pozsonyi országgyűlésen szabad akaratból szentesítette, de esküjét mihamar megszegvén, a magyar nemzetnek az önálló nemzetek sorából kitörlésére, családja többi tagjaival összeesküdött.

Pedig a magyar nemzet a hűségnek pietásával ragaszkodott a hitszegőkhöz. A múlt évi márcziusi na-

pókban is, midőn császári birodalma felbomlásnak indult, midőn Olaszthonban fegyvereit egymást követő veszteség érte, midőn császári lakában minden perczenben az elüzetéstől remegett, — a magyar e körülmények kedvezései közt sem kívánt egyebet, mint hogy biztosíttassák az alkotmány, és biztosíttassanak azon ősi jogok, melyekre az osztrák házból 14 király és ő maga is megesküdött, de mindannyian hitüket szegték.

És midőn e régi jogok új biztosítékául a minis-
teri felelősség törvényét szentesítette, és a magyar mi-
nistereket kinevezte, a magyar nemzet lelkesedéssel
karolta körül ingadozó trónusát.

E vésznapokban is — mint már több ízben — az
osztrák házat a magyar hűség mentette meg.

De még le sem röppent az eskü ajkairól, már
összeesküdött családjával s öröklött absolutismusi vá-
gyai büntársaival, a magyar nemzetet semmivé tenni.

Összeesküdött pedig főleg azért, mert minister!
felelősség institutiója mellett, Magyarország önálló al-
kotmányos kormányzatát a bécsi kabinetnek nullifi-
kálnia többé nem lehetett.

Magyarországot előbb egy Budán székelő kor-
mányszék igazgatta, magyar királyi Helytartó-Tanács
név alatt, melynek elnöke a nádor vala, — ennek is
világos törvényekkel meghagyott kötelessége volta ma-
gyar alkotmányt, Önállást és törvények szentségét meg-
őriznie, — de mivel collegialis forma mellett a sze-
mélyes felelősség semmivé leszen, ezen kormányszék
kezeből a bécsi kabinet lassanként minden hatalmat
kivőn s az igazgató kormányzéki állásból, a király

nevével takarózó udvari önkény postájává süllyesztette.

Így történt aztán, hogy bár Magyarország törvény szerint önálló kormányzattal bírt, mégis az ország pénzével s a nép vérével idegen czélokra az absolutions bécsi kabinet rendelkezgetett, kereskedelmi érdekeinket, a népeket kizsákmányló császár érdekeinek egyoldalulag alárendelte, elzárt a világforgalom érintkezéseitől, s hazánkat gyarmati helyzetbe stilyesztette.

Ez az, mit a ministerialis kormányformának behozatala jövőre meggátlandó s a papiroson hervadó országos jogokat s királyi esküt valósággá érlelendő vala.

Ez és különösen az ország pénzével s a nép vérével önkényes rendelkezhetés lehetlenítése volt az ok, miért hogy az uralkodóház hitszegően elhatározá, hogy istentelen bujtogatásokkal Magyarországot vérbe, lángba borítsa s midőn a belső erő minden kötelékeit e szerint megszagatnia sikerülend, a belháboruban vérző országot fegyveres erőszakkal eldarabolja, a magyar nemzetet az élő nemzetek sorából kitörölje s az eldarabolt országot önállásától megfosztva, az osztrák birodalom statushalmazába beolvaszsa.

E céljának kivitelét azzal kezdette meg, hogy a ministerium alakítása közben egy osztrák tábornokot, a törvény elleni pártütés zászlójának a magyar koronához tartozó Horvátországban feltüzése végett, azon ország bánjává nevezett.

Es pedig azért szemelte ki a pártütés kezdetül Horvátországot és Slavoniát, mert az oda tartozó határ-

őrvidéki részek katonai szerkezeténél fogva, ott legtöbb kész fegyveres erőt vélt található, s azon vidékek lakosai hosszú idő óta minden polgári jogokból, alkotmány ellenére kizárva, katonai szolgaságuk megszokása által a császár nevével legkönnyebben való felbujtogathatók.

Es kiszemelte a pártütés kezdetéül Horvátországot és Slavoniát azért, mert az erőszlatás szándokából ott a magyar nemzet elleni gyűlölséget embertelen politikája már évek óta bujtogatá s azt a nemzetiségi szenvedelmeknek felizgatásával s gyalázatos eszközökkel! ápolásával egy pártnál a dühösségig ingerelnie sikerült, mind a mellett, hogy a magyar nemzet a horvát és slavon nemzetiséget nemcsak elnyomni soha nem akarta, sőt azoknak belkormányzatukban is szabad fejlődést engedett, polgári jogokban pedig horvát és slavon testvéreivel nem csak testvériesen megosztzott, hanem nekik még saját jogainak megcsonkításával, különös kiváltságokat és szabadalmakat is engedett.

A bán tehát a császár nevében pártot ütött s nyilt lázadást kezdett a magyar király ellen, ki ama császárral azon egy személy vala s lázadását annyira vitte, hogy Horvátországnak és Slavoniának nyolekszázados kapocs után Magyarországtól elszakasztását s az osztrák birodalomhoz csatolását decretáltatná.

Nemcsak a közvélemény, hanem kétségtelen adatok e pártütés megindításáról a király nagybátyját Lajos főherczeget, Ferencz Károly főherczeget, a király öccsét s különösen nejét Zsófia herczegnőt vádolák, s mert a bán pártütésében egyenesen a császár

iránti hűség leplét használta, a magyar ministerium megkérte az uralkodót, hogy nevének ezen szentségtelenítését s a családjára vetett homályt egy ünnepélyes nyilatkozattal hárítsa el.

Akkor még az uralkodóház ügyei Olaszthonban rosszul állottak s azért az álarczot nyíltan levetni nem merte. Annál fogva a bánt és párth iveit pártütőknek, felségsértőknek és lázadóknak 1848-ik ész, június 16-iki rendeletében nyilvánította. De míg ezt nyíltan kijelentette, a pártütőt és czinkos társait császári udvaránál kegyelmekkel halmozá s pénzzel, ágyukkal, fegyverrel, lőszerekkel segítette.

A magyar nemzet bízván a királyi nyilatkozatban, nem sietett a pártütőt saját fészkeben megtámadni, hanem a polgárvérontást — ha csak lehet — elmellőzendő, a pártütés tovább terjedésének gátlására szorítkozott.

Csakhamar hasonló módon felizgatva, Magyarország délkeleti részein a szerb-ajku lakosok lázadtak fel.

A király ezt is lázadásnak nyilatkoztatá, de szintűgy mint amazokat, pénzzel, fegyverrel, ágyukkal, lőszerekkel segítette, saját császári tisztei s tisztviselői gyűjtöttek be a szomszéd Szerbiából szerb rablócsoportokat, a rác pártütők segítségére s a békés magyar és német lakosok legyilkolására vezérlették és az egész combínált horvát-rác lázadás intézése a pártütő horvát vezér kezeibe tétetett.

Következtek a rác lázadásban iszonyatosságok, melyeknek hallatára is elborzad az emberi szív. A

békés lakosok legyilkoltattak, a kínzásoknak legirtózatosabb nemeivel; egész virágzó városok s falvak elpusztítottak, a gyilkosoktól menekült magyar saját hazájában földönfutó koldus lón s az országnak legvirágzóbb vidéke siralom-völgyévé tétetett.

A magyar nemzet védelmezni vala kénytelen magát; nemzeti seregeink nagy részét az osztrák kabinet már előbb Olaszthonba küldé, a lombard-velenceiek legyőzésére, s bár saját hazánk ezernyi sebekből vérzett, annak ótalmára haza nem eresztette.

A többi magyar seregek legnagyobb része az osztrák tartományokban volt a törvény ellenére elhelyezve, nálunk pedig az országba^ többnyire osztrák seregek tanyáztak, melyeknek nagyobb része inkább a párt-ütésnek támasza, mint a törvény s belbéke ótalmazója vala.

Sürgettük ezen idegen katonaságnak az örökös tartományokban tanyázó magyar ezredekkel felcserélését. Részint megtagadtatok, részint minden utón késleltetett. S ha vitézeink a haza veszélyének hírére életveszéllyel csapatonkint hazaindultak, üldözőbe vétettek, s ha itt-ott a túlnyomó erőnek engedni valának kénytelenek, nemcsak lefegyvereztettek, de halállal is büntetettek, mert hazájokat akarák a rablók és párt-ütők ellen védeni.

A magyar ministerium sürgette a királyt, utasítaná törvény értelmében az országban minden hadsereg- és várparancsnokságokat, hogy az alkotmány iránt hűséggel s a magyar ministeriumnak engedelmességgel tartoznak. A parancs köröztetés végett István főherczeg

nádor és királyi helytartóhoz Budára leküldetett, a levelek megirattak s postára tétettek, de a király öcscse, a nádor királyi helytartó, annyira vetemedett, hogy a miniszerelnök által ellenjegyzett rendeleteket a postákról visszacsempészné, amint azok később, midőn ő az országból hűtlenül eltávozott, hátrahagyott irományai között feltaláltattak.

A pártütő bán megtámadással fenyegette a magyar tengerpartot, az ország kormánya fegyveres erőt küldött a király megegyezésével Styria felé, Fiume megmentésére, s a fegyveres erő útközből Olaszországba menni kényszerítettetett — és Fiúmét a pártütők erőszakkal elfoglalták s a magyar koronától elszakították.

Es ezen gyalázatos ármányt a bécsi kabinet tévedésnek nyilatkoztatá, mint tévedésnek monda azt is, hogy a horvát pártütőknek fegyvert, pénzt, ágyukat és löszert küldött.

Általában titkosan utasítva lettek úgy a pártütők, mint a katonai s várparancsnokok, hogyha jön is rosszszaló, vagy a magyar ministerium iránt engedelmességet rendelő királyi parancs, annak ne engedelmeskedjenek, hanem az osztrák ministerium utasításait kövessék.

Soha gyalázatosabb játék nemzettel nem üzetett.

A magyar nemzet e szerint pénz, fegyver, hadsereg nélkül, az ellentállásra Készületlenül, rendszeres ármánynyal és árulással körülhálózva, önkéntesekkel s nemzetőrökkel és gyakorlatlan, fegyvertelen népfelkeléssel volt magát a kiirtás ellen kénytelen védelmezni, s a magyar hadseregnek az országban maradt részeitől

scgittetve, nyílt csatákban mégis győzött mindenütt, de több absolut szellemű tisztek s vezéreknek ármánykodásai s árulásai miatt a sánczerőségekbe vonult rácz, szerb és határőr-lázadást hirtelen le nem győzhető.

Új erő-teremtésről kellett gondoskodnia.

A király, szinleg meg mindig engedve az elutasíthatatlanul törvényes kívánságnak, 1848. juh 2-ra országgyűlést hirdetett, s a nemzet képviselőit felszólította, hogy a horvát és rácz lázadásnak legyőzésére, az ország békéjének helyreállítására fegyveres erőről s pénzforrásokról gondoskodjanak, egyszersmind maga s egész királyi családja nevében kinyilatkoztatta, hogy a horvát pártütést s a rácz lázadást a legünnepélyesebben kárhoztatja.

Az országgyűlés gondoskodott, 200,000 emberben s 42 millió forintban a szükséges erőt megszavazta s törvényjavaslatait királyi szentesítés végett felterjesztette; egyszersmind példátlan hűséggel a királyt, ki akkoron Bécsből Innsbruckba szökött, felszólította, hogy jöjjön Budára, segítsen jelenlétével a pártütés lecsillapításában, s támaszkodjék a magyarok hűségére, mely ot és trónusát meg fogja óvni minden veszélytől.

De ezen kérés hasztalan volt. Sőt időközben Radetzky győzván Olaszországban, e győzelemben elbizakodva a Habsburg-Lotharingí ház elérkezettnek vélte az időt, hogy az álarezet leveesse s nyílt erőszakkal lépjen fel, a belháboruban vérző Magyarország elnyomására.

A horvát bánt, a pártütőt s ő maga a király által is pártütőnek nevezettet, most már kedves hívének

nyilatkoztatta, pártütéseért megdicsérte s kezdett ösvényének folytatására hívta fel.

Hasonlót nyilatkoztatott a vérben fürdő rácز lázadók iránt.

Ez volt a jelszó, melyre a pártütő horvát bán időközben királyi pártfogás alatt gyűjtött seregeivel pusztítva, rabolva a Dráván áttört, mire az országban volt osztrák seregek nagy része hozzá pártolt, az eszéki, aradi, temesvári, gyulafejeri várparancsnokságok, bán-sági s erdélyi hadparancsnokságok hűtelenül elárulták az országot, felső Magyarországra egy, a király által osztrák ezredessé emelt tót pap, a király szemei előtt Bécsben toborzott cseh rablókkal beütött s a pártütő horvát vezér azon elbizakodással haladt előre a Védte-len országba, a főváros felé, hogy ellene a magyar hadsereg nem fog küzdeni.

Az országgyűlés még most is bízott a királyi esküben s a király felszólított, hogy a pártütést szüntesse meg, de válaszul az osztrák ministerium egy nyilatkozványára hivatkozást nyert, melyben az jelentetik, hogy a magyar nemzet Önálló kormányától, a magyar pénz-, had- és kereskedelmi ügyek kormányzatát elvonni elhatározott akarata, egyszersmind a király a fegyveres erő és hadi költségek iránt, saját felhívására alkotott törvényektől a szentesítést megtagadta.

Erre a magyar ministerium leköszönt, de az új ministerium alkotására felszólított miniszerelnök által előterjesztett ministeri jelöltek meg nem erősítették.

Az országgyűlés a nemzet megmentésének köteles-

ségétől ösztönöztetve, a pénzforrásokat határozatiig elrendelő s katonaállítást parancsolt.

A nemzet teljes készséggel engedelmeskedett.

A nemzet képviselői egyszersmind felhívták a király öcscsét, István főherczeg nádor királyi helytartót, szálljon eskü szerinti kötelezettségénél fogva táborba a pártütők ellen. Elment, nagy szavakban fogadott fényes ígéretekkel; de miután a pártütő horvát bánnal küldöttei által üzeneteket váltott és már-már ütközetre kerülne a dolog, a tábort titkon elhagyá, sőt az országból is hűtlenül eltávozott.

Irományai között pedig feltaláltatott az előre kikoholt terv, miként fog Magyarország Styriából, Austriából, Morvából, Silesiából, Gallicziából és Erdély felől egyszerre kilencz oldalról megtámadtatni.

Es az osztrák hadügy minister felfogott leveleiből kisült, miként utasítottak a Magyarországot környező osztrák tartományok hadiparancsnokai Magyarországba beütni s combinált hadimunkálatokkal a pártütőket gyámolítani.

Es megtörtént a beütés kilencz oldalról: míg bent a hazában a felizgatott népiségek polgárháborúja dühöngött. Mindnyája között legkeservesebb az Erdélyben! támadás, mert ez által Erdélynek Magyarországgal! tökéletes egyesülése, — mely 1791. ész, óta sürgetett közóhajtás volt és a mely a múlt évben előbb a magyar s csakhamar az erdélyi országgyűléseken hozott s az uralkodó által szentesített törvényeknél fogva úgy lön valósággá, hogy az 1848-iki július 2-ikáni magyar nemzeti gyűlésen Erdélynek összes képviselői

s köztök a szászok is megjelentek, — erőszakosan felbontatni megkísértetek: sőt Erdélyben a hitszegő osztrák vezérek nem elégték a rendes seregekkel hadviselést, hanem a pártütő szászok által gyámolittatva felházították az oláh népességet, mely a törvény által neki ajándékozott szabadság ellen feltámadva, barbár vandajismussal gyilkolta, kínozza a védtelen magyar lakosokat, nem kímélve sem nőt, sem gyermeket, sem gyámoltalan Öreget, s rommá égették és felprédálták a legvirágzóbb városokat s falvakat, köztök Nagy-Enyedet, Erdélyben a tudományok egyik székhelyét.

De a magyar nemzet ennyi árulástól, erőszaktól s veszélytől környezve, bár fegyvertelenül, készületlenül, kétségbe nem esett jövődjé felett.

Önkéntesekkel s népfelkeléssel szaporitá csekély rendezett erejét, s az igazság érzetéből merített hazafiul lelkesedéssel pótolván a gyakorlat hiányát, a pártütő horvát tábort megverte, s miután vezérok az ütközet után nyert fegyverszünetet arra használta, hogy becsületszavát szegve, vert seregével az éj sötétében megszökött, az országból kikergette. Egy másik, több mint 10,000 főnyi serege pedig körülkerítve, vezérestől együtt, utolsó emberig elfogatott.

A vert sereg Bécs felé futamodott, s V-ik Ferdinánd király annyira vetemedett az erkölcstelenségben, hogy annak vezérét, a megvert, a megfutamlott pártütőt, Magyarországon a királyi hatalom teljhatalmú képviselőjévé nevezné, s magát a lázadás lecsillapítása végett egybehítt országgyűlést az 1848-iki törvényök

ellenére, mely az országgyűlést csak minister! ellenjegyzés mellett, s így is a következő évi költségvetés megállapítása után engedi feloszlatatni, joggalalanul eloszlatottnak nyilvánítván, alkotmányt és minden alkotmányos institutiókat, hatóságokat, törvényszékeket fel függesztve, az egész országot hadi törvényszék alá, s a polgárok életét, vagyonát, becsületét azon pártütő zsarnok kényének s korlátlan hatalmának alája veté, ki mint a haza ellensége, fegyveres kézzel támadta meg az országot, a törvényt és alkotmányt.

Sőt a hitszegő osztrák ház még e borzasztó cselekedetnél sem állapodott meg.

A pártütő bánt a Bécsset ostromló seregeknek ótalma alá fogadta, s miután Bécsset egyesített erejük által ostrommal bevették s meghódították, az egész egyesült sereget Magyarország meghódítására vezették.

A még mindig hű magyar nemzet parlamentairt küldött az ellenséghez. Parlamentairje elfogattatott, börtönre vettetett, s a magyar nemzet igazságos felkiáltása feleletre sem méltatott, hanem mindenki, aki ártatlan hazáját védeni merné, akasztófával fenyegetetek.

Mielőtt azonban a zsarnok dynastia főserege beütne Magyarországra, az olműtzi palotában családi revolúció eszközöltetett, V-ik Ferdinánd lemondott a trónusról, melyet annyi vérrel, annyi hitszegéssel megfertőztetek; a király testvéröcscsének, az örökösijogról szintűgy lemondott Ferencz Károlynak fia, Ferencz József főherczeg kiáltotta ki magát osztrák császárnak s magyar királynak.

De a magyar nemzet alkotmányos trónjáról a nemzet nélkül, családi paktumok által senki sem rendelkezhetik.

Es mégis a magyar nemzet annyira nem óhajtott egyebet, mint törvényeinek fen tartását, s azoknak ótalma alatt a becsületes békét, hogy ha ezen trónváltásra a magyar nemzet beleegyezése törvényes utón felkérjük, s az ifjú Herczeg a magyar alkotmány fen tartására esküt tenni ajánlkozik, a magyar nemzet semmit sem késett volna őt, mielőtt kezét polgárvérbe mártotta, diplomatai kötések alapján királyának fogadni, s szent István koronájával megkoronázni.

De ő megtagadva mindent, a mi isten s ember előtt szent, nemcsak erre nem ajánlkozott, sőt inkább kivetkőzve az ifjú kebel romlatlanságából, első szavával kikiáltotta, hogy Magyarországot — melyet ő, a lázadó, lázadónak mert bélyegezni — fegyverrel hódítandja meg, s hogy élte feladatának ismeri, azt ezredév óta fentartott önállásából kivetkeztetve, az osztrák birodalomba beolvasztani.

Es szavát, a mennyire tehette, igyekezett is rettetesen beváltani. Reá küldte Magyarországra Windischgrätz teljhatalmú helyettesének vezérlete alatt álló seregét, s egyúttal Galliczia és Styria felől az országot külön seregekkel megtámadtatá.

A magyar nemzet védelmező magát, a reá mért halál ellen. De mert ennyi ellenség ellenében, s bém az országban vandal lázadóktól zaklatva, még egész védelmi erejét ki nem fejthető, eleinte hátrálni vala kénytelen; s hogy a fővárost a prágai- s bécsihez ha-

sonló ostrom szerencsétlenségétől megmentse, s e jobbra érdemes nemzet sorsát készületlenül egy ütközet koczkájára ne tegye, elhagyta magát a fővárost is, s az országgyűlés és nemzeti kormány múlt január elején Debreczenbe tétetett át, az igazságos isten segedelmébe s a nemzet erejébe vetett azon bizatos reménnyel, hogy a főváros elhagyásával a nemzet nem fog elveszni.

És hála Istennek, nem vezett el.

Azonban még ekkor is megkísérté a békés kiegyenlítést; követeket küldött a hitszegő dynastia fővezéréhez; de ő kevély elbizakodással az alkudozást elutasítá, a magyar nemzettől feltétlen megadást mert követelni, s az ország békekövetjeit az Olmützbe menetelben meggátolva, letartóztatta, sőt azok egyikét, a volt miniszerelnököt, fogságra vetette, s megszállván az elhagyott fővárost, ott a hóhér bárdjával zsarnokoskodott, hadifoglyaink egy részét legyilkoltatta, más részét súlyos börtönre vetteti, s a többieket embertelen éhségre kárhoztatja, vagy az olaszországi seregben! szolgálatra kényszeríti.

S hogy semmi se hiányozzék az austriai ház bűneinek mértékéből, Erdélyben a vitéz magyar hadsereg által megveretve, az orosz czár segítségéhez folyamodott s a szomszéd Oláhországból úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti konzulainak ellenzése daczára, a népjog megsértésével, orosz seregeket hozott be Erdélybe, a magyar nemzet legyilkolására.

És végre, hogy ennyi bűneinek gyümölcset bizto-

sítsa, Ferencz József, ki magát magyar királynak meri nevezni, f. évi márczius 4-ikei s 6-ikai manifestumaiban nyíltan kimondja, hogy a magyar nemzetet kitörli az élő nemzetek sorából; területét öt részre feldarabolja, Erdélyt, Horvátországot, Slavoniát, Fiúmét s a magyar tengerpartot Magyarországtól elválasztja, Magyarország belső területéből a rácztörzsek számára külön vajdaságot kiszakít s általában az egész országot önállásától, törvényes függetlenségétől s országos lételetől megfosztva, az osztrák birodalomba beolvasztja.

Íme elszámláltuk egyszerű történelmi igazsággal a Habsburg-Lotharingi ház példátlan bűneinek hosszú sorát s az örökkévaló isten ítéletére s a világ közvéleményére hivatkozva mondjuk ki, hogy a hitszegő házzal a kibékülés lehetsége megszűnt s tartozunk isten törvényének, tartozunk hazánknak, tartozunk a jognak, tartozunk a morálnak, becsületnek, Európának s a civilizatio érdekeinek, hogy e hitszegő dynastiát a magyar királyok trónjáról száműzve, adjuk át isten ítéletének s a közvélemény, morál s becsület utálatának.

Tesszük pedig azt halálra sértett nemzetünk törhetlen ereje érzetében.

Íme három hónap óta szállotta meg hazánk fővárosát a hitszegő ellenség és nemzetünket készületlenül lepte meg; de a magyar nép az élethalál-harc közepette nőtt erejében s diadalmas harcok között szerzte magának a meggyőződést, hogy hazáját meg fogja menteni.

Három hónap óta a zsarnok ellenség minden erejével, egy talpalatnyi földet sem nyert, sőt vesztett tért tért után, ütközetet ütközet után.

Három hónap előtt a Tiszáig valánk visszaszorítva, s most már igazságos fegyvéreink egész Erdélyt visszaszerezték, Kolozsvárt, Nagyszebeni, Brassót visszafoglalták s az osztrák ház seregeit egyrészt Bukovinába üzték, másrészt úgy őket, mint a segítségükre jött orosz seregeket tökéletesen megverve, Erdélyből utolsó emberig kiűzve, Oláhországba menekülni kényszerítették.

Felső Magyarország nagyrésztben meg van az ellenségtől tisztítva.

A rácz lázadás megtörve, erősségeik: Szent-Tamás és a római sánczok ostrommal bevéve s a Tisza és Duna közti vidék, egész Bács vármegyével, egészen le Titeilig, a nemzetnek visszaszerezve.

Maga a hitszegő osztrák ház fővezére pedig minden egyesült erejével öt egymás utáni ütközetben megverve, s a Dunáig s részint Dunántúlra visszakergetve.

Es azért mindezeknek alapján, az örökkévaló isten igazságára s a művelt világ ítéletére hivatkozva és nemzetünk természetes jogaira úgy, valamint nehéz szenvedések alatt tetteleg bebizonyított erejére támaszkodva, azon kötelességnél fogva, mely minden nemzetet az önfentartásra ösztönöz, ezennel az általunk törvényesen képviselt nemzet nevében kijelentjük és határozzuk a mint következők:

1-ör. Magyarország és a vele törvényesen egyesült Erdélylyel és hozzá tartozó minden részekkel és tar-

tományokkal egyetemben, szabad, önálló s független európai státusnak nyilván ittatik s ezen egész státus területi egysége feloszthatatlannak s épsége sérthetetlennek kijelentetik.

2- or. A Habsburg-Lotharingi ház, a magyar nemzet elleni árulása, hitszegése és fégyverfogása által, nemkülönben azon merény által, miszerint az ország területi épségének eldarabolását, Erdélynek, Horvátországnak, Slavoniának, Fiúmének és kerületének Magyarországtól! elszakítását s az ország önálló státus-életének eltörlését fegyveres erőszakkal megkísérteni, e végett idegen hatalom fegyveres erejét is a nemzet legyilkolására használni nem iszonyodott, saját kezeivel szaggatván szét úgy a *pragmatica sanctiót*, mint általában azon kapcsolatot, mely kétoldalú kötések alapján közötté s Magyarország között fenállott, ezen hitszegő Habsburg! s utóbb Habsburg-Lotharingi ház, Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok feletti uralkodásból ezennel a nemzet nevében örökre kizáratik, kirekesztetik, a magyar koronához tartozó minden czimek használatától megfosztatik s az ország területéről s minden polgári jogok élvezetéből számkivettetik.

A minthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és számüzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik.

3- or. Midőn a magyar nemzet elidegeníthetlen természetes jogánál fogva az európai státus-családba önálló és független szabad státusként belép, egyszerűsmind kinyilatkoztatja, hogy azon népekkel, melyek vele ezelőtt egy fejedelem alatt állottak, békét és jó

szomszédságot alapítani s folytatni és minden más nemzetekkel, barátságos kötésekkel szövetkezni elhatározott akarata.

4-er. Az ország jövő kormány-rendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani, addig pedig míg ez a fennebbi alapelvek nyomán megállapíthatnák, az országot egész egyetemes kiterjedésében a nemzeti gyűlés minden tagjainak egyajku felkiáltásával s közmegegyezésével kinevezett kormányzóelnök KOSSUTH LAJOS fogja a maga mellé veendő miniszterekkel, úgy saját magának, mint az általa nevezendő minisztereknek személyes felelősségük s számadási kötelezettségük mellett kormányozni.

Es e határozatainkat adjuk tudtára a művelt világ minden népeinek, azon erős meggyőződéssel, hogy a magyar nemzetet, mint a független önálló nemzetek sorában egyik testvérüket, azon barátsággal és elismeréssel fogadandják, mely barátságot és elismerést a magyar nemzet nekik ezennel általunk felajánl.

Es adjuk tudtára Magyarország s a vele egyesült Erdély és hozzá tartozó minden részek és tartományok lakosainak azon kijelentéssel, hogy az említett egy és oszthatlan magyar álladalom minden hatóságai, községei, városai, kerületei, megyéi és polgárai, szóval minden egyesek s testületek, a trónvesztett Habsburg! s utóbb Habsburg-Lotharingi ház iránti hűség s engedelmesség kötelességei alól teljesen és tökéletesen feloldva vannak, sőt attól a nemzet nevében eltiltatnak, s mind az, ki a nevezett házból netalán a királyi hatalom bitorlójául fellépni merészkedő egyént, tanács-

csal, szóval vagy tettől gyámolitaná, honárulási bűnt követ el.

Mely határozatainknak életbeléptetését a közhírtételét a magyar álladalom kormányának meghagyván, azt minden e végre szükséges törvényes hatósággal ezennel felruházzuk s a rendeletei s intézkedései iránti törvényes engedelmességre a nemzet nevében minden honpolgárt kötelezünk.

Kelt Debreczenben, 1849-iki ápril 19-ik napján tartatott nemzeti gyűlésünkből.

A magyar nemzet törvényesen egybegyűlt főrendei s képviselői:

B. Perényi Zsigmond, Almássy Pál,

a felsőház másodelnöke. a képviselőház alelnöke.

Szacsvay Imre,

jegyző.

(„Közlöny“, hivatalos lap, 85. sz. Debreczen, szombat, ápril 21. 1849.)

VII. FEJEZET.

A forradalmi kormány. — Az orosz beavatkozást a függetlenségi nyilatkozat idézte-e elő? — Lehetett volna e nélkül az önvédelmet folytatni? — A rémuralom ennek kifolyása volt-e? — Akadályozta-e a békét? — A Zichy-ékszerügybeni határozatok. — Kormányzói és ministeri eskü. — Madarász Lászlónak a távozási engedélyt megtagadják. — Az osztrák pénzjegyek érvénytelensége. — Az új kormány. — A kormányzó és Szemere közti összeütközés. — Kossuth enged. — Görgey hadügyminister, Klapka helyettes lesz. — A békepárt ármányai. — A megyei tisztviselők fizetése. — Adótörvényjavaslat. — A kormány az oroszok ellen keresztes háborút rendel. — E rendelet hiábavalósága. — A nagysarlói fényes győzelem eredménytelenségének okai. — Herczeg Windischgrätz elmozdittatik. — Az osztrák sereg Welden alatt. — Komáromi haditanács. — Bayer, Kossuth, Klapka véleménye. — Buda bevételét elhatározzák. — Bem és Perczel bánáti győzelmei. — Damjanicsot Kossuth hadvezérnek nevezi. — Szerencsétlen lábtörése. — Perczelt Görgey kiboszontja. — Az orosz sereg ápril 30-án Magyarország ellen indul. — Buda lassú bevétele.

A forradalmi kormány, az ország bukása.

A függetlenségi nyilatkozat az önvédelmi harcra a forradalom bélyegét ütötte, mert a függetlenségi nyilatkozat nem csak a királynak mondta fel az engedelmességet, de a magyar trónról az egész Habsburg-Lotringtoni házat száműzte, az uralkodó-házat száműzve, egyszersmind szakított az osztrák birodalommal, melylyel közös védelmi tekintetben, a király-császár személyében össze volt kötve. Április 19-ike csak a nevet adta meg, a forradalom azonban már régen mindkét részről megkezdődött; az ország részéről forradalmi tény volt a honvédelmi ministeriumnak hadügyministeriummá alakítása és a magyar hadseregnek a hadügyminister alá rendelése, mert mint elébb már kifejtettem, a 48-iki alkotmány mind az önálló hadsereget, mind a hadügyministert kifejejtette; forradalmi tény volt a magyar pénzjegyek kibocsátása, mert alkotmányilag a pénzt csak a király verette, a pénzjegyek kibocsátásához a király beleegyezése kívántatott, mindkettő kétségkívül mellőzhetlen szükséges önvédelmi cselekmény volt, mert a rabló szerbek, oláhok, a horvát bán fegyverrel támadták meg, papirossal a katonát legyőzni nem lehet, mindezt az önfenntartás parancsolta, de ezen cselekmények azonban mégis forradalmiak voltak, mert a törvénnyel ellenkeztek. Ferdinánd király

leköszönése, Ferencz József ő felsége trónralépte ugyan szigorúan véve törvénytelen volt, mert a királyi jogok gyakorlatát a magyar törvények meghatározott külalak- és kötelezettségekhez kötötték, a királyi czim azonban a kétségkívül öröklő herczeget megillette, a magyar országgyűlés azonban a királyi czimet is megtagadta. Magyarországot a 48-iki törvények szerint csak a király által kinevezett ministerium kormányoz* háttá, az országgyűlés azonban a királyi kormányt a honvédelmi bizottmány nyal helyettesítette, kétségkívül az ország, miután a király ministereket nem nevezett, kényszerült önhatalmúlag a kormányt helyettesíteni, ez is tehát Önvédelemparancsolta, de forradalmi cselekmény volt. Magyarországot a külhatalmak előtt mindig a király által kinevezett követ képviselte, a magyar kormány a frankfurti országgyűléshez Szalay Lászlót, a francia kormányhoz gróf Teleky Lászlót, a török császárhoz gróf Andrássy Gyulát nevezte ki követeknek, ezt kétségkívül az önvédelem parancsolta, de forradalmi cselekmény volt, mert a koronáiul, 48 szerint, bennünket nem illető jogokat vett el. A királyok azonban hasonlólag forradalmi cselekményeket követtek el, mert Ferdinánd a lázadó Jellasich bánt, ki Magyarországot fegyverrel támadta meg, báni hivatalába visszahelyezte, megdicsérte és biztosává nevezte, a leköszönt kormány helyett ministeriumot nem nevezett, az országgyűlést, mely feloszlatható nem volt, törvénytelenül feloszlatta, magát királynak Ferencz József ő felsége nem koronáztatta, az országot hadsereggel támadta meg, fő meghatalmazottjának idegent ne-

vezett, hadparancsnoka az ország küldötteit királyi személye elé nem bocsájtotta, a sereget törvénytelenül élelmezte, ostromállapotot hirdetett ki, osztályokat támadott meg. Ó felsége Magyarország állami önállását el nem ismerte, a király és ország hajói tehát a forradalom tengerén úsztak s egymásra kölcsönösen ágyaztak.

A békepárt, mely azomban valódi békepontokkal soha sem tudott fellépni, a béke lehetetlenségét a függetlenségi nyilatkozatnak tulajdonítja, ez tévedés, papiros még nem olt meg senkit sem, a háború bármily czimen és alapon folyik is, az ellenségek kölcsönös érdekeik alapján mindég alkudozhatnak és alkudoznak is. Betlen Gábort Magyarország királyának kiáltották ki, de azért Ferdinánd vele alkudozott és békét is kötött. Az ónodi országgyűlés József királyt a koronádul megfosztotta, de azért József vele alkudozott, pedig Rákóczyt Bécsben semmivel sem szerették jobban, mint Kossuthot. Az ilyenmű forradalmi nyilatkozat a béke-alkut csak akkor nehezíti meg, ha a királyi családot nemcsak számúzi, de magát a királyságot is eltörli, vagy a királyi hatalmat másra ruházza, mert hol a királyság helyett köztársaságot állítanak fel, ott a tömeg is köztársasági, ez esetben tehát nemcsak a főket, de a tömeget kell visszahódítani, hol a királyságot más családra ruházzák, ott nem csak az ország, de az új uralkodó családi érdekeit is ki kell elégíteni és miután ez alig kielégíthető, a béke nagyon nehezen eszközölhető. Az ápril 19-iki nyilatkozat a királyságot nem törülte el, új királyt nem vá-

lasztott, tehát az uralkodóház visszahelyezésének lehetőséget nem zárta el.

Sokan az orosz fegyveres beavatkozást, a győzelem utáni rémuralmat a függetlenségi nyilatkozatnak rótták fel; ez tévhit. Az 1789-iki forradalom elrémitette a királyokat, észre vették, hogy a szabadságérzet minden hatalomnál erősebb és veszedelmesebb, midőn Napóleont a telhetetlen óriás-kígyót legyőzték, a szent szövetség nem a letiprott franezia nemzet, de a népek ellen alakult. Ezen szövetség feje 48-ban az orosz czár volt, a népek ismét életjelt adtak, a franeczia polgár-királyt elkergették, egész Olaszország felázadt, Németországban a trónok inogtak, a köztársaság réme kísértett, Magyarországon a függetlenségi és önállási vágyak meggyökerestek, a szerencsétlen lengyelek Magyarországon reménykedtek. A szent szövetség fejét ezen mozgalmak erősen aggasztották, a német és magyar mozgalom egyenlően feszélyezte, a porosz király rokona és leghívebb szövetségese volt, a magyar mozgalmat gyűlölte, mert Magyarország a pánszlávizmusnak saját érdekében ellensége, az orosz czár pedig feje volt. Magyarország érdekei a keleti kérdésben is összeütköztek, a magyar ipar, a magyar kereskedelem főleg az Alduna- és a Keletre volt utalva, Magyarország nemzetiségei Szentpétervárra sóvár pilanatokat vetettek, Magyarország tehát kereskedelme, de főleg fenállása érdekében nem tűrhette el, hogy Oroszország a törököt felfalja és a pánszlávizmus üszkével Magyarországon gyűjtogasson. Magyarország egymaga Oroszországgal nem birkózkodhatott meg, érdeke

tehát a lengyelek felszabadítását ajánlotta, ezen politikára Magyarország függetlensége nem tett különbséget, ugyanezt kellett volna követni, ha Austriával együtt marad, mert ez nem érzelmi, de józan érdekléppolitika volt, az orosz czár szemében tehát Magyarország az önállás minden alakjában szálka volt. Oroszország Német- és Magyarországot egyszerre nem fékezte meg, várt tehát, míg Németországban a mozgalom lecsendesedett, várt, mert keleti célzatai érdekében az osztrák dynastia meggyengülését óhajtotta, ennél fogva a magyar mozgalmat egy ideig nem bánta, várt, mert mentő-angyalként akart megjelenni, hogy szolgálata becsesebb legyen, várt, mert 48-ban még a francia politikát nem ösmerték, a szabadság elleni beavatkozással a francziákat ingerelni nem akarták; az orosz fegyveres beavatkozás elvileg már 48-ban el volt határozva, az oroszok azonban be nem jöttek és be nem jöhettek, mert Austria császára az orosz czár fegyveres beavatkozását nem kérte, mindaddig, míg a győzelmet saját erejével reménylte kivívhatni. Szeptemberben a fellázadt nemzetiségek segélyével a Jellasich győzelmét hetek kérdésének tekintették, midőn Windischgrätz bejött, a hódítást pár hónap alatt hitték bevégezhetni. Erdély elveszte, a kápolnai kétes csata, a márcziusi vereségek Austriát az orosz beavatkozás nélkülözhetlenségéről már márcziusban meggyőzték és az osztrák császár az orosz beavatkozást már a függetlenség kimondása előtt kikérte, az orosz czár hadserege mozgósítását azonnal el is rendelte, a fegyveres beavatkozást előzetesen Erdélyben meg is kezdte,

egyszerre egész erővel márcziusban azért nem tört be, mert az orosz lomha test, 300,000 ember mozgósítása ez időben 4 hónapot igényelt, mert a sereg a roppant kiterjedésű Oroszország egész területén el volt helyezve, azon orosz sereget tehát, mely Austria határát júliusban átlépte, már márczius végén meg kellett indítani, a beavatkozást tehát nem a függetlenségi nyilatkozat idézte elő, sőt nem is siettette, mert azt már márcziusban elrendelték.

A malom-politikusok a rémuralmat a függetlenségi nyilatkozat kifolyásának tulajdonítják, ez bárgyú fogalom. Kétségkívül egy hatalmas királyra, a trón-tuli megfosztás nem kéjes érzet és miután a király is ember, a támadás, a harcz, a kiáltványok, a piszkos ujságcikkek a győzöt nyájasságra nem hangolják, a rémuralom azomban nem az ifjú lovagias császár kényuri hajlamának kifolyása, de főleg a hagyományok, a boszu, irigység, a magyarfalók, az önérdek műve volt. A Habsburg-ház minden győzelem után véresen megboszulta magát, a Lotringeni-ház szelidebben viselte magát, de még a jelenlegihez hasonló veszély soha sem fenyegette. A bécsi forradalom már a császári-ház személyeit is fenyegette, a bécsi forradalmat magyar befolyásnak tekintették, a magyar forradalmat a császár csak orosz segélylyel győzhette le, a különben sem kedvelt magyar név tehát a diadal után a bécsi várban kellemetlenül hangzott, a boszu mellett papoltak az osztrák tőzsérek, kereskedők, ügyvédek, az első Magyarországra külön gyarmati törvényeket óhajtottak, hogy az országot kiaknázhassák mint eddig, az

ügyvédek már ekkor a pénz embereivel testvériséget kötöttek. Az osztrák országgyűlés az adósság nagy részét Magyarországra akarta tolni. A katonai körök Magyarországra dühösködtek, mert szerintük a betyár forradalmárokat csak orosz segítséggel bírták legyőzni, a hadnagyból lett tábornokok előtt az ősz tábornokoknak vissza kellett vonulni, lovagias elősmerés helyett a szaladó tábornokokat az irigység sárga epéje öntötte el. Schwarzenberg herczeg szenvedélyes, gőgös aristocrata, nemcsak Magyarországot, de a magyarokat is gyűlölte; Bach bécsi ügyvéd, a nép vállain lett torlasz-hősbül minister, a loyalis ministerrül a gyanú nyila lepattan, a torlasz-hősnek azomban üldözni kell a nemzeteket és egyeseket, hogy a becsület, a szabadelvűség, az emberiség gyanúját magáruul elhárítsa. A bécsi udvari kör minden tagja a vérboszu-politika mellett izgatott, ezen izgatás alapította meg a rémuralmat és nem a függetlenségi nyilatkozat.

Az ország kormánya azomban az áprilisi helyzetben semmiképen sem maradhatott, a magyar kormány a részt nem vett Somsich, az elcsapott Sembery kivételével is, 9 tagbul állt, de ezek az ügyeket közös felelősség mellett kezelték, már pedig közös felelősség semmi felelősség, a hadügyekbeni főrendelkezést Kossuth ugyan magához ragadta, bár ezen jog őket különösen nem illette, de az egész kormányt. A kormányt az országgyűlés bármikor letehetete, az országgyűlési békepárt Kossuth megbuktatásáért kész volt az intézményt is feláldozni, e párt ellen csak Kossuth maga tudott győzni, midőn az országgyűléstől néhány napra eltávozott, tár-

sai mindég kisebbségben maradtak, a Görgey serege az ármány főfészkévé alakult, a kormány elleni engedetlenséget a két főbünmester Görgey és Klapka gondosan szították. -A Ferdinánd-czég tréfáját sem lehetett soká vinni, az alkotmányos hatalom ujmódoni megalakítására! kellett gondoskodni, erre egyedül csak a kormányzósági intézmény volt alkalmas, Magyarországnak már volt két ily kormányzója: Hunyady János és Szilágyi, a kormányzóságot a dynastia száműzése nélkül is lehetett volna alkalmazni, ha az országgyűlés kimondja, hogy a kormányzót a legfőbb hatalommal mindaddig felhatalmazza míg a király törvényes kötelességeit nem teljesíti, és a kormányzónak ezen feltétel alatt a hivatalnokok és katonák engedelmisséget esküsznek, az országgyűlés ezt a királyi jog megsértése nélkül megtehetette volna és általa is czélt ér, mert a mint eddig Ferdinánd zászlója alatt harczoltak Ferdinánd császár ellen, ha a kormányzóságot ily módon megalapítják, a kormányzó zászlója alatt harczoltak volna a király ellen, és ez mindenesetre jobb és okosabb megoldás lett volna, mert a kormányzó az alkut is egész ünnepélyességgel megkezdhetette volna, azomban a viszonyokon ez sem változtatott volna, mert Magyarország leigázását a császárok már a függetlenségi nyilatkozat előtt elhatározták.

Kossuth ellenségei a Kossuth kormányzóságát a béke elgördíthetlen akadályául tüntetik fel, ez valótlan, Kossuth kétségkívül szerette a hatalmat, mert általában minden ember a hatalomtul kellettlenül válik meg, miután a hatalom gyakorlata, az elsőség tudata min-

denkire kellemes érzés, a hatalmashoz az igazság ritkán fér, a hatalom ura tehát magát mindég legokosabbnak tartja. Kossuth is sok gyengeséggel bírt, a hatalom után nem csak hazafiság-, de híúságbul is vágyott. Az osztrák dynastiát egyénileg is gyűlölte, de becsületes ember volt, hazáját jobban szerette magánál, ha tehát alkotmányos biztosítékok nyujtának, miután a függetlenség kivívása nagyon is bizonytalan volt, kétségkívül a békét maga ajánlotta volna.

A függetlenségi nyilatkozat az országban sem lelkesedést sem levertséget nem idézett elő, nem sokkal hatott jobban egy kiáltványnál, az ország nagy többsége a dynastiára nem haragudott, letételén tehát nem örvendezett, az okosabbak azt gondolták: az uralkodóház letétele ijesztés, ha a király a vereségek által megpuhul, a jelenlegi alapon kiegyezünk vele. A nép tényleg már Kossuthot tartotta urának, Kossuth kormányzóságában tehát újítást nem látott, a katonaság a különböző táborok szerint különbözőleg ítélte meg. Perczel és Bem serege örömmel üdvözölte, az alvidéki sereg lelkesedéssel fogadta, Görgey Léván értesült; a legénység általában, a tisztek őrnagyig nagyrészt jól fogadták, Damjanics és bajtársai lelkesedve karolták fel, a főtisztek tehetetlen része, Görgey viszhangja, a tábornokkal együtt savanyun fogadták. Kossuth kormányzósága Görgeyt a dictaturátul távolabb lökte, a tábornok azonban, ha igaz, egy gorombaságtul nem tartóztathatá meg magát, állítólag (emlékirata szerint) az országgyűlés és kormánynak azt üzenté a futár által: „Ne legyenek a szerencsétlenségben gyávák, a szerencsében kevélyek.“

Az országgyűlés a trónvesztés kimondása után az új kormánystruktúra szervezésével foglalkozott, Kossuthot egyhangúlag kormányzó elnöknek választották, az elnöki cím köztársasági színezettel bírt, felesleges volt, mert a kormányzó cím és hatáskör mindent magába foglalt, az elnöki cím tehát csakis a köztársaság negélyezése volt, mit Magyarországon csakis Madarász, Perczel és néhány könnyen megszámlálható társaik óhajtottak. A Kossuth választása a felsőháznál sem ütközött akadályba, mert ez majdnem kizárólag a magyar kormány által kinevezett főispányok- és igen kevés püspökből állt, a békepárt a kormánytól az országgyűlés feloszlatása jogát meg akarta tagadni, azonban nagy kisebbségben maradtak. 23-án a Zichy-ügyben, mint már említöm, a ház következő határozatot hozott: a beadott hivatalos jelentés következtében, a hivatalos visszaélések iránti vizsgálat és a leltári egybevetések folytán szükséges célszerű eljárás megtételére a kormány megbízatik. Szacsavay, a bizottság egyik tagja, határozottan beösmerte, hogy Madarász maga e tárgyakat soha sem kezelte és ezt, bár az ellenpárt a bizottságban többségben volt, ennél fogva az ügy állásáról biztos tudomással bírt, senki sem czáfolta meg, — a határozat Madarász ellenében igen ügyesen volt szerkesztve, mert Madarászt nem vádolta, azonban sejtette, hogy bizony Madarász is lehet a hibás. Kossuth ugyilátszik, Madarász árán meg akarta nyerni a békepártot. Kubinyi Ferencz a kormányzó és ministerek esküjére következő javaslatot nyújtott be: „Esküszöm az élő Istenre, hogy a nemzethez hűséggel, az alkot-

mány iránt hódolattal, a fenálló törvényekhez engedelmességgel fogok viseltetni, azokat megtartom és megtartatom.^K Kazinczy Gábor is adott egy más eskü-mintát, és pedig: „En Kossuth Lajos, a nemzetgyűlés által választott kormányelnök, esküszöm a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben! megtartására és engedelmességre a nemzetgyűlés törvényei és határozatai iránt, Isten engem úgy segítjen.^a Ezen esküformát Kossuth is ajánlotta, ennél fogva ezt fogadták el. Ezen esküforma szerint esküdtek meg május 14-én a reformáltak templomában a kormányzó elnök és a ministerek. A ministerek esküjét még ezzel növelték: „és azoknak fogamatot szerzendek⁴⁴. E szerint az ország alaptörvényül az április 19-iki nyilatkozatot tűzte ki, mely ellen Kazinczy Gábor hónapokig küzdött, ezen eskü által leheti enné tettek Kossuth részéről minden békekisérletet. Kazinczy Gábor képviselőpályáján a szakadár függetlenségi eszméért semmikép sem rajongott, midőn ezt alaptörvényül fogadtatta el, csakis azért tette, hogy az ország előtt Kossuthot mint a béke élő akadályát állítsa fel, mint a forradalom oszlopát, kit tehát ennél fogva minden áron meg kell buktatni. Sembery Imre honvédelmi bizottsági tagot, ki az ország felett honti birtokán busongott Windischgrätz bejövetele óta, végre 24-én elcsapták; elébb kellett volna. Madarász László ápril 28-án távozási engedélyt kért, az országgyűlés azon ürügy alatt, hogy Madarász a gyémánt-ügyben vizsgálat alatt van, a távozási engedélyt megtagadta és nem szólalt fel mellette senki; soha politikai egyéniséggel méltánytalanabban nem bántak,

piszkosabbal nem buktattak meg, mint Madarász Lászlót. Madarász kis birtokos nemes szüléktől származott, 26 éves korában lépett a közpályára, hazafias elemeket teremtett és győzelemre vitte oly megyében melyet az aulicus nagy urak bírtak és járszalagon vezettek, tehetséges, erélyes ember volt, a kormányt és nagy urakat feszélyezte, ha eladó, megvették volna, ő azonban törhetlenül megállt, a 47-iki országgyűlésre a szegény nemest tehetsége- és hazafiságaért Somogy-megye követének választotta, a 48-iki országgyűlés alatt a szélső pártot vezette, az országgyűlés a honvédelmi kormányba beválasztotta, 6 hónapig erélyesen működött, kötelességét tehát a legkétségesebb korszakban híven teljesítette, a guillotínul társaságban, közhelyeken sokat fecsegett, senkinek azonban sem személyét, sem vagyonát nem bántotta, a saját és neje öröksége 90,000 forintot képviselt, mint miniszternek módja lett volna, ha becsstelen ember, az élelmezések-, felszereléseknél százezreket lopni, a Zichy-ingóságokat személyesen nem kezelte, hiányzott néhány csekély, 4—500 forintos tárgy, vád és kereset alá nem helyezték, de azért az elmenetelt megtagadták, hogy ez által a tolvajság valószínűségét homlokára süssék.

Kossuth a herczeg Windischgrätz és az osztrák kormány által kiadott pénzjegyeket érvényteleneknek nyilatkoztatta, testvérét Meszlényinét az országos kórodák igazgatónőjének nyilatkoztatta. Olaszországban a római köztársaság leigázására küldött francia sereg kikötött, a francia köztársaság tehát a forradalom ellen nyíltan fellépett, maga fegyveresen közbelépván,

ez által az orosz intervenciót is helyeselte, mert a francziák a római pápának még szövetségesei sem voltak és mégis beavatkoztak: ügyeibe, az orosz czár ellenben az osztrák császár- és magyar királynak nemcsak szövetségese volt, de birtokaikat egymásnak kölcsönösen is biztosították. Május 2-ikán Kossuth megalkotta ministeriumát: Szemere Bertalant miniszerelnök és belügy, Mészáros Lázárt hadügy, Horváthot kultus és közoktatás, Vukovicsot igazságügy, Duscheket pénzügy, Csányit közlekedés, gr. Batthyány Kázmért kereskedelmi miniszernek nevezte; a ministerium megalkotása nem egészen simán ment, Kossuth kivált hadügyekben a ministerium mellőzésével közvetlen akart a hadvezérekkel érintkezni, Szemere ez ellen tiltakozva, a ministerium alkotmányos jogait fenn akarta tartani, Kossuth nem engedett, Szemere a miniszersegrül leköszönt, e leköszönés után Kossuth engedett, Szemere társaival állását elfoglalta, Kossuth az országgyűlésnek a miniszterek névsorát bemutatta, a közte és a ministerium közti viszonyt jelezte, az országgyűléstől elbúcsúzott. Az első és utolsó fél köztársasági kormány nem tartozott a ragyogó bűvös ministeriumok közé, szónoki képességgel csakis Szemere bírt, a 49-iki hiányos alapért azomban a ministerium minden tagja lelkesült, Kossuthhoz a ministerium minden tagja ragaszkodott, bírt tehát az alkotmányos kormányok egyik főkelléke: a vélemény összhangzatával. Magyarország Önállását nem bírta kivívni, mert ez a 48-iki ministerium hibái, a kedvezőtlen európai viszonyoknál fogva, a lehetetlenségek köze tartozott, de elveikért becsületesen megküzdöttek, Szemerét so-

kan kétszínűséggel vádolják, cselekményei azonban ellenkezőt bizonyítottak. Kinevezésekor a békepárttal érintkezett, ezt azonban roszalni nem lehet, mert ez tekintélyes országgyűlési pártot képezett, az árulást rábizonyítani nem lehetett, — a miniszterelnoknak tehát érdekében állt ezen párt nézetéről meggyőződni. A békepárt vakandok-működését folytatta, a tábornokok közt keresett embert Kossuth és pártja megbuktatása-, az országgyűlés szétkergetésére, az április 19-iki határozat visszavételére, ezek a bányó emberek mindig azt hitték, hogy az alkotmányos béke egyedüli akadályá Kossuth, báró Kemény Zsigmond szerint Klapka ígért is májusban, hogy Debreczen körül 10,000 embert tartalék czimen egyesít és ezzel az országgyűlést szétkergeti, Kossuth azonban az ocsmány tervet észre vette és megghiúsította. Junius 1-sején Görgeyvel érintkeztek, Görgey szidta ugyan Kossuthot, de a tervet visszautasította, — ez azonban úgy látszik csakis egy Kemény által kiszínezett mese lehet, mert Görgey munkájában nem közli, már pedig lehetetlen, hogy ha való, az őszinte Görgey ezt maga védelmére könyvében elő ne hozta volna, midőn egész munkája főleg önvédelem, a mese színével bírván tehát mellőzöm, miután a történelem nem regény. April 24-én az országgyűlés 50,000 ujonczot szavazott meg, 100,000 is kevés lett volna, az ország szívesen ment a zászló alá, a törvény azonban az ország védképességét nem emelte, mert fegyver nem volt. Május 3-án a vésztörvényszékekről vitatkoztak, elhatározták, hogy a vésztörvényszék elé tartozó esetekben sem a bűntény sem a perbe

fogatás ideje külömbséget nem tesz, de minden körülmény és cselekmény az errül szóló törvények szerint lesz megbírálandó. Nyáry ezen kérdésben is elvált társastul, kik a véstörvényeket ostromolták, erdélyi biztosnak Szentiványi Károlyt, hadügyministernek május 7-én Görgeyt és ministers helyettesének Klapka Györgyöt nevezték. Május közepén tárgyalta az országgyűlés a megyetiszt viselők fizetését, a főispán y ét 2000, az első alispányét 1200, a másodikét 1000. a főszolgabirákétkét 800, a főjegyző-, főügyészét 700, az esküttét 250 írtban állapították meg, az élelmi viszonyok, cselédtartás ekkor felébe került mint ma, a megyei tisztviselők perdígjakat is húztak, a fizetés ennél fogva az akkori igényeknek megfelelt, aránylag a jelenlegi fizetéseknel többet tett, 21-én terjesztették be az adótörvényjavaslatot.

Az orosz sereg május végén távolrul fenyegetett, Szemere a közalgó nagy veszély ellen a lelkészeket felhívta a nép buzdítására, a 11 felvidéki kormánybiztosnak megrendelte a nemzetórség gyakorlását, a nép felkelés szervezését, mindkettő azonban elmaradt, mert a lelkesedéshez fegyver is kell, a fegyvertelen nép ágyutöltelék.

Szándékoztak a bíróságokat is rendezni, a javaslat a királyi táblát és váltótörvényszékeket feloszlatja, a főtörvényszékek ez eddigi törvények szerint járnak el. A bírói parancsokat ezentúl a minister bocsájta ki, a bűnperek külön tárgyalatnak, a váltóknak a hétszemélyes táblánál külön osztálya lesz. 31-én az országgyűlést elnapolták. A képviselők nagy része már hazavá-

gyott, a kormányzó a békepart fondorlatát megunt. Junius 27-én a kormány a betörő oroszok ellen keresztes háborút rendelt el, a nép milliói általi védelem Kossuthnak régi kedvencz eszméje volt, és valóban a nép lelkesedése erős, fegyver, puska nélkül azomban csakis gyermekies tüntetés, mely az ellenséget eredmény nélkül felingerli. Kossuth és társai nem okulva, gyermeki kedélylyel még mindég a bohó vesszőparipán lovagoltak, az új szabású keresztes háborút következőleg szervezték:

1. A kormány a haza ellenségei ellen keresztes háborút hirdet.

2. A jövő vasárnap a népnek ez hirdettessék ki.

3. A kihirdetés után 48 órával mindenki fegyverezze fel magát, ha más fegyvere nincs, kaszával és baltával.

4. Az ellenség közeledtére a harangot félreverik, a nép csoportosuljon, hagyja el házait, az ellenséget nyugtalanítsa és éjjel támadja meg.

5. Az élelmiszereket, marhát vigyék el, a falukat hagyják üresen és gyújtsák az ellenségre.

6. Az eltorlaszolható városok védelmeztessenek, a védelem rendezésére népgyűlések tartassanak, a pap ragadjon keresztet és vezesse a népet.

Ezen rendelet, különösen nagyszámú lovas hadsereg ellen, óriási hóbort volt, a paraszt- és polgárnál a haza eszméje a házi tűzhelyébe összpontosul, egy tisztos ház a parasztnál fél vagyont képvisel, a paraszt tönkre van téve ha termését felemészti, ha marháját megsemmisíti; kétségkívül a haza minden előtt, a haza jólétéért mindent fel kell

áldozni, a nép azonban a hazaszeretet ezen magasztos érzetével nem birt, nem bír és valószínűleg nem fog bírni a világ egy államában sem, mert előtte a hazát saját tűzhelye képviseli, de e tekintetben a paraszt és kispolgár kivételt nem képez, mert általában a birtokos osztály, a kereskedők közt vannak kivételek, kik a hazáért életüket kockára teszik, a vérpadra bátran elszánják magukat, de azok száma, kik biztos hosszú nyomorra, családjaik tönkretételére elszánják magukat, csak kevés nagy lelkek vállalkoznak, mert az emberek nem félistenek, nem szellemi lények, de nagyon is anyagiak, kik nemcsak élni, de élvezni is szeretnek. Ily hősies rendszabályok csakis akkor alkalmazhatók, midőn az ellenség az országot csakis egy oldalról támadja meg, havasoktól környezett vidéken tanyáz, hol a rendes katonaság kisebb erővel is fentarthatja, áldozatul ennél fogva csakis az ország lakóinak kis része esik. Az oroszok nem egy de több vidékről támadtak, nem kis de nagy tömegekben rohantak be, feltartóztatásuk valószínűséggel nem birt, a házak felégetése felesleges volt, mert nyárban támadtak, midőn a sereg szabad ég alatt is elszállásolható, a városok eltorlaszolósa, védelme hasztalan munka és áldozat lett volna, mert korunk hadászata még a várakkal sem gondol, de azokat megkerülve, a sereg megsemmisítésére törekszik. A népfelkelésre! támaszkodás gyenge elmére mutat, mert a tények már ekkor bebizonyították, hogy a népfelkelés rendes csapatokkal nem mérkőzhetik, mert midőn a kaszás, bunkósbotos ember a katonatömeget megközelelti, már akkor a tömeg felét az ágyú és puska barcz-

képtelené tette, de még a népfelkelésnek nagy tömegben! egyesítése is csak káprázat, mert egy középszerű megye lakossága 90,000 férfi és gyerek, ebből harczképes $\frac{35}{60}$, ellenben tehetetlen $\frac{25}{60}$ vagyis harczképes 52,000 ember, ezen népcsoport míg az ellenség elé kerül, a tarisznyában hozott eleségét felemészti, kell tehát élelmezése, elhelyezése, felállításául gondoskodni, feltéve a lehetetlent, hogy mindenik a harczvágytul lelkesül, váljon síkon 52,000, ágyú és fegyver nélküli ember sikeresen megmérkőzhetik-e csak 16,000 katonával és 36 ágyúval? semmi esetre sem, mert míg a rendes hadsereg közelébe jut, megsebesül, elesik, reszkető betegséget kap egy negyede, és akkor marad 2 katonára 5 kaszás, már pedig két katonát 5 kaszás sohasem győzhet le. Az élelmiszerek, a falvak felégetése csakis Oroszországban sikerült Napoleon ellen, de ellenében is csak azért sikerült, mert a zord Oroszországba télben támadt, serege élelmezése- és ruházatául nem gondoskodott, tehát részben gondatlansága által önmagát verte meg, Szerencsénkre a megyék és tisztviselőiknek több józan belátásuk volt mint a kormányzó elnök és ministeriumának, mert ha az országot az ellenség vonalán felgyújtjuk, az ország fele magunk által elpusztul, a nép meggyűlöli a szabadságot, az értelmiséget, ha a népfelkelést rendezik, a barbár oroszok kapva az alkalmon, az ország felét felperzselik és kirabolják. Általában Kossuthnak az ország védelméről nem akkor kellett volna gondolkozni, de mindjárt a függetlenség kimondásakor, mert neki mint államférfinak tudni kellett azt, hogy Oroszország Austria épségét biztosította, az orosz czár

okszerűen, szövetségese költségén járva közbe, kis sereggel kudarcznak nem teszi ki magát, de egész hatalmával lép fel, hogy hatalmas fellépésével Austria és Magyarország szláv törzseit elvakítsa, ezt nem csak büszkesége, de a pánszlávizmus érdeke is kövelte, melynek feje volt, melyre a török birodalom felfalásánál számított. A katonatiszteknek kinevezését az országgyűlés, őrnagyig a hadügyministerre, őrnagyiul kezdve a kormányzóra bízta. — Pázmándy Dénest, az országgyűlés leköszönt szájas elnökét, a kormány elfogatta, a hazaárulással vádolt ur Windischgrátnéli hódolatát azzal menté, hogy azért jelentkezett, mert tudomására jött, hogy a herczeg rögtönítelő bíróság elé akarja állíttatni, hódolati nyilatkozatot nem irt alá, sőt Windischgrätz perbe is fogatta, a megtántorodott férfi 48-ban sok szolgálatokat tett, Kossuth nem volt boszuálló, a gyenge védelemmel beelégedett, hagyta nyugodni babérjain. Az országgyűlés július 2-án Pesten összejött, az oroszok azonban már Mező-Kövesden táboroztak, Pest nem volt biztos, az országgyűlést és kormányt áttették. Almássy Pál halántékait a függetlenségi babérok erősen feszélyezték, nem vágyott a vándorlás kéjei után, a haza gondjai nem gyötörték, leköszönt tehát a veszedelmes elnökségről; a Közlöny július 14-én jelent meg először Szegeden, az országgyűlés Szegeden hűségesen folytatta üléseit, mi nagy elösmerést érdemel, mert már július végén Magyarország bukása csakis idő kérdése volt, a képviselőházat tehát csakis a becsület, a kötelességérzet és hazafiság tartotta össze.

A magyar hadsereg ápril- és májusban mindenütt győzött, a visszavonulást a sereg szótárából kitörölték. Damjanics és Klapka Nagy-Sarlónál ápril 19-én az osztrák sereget megtámadták, Damjanics hős seregével az osztrákokat leverte, a megszaladt gránátosok medvé-süvege halomban hevert, a balvégzet azomban mindég a gyenge Klapkát rendelte Damjanics baj társává, ki három megnyert csata után sem tudott felbátorodni, míg tehát Damjanics folytonosan győzött, Klapka mindég ingott, ismételve segélyt kért, a Damjanics segélycsapatai az osztrákokat megverték, Damjanicsot azomban a saját és Klapkáért vívott harcz, Klapkát a félelem kimerítette, ennél fogva a hős Damjanics fáradt seregével is kergette ugyan a futó ellenséget, de nagy győzelmét teljes mértékben nem használhatta ki. Görgey fővezér Léván mulatott, a nagy győzömről csak későn értesült, már a győzelem, a németek menekülése után. Répássy tábornok 5000 főnyi pihent seregével, keleti nyugalommal nézte az osztrákok szaladását, mert parancsa nem volt, régi baj társai szaladását nem akadályozta. Ezen csatában az osztrákok 2000-nél többet vesztek, a magyar seregnek a fényes győzelem csak 600 emberébe került. A hódító herczegnek már e csata előtt megköszönték szolgálatát és Welden tábornokot nevezték ki parancsnoknak. Az osztrák hadsereg a nagy-sarlói csata után 58,000 ember- és 200 ágyubul állt, és pedig: Jellasih 12,500 ember és 45 ágyú, Csorics 12,000 ember, 57 ágyú, Wohlgemut 13,200 ember, 30 ágyú, Schlik 12,000 ember, 45 ágyú, Simunich 8900 ember, 31 ágyú. Ennek ellenében a magyar se-

reg Görgey alatt 52,000 ember és 180 ágyú, a magyar hadsereg tehát az osztrákok nagy vereségei daczára kisebb volt az osztráknál, az osztrák hadsereget azonban Damjanics győzelmei megrémítették, ellenben a magyar hadseregnél Damjanics győzelmei a gyengéket is felvillanyozták. 21-én a bátor Guyon, kit már régebben komáromi parancsnoknak neveztek, de a várba bejutni nem tudott, az ostromzáron egy század huszárral bevágva, magához méltóan vette át a parancsnokságot. 26-án Görgey Komáromot felmentette, a fővezér Komáromban három nap alatt úri módon kipihenve haditanácskozást tartott, Bayer a tábornok főnöké a rögtöni Bécs elleni vonulást, Klapka György Buda ostromát javasolták, Kossuth is ezt óhajtotta, de nem parancsolta Görgeynek. Görgey tehát, kinek saját eszméi nem voltak, kénye szerint válogathatott.

A czélszerűsége Bécs elleni hadjáratot ajánlotta, mert a magyar sereg a győzelmek által fellelkesült, ellenben az osztrák le volt hangolva, a magyar sereg jól vezetve az osztrákot leverhette volna, ha a szerencse kedvez, talán Bécset is be lehetett volna venni, de ha nem is, az osztrák sereg vagy kivonul az országbul, vagy az oroszok bejövetele előtt megsemmisül, a sereg fegyvert szerez, mi nem volt, a magyar hadsereg győzelmei Németországban a forradalmi hangulatot feltámasztják. Buda semmi stratégiai fontossággal nem bírt, Buda eleséggel nem volt ellátva, ha Budát körülzárolják, az alföldi hadsereg egy részével is be lehetett volna venni, Buda bevétele az érte feláldozott előnyöket semmi tekintetben sem kárpótolta, mert midőn az orosz hadse-

reg bejött, 24 óráig sem tartóztatta fel az ellenséget, de sajnos, hogy sem a hadvezér, sem a kormányzó, sem hadi, sem politikai belátással nem bírtak. Görgey a fáradságos hadjárat, a csaták küzdelmei helyett a budai kényelmes ostromot választotta.

A közvélemény a forradalom bukását Buda ostromának tulajdonítja és már ezért is Gorgeyt árulónak tartotta; ez tévhit, mert miután az osztrák sereg a magyarnál számosabb volt, még az nagy kérdés: váljon a magyar sereg az osztrákot megsemmisítette volna-e? mert az osztrák sereget ugyan a magyarok áprilban mindég megverték, a német azonban mint ki volt kiáltva, nem szaladt, de rendesen gyors léptekkel vonult vissza, nem roszul verekedett, nem volt felbomolva, mindenesetre Görgey ellenében sohasem semmisül meg, mert Görgey a győzelmet soha sem tudta felhasználni. Görgeytől Buda ostroma nem volt árulás, csak országos baklövés, vezérsége alatt sem nem első, sem nem utolsó. Kossuth szeretne volna Gorgeyt a hadseregtől tisztesen elmozdítani, nyíltan nem merte letenni, kinevezte tehát hadügyministernek; a világosi dictator a seregtől nem akart elmenni, Damjanics vitézségét irigyelte, népszerűségére féltékenykedett, a sereg sikerét kész volt önértékéért feláldozni, ezen indokotul vezetve, Damjanics által kívánta magát a hadügyministeriumban helyettesíteni; a hőst, a nagy hazafit azonban, kit az ellenség golyója nem talált, ki kardjával leapritotta elleneit, a balsors harczképtelenné tette, április 29-én kocsikázás közben a lovak elragadták, a kocsi feldőlt, a lábát eltörte, ez egyenlő szerencsétlenség volt Buda

ostromával. Damjanics nem mozdulhatván, Görgey Klapkát bízta meg a hadügyministerség vezetésével. A sereg hosszabb ideig pihent, mert a fővezér a nyugalmat kedvelte, üres óráiban szeretett politizálni, és a fővezér szokott szerencsétlensége ismét bekövetkezett, ugyanis a puskapor-küldeményt rosszul intézték, tévedés történt, a nagy-idai cigányokkal egyenlő csapás sújtotta, kifogyott a puskapora. Az osztrák hadseregből Jellasichot vitéz seregével hazaküldték, Péterváradot kellett volna bevennie, mi a verselő bánnak nem sikerült. Bemét a kormány a Bánátba rendelte, Perczelt Bem alá rendelték, a tüzvérü, Összeférhetlen Perczel Bemmel igen jó egyetértésben volt, és elleneiket leverték. Rukavina Temesváron 9000-rel rendelkezett, Malkovszky tábornok 12,000 Oláhországban kipihent Puchner-katonát hozott segélyére, ezenkívül Todorovics 10,000-et vezérelt, tett tehát a bánátusi osztrák sereg 31,000-et. Bem a hadjárat-tervet április 30-án Perczellel megállapította. Bem Rukavina katonáit Temesvárra bekergette, ez által a Malkovszkyvali egyesülését megakadályozva, Perczel Todorovics seregét Tomasovácznál tönkre tette, az egész sereg szétfoszlott. Perczel Pancsovára május 10-én diadalmasan bevonult, Bem május 16-án 6000 emberrel Fehértemplomba ment Malkovszky felkeresésére, Bem neve maga azomban elég volt a Puchner-vitézek kikergetésére, Malkovszky régi ösmerősétül megjijedve, csata nélkül az országbul kivonult, Bem a legnagyobb sietséggel sem bírta utólnéri. E győzelmek hírére Knácsanin serege 2000-re olvadt. Ezen hadjárat is fényes bizonyága Bem fényes hadve-

zéri tehetségének és Perczel Móricz képességének; 3 hét alatt 16,000 emberrel 31,000-et tönkre tettek, ezen tekintélyes seregből 8000 a temesvári várba vonult, 12,000 kiszaladt, 11,000 elpusztult. Görgey, Perczel újabb babérait megirigyelve, Perczelt a vezérségből kiboszantotta, a közvélemény senkit sem mellőzött oly igazságtalanul mint Perczelt, katonai pályáját néhány ezer horvát elfogásával kezdte, a moóri csatát, melyben ő maga és serege először küzdött rendes katonaság ellen, csúfosan elvesztette, mert hadteste szétszaladt. 1400 embere fogolylyá lett, elszaladt, elesett, e csatában azonban Görgey fővezér is hibázott, mert a Perczel iránti gyűlölettől vezetve, a csatateren idejében nem jelent meg, támadását nem segíté, visszavonulását nem fedezte. Később azonban Perczel folytonosan győzött Bácsban, Bánátban, a szerb-lázadást, melylyel eddig boldogulni nem tudtak, leverte, moóri vereségéért tudatlannak kiálták ki, győzelmeit szerencsének tulajdoníták. Görgeyt, mert hadnagy volt, mert hátrálni tudott, a kormánnyal, országgyűléssel szembeszállt, jó hadvezérnek tartották, pedig ő maga egy győzelmet sem nyert, mert a tervet más csinálta, mások hajtották végre; Perczelt, mert csak kadét és ez is csak hetekig volt, bár fényes csatákat nyert, mindvégig táblabírónak tartották. Bem már a Bánátbul jelentette az oroszok támadásáról biztos hirt. Miklós czár magyarországi serege fejének Paskevics herceget nevezte ki, április 30-ikán serege megindulását elrendelte. Május közepén a kozák előőrsök már Árvában portyáztak. Görgey a haditerv megállapítása után, kényelemmel Buda alá érkezett, a nagy

hadvezér nem tudta, hogy a várostromhoz nagyobb ostromágyu is kell, ezeket tehát csakis később hozat ta el, midőn a falak Görgey parancsára nem dültek Össze. Görgey maga beismeri, hogyha az ostromágyukat Komárombul elhozza, Buda várát 8 nap alatt elfoglalja. Görgeyt ezért is árulással vádolják, pedig ez csak tudatlanság és hanyagság volt, a híres tábornok tudománya alhadnagy! gyakorlatából állt, várat ezalatt gyakorlatául sem ostromoltak, azt hitte hogy minden ágyú alkalmas a faltörésre, midőn tudatlanságául meggyőződött, restelte tudatlanságát beösmerni, külömben is tisztjei Pesten jól mulattak, egyéb baj nem volt, csak 240,000 orosz indult meg Magyarország ellen. A várparancsnok Henczi tábornok, bár a vár tarthatlanságát ösmerte, bár tudta a segély lehetlenségét, az utolsó perczig konokul küzdött, valószínűleg ijesztésül, Pestet is lövöldöztette. 21-én azomban már a magyar sereg türelme elfogyott, a várat rohammal bevette. Buda bevétele után Görgeyt altábornagysággal kínálták, az országgyűlés küldöttséggel tisztelte meg. Görgey keveslette, azt hívé, elég magasán áll a dictatura elnyerésére az altábornagy! rang nélkül is, már sokáig engedelmeskedett, a dacz és gorombaság szelleme tovább nem nyughatott, visszautasította mint szabályellenest, mint köztársasághoz nem illőt, — ha az elnökben erély van, ezért is elmozdítja, mert magyar előléptetési szabály nem létezett, a katonai rangfokozat a köztársaságban is dívott, a kitüntetés visszautasítása által a vezér az országgyűlés, a kormány megvetését nyilvánította ki.

VIII FEJEZET.

Görgey a békepártot kerülgeti, a békepárt visszautasítja. — Kossuth hibája. — Görgey ármányai. — Görgey Pesten kimulatván magát, a Vághoz indul. — 300,000 ellen 140,000. — Klapka komáromi parancsnok. — Bemet kétszeres erővel támadják. — Görgey csatákat vesz. — Visoczyt Miskolczig visszanyomják. — Görgey Ácsnál győz és megsebesül. — Kossuth fővezérnek Mészáros Lázárt nevezi. — A főtisztek ellenszegülnek. — Kossuth enged. — Kossuth haditerve. — Haynau akasztat. — Görgey nem engedelmeskedik, 14napig henyél, csatát veszés visszavonul. — Orosz ajánlatok. — Görgey visszautasítja. — Guyon Jellasichot megveri. — Bem diadala és veresége. — Görgey késedelme a magyar seregek egyesülését megghiúsítja. — Dembinszky! Szőreg- és Temesvárnál megverik. — Szemere Görgeyt Kossuth megbuktatására hívja. — Görgey, gr. Batthyány Kázmér, Szemere az oroszszal becsületes békét ajánlanak, de visszautasítatnak. — Görgey Debreczennél csatát vesz. — Aradi ministertanács. — Görgeyt árulással vádolják. — Görgey kijelenti a fegyverletételt, Kossuthot lemondásra szólítja fel. — Kossuth lemondása és menekülése. — Görgey dictator lesz. — Világosi fegyverletétel. — Árulás volt-e? — Klapkát Komárom feladására szólítja fel. — Klapka tisztos feltételek alatt kapitulál. — Helyes volt-e?

Grörgeyt Buda vára hősi bevétele után az uralomvágy nem hagyta pihenni, egész szenvedélylyel hozzáfogott a fondorlatokhoz, a békepártot ő is fel akarta használni; június 1-én már az országgyűlés után Kazinczy Gábor pesti látogatását viszonzta, szellőztette a katonai közbelépést és következményeit, mire felkiáltottak: „Nem kell karduralom, nem kell katonaforradalom!“ erre az értekezlet szétment. Báró Kemény ezen értekezletet egész más színben tünteti fel. Kemény szerint: Kemény szólította volna fel Görgeyt az országgyűlés szétkergetésére, mire Görgey ezt mondá: a fegyvert könnyű kirendelni, de meggondolták-e az urak azt, hogy a fegyvert vezetni, a gyilkosságot, rablást megakadályozni nem lehet, már késő? Mészáros és Horváth is bejöttek, az értekezlet megszűnt. Sokkal valószínűbb a Görgey, mint Kemény előadása, mert Görgey emlékiratát az árulás vádja elleni védelmére írta, a Kemény-féle fontos mentő-nyilatkozatot tehát nem hagyá ki, ellenben avatottak szerint Kemény jegyzeteit nem Debreczenben, de később írta Pesten, az emlékirat célja nem történelem, de a kényuralom előtti önvédelem volt. A békepárt Debreczenben folyvást részt vett a debreczeni országgyűlésben, a béke szükségét többször felemlítette, de sem a király elősmerésére nem adott be törvényjavaslatot, sem a függetlenségi nyilatkozatot nem ellenezte, sem a császá-

riakkal nem érintkezett, az olmützi trónlemondás ellenében Kemény Zsigmond készítette az Európához intézett nyilatkozványt. Kemény Zsigmond és társai Kossuth alatt hivatalt vállaltak, miután tehát bizonyítványokkal nem bírtak, villámhárítóul ezen emlékiratot gondolták ki, a Görgeyvel értekezletet elferdítették, hogy ebből részökre fegyvert kovácsoljanak, tíörgeyrül semmikép sem feltételezhető, hogy ezen fontos nyilatkozatárul elfelejtkezett volna.

A kormány az orosz beavatkozásra! tökéletesen értesülve volt, mert gróf Tcleky László már februárban az orosz intervenciórul Párisbul értesítette, Kossuthnak tehát kötelessége volt higgadtan megmérni az ország és az ellenség erejét és az ellenséget készen várni. Magyarország teljes győzelme a lehetetlenségek közé tartozott, mert Magyarország 120,000 katonával rendelkezett 360,000 ellenében, az ország megmentése vagyis tisztes, bár sovány béke kieszközlésére az országnak a biztos védelmi állást kellett volna elfoglalni, melyben a túlnyomó erő meg nem örölheti, egyedüli biztos állást csakis a két vár, Komárom és Pétervárad nyújtott, itt kellett volna puskapor- és fegyver-gyárt állítani, a szükségelt anyagokkal felszerelni, ember- és ló-eleséggel a sereget egy évre el kellett volna látni, erődítéseket készíteni; az idő nem hiányzott, mert az orosz hadsereg főhadiszállása még július 1-én Mező-Kövesden volt, a kormány tehát terve kivitelére 2y₂ hónappal rendelkezett. A kormány-elnök azomban csodákban remélt, saját fővezérét sem bírta megfékezni, a védelmi tervrül komolyan nem gondolkozott, a fő-

vezér a hatalomvágy-, Önzés-, irigységtől elkábitva, midőn az ellenség már aknáit elkészítette, minden áron a haldokló ország uralmára vágyott, veszekedett, fondorkodott, a pöffeszkedés, az ármány orgiáit ülte az ingó hazában.

A sereg fővezére, a hadjárat kezdetén megbetegetett Vettert Görgey kárpoztulásul a bánáti sereg fővezérségével bízta meg.

Bem sikeres működésének megakadályozására vagy inkább irigységből Vécsey bárót, ki a vezetést nagyon szükségelte, Görgey nem rendelte Bem alá. Guyont, a vitéz tábornokot, a szervezetien tartalék vezérévé nevezte, Klapkát Komárom parancsnokává emelte. Görgey tehát a sereg korlátlan ura lett, a hős Damjanics tehetetlenül feküdt Komáromban, Perczel a tüzes tábornok parancsnokság nélkül pihent, Guyon a hadsereg körén kívül az élhetlen ujonczokkal bajoskodott, Bem kis seregére volt szorítva, a vitéz Máriássy János, a hős Földváry Károly és Sándor hadtesteket nem nyertek, tehetetlen parancsnokok alá helyeztetek. Miután Görgey tábornok Pesten kimulatta magát, a Vág-vonalnál foglalt el védelmi állást. Az osztrák hadsereg erősítésére számos csapatok hozattak a csataterre. Az osztrák hadsereg Jellasich, az oláhországi menekültek, a temesvári, eszéki, gyula-fehérvári őrségeken kívül állt 59,313, az orosz 241,000, összesen tehát 300,000 rendes katona-, temérdek ágyubul. A magyar hadsereg ezzel szemben 110,000 katona és 30,000 ujoncz, vagyis összesen 140,000-bul. Az orosz lovasság számos és jó volt. Az osztrák hadseregbe az Olaszországbul

hozott diadalmas csapatok lelket öntöttek. A legjelesebb hadvezér, Bem ellen a szövetségesek 80,000 embert küldtek, kik ellen Bem csak 12.000 rendes katonával és 18,000 ujoncczal rendelkezett. Az osztrákokat br. Haynau, az oroszokat herczeg Paskevics vezéreltette. Junius 16-án Görgey az egész vonalon támadt. Klapka szokás szerint megszaladt, az osztrákok a zsigárdi és peredi csatákban 154 embert, a magyarok ellenben 750-et vesztek, a vereséget főleg Knezics és Nagy Sándor ügyetlensége okozták. 21., 22., 23-án Görgey a peredi vonalon ismét támadt. A peredi csata kis veszteség volt, Görgey 4 nap alatt 3500 embert veszített. A vereséget Klapka, Knezics és Asbót vezérek ügyetlen éhletlensége okozta. Knezics íVsbóttul a hadtestparancsnokságot elvette. Az osztrákok is sokat vesztek, bár veszteségüket eltitkolták, veszteségük nagysága főleg a beteg-kimutatásbul tűnik ki, úgy látszik a sebesülteket is betegnek keresztelték. Görgey rendben visszavonult. 26-án Duklánál 60,000 orosz újólag betört. Duklánál Visoczky tábornok állt az oroszszal szembe, de serege felénél is kevesebb lévén, Miskolczig nagyon is gyorsan visszavonult. Az orosz seregeknél biztosi minőségben gróf Zichy Ferencz, gróf Forgách Antal, Péchy Imre tündököltek.

26-án Kossuth ministertanácsot tartott, a néphez kiáltványt gyártottak, elhatározták a sereg összpontosítását és visszavonulását, a sereg Összpontosítása után az osztrák sereg ellen csatát parancsoltak. Görgey Komáromnál akart ütközni, ideiglenesen azonban az engedelmisséget a küldöttek, Csányi és Aulichnak megígérte,

Görgey azonban ígérését nem tartotta, gyors visszavonulás helyett Komáromnál megállt és Acsnál július 1-én szerencsét kísérlett, a magyarok előnyben maradtak, vesztek 1500-at, a szövetségesek 800-at. Görgeyt ezen csatában a fején megsebesítették, miután az ellenséggel nem érintkezett, csakis magyar katona sebesíthette meg, ezen seb következtében orvosi rendeletre a vezénylettől három napig tartózkodott. Görgey ezt megelőzőleg Kossuth-hoz goromba levelet írt, miután az oroszokat és Haynaut megverni nem tudta, a békés Kossuth és társai ellen intézte nyers lövegeit, vereségét a függetlenségi határozatnak tulajdonította. Végre Kossuth is elvesztő báránytürelmét, Görgeyt a vezérsógból letette, gyors visszavonulásra és a ministerium átvételére hívta fel. Fővezérnek Mészáros Lázár tábornokot nevezte. A tisztikar Mészáros ösmert hadvezér! képességét nem tudta méltányolni, Görgey pajtásukhoz ragaszkodtak, Klapkát és Nagy Sándort küldték Kossuth-hoz Görgey megtartása kieszközlésére. Kossuth félig kapitulált, Görgeynek választást adott a fővezérség és hadügyministerség közt. A tábornokok július 5-én a táborba visszaérkeztek, Görgey természetesen a vezérséget választotta, a hadügyministerség nem igen kedvező állomás volt egy bomló országban, a ministerség veszélyesebb is volt, mert a hatalom felett tényleg a fővezérek rendelkeztek, a fővezér ha a fegyvert leteszi is, kegyelemre legalább saját személyére mindég számíthatott. Görgey emlékirataiban ezen eseményekre nézve a tudatlant játsza, mi alig hihető, mert a pesti kisebb híreket is mind tudta, tel-

jesen hihetetlen tehát, hogy saját ügyeiről ne értesült volna.

Kossuth következő haditervet fogadott el: a sereg az alsó Tiszánál egyesüljön, Komáromban marad 20,000, az osztrák és orosz hadsereget egyenkint kell megvédeni, vereség esetében a sereg Erdélybe vonul. Támadási pontok: 1. a Dunánál, 2. a felső Tiszánál, 3. Máramaros, 4. Erdély, 5. Bácska, 6. Bánát, 7. Árva, 8. Somogy, Zala. Nagyon gyenge terv volt ez, mert ha Görgey rögtön visszavonul is, most már, miután július 2-án az orosz sereg Mező-Kövesden táborozott, Haynau bizonyosan megvárja herczeg Paskevicset, vagy pedig miután Kövesd a Tiszáig semmivel sincs távolabb mint Pest, míg Görgey Haynauval harcol, a Tiszán általmegy, a tiszántúli részt és Erdélyt elfoglalja és ez esetben még ha győz is, a hadsereg csakis Komáromba menekülhet, — de még a Haynau leverésére is kevés volt az összpontosítható hadsereg, mert a komáromi őrség levonásával az összpontosítható hadsereg 70,000 alig lehetett, mi ellenében Haynau egyenlő erővel rendelkezett. A császári sereg június 28-án már Győrbe bevonult, a véruralom már júniusban megkezdődött. Haynau, Brescia hűnéja, báró Mednyánszky László és Gruber múlt évben elfogott lipótvári parancsnokokat felakasztatta, — általában a bot, korbács, béklyó, kötél, golyó uralma megkezdődött. A sereg létszáma következő volt: dunai sereg 45,000, Visoczký 9000, Kazinczy Máramarosban 7000, Vetter 30,000, Bem 30,000, tartalék 12,000, ezek egyrészt azomban még az ujonczozási helyeken időzött; a pétorvárad, munkácsi,

aradi őrség, mert a kiéhezett Arad július 1-én feladta magát. A 360,000' szövetségessel szemben tehát, a Komáromban hagyandókat leszámítva, 100,000 ember állt.

Görgey, megvetve a kormányzó rendeletét, haditanácsot tartott, a kormányzó elnök rendelete mellett küzdött Klapka, Görgey a még egyszeri csata és a csata utáni visszavonulás mellett, ezen utolsó terv fogadtatott el. 12-én csakugyan Nagy-Igmándnál siker nélkül megkísérelték és visszavonultak, a dunai csaták a szövetséges hadseregnek sok áldozatába kerülhettek, mert Haynau ugyan a régi hagyományokhoz híven 2000-ct vall be, ellenben 14,000 beteget mutat ki, valószínűleg fele sebesült volt, de restelték bevallani. Görgey 12 napi henyelése a seregnek nemcsak a Pest-, de még az alsó Tiszánál! egyesülését is lehettlenné tette, mert már herczeg Paskevics főhadiszállása Hatvanban volt, Görgey azomban, a hátrálás mestere, kisiklott mint a kigyó, ez volt eleme, tehetsége, tudománya, e téren még az osztrákok sem tudtak vele mérkőzni, kik pedig ezt századok óta, Európa különböző államaiban gyakorolták. Nógrád- és Gömörön keresztül Miskolcz felé vonult a felső Tiszához, 21-én Rima-Szombatban táborozott, gróf Rüdiger követte seregével, és a fegyverletételre következő feltételek alatt szólította fel:

1. A legénységnek szabad hazamenetel, a további szolgálat aluli felmentés.

2. A tábornokok és tiszték szabadon hazamehetnek, a katonasági szolgálatiul felmentetnek. Az orosz hadseregben szolgálni kívánók jelenlegi rangjukkal egyenlő

rangot nyernek az orosz hadseregben. Ezen ajánlatot Rüdiger hadnagy kézbesítette, Görgey a parlamentairenek azt felelte: „A magyar hadsereg mindenekelőtt az ország sorsát kívánja biztosítani, mire a hadnagy azon reményét fejezi ki, hogy a czár az országért az osztrák császárnál közbe fogja magát vetni. Görgey herczeg Paskevicshez levelet írt, a tisztekkel a felszólítást közölte, mindenik hadtest feltétlenül visszautasította.

Junius végén Jellasích 21,000-el az alvidékre rohant, Guyon azonban július 14-én 8000-el Hegyesnél megtámadta és megverte, ez volt a magyar sereg utolsó győzelme, a magyarok 200-at, a bán 700-at veszített. Junius 18-án az oroszok Gro ten jóim vezérlete alatt Erdélybe benyomultak, Bem ellene indult; 20-án Lüders tábornok is berontott, Brassót, melynek erődét 300 honvéd védte, rohammal elfoglalta. Szepsi-Szt.-Györgynél Bem az oroszokkal erősen megkötözött, innen Moldvába rontott. Julius 21-én Lüders Szebent elfoglalta. Aug. 1-én Medgyesnél megverik, seregét azonban hirtelen összeszedte, Szebent bevette, az oroszok 360 embert veszítettek. Az oroszok azonban összeszedték nagy seregüket, Bem a nagy sereg ellen nem győzhetett, 2400 embert, 14 ágyút veszített. Temesvárra csakis egyedül érkezett, az erdélyi sereg felbomlott. Perczel Görgey elé Túrág jött, Görgey helyett azonban az oroszokat találta, az oroszokkal összecsapott, veszített 100 embert, az oroszok 68-at. Görgeyvel az egyesülés meghiúsulván, Perczel a szegedi táborba vonult, hol az alvidéki hadsereget összpontosították, Haynau Görgey üldözését Paskevics-

re bízva, Szeged felé nyomult, Kossuth a szegedi tábor főparancsnokának Dembinszkyt nevezte, Aradnál kellett volna a két seregnek egyesülni, Szőregnél augusztus 8-án csatát vesztett, melyben az osztrákok 240-et, a magyarok 700-at vesztek. Dembinszky Temesvár felé vonult, a sereg fővezérének Bem volt nevezve, azonban későn érkezett meg. Augusztus 9-én a sereg nagy vereséget szenvedett, Bem a sereg romjait Lúgosra vezette.

Görgey július 22-én még csak Miskolcra ért. Gr. J. Rüdiger ismételve felszólította, Görgey következőleg válaszolt: „Becsületes feltételeket kívánok, az alku alapfeltétele Magyarország mentsége; melyet az osztrák császár meg akar semmisíteni, mire, sajnos, utolsó időben ő felsége az orosz czár is segédkezést nyújtott, mi tehát mindaddig harcolunk, míg vagy győzünk, vagy elveszünk, minden hadtestvezér így gondolkozik, tehát a részleges béke lehetetlen, kötelességemnek fogom tartani, a herceg Paskevics és a magyar kormány közti alkudozások kezdeményezésében közbenjárni, ha a herceg azon feltételeket, melyek alatta béke ő császári felsége és Magyarország közt megköthető, velem közölni fogja, és azt hiszem, a Magyarországgal kötendő béke császár ő felségére hasznosabb lenne Magyarországnak meghódításánál.“ A felszólítást egy asszony hozta, a választ is ez által küldte Görgey, az asszonyság Nagysándor szikszói táborában hált, a tábornok Görgeyre gyanakodott. A levelet a közvetítő tudtán kívül felbontotta, elolvasta és újólalag összeragasztotta. Görgey a Hennádnál ismét megállt, semmikép sem sietett a nagy se-

reggel egycsülni, világa a felföld és a dunai hadsereg volt, azért állt meg, hogy Kazinczy seregét magához vehesse; Mármarosbul a só a Tiszán hamar megérkezik, de az ember nem, mert a llernádtul messzire van, a Kazinczy seregének felvétele igen okos hadművelet, ha herczeg Paskevics buta és hasonlólag megpihen, a herczeg észjárása azomban a Görgeyétül különbözött, 120,000 emberrel a Tiszán átment, Görgey és az alsó hadseregközé vetette magát, Görgey pedig még az egyesülést sem érte el, mert Kazinczynak közelebb lévén Erdély, Bem felé igyekezett. Görgey együgyü észjárását belátva, 30-án Nyíregyházára, 31-én Nagy-Kállóba czammögött. Kossuth és kormánya végre a győzelem lehetőségét belátván, az orosz karjaiba akarta vetni magát, c terv is azomban nagyon elkésett, mert herczeg Paskevics sem trónörökös, sem a kormány feje, sem politikai megbízott nem volt, midőn Paskevicsset a czár fővezérnek nevezte, neki katonai és nem politikai megbízást adott, a fővezér a hadműveletet, ezen utasítással kötve lévén, fel nem függeszthette, az ily alkuajánlat csakis a sereg bevonulásakor lehetett volna czélszerű, mert Kassábul lett volna idő az ajánlatokat a czár elé terjeszteni, a magyar megbízott a czárhoz személyesen eljuthatott volna, bár nagy kérdés, hogy a gögös kényur elfogadta volna-e, ekkor azomban volt lehetőség, augusztus 1-én a lehetőség hajszála is elszakadt, midőn már Paskevics a két tábor közt foglalt állást, még ha fegyverszünetet ad is, mit becsülettel alig adhatott volna, sem az osztrák hadsereget működésében meg nem akadályozhatja, sem Görgey egyesülésére, hadállása

megváltoztatását meg nem engedhette volna, a vízbe fuló azonban a szalmaszálhoz is kapkod, nem csuda ha a magyar kormány az orosz barátságban is reménykedett.

Szemere július végén Görgeynek levelet irt, melyben őt Kossuth megbuktatása- és a hatalom megosztására hívta fel, a ravasz fon dór ló csalatkozott, Görgey az osztályt nem szerette. Augusztus 1-én Szemere és gróf Batthyány ministerek a táborba megérkeztek, azt hívén, hogy Görgey már tényleges alkuba ereszkedett, általa az alkut folytatni akarták, miután a nemzetnek sok ideje volt, mert még az ország harmadában a magyar kormány uralkodott, 5 napi Görgey-társalgás után fogalmazták a semmit sem mondó levelet, és Pöntenberg tábornokot a valódi feltételek előterjesztésére megbízták, ezalatt Paskevics a Tiüdíger-tiszteknek ajánlékozott pisztolyokat is visszaadta, az alkut herczeg Paskevics visszautasította. Augusztus 1-én az elősereg Nagy-Sándor tábornok alatt Debreczenbe ért, az oroszok megtámadták, Görgey hallotta az ágyúzást, segélyt nem küldött, de pihent. Nagy Sándor seregét a támadó nagy orosz sereg erősen megverte, Nagy A áradra szaladt. E csatában a főhibát Nagy-Sándor követte el, mert rendelet ellenére nemcsak csatát fogadott el, de a lakoma élvezetébe elmerülve meg is hagyta magát lopetni. A ministerium Görgeyt már Aradon várta, 10-én min isteni-tanácsot tartottak. Vukovics Görgeyt megtámadta, hogy a kormány tekintélye ellen izgatott, a kormányzót és kormányt rágalmazta, katonai kényuralomra törekedett, Görgeyt igazolásra hívta fel, a

kormányt kérdi miért rosszalotta. A Vukovics vádja igaz, régi és folytonos bűnei voltak ezek Görgeynek, ezért azomban nem az utolsó órában kellett a fővezért kérdőre vonni, midőn az országnak már a bűnösnek elítélése semmit sem használt, mert az egész független Magyarország Arad vára-, az aradi kis sereg-, a lugosi romokból állt. Görgey Vukovics vádját tagadta, az orosz csárhoz intézett felszólításnál nem a tényt, de a tartalmat rosszalta, mert az orosz csár lévén a helyzet ura, az orosz csárt a magyar koronával nyíltan és határozottan meg kellett volna kínálni. A ministertanács ezen perpatvar után határozat nélkül feloszlott.

Görgey a ministertanács után, a temesvári vereségről értesülvén, kijelentette, hogy a fegyvert leteszi. 11-én Kossuthot a lemondásra felszólította. Kossuth a lemondást visszautasította, Görgeyt a hadsereg fővezérének nevezte és korlátlanul felhatalmazá az oroszokkal a béke megkötésére, ezzel azomban Görgey nem elégedett meg, Csányi által a feltétlen leköszönést követelte, 11-én délután Kossuth megküldte a saját és kormánya leköszönését és a hatalom korlátlan átadását — s mert Görgeyben nem bízhatott, rögtön elutazott, a menekülés órái meg voltak számolva, a korona és jelvényei átvételére megbízott főtiszt már sem Kossuthot, sem a koronát nem találta, Kossuth és kormánya leköszönésüket következő kiáltványban adták a nemzet tudtára:

„A vesztett csaták után, a háborúnak az egyesült orosz-osztrákok elleni folytatása nem reménylhető.

Ily körülmények közt csak a hadsereg vezére

mentheti meg a nemzetet és biztosíthatja jövőjét, a hazára nézve tehát a jelen kormány fennállása czélszerűtlen, ennél fogva a haza szeretetétül vezéreltetve, magam és a ministerium nevében leköszönök ős minden hatalmat Görgey Arthur tábornokra ruházok.

Elvárom tőle, hogy hatalmát a haza megmentésére, biztosítására fogja fordítani és ezért felelőssé teszem a nemzet, Isten és a történelem előtt.

Szeresse a hazát oly önzetlenül mint én szerettem, és nálamnál legyen szerencsésebb a nemzet jóléte biztosításában, a hazának többé hasznos szolgálatot nem tehetek, ha halállommal javát eszközölhetném, életemet örömmel áldoznám fel. *Kossuth Lajos*, kormányzó. *Vukovics Sebő*, *Csányi László*, *Horváth Mihály*, ministerek.^u

Görgey következő kiáltványnyal foglalta el a hatalmat:

„Az országos ideiglenes kormány mai nap megszűnt. A kormány és ministerek önként leköszöntek.

Polgárok! a mit súlyos helyzetünkben a hazáért a szükség kívánalmához képest, harczyi vagy békés utón tehetek, meg fogom tenni, mindenestre igyekezni fogok a magasra fokozott áldozatokat kevesbíteni, az üldözést, gyilkosságot, kegyetlenséget megszüntetni.

Polgárok! az események rendkívüliek, a sors csapásai nyomasztók, a biztos számítás lehetlen, tanácslom és kívánom: vonuljatok békésen házaitekba.

Polgárok! mit Isten reánk mért, férfias elszántással fogjuk tűrni, azon reménnyel, hogy az igaz ügy örökre nem veszhet el.

Ó-Arad, augusztus 11-én. *Görgey*.^a

Görgey nek utolsó szava is rágalom, a nemzet becsületének meggyalázása, nagy áldozatokrul beszél, midőn soha forradalom kevesebbe nem került, mert fizették a rendes kis adót, a hadi költségek sajátlag a papirospénzzel fedeztetek, az üldözés, kegyetlenség, gyilkosság megszüntetését harsogja, midőn a leköszönt kormány a legkonokabb politikai bűnösöket is kímélte, az ösmert gyilkosokat, rablókat csak akkor büntette, midőn a közvéleménnyel többé nem daczolhatott, a gonoszok ellen a megrögzött gonoszokon példát kelle felállítani. Görgey tehát elérte azt, a mi után 8 hónapig küzdött: a dictatorságot, pedig hatalma óraszámra ki volt merve, hatalmát csak a megadás-, a fegyverlerakásban gyakorolhatta, melyet a közvélemény dísztelennek tart, mely cselekmény után önértetes ember nem vágyik, Görgey azomban a hatalom után annyira sóvárgott, hogy a pusztá czimért, mert a hatalom már kezében volt, kész volt nevét beszennyezni, vak dühében be nem látta, hogy ellenségeinek ezáltal a legnagyobb szolgálatot teszi, mert Kossuthot leköszönésre kényszerítve, a fegyverletételerti gyűlölet reá hárult, pedig ha ezt nem teszi, Kossuth vagy kénytelen lett volna a fegyverletételt aláírni, vagy az országbul egyszerűen kiszökni. Pöntenberg tábornok már 9-én meghozta Paskevics herczeg választát: „A herczeg seregének egyedüli feladata a harcz, ha tábornok ur törvényes fejedelmének hódolni kíván, forduljon az osztrák seregek fővezéréhez, ki valószínűleg e végre fel van hatalmazva.“ Ezen válasz nagyon is világosan hangzott, a herczeg fővezér még báró Ilaynau osztrák fővezérnél sem ajánlkozott a közvetítésre.

A sereg kettő közt választhatott: vagy leteszi a fegyvert, vagy Radna felé átvágja magát és török területre menekül, az átvágás sok nehézséggel volt összekötve, mert e területen rendes utak nem voltak, a magyarral ellenséges szegény oláhok lakták, a sereg ennél fogva csak hiányosan élelmezhetne volna magát, Bem és Damjanics biztosan az utolsót választja, Görgey az ómban szerette a kényelmes visszavonuláshoz elhelyezte. Rüdiger első ajánlata sokakat tévútra vezetett, sok azt reményi te, hogy egy ranggal alább az osztrák hadseregben is alkalmazni fogják, Oesscwffy Arisztid tábornok a kegyelem hiú reményében török földről jött haza, Görgey, a tábornokokat és törzstiszteket tanácskozássra hívta, és a következőket /

terjesztette a tanácskozmány elé:

1. A magyar kormány leköszönt és mindem hatalmat reám ruházott.

2. A feltétlen fegyverletételt ajánlom.

3. A csár kegyelmét felkérendőnek vélem, Magyarország és az osztrák hadseregben szolgált magyar tisztek iránt.

4. A magyar hadsereg magát csak az oroszoknak adja meg, hogy ha ezt az osztrák hadsereg akadályozza, Nagyváradra vonul az orosz hadsereghez.

A főbb tiszteket Kossuth és a ministerek elvonulása, a temesvári csata lehangolta, a dictatortul félték, vértanúságra senkisom vágyakozott, ennél fogva szomorúan ugyan, de Görgey ajánlatát ellenmondás nélkül elfogadták. Duschek pénzügy miniszter az országos kincstárral

aug. 9-én megérkezett Aradra. Görgey a készpénzt a katonaság közt kiosztatta, az arany- és ezüst-rudakra Duschet megbizta, hogy azt tetszése szerint az osztrák- vagy oroszoknak adja ki. Duschek az osztrákoknak adta át, a milliókért kegyelmet nyert. Fegyverlerakási szándékát az oroszokkal közölte, a helyben gr. Rüdigerrel megállapodtak, a seregnek 12-én adták tudtára, 12-én Világosra vonult és 13-án a fegyvert lerakta. A fájdalom és keserűség érzetével oszlott szét a vitéz sereg, habár higgadt számítással a győzelemre gondolni nem lehetett, a fiatalság, a közlegfmység mindég reménykedett, bíztak még az oroszokban is. Komáromról mesés dolgokat beszéltek, bíztak a lengyel, német, francia forradalomban, remélték, hogy a cholera, mely az orosz táborban mutatkozott, az ellenséget elsöpri, vagy legalább harczképtelenné teszi, a fegyverletételt a seregnél soha sem szellőztették. A gyors veség az országot is meglepte, minden okos ember belátta, hogy az oroszok legyőzése valószínűtlen, azt azomban, hogy a vereség 2 hónap alatt teljes lesz, senki sem képzelte, azt hittük, hogy 180,000 katonánk van, azt hittük, hogy a kormány a nemzetörséget mozgósítja, hogy Görgey ügyes hadvezér, az ellenség bejövételét a határok megerősítése által megnehezíti, hogy a kedvezőtlen égalji viszonyok az orosz seregben a cholérát előidézik, hogy a kormány és hadvezénylet erős védelmi állásokat alakít, valóban ezek nagy része jogosult számítás volt és azt, hogy a kormány és a hadvezér a tehetetlenségben versenyezni fognak, a genialis Kossuth-, a tényérnyalói által nagygyá

felfűjt Görgeyről senki sem gondolhatta. Arad tele volt képviselők- és hivatalnokokkal, kik részint hazafiság- és kötelességérzetből, részint, mert a nemzet hadsereg és a lázadó oláhok miatt honn nem tartózkodhattak, Aradra követték, Görgey a veszélyre senkit sem figyelmeztetett, csakis Kossuth leköszönése után kezdték meg a menekülést, a katonatisztek közül az eszélyesebbek szerencsésen Komáromba bejutottak, a képviselők nagy része menekült, mert az oroszok szemmet hunytak. Az ország minden lakosa rejtegette, segítette a menekülőket, még a fegyverletételkor is mindenki megszabadulhatott volna, de Csányi, Perényi hazafiul bánatbul maradtak, br. Jeszenák kormánybiztos nem hitte, hogy a másodrendű tényezőket komolyan büntessék, pedig az előjelek erre mutattak; azok részéről, kik Haubner lutheránus superintendenst megbotztatták, leányát és Madérsbach bányaigazgatóját megkorbácsoltatták, több lelkészt, értelmeseket és urakat megkínóztak, megverettek, meglövettek, br. Mednyánszkyt és Grubert felakasztatták, szelídségre számítani nem lehetett.

Kossuthot meneküléséért sokan gyávasággal, Görgeyt a fegyverletételért országárulással vádolták. Kossuth szökése nem volt gyávaság, mert Kossuth a hazában bent már semmit sem használhatott, augusztus 10-én a hatalomnak már csak foszlányai voltak meg, sőt már tényleg ezen foszlányok is kisiklottak kezeiből, bennmaradásával tehát a hazát meg nem mentheti, csakis a szabadság vértanúi számát szaporíthatta volna, ezek száma pedig nála nélkül is elég szá-

mos volt, a politikai vértanuság hősies tett az egyénre, a hazát azomban még soha sem mentette meg, a nép a halottakat tiszteli, de csak az élő vezetőket követi. Görgeyt a világosi fegyverletételért árulással igazságtalanul vádolták. Görgey serege Aradnál a számos veszteségek után alig tett 25,000 embert, ellenében állt 280,000 katona, Komárom-, Péterváradba nem juthatott, mert 200,000 ember állt előtte, és pedig ezen sereg nem volt gyáva, mert mind az orosz, mind az osztrák katona ezen hadjáratban jól harczolt, Paskovics és Haynau jó hadvezérek voltak, mert túlságos erővel ugyan, de győztek, ha megengedve a lehetetlent, hogy Görgey helyett kitűnő hadvezér vezeti a sereget és e sereg keresztül vágja magát, még akkor sem érhet

Komárom- vagy Péterváradra, mert mindkét helyre csakis síkságon juthatott volna, tehát oly téren, hol gyengeségét kedvező hadállásokkal nem fedezhette volna, élélme egy hétig sem tart, mert ha sok élelmet visz, gyorsan nem mozoghat, a visszavonulásban élelmet nem szerezhet, mert az ellenség lovassága kétszerannyi volt mint az egész visszavonuló sereg, ezek tehát előtte és körülte az eleséget elveszik. A radnai visszavonulás szabadréte csakis a Görgey képzelőtehetségében létezett, mert a német sereg Temesváron vele ugyan egy vonalban, de nálánál lejjebb, menekülési vonala közelében állt, ha tehát Görgey visszavonulását Tiadna felé megkezdi, Haynau egész seregével elébe vág, ezúton a védelem kedvezőbb támpontokkal bír, mert az egész vonal hegy, völgy és erdő, de az utak rosszak, a sereg nem élélmezhető, mert a nép szegény

és oláh, ezek minden élelmiszeri elvittek, elrejtették volna a magyar hadsereg előtt. Aradnál tehát Görgey csakis hősi halál vagy fegyverletétel közt választhatott, az első által hősi nevet szerez magának és seregének, de Magyarországnak semmit sem használ, mert ezen 25,000 halála, miután máshonnan segítségre számítani nem lehetett, az ország sorsát meg nem változtatja; politikai baklövés, valóságos nyegleség volt azomban az oroszokkal! kaczerködés, mert ez Haynaut és a császárt méltán boszantotta és elkeserítette, az oroszok érdekünkben semmit sem tettek, ellenben, ha llaynauval érintkezik, lehet, hogy a tisztek számára kegyelmet biztosított volna, mint ezt Pétervárad példája mutatja, ezek kegyelemre adták meg magukat és a tiszteket nem bántották; vannak viszonyok, midőn a körülményekkel meg kell számolni, a lehetetlen ellen harcolni nem lehet, végre is Fcencz József Magyarország királya volt, sokkal ildomosabb lett volna a fegyvert a király, mint az idegen orosz czár előtt lerakni.

A sereg fegyverletételével egyidejűleg Arad várát is feladta Damjanics. Görgey augusztus 16-án Klapkához a következő levelet írta:

„A Tiszát Tokajnál átlépve, az országgyűlés engemet akart fővezérnek. Kossuth titokban Bemet nevezte ki, az ország Kossuth jezsuita felelete után engemet tartott fővezérnek. Ezen gabság okozta a későbbi eseményeket. Dembinszky Szőregnél csatát vesztett, Bemet Vásárhelynél szétugrasztották. Dembinszky Temesvár felé vonult vissza, Bem egyedül érkezett a csata-

térre, a csatát néhány órányira helyreállította, későbbben azonban annyira megverték, hogy 50,000-bül alig maradt együtt 6000 embere.

Még egy utam volt szabad: Badnán át Erdélybe, azonban hazámnak minden áron békét akarván szerezni, elhatároztam magamat a fegyverletételre, a kormányt a lemondásra felhíván, ez lemondott, a hatalmat reám ruházta és én a fegyvert letettem az oroszoknak, Damjanics is ezt tette.

Eddig a velünk bánás, vitéz katonákhoz illő.

Gondold meg mit tehetsz és mit kell tenned. .

Klapka, ki eddig mindig hátrált, Komáromban kitűnően viselte magát, Komáromot Csorics tábornok alatt 16,000 zárta körül, a magyar sereg volt 18,000. Julius 16-án Klapka Tatát elfoglalta, 29-ón kirontott és győzött, augusztus 3- és 4-én az ostromló zárt felbontotta, az osztrákokat erősen megverte, osztrák részről elesett és megsebesült 1000, fogoly lett 1000, elfoglalt 18 ágyút, 3000 puskát, nagyon sok hadi- és élelmiszert, ez volt a magyar sereg legfényesebb diadala Nagy-Sarló után, e diadal Haynaunak Bécscelesi egyenes összeköttetését megszakította, Klapka ezen csata után seregét 30,000-ig akarta felvinni és Bécsset megtámadni, ujonczban nem volt hiány, mert a kormánybiztosok az ujonczokat hűségesen vitték Komáromba, Bécs megtámadása azonban már nem volt könnyű, mert Pozsony körül 20,000-nél több osztrák katona állomásozott, ezenkívül Bécs is bőven meg volt katonával rakva. Augusztus 5-én Győrbe vonult, 13-án a temesvári csatáru értesülve, Győrt elhagyva Komáromba visszahúzódott. 19-én

Csorics Komáromot feltétlen megadásra szólította fel, Világostul több menekülő honvéd érkezett, ezek a sereg szomorú feloszlását elmesélve, lehangolták a legénység egy részét, kezdtek szökdödni, a Bocskay-huszárok egy százada, melynek szolgálatideje 1 hét alatt kitelt volna, az engedelmességet megtagadta, Klapka többeket agyonlövetett, Haynau Klapkát meg akarta vesztegetni és miután ez nem sikerült, állítólag orgyilkost küldött, kit azonban felfedeztek és felakasztottak, az őrség állt 20,000 emberből. Volt hús 3 hónapra, bor 3 hónapra, liszt és főzelék 4 hónapra, zab 6 hónapra, széna és szalma 2 hónapra, só bőven, puska- és gyutacs-gyár, puskapor-malom épülőfélben, puskapor 1000, salétrom 1000 mázsa, várőrség 20,000, a vár tehát, ha az egész osztrák sereg körülzárja, 4 hónapig tarthatta volna magát. A szerencsétlen Kiss Ernő szabadulása akadályául Komáromot tartá, ennél fogva pajtásait levélben a megadásra ösztönözte. Kossuth az őrséget kitartásra biztatta, a Törökországbul küldött lelkesítő kiáltványok azonban már nem gyűjtöttek. Klapka csak azon feltétel alatt ajánlkozott az alkura, ha az ország alkotmánya is biztosittatik, mirül a győzők hallani sem akartak, annyira nem, hogy az akasztások terve már készen volt, a végrehajtást csak Komárom késleltette. Komárom az osztrák kormányt fenyegette, elég áldozat volt már kezében, az alkudozást Haynau ismét megkezdte, Haynau lemondott a kegyelmi megadás-, Klapka az alkotmányrul, előleges fegyverszünetet kötöttek és Haynau megengedte, hogy a várőrség küldöttséget küldhessen, a világosi fegyver-

letétel, Arad és Pétervárad feladása kitudására. A várőrség küldöttsége által értesülve, Pétervárad szeptember 2-án történt feladásáról is, a vár feladása és feltételei megvitatására haditanácsot hitt össze, néhányan a vár további védelme, az igen nagy többség azonban a vár feladása mellett nyilatkozott és következő feltételeket állapított meg:

1. A várőrség szabadon távozhat, a tisztek kardjait megtartják. A régi osztrák tisztek háborítatlanul lakhelyeikre vagy külföldre vonulhatnak, az utóbbiaknak útlevel adatik.

2. Az osztrák seregnél nem szolgált tisztek haza mehetnek, a seregnél azonban tiszti minőségben nem alkalmaztatnak.

3. A legénység és az ezekből időközben tisztekké neveztek megkegyelmeztetnek, perbe nem foghatók.

4. A külföldre kívánczóknak az útlevel 30 nap alatt kiadandó.

5. A tiszteknek 1 havi, a közlegényeknek 10 napi zsold fizettetik ki osztrák pénzjegyen.

6. A várőrségi utalványok beváltására 500,000 forint fizettetik.

7. A rokkantak- és sebesültekrül Haynau tábornok gondoskodand.

8. Az őrség minden tagjának ingó és ingatlan vagyona biztosított. Szeptember 27-én.

Haynau-nak Klapka Komáromot október 2., 3., 4-én adta valósággal át. Az akasztások 6-án kezdődtek. Kossuth és többen a komáromi vár feladását rosszalták, ezen rosszal és teljesen alaptalan, mert a várparancsnok,

az őrség csak addig köteles a kezeire bízott erősséget védeni, míg a védelem lehető, a védelem által az ügyet elősegíti, feladása által kárt nem okoz, a feladási feltételek a becsület-, a hazafisággal nem ellenkeznek; a komáromi vár Európa első erősségei közé tartozik, rendes viszonyok közt bevehetetlen, a vár októberben elegendő jeles őrséggel volt ellátva, védelmére elegendő ágyú- és tüzérséggel bírt, ellenállhatott volna talán évekig is az egész osztrák hadseregnek, — ha Magyarországon még magyar hadsereg van, ha felmentésére, idegen segélyre, vagy a forradalom gyors feltámadására számítani lehetett volna, Komárom a forradalmi ügynek igen nagy szolgálatot tehet, mert a magyar Komárom a lelkesedést fenntartja és az osztrák haderőből legalább 50,000 katonát falai alatt leköt, októberben azonban már Komárom falain kívül a magyar hadsereg teljesen feloszlott, az ágyú és fegyver az ellenség kezében, a főbb tisztek lebilincselve, elzárva voltak, a forradalom feléledése tehát esztelen remény volt, ha néhány rajongó a zászlót kitűzi is, ez csak a vértanuk számát neveli, de sikerre nem vezet, mert fegyver nélkül győzni lehetetlen, a győzelem reménye nélküli harcz, buta sőt bűnös cselekmény, mert a haza előnye nélkül ezreket nyomorba dönt. A külső segélyre és felmentésre számítani nem lehetett, mert a királyok ügye egész Németországban győzedelmeskedett. Franciaországban a conservatív köztársaság győzött, tehát a francziák segélyére számítani nem lehetett, különben is a francziák a magyar forradalmárokat mindig hitegették, ígéreteiket azonban soha sem tar-

tották meg, a külpolitikában nincsen sem elv, sem rokonszenv, a politika rugója mindég az érdek, ennél fogva az absolutismus és a köztársaság alatt egyenlő Ösvényen halad. A francia köztársaságot a királyok nem támadták meg, mint 92-ben, érdeke tehát a többi európai forradalmakhoz nem kötötte, a francziáknak Keleten csak egy érdekük volt: Törökország fenntartása, ezt az osztrák monarchia is óhajtotta, az osztrák monarchia erősebb segílyt nyújthatott a török védelmére mint ezen monarchia fele Magyarország, a francziák különleges érdeke tehát Magyarország ellen harczolt, de még ha Franciaországban a veresek győznek is, és az első forradalmi örületes politika diadalmaskodik is, Franciaországot Magyarország túl 500 mértföld választotta el, a seregek nem repülnek. Olaszország meghódolt, de az olaszok k ülőmben is magukon sem bírtak segíteni, józanon tehát külsegélyre számítani nem lehetett, a katonának nemcsak fegyver és puskapor de kenyér és hús is kell, mert a katona nem szellem, de ember, Kossuth és kormánya Komáromot csakis 4 hónapig látták el élelemmel, miután tehát a segíly lehetetlensége be volt bizonyítva, csak a kettő közt lehetett választani: a tisztés, az őrség érdekeit megóvó októberi feladás, vagy a februári kényszer-feltétel nélküli feladás közt, a józan ész az októberi feladás mellett szólt, a hazafiség nem kívánta, hogy 20,000 ember czél és eredmény nélkül feláldozza magát akkor midőn 70,000 katona a fegyvert letette vagy elhányta, a kormányzó és kormány menekült, az egész ország meghódolt. Jobb feltételeket kivívni a hazára

nem lehetett, mert a méltányos békét már herceg Windischgrätz visszautasította akkor midőn még csak az ország felét hódította meg, midőn az alkotmányért 120,000 katona és az egész nemzet küzdött, bárgyuság tehát azon vád, hogy a kis komáromi sereg bármi kis előnyöket biztosíthatott volna. A véletlen, a sors játéka az akasztásokat Komárom feladásával hozta össze. Komárom 3-án adta fel magát, az akasztásokat 6-án kezdték meg, sokan ebből azon gyarló következtést vonták le: azért nem akasztottak, mert Komárom még állt és ha Komárom fel nem adja magát, nem akasztanak. Ez nem áll, — a kivégzéseket az uralgó osztrák katonai bíraskodási rendszer tartóztatta vissza, az osztrák katonák az akasztásban is rendszert tart, habár elvileg ítélete igazságtalan is, igyekeznek azt indokolni, a vádlottak száma százakra ment, a döntő okok kinyomozása időt igényelt, azért nem hozták meg tehát előbb az ítéleteket, mert az ítéletek meghozására idejük nem volt, nem Komárom tehát, de az idő rövidsége akadályozta az ítéletek meghozását és végrehajtását és mihelyest a chablonszerű idő letelt, a végrehajtást azonnal megkezdték. Klapka Komárom védelme-, sőt feladásáért csakis dicséretet érdemel, mert míg lehetett harcolt, ügyesen, vitézül és becsületesen, midőn a védelem lehetősége megszűnt, átadta a várat tisztességesen, vitézeit a lehetőleg biztosította.

IX. FEJEZET.

A bukás okai. — Lehetett volna-e győzni?

A forradalom bukását nemcsak a vezénylet gyengesége, az oroszok túlereje okozta, de sok más okok idézték elő. Okozta ezt: 1. az első ministerium egyenetlensége, vaksága, az osztrákok megsértése; 2. az első kormány gyarló nemzetiségi politikája; 3. az első és második kormány élhetlensége; 4. Kossuth gyengesége; 5. a kedvezőtlen külpolitikai viszonyok; 6. a rász védelmi rendszer.

1. A 48-iki törvényeket nemcsak az ellenzék küzdelme és kitartása, de főleg a külpolitikai viszonyok, részben Becs átalakulása szerezték meg, a 48-iki törvények, mint már kifejtettem, nem képeztek különös vívmányt, de 48-al meglehetősen elégedni, mert részben a nemzet kezébe adta az ország kormányát, 48-nak azonban két ellensége volt: a bécsi udvar, mely 48-at sokallotta és Kossuth Lajos, ki hiányait átlátva keveslette és csakis kiindulási pontnak tekintette. 48-al csakis Batthyány és társai voltak megelégedve, a nemzet a honvédelmi minister czime által elvakítva többnek hitte. A kormánynak tehát három feladata volt: meggyőzni a dynastia akkori valóságos fejeit Ferencz Károly és Ferencz József főhercegeket azon nagy hatalomról, melyet a 48-iki törvények a magyar királynak biztosítottak, Kossuthot a kormánybul elmozdítani és ez által a ministerium vélemény-egységét megállapítani; az országot és országgyűlést 48-rul fel-

világosítani; a nemzetiségi mozgalmak ellen tetteleg fellépni. Ha a kormány ezt teszi, a forradalom indoka el van hárítva, 48 talán némi engedélyekkel fenntartható lett volna. A kormány azonban István főherceg és szent István palástjába ragaszkodott, az udvari viszonyokkal nem gondolt, minden ígéretet készpénz gyanánt fogadott, könnyelműen hevert a puskaporos akna felett. Az ország erejét a honvédelem ürügye alatt nem szervezte, Kossuthot nem merte a minisztériumból kutasztítani, sőt inkább az országgyűlésen szónokának választotta, ez által pártját megsemmisítette, mert a képviselők Kossuthot a kormány-vélemény képviselőjének tartották, ennél fogva hozzá kétszeresen ragaszkodtak, volt egy ministerium, melyben Batthyány, Széchenyi, Eötvös, Klauzál teljesen ellentétes nézetten voltak Kossuth- és Szemerével, e többség az ország védelmére célzó minden intézkedést megakadályozott, félve, hogy Bécsben és Innsbruckban forradalmároknak tekintetnek: ez által egyrészt a védelem szervezésére a legjobb alkalom elrepült, másrészt a 49-es eszmék meggyökeresedtek.

2. A bukást elősegítette a magyar-osztrák politika. Magyarország állása nem volt tökéletesen biztos, de különben is a szabad Austria a szabad Magyarországnak legtermészetesebb szövetsége a reactio ellen, mert ha a reactio az egyik országban győz, a legyőzött erejével a másikat is lenyűgözheti, az európai politika mérlegében külön gyenge nehezzel bírnak, míg egyesülve hatalmas tényezők, anyagi tekintetben is egymásra voltak utalva, mert Austria ipa-

ros, Magyarország nyerstermelő ország, Austria tehát Magyarország gabona, dohány, bor, gyapjú, hús, zsír terményeinek legbiztosabb vevője. Az államszövetségekben azonban a szellem legkisebb szerepet játszik, főtenyező az anyag. Austria ez időben megijedt, mert az államadosságok nagy összegre emelkedtek, a pozsonyi országgyűlés erről melyen hallgatott, az olasz háború sokba került, félt az államtöntül. Austria belátta, hogy jogosan az államadosságokat Magyarországon megvenni nem lehet, a háborús végrehajtás felemészti a tőkét, a méltányosság terére lépett és végkielégítés gyanánt 200 millió elvállalására szólította fel a magyar kormányt. Kétségkívül jogosan ezen teher Magyarországot nem illette, mert ezek az uralkodók által az ország tudta és megegyezése nélkül vétettek fel, a méltányosságot tekintve azonban Magyarország részvétét alig tagadhatta meg, mert ez adosságok az örökösödési, a francia, a török háborúkra fordítottak, már pedig mind a francia, mind az örökösödési háborúban Magyarország is megtámadtatok és Napoleon Magyarország egy részét, Horvátországot is elfoglalta, ennek visszaszerzéséért tehát magyar érdekből is háborúskodni kellett, tehát méltányossági szempontból Magyarországot is megillette az osztrák császár és magyar király által felvett államadosságok egy része. Ez esetben a főkérdés az volt, váljon Austria barátsága 200 milliót megér-e? Batthyány nem becsülte ennyire. A ministerium levelére nem feleltek, a magyar országgyűlés elé nem terjesztették, és ez nagy hiba volt, mert az osztrák országgyűlés nagy része bankárok-, kereske-

dók- és ügyvédekből állt, kik már ekkor a pénzemberekkel szövetkeztek, a pénz emberei nagyban érdekelve voltak az államadósságban, mert tőkéjük nagy része államkölcönökben volt elhelyezve, a papirosok árkelete Magyarország hallgatása által csökkent, csak a reactio adhatta meg nekik azt, mit Magyarország megtagadott pénzérdekből, tehát a reactióval szövetkeztek, míg ha rokonszenvöket Magyarország pénzen megveszi, ha anyagi és kereskedelmi érdekeik méltánylatát kilátásba helyezi, magánál az udvarnál is, melyet hadjárataiban pénzzel tartottak, Magyarországot támogatták volna. Az osztrákok ellenszenvét tehát főleg a Batthyány-ministerium többsége szűk látkörének köszönhetjük.

3. Magyarország önállását lehetlenné tette, védelmét megbénította az első magyar ministerium buta nemzetiségi politikája. Metternich herczeg alkotta meg Magyarországon a pánszláv mozgalmakat, Bécsből fizették Gayt és az illyreket. Jellasich ezen párthoz tartozott. A lutheránus papok a bécsi kormány zsoldját húzták, az oláhok és szerbek már Rákóczy idejében az osztrák párthoz tartoztak. A reactio létele nem volt titok, régi, mindég megújuló betegsége volt ez Bécsnek, minek feltámadására észszerüleg számítani kellett, a hatalom párnáin tehát a magyar ministeriumnak nem volt szabad elszunnyadni, de számot kellett volna vetni az ország erejével, gondolni az eshetőségekre, megmérni az ellenség erejét. Magyarország lakossága tett 14 milliót, Auszriáé, Olaszországon, Becsen kívül, 19 milliót, Magyarország katonasága 60,000, a határvidék-

kel 120,000, Ausztriáé 240,000, ebből azonban Olaszország igénybe vett 140,000-et; Magyarország katonanyagja az osztrákénál jobb volt, Magyarország képes lett volna kiállítani 400,000 katonát, fajlázadás nélkül tehát Magyarország Ausztriával diadalmasan megküzdhetett volna, a fajlázadás azonban a mérleget Ausztria javára megrontotta, mert a lázadás által az osztrák érzelmű népesség emelkedett 21 millióra, az ellenünk felállítható katonaság 160,000-re, ellenben Magyarország képessége esett 9 millióra, a katonaság maradt 60,000, de ennek nagy része az osztrák tartományokban állomásozott, Olaszországban harczolt, váraink idegen katonasággal voltak megrakva, ilyen arányok mellett Magyarország győzelme lehetlenné vált. A fajlázadás veszedelmessé vált, a szerbek, oláhok, horvátok, geographiai helyzetöknél fogva is; az országban nem volt fegyvergyár, a fegyvert tehát külföldön kellett beszerezni, a lázadók éppen azon határokon laktak, a melyen a fegyver behozható lett volna, tehát a magyar nemzet nagymérvű fegyverkezését is megakadályozták.

48-ban a nemzetiségi ügy jól indult, Slavonia magyarérmű volt, a szerbek, a határőrvidék, látva az absolutismus bukását, elfogadható ajánlatot tettek, az oláhok váró állást foglaltak el, a vezetők kínálkoztak, az egész nemzetiségi kérdés pénzkérdéssé alakult, a gyíkot a magyar ministerek növelték óriási kígyóvá, a magyar kormány ügyetlensége, nyeglesége dobott három milliót az ellenség táborába; a szerbek a magyar nyelv diplomatikai fenségét elismerték, vallási és egyházi ügy-alaptványaik kezelését, a szerb nem-

zet elismerését követelték. A két első jogos követelés volt, a harmadikat okosan el lehetett volna intézni. A királyok ugyanis a szerbeknek adott szabadság- és birtok-adománylevelekben mindig a szerb nemzetni! szólnak, de a nemzet czimét és jellegét a magyar törvényhozás nem fogadta el, ha tehát a magyar törvényhozás az adománylevél szavaival élve, a törvénybe ezt ily módon hozza be: „a szerb nemzetnek a magyar királyok által adott jogai, és pedig:.... elösmertetnek% ez által a szerbek kívánságának elég tétetik anélkül, hogy a többi nemzetiségek ezen alapon jogot követelhettek volna, mert a nemzet szó ezen értelemben csakis a fajt jelzi souverainjog nélkül. Ily egyesség könnyen kivihető lett volna, mert a szerb főpapok és ügyvédek, kik a szerb nép aristokratái és izgatói voltak, főleg a gazdag alapítványok elkezdése után vágytak, kevés, alacsony származású, műveletlen, ennél fogva olcsón megvehető egyének ”“voltak; a határőrvidéken is kedvező esélyekkel bírtunk, ezen buta vad népet tisztjei bot- és golyóval kormányozták, a parasztnak nem volt sajátja, de minden évben kimutattak számára egy darab földet, melyet előbb más határőr-család művelt, az erdő egy részében legeltetett, fát évenként kapott, de az erdő és legelő a kincstáré volt, katonáskodni folyvást és tömegesen tartozott, mit megunt, vágyott tehát föld és polgári lét után, de mert buta, műveletlen volt, tisztjel és papjai eszével gondolkozott. A tisztok léteit a forradalom megingatta, mert a tiszt is földeket kapott fizetésében, Bécsben nagy zavar volt, a tisztok azt hitték, a hatalom a magyar kormány kezében

van, Budára jöttek kérni; a tisztek maguk és a nép számára földet kértek az állam-uradalmakból, — ezen kívánat jogos volt, mert már az első telepítéskor a király birtokot ígért, a határőrök éppen úgy szolgáltak érte, mint a magyar parasztok, szolgálataiknak csak a minősége különbözött: az egyik dolgozott, a másik a határt őrizte, élethossziglan katonászkodott; az élhetetlen kormány biztos Ígéret nélkül kérelmeket az országgyűléshez utasította, a bizonytalanságot azonban senkisémm kedveli, szövetkeztek tehát a reactio ügynöke-, Jellasich-al, ki mindent megígért, sőt még többet mint kértek. Batthyány ugyan nem akart harcolni, de a fegyveres határőrség az alkotmányt mindég fenyegette, a szerb Stratimirovics nyíltan fenyegetődött, nyíltan készült, a határőrök megnyerését tehát a béke és 48 érdeke is követelte, a határőrséggel a kormány két hét alatt megfojtja Jellasichot, de c kormány vak és könnyelmű volt, maga csinálta az ellenséget. Az oláhság megnyerése csak pénzkérdés volt, mert az oláh népnek a régi Daciáról, római család - f ájárul, a nemzeti igényekről sejtelve sem volt, az írástudók száma csekély, nagyobb birtokos, kereskedő alig volt, az oláhokat tehát a püspökök, a falusi szegény műveletlen papok és ostoba tanítók izgatták, egy millióval, csekély ösztöndíjakkal, 10 ember hivatalra emelésével, az oláhok száját be lehetett volna tapasztani, az első kormány zsebeibe tette kezét, gyermeki nyugalommal nézte az oláhok készülődését. Augusztusban tehát már a kormány járatlansága, tunyasága által 3 milliót nemcsak elvesztett, de maga ellen zúdított. A nem-

zetiségek ellenségeskedése után Magyarország bukása kétségtől, csakis idő kérdése volt, mert ha az orosz Austriát nem segíti, Austria a reá nézve legrosszabb esetben lemond Olaszországra! és 400,000 katonájával Magyarországot támadja meg, tekintve a miniszter! egyenlenségét és ügytelenségét, Kossuth gyengeségét és a vezérek tehetetlenségét, Magyarország 400,000 ellenében nem bírta volna önállóságát fenntartani, az oroszok csak az Olaszországban levő hadsereget helyettesítették, vagyis közvetve az orosz intervenció Olaszországot tartotta meg.

Az első és második kormány egyiránt gyenge és tehetetlen volt, az első kormány a mozgalmak dacára sem pénz-, sem fegyverről nem gondoskodott, pedig még ekkor az út nyitva állt. A nemzetiségek nyíltan támadtak, habár tehát gróf Batthyány és társai közönséges józan észszel is beláthatták volna, hogy a nemzeti mozgalmak tintával és papirossal el nem nyomhatók, fegyverről sohasem gondolkoztak, de még a főtisztek árulását sem látták be. Perczelt a becsületet jó hazafit megrótták, mert az árulást jelezte, ezen nyilatkozat az árulókat felbiztatta, az alföldi sereg az Alföldön tétlenül hevert három egész hónapig, ha a kormány erélyesen jár el a Dunánál, miután Pétervárad is hatalmában volt, a fegyverszállításra utat nyithatott volna. Kossuth már tudta mit akar, a függetlenség csak fegyverrel, a hadsereg szigorú szervezésével volt elérhető, a kellő erélyt azonban egy tekintetben sem fejtette ki, októberben a fegyverkezés már égető szükséggé vált, a fegyverbehozatal nehéz-

sége, majdnem lehetetlensége kétségkívül! volt, a belgyártásról kellett volna tehát rögtön a kormány átvételekor gondoskodni, ez nagy nehézségekkel nem járt, mert művezetőket, felügyelőket Belgium- és Angliáig Bács bevételéig könnyen lehetett volna drága pénzért, a német és osztrák forradalmárok segélyével szerezni, munkás sőt műértő-gyáros is elég volt az országban, Komárom biztos gyártelep-helyül szolgált, Komáromból vizen lehetett közlekedni a gyárak egy részével, hasonlóan vizen lehetett szállítani a tüzanyagot, ha Komáromban októberben a fegyvergyárt felállítják, 9 hónap alatt 300,000 szuronyos puskát lehetett volna készíteni, de Szepes-, Liptó-, Gömörben is kellett és lehetett volna fegyvergyárakat állítani; az ország vérével nem fukarkodott, ha fegyver van, zúgolódás nélkül kiállít 300,000 embert, de Kossuth is erősebb volt a beszédben, mint a cselekvésben, a gyárakat nem állította fel, ennek elmulasztása következtében a nemzet véderejét kellőleg nem fejthette ki, a forradalom végén is csak 130,000 fegyveres katona állt szemben 360,000-el, ágyunk mindég sokkal kevesebb volt az osztrákénál. A vereséget elősegítette a seregnéli fejtelenség, Görgey az engedelmességet már január 6-án felmondta, számos hibát követett el, a kormányt nyíltan gúnyolta, a kormány, illetőleg Kossuth, mert ő volt a kormány, soha sem merte haditörvényszék elé állítani, egyszerre két állást is viselt, kedvéért a hadparancsnokot folyvást változtatták, mindez a seregnél a fegyelmet meglazította; az Összes hadműveletekben hiányzott az egyöntetűség, a hadjáratokat bizonyos cél-

nem vezette, az országot minden támadás ellen védték, midőn győztek, utólagosan tanakodtak a győzelmes sereg teendőiről. A véggyőzelem tehát főleg fegyverhiány miatt teljes lehetetlen volt.

A válság vége felé az ország védelméről ügyetlenül intézkedtek, az orosz támadást jelezte Lüdersnek januári Erdélybe bevonulása, kétségkívül értesült a kormány róla, Kossuthnak tehát már februárban haditanácsot kellett volna a katonai nevezetességekből tartani és a haditervet az orosz támadás számba vételével megállapítani, a várak élelmezéséről gondoskodni, a helyzet szomorú de világos volt, 140,000 ember állott 360,000 ellenében, a magyar hadsereg, Bemet, Damjanicsot és Perczelt kivéve, nagyobb erő ellen sohasem tudott győzni, de nagyobb erő ellen a leggyakorlottabb hadseregek is csak kivételesen győznek, közönséges észszel is be kellett volna tehát látni, hogy a magyar seregnek feloszolva, sik csatában az egyesült orosz-osztrák hadsereg ellen el kell veszni, siker csak úgy reménylhető, ha a magyar sereg a távoli hadállásokat feladva összevonni, Komárom- és Péterváradra támaszkodik, 190 ezerrel megtámadja a kisebb osztrák hadsereget, 50 ezer emberrel a várakból, ha teljesen körül nem zárolják, hátban nyugtalanítja a nagy orosz hadsereget, vereség esetére a két várba és a vár által védett megerősített táborba visszavonul, a várból kirohanásokat tesz és tartja magát mindaddig míg a király az alkotmányos alku terére lép és az ország jogait a körülményekhez képest biztosítja; ha az egyesült magyar sereg Bem-féle gyors mozdulatokat tesz, lehet,

hogy az osztrák sereget meglepi és az orosz segély megérkeztéig erősen megveri; kétségkívül az osztrák sereg legyőzése után is nehéz lett volna az oroszszal sikeresen megmérkőzni, de az orosz hadseregben a cholera már júliusban dühöngött, ha a hadjárat tovább tart, lehet hogy a cholera nagy mértékben kifejlődik és a sereg nagy részét elpusztítja vagy harczképtelenné teszi és ez esetben az oroszot meg lehetett volna verni. Mindenesetre, ha a sereg Komáromban döntetien állást foglal, ez Bécsben más gondolatokat ébreszt, mert egy király sem szereti, ha házában idegen uralkodik, ha a szövetséges parancsol, mert az ily viszony mindég megalázó és sok áldozatba is kerül. Ez lehetett volna az egyedüli sikeres védelem, de ez csak Bem- és Damjanics-al lett volna kivihető, mert Görgey lomhán mozgott, sohasem tudta a győzelmet felhasználni, eszméi nem voltak, csakis hátrálni, kiáltványokat írni és tánczolni tudott, még puskaporral sem tudott gondoskodni, ezen szellem átment hadtestparancsnokaiba is. A háború ilyenmő szervezéséhez azom ban már májusban erélyesen hozzá kellett volna látni, a várakat élelemmel, a fegyver- és löporgyárat májusban fel kellett volna szerelni. Kossuth azomban a hadügyek- és külpolitikáról tiszta fogalommal nem birt, ő csak Toldozó hadász és politikus volt, minden darab földet védeni akart, a folytonos foldozás elszaggatta az erőt. Kossuth nem esak maga nem értette a politikát és hadászatot, de még meg sem tudta bírálni, a változtatásokat elfogadta, parancsolni nem tudott, az egyéni veszélyt kerülte, ezért a tisztek egyrészenél népszerűség-

gel nem bírt. Kossuthot élénk képzelődése vezette a háborúba, a nép milliói vesszőparipáján lovagolt, mert maga a fegyverforgatást és lovaglást nem gyakorolta, a katonasághoz a gyakorlatot szükségesnek nem tartotta, a mit az írók és szónokok és ő maga is a nép hatalma-, a nép csodáirul beszéltek, elhitte, az ártatlan népfelkelésben az ismételt többszöri keserű tapasztalatok daczára hitt. A forradalom démona, Görgeynek sárkány-fogait rég ki kellett volna szedni, a vadállat azomban fogait.:véd.i, sőt harap is, Kossuth a testi veszélylyeli küzdelmet nem kedvelte, büntetés helyett egyezkedett. A 48—49-iki forradalmat csakis Kossuth képviselte, a forradalom érdeme és hibája kizárólag a Kossuth érdeme és hibája, mert az első minister!nm vonakodva, önkéntelenül, a második feltétlenül követte, az első kormány gyermeki észjárásával az országot csak félig vesztette el, a második kormány, melyet Kossuth már teljesen uralt, a nagyszerű baklövéseket helyrehozhatta volna, nem tette, nem jóakarát-, de tehetséghiánybul. Magyarországon a forradalmat Kossuth és a reactio teremtette, és Kossuth a legtisztább és rajongó forradalmár buktatta meg.

Elősegítette a bukást a külpolitikai helyzet is. — A tettleges külsegély ugyan még egy országot sem mentett meg, mert a politika a legaljasabb zsidóüzlet, csakis akkor kölcsönöz, midőn az adós nála nélkül is megél, de ha közvetve nem segít is a külpolitikai áramlat, a harczoló felek erőfejlesztését és alkalmazását befolyásolja. 48-ban a forradalmi eszmék uralkodtak, egész Olaszország küzdött fejedelmei ellen, Né-

metország egy fő alatt akart egyesülni, a frankfurti országgyűlés Magyarországgal rokonszenvezett, a forradalmi politikai káté alaptételét a nemzetek belügyeibe a be nem avatkozás, a szabadságra törekvő népek erkölcsi támogatása képezte. 48-ban tehát Kossuth biztosítva volt az oroszok be nem avatkozásáról, mert az orosz czárnak saját birodalmát is kellett őrizni a forradalom terjedése ellen, sőt attul is tarthatott hogy ha az egységes Németország egyesül, ez a magyarok mellett foglaland állást, Austriában a csehek forrongtak, a lengyel nemesség leste a kedvező alkalmat, a 48-iki kedvező viszonyok azonban nagyban megváltoztak, Franciaországban a hangulat conservatív köztársaságivá változott, hajlott a királyok felé és 49-ben a római pápa védelmére sereget küldött. Németországban a fejedelmek győztek, az olasz seregeket az osztrákok leverték, Bécszet elfoglalták, Berlinben a király parancsolt. Ezen fordulatot biztosan ugyan előre látni nem lehetett, de gyanítani igen, mert Franciaországban az engedékenység socialismusra vezetett volna, a földosztási elmélet pedig a rend embereit, a vagyonos osztályt mindég mindenütt royalistává teszi, mert a birtok tisztelete a társadalom alapja, a fejtelenség a söpředéknek kényuralmat ad, a gatyások kényuralma durvább, sértőbb a királyok önkényénél, a német szabadelvűeknek nem volt okos vezetőjök, a bureaucratia roppant el volt szaporodva, a nemesség kis fejedelmeihez ragaszkodott, ezek ellenében a roszul vezetett szabadelvűeknek kevés esélyei voltak a hatalom megtartására, a puha olaszok az osztrákokkal sohasem bírtak

megküzdeni. Az eseményeket a legügyesebb korma ny-férfiak sem tudják teremteni, de számításba veszik és kiaknázzák. Kossuth a kedvező 48-at nem tudta felhasználni, 49-ben a külviszonyokat kellőleg nem vette figyelembe, ideális politikát követett. A nemzet megtette kötelességét, a nép örömmel küldte fiait az alkotmányos zászló alá, zúgás nélkül fizette az adót, az értelmes ifjúság lelkesedve tömegesen ment a hadsereghez, vitézül harczolt, zúgolódás nélkül sanyargott. A megyék tisztviselői kara hazafi ság-és kötelességérzetben a hadsereggel nem csak versenyzett, de felül is múlta, mert Windischgrätz herczeg kiáltványai és hadi törvényszékei daczára, az osztrák hadsereg előtt és háta megett, szedte az adót, küldte a sereghez az ujonczokat, kiállította, szállította az élelmet és a katonaság öltözékét, a kormányt és közegeit pontosan tudósította az ellenség mozdulataira!, lelkesítette, biztatta a népet, körözte a kormány kiáltványait, végrehajtotta rendeleteit, és pedig ez majdnem mindenütt életveszéllyel járt, mert alig volt megye az országban, hol az ellenség időnként meg nem fordult és az ellenség dühe első sorban a tisztviselői kar ellen irányult, néha alig volt a megyének oly elrejtett zuga, hova az alispányok, szolgabírák elrejtőzhettek és midőn az ellenség a megyét hatalmába kerítette, idegen vidéken néha hónapokig bujdosott; tette ezt jutalom és kárpótlás nélkül elannyira, hogy a kormány még az ellenség által elrabolt marháit és természetményeit, feldúlt házát sem kárpótolta. A tisztviselő helyzete a katonáénál válságosabb, bizonytalanabb volt, mert a katona törne-

gesen állott az ellenséggel szemben, ellenben a tisztviselő egy maga állt szemben ezekkel, a katonát az ország ruházta és élelmezte, ellenben a tisztviselő saját vagyónára szorult, mert fizetése a nevetségig csekély volt és ezt sem fizették, mert a mi pénzt az adózóktul beszedtek, azt a kormánynak hadi adóba beküldték. Az önvédelem hívei közt első helyet foglalt el a nemesi középbirtokos és a szegényebb, értelmes nemesség, ezen osztály képezte az önvédelem lelkét, ezen osztály a népet mindenütt lelkesítette, tanította, szervezte, közölte az eseményeket, felvilágosította célzatairul, a nép híven követte régi urait, mert ők voltak minden időben tanácsadói, pártfogói, ez osztály fiatalsága azon néhány kivételével, kiket családi viszonyaik, hivataluk honntartott, a 16 éves ifjoncztul kezdve honvéd lett, a bennmaradtak szervezték a nemzetőrséget, népfelkelést (melyek közvetlen ugyan nem nagy szolgálatot tettek, de közvetve a népnél az ellenállási és függetlenségi szellemet fentartották), híven teljesítette hazafiui kötelességét a kálvinista, lutheránus és nagy részben a katolikus papság, az öregebbjei, a családosak a népet felvilágosították, a papnövendékek, káplánok, fiatal szerzetesek honvédek lettek, különlegesen az urak- és papoknak érdeme az, hogy a tótok a felső megyékben magyarok maradtak és a földosztást ígérő reactionarius csábítókat megvetették. A városi polgárság hasonlóan híven teljesítette kötelességét, hazafiságuk által különösen kitűntek az idegen fajok közé beékelt németek. És midőn a magyar nemzetet részben a balvégzet, részben vezetői hibái lesújtották, a

nyers erő lenyűgözte, sem a nemzet, sem egyesek jogait nem bocsájtotta áruba, kegyelemért nem könyörgött, nem esett kétségbe, de férfiasán túrt és szenvedett és hősiezen várta a feltámadást, ezen nemzedék tehát méltán megérdemli a nagy nevet, az utókor háláját és tiszteletét.

Midőn azomban egyrészt a nemzet bálványairul pártatlan és független történetírói kötelességemnél fogva lerántottam a nagyzás, hízalgés, idealizmus, rajongás által szótt ködfátyolt, Örömmel beismerem és be kell ismernem a 48. és 49-iki kormányférfiak szep-lőtlen hazafiságát és becsületes jellemét. Hibáiknak forrása nem a haza iránti közöny, nem hiúságukban, de politikai törpeségükben keresendő, a 48-iki kormány semmiképen sem tudott a politika magaslatára emelkedni, félt a forradalmároktól, a veres köztársasági rémektől, kik még 48-ban nem léteztek, kezdetben nem ösmerte fel a reactiót, mely Bécsbon már azon napon megalakult, midőn a király 48-at aláírta és midőn nagy sokára a reactionak kézzelfogható jeleit látta, azt hívén, hogy a reactiót loyalitással, Kosuth feláldozásával lefegyverezheti, fél engedményeket kínált, a nemzet felfegyverzését elmulasztotta, ezen emberek nem ösmerték a történelmet, nem bírtak Önérzettel, elmaradtak a kortul, a gravaminális, a tartományi politika magaslatán felül nem tudtak emelkedni, nem Ösmerték a magyar nemzet erejét és képességét, és midőn a reactio hullámai a nemzetet már elnyelés-sé! fenyegették, kettő megszökött, három a magányba vonult, vagyis nem bírtak sem egyéni, sem politikai

bátorsággal, vagyis jó szándéknak, de vakok és gyengék voltak, a vak pedig soha, a gyenge a viharokban a legjobb akarattal nem vezethet, és ha a nemzet vagy véletlen az ország ügyét reábizván, botlik, ezért feltétlenül elítélni nem lehet, mert nem tudja megbírálni az ösvényt, melyen vezet. Deák Ferencz, a kitűnő közjogász, a televér magyar, éles elméjű politikus, méltányolta Kossuth függetlenségi célját, belátta a kamarilla célját, ösmerte Magyarország történelmét, a dynasticus érzület azonban nála egyenlő volt a hazaszeretettel, nem bízott az ország erejében, szabadságot akart a dynastia alatt, nem szerette a hevélyeket, szerénységénél fogva nem vágyott a vezetésre, mindaddig tehát, míg Kossuth a dynastiával ellentétbe nem jött, támogatta Kossuthot, midőn azonban a dynastiávali kiegyezhetés reménye megszűnt, a tért a tett népszerű emberének átadta, — Deák Ferenczct tehát politikájáért kárhoztatni nem lehet, mert a reszkető kormánytöbbség nézeteit nem helyeslén, ezen urak lovagjává nem csaphatott fel és pedig annyival inkább nem, mert a vezetéssel nem kínálták meg, — a válságban Kossuthot dynastikus érzelmeinél fogva nem támogathatta, de különben is, válságokban csak egy s népszerű kormány férfi vezethet, a válságokban! pártalakítás veszélyes, Deáknak tehát vissza kellett vonulni, mert nem volt sem pártja, sem népszerűsége.

Kossuth Lajosnál sem nemesebb forradalmár, sem jobb hazafi nem volt és nem lehet. Kossuthot ellenségei határtalan uralmi és becsvágygyal, óriási önzéssel vádolják, ez nem igaz, nem volt sem önző, sem

nagyravágyó. Kossuthot egy magasztos cél vezette: Magyarország államiséga és önállása, ezen cél nem csak magasztos, de jogos is volt, mert Magyarország közjogilag önálló állam volt századok óta, gyakorlatilag ugyan már a Habsburg-ház trónra lépte, illetőleg a nagyváradi béke óta Bécsbül kormányozták és Austria uszályhordozójává aljasították, a nemzei'k önállása azomban elévülhetlen, a hatalomnak a jog elleni önkénye minden korban bitorlás. Az önállás joga Magyarország ellenében azért sem évült el, mert Magyarország koronként a bitorlás ellen törvényekkel és fegyverrel tiltakozott, a 91-iki törvény határozottan kimondta: „Magyarország önálló, független ország, semmi más országnak alávetve nincs, saját törvényei szerint uralandó és kormányzandó.” 48-ban beismerte az ország, hogy az európai politikai helyzetben Magyarország elkülönözve alig állhat fenn, elfogadta tehát az osztrák birodalommal szövetséget, ezen eszmét Kossuth felkarolta és az olaszok ellen adandó katonai segély mellett heves szónoklatot is tartott. Kossuth tudta tehát mit akar, — a törvényesség terén maradt mindaddig, míg a császár- király, az osztrák birodalmi kormány és birodalmi gyűlés, Magyarország államiségának és jogainak elkobzását ki nem mondta, — ha Kossuthot az egyéni nagyravágyás ördöge uralja, miniszerelnök lehetett volna, márcziusban midőn Bécsben a császári trón ingott, Magyarország segélyét nem nélkülözheték és az országot Kossuth népszerúsége uralta, megelégedett a pénzügyminiszerséggel akkor, midőn a pénzügyeket még előbb meg kellett teremteni. Őszszel mi-

don a kormány eszét vesztve leköszönt, midőn a veszély minden oldalra! fenyegetett és az ország megvédésével járó felelősséget senki sem merte elvállalni, midőn a veresek Pestet uralták és vezették, dictatorrá kiáltathatta volna ki magát és megelégedett a honvédelmi bizottság vezetésével. Áprilban ugyan kormányzó lett, de a forradalmi eszme kivételére senki sem bírt sem elegendő erélylyel, sem népszerűséggel, tehát végcélja, Magyarország függetlenségének kivívására kénytelen volt a kormányzóságot elfogadni, és mert az ország csak Kossuthot ösmerte, Szemere, ki első helyet foglalt el utána, mint kormánybiztos babérokat nem szerzett, a Görgey-Dembinszky ügyben kétes jelleműnek bizonyult, báró Perényi Zsigmond nem bírt szónoki képességgel, a reszkető pártot csakis Kossuth népszerűsége és ragyogó szónoklata fékezte az országgyűlésen, ha tehát Kossuth el nem fogadja, sőt ki nem erőszakolja a kormányzóságot, Kossuth irányeszméje bohózzattá válik, alkuszik Görgey, talán Klapka, a reszkető párt saját szakállára s mert a császár alkudozni nem akart és a siker kivívásának főfeltétele a sereg és képviselőház egysége, ezen bábeli zűrzavarban a sereg, az országgyűlés dicstelenül feloszlik. Kossuthnak esze villám, szive arany volt, hatalmát, tekintélyét soha senkivel sem érezte, ellenségeinek támadását soha sem torolta meg, — túlságosan engedékeny, még a haza ellenségeit sem büntette meg, volt azonban három nagy hibája: a hiszékenység, határozatlanság, a személyes bátorság hiánya. Kossuth hitt az emberekben, az Ígéreteken, ennek tulajdonítható az, hogy a nemzet

felfegyverzését halogatta, a nemzetiségi mozgalmak ellenében kellő erélylyel nem járt el, bízott a francziákban kik velünk nem gondoltak, a német szónoklatok és hírlapi cikkek után elhitte, hogy Németországban a köztársaságiak, a nagy németek uralják Németországot, a tüntetések, éljenek által megvakítva, elhitte, hogy az ő szónoklatára minden polgár otthagyja tűzhelyét és felhívására milliók kaszával és vasvillával a függetlenségi táborba rohannak. Határozatlan volt tervei kivitelében és az emberek irányában, ezen határozatlanság okozta, hogy Bécsnek segélyére nem ment, Görgeynck, bár eltávolítását elhatározta, mindég megengedett, a Görgey-Dembinszky viszály vizsgálata azon szándokkal indult el, hogy Görgeyt leteszi és Dembinszkyt büntette meg, a reszketők szándékát ösmerte, midőn azomban zúgtak, legbiztosabb hívét Madarász Lászlót feláldozta, először Bécsig meg nem akart állni, csakhamar azomban Buda bevételét sürgette, a csatákban tényleges részt soha sem vett, ennek tulajdonítható, hogy úgy a vereségeket, mint a győzelmet túlbecsülte, a vezéreket nem ösmerte, a főbb tisztek a csatákbuli elmaradása miatt félneknek tartották és nem engedelmeskedtek, a vak engedelmesség pedig a sikernek főeszköze, hibái tehát csakis gyengeségből származtak. Törpe politikus volt, de lángelme, ragyogó szónok, a leghívebb, a legbecsületesebb hazafi és habár a forradalom sikert nem aratott, közvetve, mint azt a jövő fejezetben be fogom bizonyítani, Kossuth Magyarország jövőjére kedvező befolyást gyakorolt, sőt a világpolitika megváltoztatására is részben befolyt.

X. FEJEZET.

A forradalmi harca következményei Magyarországra
és az európai államalakulásokra.

49 befolyása Magyarországra és az európai államalakulásokra.

A 49-iki események kétségkívül közvetlen nagyban sújtották Magyarországot, mert az országot megfosztották tartományi önállásától, az ország jelesbjei bitófán vészték el, vagy idegen országokban sanyarogtak, sok család és egyes földönfutó lett, számosan elestek a csatákban, számosan a börtön kínjait évekig túrték, sok család és egyes tönkre ment, sokan nyomorékká lettek, az egész országot szolgává tették. Ezen szenvedések daczára azonban el kell Ösmernünk, hogy 49-et kikerülni nem lehetett, közvetve 49-nek köszönhetjük ma részben kedvező helyzetünket és 49 nemcsak Magyarországra, de az európai állami átalakulásokra is közvetve nagy befolyást gyakorolt.

48-at a nemzet vívmánynak hitte és 48-al meg volt elégedve, sőt talán kész is lett volna a béke kedvéért 48-bul valamit engedni, 48-at azonban nem akarta a dynastia, ellenzetté az osztrák országgyűlés, gyűlöltek a tőzsérek, az osztrák udvari aristocrazia, a katonapárt és az osztrák szlávok.

A dynastia nem akarta, mert hagyományos politikájának alapelveivel ellenkezett, ezen alapot ugyanis kettő képezte: az absolut uralom és Németország osztrák uralma. Az elsőt megdöntötte Magyarorszáiban

48, sőt lehetetlenné tette Austriában is, mert a példa ragadós, mert az alkotmányos Magyarország saját érdekében megvonta volna seregeit az osztrák abszolutizmustól. Németország osztrák uralma sem volt kivihető az önálló Magyarországgal, mert a dynastia Németország meghódítása által rendkívüli hatalmat nyer, kiválólág német hatalom lesz, e téren tehát Magyarország a dynastiát hasonlólag nem támogathatta volna, mert ha kiválólág német hatalom leszen, a németek hiúsága simogatásáért Magyarországon a németesítést egész erővel megkísérli és Németország által oly hatalmat nyer, mely ellen Magyarország nemcsak alkotmányát, de léteit sem tudta volna fenntartani.

Ellenzetté az osztrák országgyűlés, mert ez az újdonsült szerencsefik göggyével birt, Magyarországot Austriába be akarta keblezni, a németek óhajtották azért, hogy a magyar követek segélyével uralják a szlávokat, a szlávok kívánták azért, mert a tótok, szerbek, oláhok, horvátok segélyével azt hitték, hogy Austriából szláv monarchiát csinálnak, és végre szlávok és németek haragudtak az államadósság el nem fogadásáért, a burocraták sajnálták azon hasznot, mely a jövőndő magyar államadósságok csinálásánál, a magyar vámok, bányák kezelésénél zsobökbül kicseppent. A tózsének ellenszenveztek 48-al, mert a magyar kormány az osztrák kormánynak az államadósságok szerény részének elvállalásáruul szóló ajánlatát figyelemre sem méltatva, ez által az osztrák papirosok tekintélyesen leestek, a katonapárt 48-at gyűlölte, mert félték a hadsereg különválasztásáruul, mi ha megtörténik, az osztrák főtis-

tek által fiaik számára monopolizált tiszt-helyek megkevesbedtek volna.

Miután tehát 48-at a bécsi tényezők közül senki sem kedvelte, midőn a magyar országgyűlés Bécsbe ment könyörögni, az osztrák országgyűlés a magyar követséget ki nem hallgatva, szemtelenül elutasította, és midőn a 48-iki alapon Windischgrätz elhajtottak alkudozni, a gögös herezeg feltétlen hódolatot követelt.

Mindezeknél fogva, csak buta képzelhette lehetőknek az alkut a 48-iki alapon.

Az alku Windischgrätz diadala előtt csakis úgy lett volna lehető, ha Magyarország a bécsi tényezők kívánalmai előtt meghajol, vagyis ha előzetes alapul elfogadja Erdély különállását, Horvátország elszakadását, a Vajvodina felállítását, ha lemond a határőrvidékről, ha végre Magyarországon a tótoknak, németeknek, oláhoknak külön nemzeti létet biztosít, ha lemond a honvédségről, az adósságok tekintélyes részét, a közös hadsereget elfogadja, a külpolitikában! részvétről lemond, ha hűségének előzetes zálogául 200,000 ujonezot megad, a nemzetőrséget feloszlatja, lefegyverzi és ha mindezt megteszi, mi történik? a magyarok felosztván Magyarországot, eldobván a függetlenség zászlóját, Magyarország önmaga eltörli államiségét, a magyarok Erdélyben, Vajvodinában nyelvüktől, nemzetiségüktől megf osztatnak, az idegen nemzetiségek látva a magyarok gyávaságát, a magyarokat megvetik és a németekhez csatlakoznak, a magyar tartományi gyűlést az idegenek uralják, az ideiglenes magyar kormány Németországba belép, a bécsi kormány a ké-

sőbb adott októberi alkotmányjal megajándékozta és Németország meghódítását elérve, a követ urakat haza küldi kukoriczát kapálni és ha a nemzet kedvező alkalommal feltámad, néhány hét alatt a szabadokat elmorzsolja és tömegesen felakasztatja. Ily feltételek alatt tehát sem a kormány, sem az országgyűlés nem egyezhetett, megtámadtak, tehát védeni kellett magunkat.

A védelem megghiúsulása okait előszámoltam, a védelem azonban tömörítette a nemzetet és önértetét feltámasztotta, mik a védelmi harc előtt hiányoztak. A 48-iki képviselőválasztásokat a nemesség vezette, a nép tehát az urakhoz ragaszkodott, de 48 közepén még ragaszkodott a királyhoz is, harcias hajlamokat azonban nem táplált, ellenállási vágyakkal nem bírt, elégtelt volt, mert terhei mellett megélhetett, 48 vagyonának és személyének urává tette, együgyűségében az önállás hasznát és magasztosságát nem ösmerte. És ez igen természetes is volt, mert 48-ig a politikai Magyarországot a nemesség képezte, a népet jogaira! és hazafiúi kötelességeiről nem lehetett felvilágosítani, mert az urbér a nemes alsótábla sürgetései daczára fennállt, ha tehát a népben az önértet nagyban felelevenítik és a proletárok ős rajongók ellenállásra buzdítják, Metternich herczeg a galicziai becstelen és rémes eljárást megkísértette volna, de ezektől eltekintve, politikailag nem érintkeztek a néppel, mert az alkotmány korlátain kívül állván a vezetők hasznukat nem vehették. Ehez járult a nép tudatlansága, a katolikusoknál és óhitűeknél a felső

clerus vezette, ezen urak nem akarták a nép felvilágosul tságát, mert ez könnyen Önigazgatási vágyakat teremthetett volna, a főpapság korlátlan hatalmát lerontja és a püspöki vagyonnak a közönség részére felhasználására vezethetett volna, a plébánosok nem érintkeztek a néppel, mert a párbért, stólat nem a nép határozta, nem volt tehát rájuk szükségek, méltóságukkal alulinak tartották a szegény paraszttal! testvériességet. Csak a reformátusok- és lutheránusoknál volt kész a talaj, mert a protestáns vallások alapját a jogegyenlőség képezvén, az egyházi község maga kezelte ügyeit, az egyházi és iskolai ügyekben az ur a néppel folytonosan érintkezett, az ur pártolta hitsorsosát vallási rokonszenvénél fogva a megyénél, a kormánynál, intézte iskoláit, a felekezetnek szorosán együtt kellett tartani, mert a protestánsok a lakosság egy ötödét tették és a katolikus clerus és aristocratia nagy vakbuzgó része, daczára a linczi békekötésnek, a 791-iki biztosítéknak, folytonosan nyomást gyakorolt, a protestánsokat tehát csakis az urak és paraszttok tömör egyetértése tarthatta fenn, — a papokat, tanítókat a közönség választotta és mozdíthatta, a közönség fizette, tehát nem különözhetett, az urak büszkék voltak iskoláikra, a nép értelmi fölényére, szigorúan ügyeltek tehát az iskolákra, mindezeknél fogva a nép az urakkal folytonosan és bizalmasan érintkezett, bizalma általános, tömör és törhetlen volt, ismerte az eszméket és eseményeket, lapokat is hordatott és hol vegyesen lakott, a lelkész, a tanító és a kolomposok a más vallásuaknál is politikai propagandát csináltak. A protestánsok azomban

a lakosság V₅-ét képezték, a többieknél az urak iránti határtalan ragaszkodást, az önbizalmat, az ellenállást megteremtették az események, a honvédség, a nemzetőrség szervezése. A nemzetőrségben a tisztek urak voltak, ezek a népet az eseményekről felvilágosították, ez időben magyarnak tekintette magát nemcsak a magyar, de a tót és német is büszke volt magyarságára, a nép a magyart a legvitézesebb katonának, a legokosabb embernek tartotta, elkeseredett és dühre lobbant tehát midőn a szerbek, oláhok kannibál! kegyetlenségéről értesült, elkeserítette Jellasich csordájának támadása, magyar akart maradni, szívesen ment tehát a honvédezászló alá, látta, hogy az urfiak úrbéri veszteségeik daczára tömegesen álltak be katonának; 48-bul főleg az urbér megszüntetését értette ugyan, mert a jogegyenlőséggel nem sokat gondolt, 48-at tehát szerette és méltán gondolkodóvá tette, hogy a németek mért támadják meg az országot; 48-ért, Kossuthért rajongott, tehát már azért is bízott és csatlakozott az urakhoz, mert Kossuthtal tartottak, a honvédeket az értelmiségi altisztek, az úri tisztek őrnagyig felvilágosították, lelkesítették; az osztrákok és különösen a nemzetiségi rablók pusztításai elkeserítették, a/ átmenő honvédek a sebesültek, rokkantak apostolként működtek, a nép tehát, mert az ur, tisztviselő felvilágosította és lelkesítette, az ur, tiszt fiait vezette, tulajdonát védte, az urakat feltétlen bizalmával ruházta fel és a nemzet lett egy tömör tömeg, a bizalom a válság után is megmaradt, a kényuralom alatt is, és ezen tömör összetartásnak köszönhetjük Magyarország feltámadását.

A nemzetnél 48-ban az önérzet is sok tekintetben hiányzott, csak az ideálisták, a rajongók hittek a népek milliói győzelmében, ellenben a higgadtaknál a siker reménye is hiányzott, mert nem bíztunk a nép lelkesedésében, nem bíztunk a kényuralom béklyóiba vasalt katonaságba, a magyar tisztekben a katonai szellem, az eskühözi ragaszkodás erősebb volt a hazaszeretetnél, nem hittük, hogy a nagy szervezett osztrák hadsereget a hadnagyok- és kapitányokból lett tábornokok megverjék, a nép különösen nagyra nézte a rendes katonaságot, nagy rész tehát katona lett azért mert védni kellett magunkat, Bem, Damjanics, Perczel, Klapka győzelmei azonban az egész nemzetet felvillanyozta, egyik szélsőségből a másikba esett a nagy rész azt hitte, hogy a honvéd győzhetetlen az osztrákot a világból is kiveri, a vereségeket Görgey árulásának és a megvert vezérek ostobaságának, az ellenség nagy számának tulajdonították. Es ezen önbizalom nagyban befolyásolta a későbbi hajthatlan ellenállást, nem hajolt meg, nem akart gyáván egyezni senki, mert mindenki azt hitte, hogyha ügyünkbe senki be nem avatkozik, az osztrákot bármikor megverhetjük.

49 megösmertette Magyarországot Európával és az európai politikai átalakulásokra nagy befolyást gyakorolt. Magyarország az európai politika színpadán legutóljára a Mária-Terézia örökösödési háborújában szerepelt, midőn a nemesség Mária-Terézia trónját megmentette és fél Európát visszaverte, 147 év alatt azomban önállóan soha sem szerepelt, ennél fogva egészen elfeledték, hogy Austriának van egy tartománya,

mely németül nem beszél, mágnásai sajátzerü drága díszruhában járnak, kitűnő huszárjai, híres tokaji bora van, — ez volt minden a mit rólunk Angliában, Franciaországban, sőt az alapos szomszéd Németországban is tudtak, 49-iki diadalaink azomban külföldre is elhatottak és kezdtek figyelni azon országra, mely a hatalmas Austriát 1½ évig lekötve tartotta és a melyet csakis orosz segélylyel bírt legyőzni, — Napoleon és Poroszország tehát haditerveiknél számításba vették később Magyarországot. Magyarországnak lehet sőt kell tulajdonítani Németországnak porosz fensőség alatti alakulását és Austriának Németországbul kizárását. Az osztrák családi hagyományos politikának célját ugyanis 3 és fél század óta Németországnak Austria általi meghódítása képezte, 160 évig megakadályozta ezt Franciaország, később Nagy Frigyes porosz király, nem vágytak utánna az egyházi fejedelmeken kívül a kisebb német fejedelmek som, mert féltek, hogy a hatalmas Habsburg-ház mindég található ürügyek alatt országaiktól megfosztja, vagy mint hajdan a császárok alatt, elmozdítható helytartókká süljednek; a vallásháború Németországban is nemcsak felekezeti de önvédelmi harcz is volt, a városok és fejedelmek nemcsak az új hitért, de függetlenségük megtartásáért küzdöttek, mutatja ezt Móricz szász fejedelem politikája is, ki a Habsburg-ház mellett küzdött a szász ház feje ellen, midőn azomban a császár kegyelméből a szász ház feje lett, a protestánsokhoz csatlakozott, — később midőn a vallásháború a protestánsok gyengeségével lezajlott, a vakbuzgó bajor ház, melyet máso-

dik német hatalommá Austria tett, melyet a rokonság kötelékei is fűztek Austriához, Franciaországgal szövetkezett. A viszonyok azonban 48-ban Austriára kedvezően alakultak, Franciaországban a polgárok köztársasága győzött, a polgárok nem vágytak a trónok felforgatása, a harci babérok után, a királyok nem támadták meg, de elösmerték a köztársaságot, — de bent a polgári köztársaság nem is volt biztos, mert a veres republikánusok a szoczialistákkal szövetkezve, a társadalmat is fenyegették, a polgárok tehát lemondtak az európai politikáról és első sorban tűzhelyeiket kívánták biztosítani. Poroszországban a harcias királyok után a békeszerető Frigyes következett, ki azonban ha kardot akart volna is Austria ellen rántani, nem tehette volna, mert Berlin lázongott, trónja ingott, tehát összes katonaságát a forradalom legyőzésére kellett alkalmazni, sőt seregét, melyre támaszkodnia kellett, még a győzelem után sem mozdíthatta, mert győzött ugyan, de a forradalmi szellem a városokban még mindig élt. A városokban és fejedelemségekben is kedvező volt a hangulat a bécsi forradalom legyőzéséig, — a köztársaságról csakis a fiatalság, a proletár munkások álmodoztak, de ezek szervezve nem voltak, mindenik város saját belátása és ízlése szerint működött, a szabadelvűek szabad alkotmányt kívántak, de azt Németország egyesítése által vélték elérhetni, az egység kivívására szükségesnek tartották a két nagyhatalom egyikének, az osztráknak vagy porosznak segélyét és ezen segélyért a császársággal, a főhatalommal készek voltak felruházni, vagyis né-

met parlament, német császárral, volt a szabadelvűek jelszava. Poroszországban a nemesek, katonatisztek, burocratákból álló junker-párt vezette a kormányt, ezekről meg voltak győződve, hogyha a sokkal hatalmasabb Austria ellenében kiviszik is az egységet, ez először valóságos ténynyé alig válhat, mert a hatalmas Austriát még ekkor 15 millió birodalmi lakosságával kilöknöni nem lehetett, sem azt nem reménylheték, hogyha a szövetségben bent marad, a 40 milliókul álló Austria seregének 40 százalékát a porosz király alá rendeli és ez által nagyhatalmi állásáról lemond, — de ezenkívül a szabadelvű párt óhajtotta az osztrák ház császárságát azért is, mert a császár Bécs sötét szellemét herceg Metternichet elbocsájtóttá, alkotmányt adott és egyik ministere Kossuth Lajos az európai szabadelvűség egyik ragyogó csillaga volt, a német fejedelmek a forradalmi áramlattal megrémültek, azt hitték, hogy a forradalmi áradat mindeniket elsöpri, hatalmuknak legalább egy részét a német császár által vélték megmenteni, nagyobb kíméletre, biztosabb segélyre számítottak a nagy Austriától, mint a kis Poroszországiul, melynek érdeke, mert kicsiny volt, területe nagyobbodását követelte, mely területi fekvésénél fogva csakis a német fejedelemségekből növekedhetett volna, míg Austria előtt nyitva állt Olaszország. Háttérben állt még Oroszország, de Austria ezzel is könnyen kiegyezhetett, Törökország átengedésével, mert ha Austria Németország ura lesz, az osztrák-német császár 65 millió ura lesz, ez esetben tehát nem félhet a sivár Oroszországiul, nem a pánszláv mozgalmaktól, mert az

orosz ezen nagy hatalom ellenében nem kockáztathatta volna hódításait, viszont Oroszország-, Konstantinápoly- és a Törökbirodalomért szívesen elnézhette sőt segíthette volna Austriát, mert új hódításai egyensúlyozták volna Austria nagyobbodását, az osztrák-orosz szövetség biztosítja az európai forradalom lenyűgözését, biztosítja azt mire az általános zavar közepette nem merte kezét kinyújtani, biztosítja Lengyelországot — és az orosz-német szövetség egész Európa ura lesz. Németország megnyerésére ezeken kívül szükséges volt az, hogy szabadságellenes irányát el ne árulja, és az legyen aminek látszott: valóságos nagyhatalom, és Poroszország megfékezésére, tekintélye és előnyei fenntartására Németországba 300,000 katonát küldhessen.

Mindezen terveket és számításokat megsemmisítette Magyarország 48-iki önvédelme és 49-iki önvédelmi forradalma. Magyarország belügyeit a németek nem ösmertők, nem a reactionárius ármányokat, János főherczeget tehát, ki Németországban azon szerepet játszott, mint Magyarorszában István főherczeg, a frankfurti német országgyűlés a német-osztrák császárság számlájára kormányzónak választották, a hályog azonban a szabadelvűek szeméül lehullt a bécsi forradalom legyőzése után, a bécsi forradalom pedig nagy részben a magyar kormány, főleg Kossuth műve volt, a bécsiek ugyan első sorban fellázadtak azért, mert Magyarország alkotmányát az osztrák alkotmányosság főgarantiájának tekintvén, a bécsi katonaságnak Magyarország elleni küldését meg akarták akadályozni, a ma-

gyaroknak ezen forradalomban! részvéte nincs kétségkívül bebizonyítva, az azonban hihetetlen, hogy a magyar kormány megbízottjai ezen zavaros időben csak a ballerínák és a sör kedvéért időztek volna Bécsben, fellázadtak másodszer azért, mert Magyarország fegyveres támogatásában bíztak, mert hogy Bécs magamagát az osztrák hadsereg ellen fel nem tarthatja, azt a legfiatalabb aulista suhancz, a legutolsó czipész-gyerkőcz is tudta. Az osztrák-német czélokot tehát első sorban a magyar kormány hiúsította meg, mert a szabadelvűek okulva a legyőzött Bécs elleni rendszabályokon, azoknak Németországban! ismétlése után nem vágytak, és szakítottak az osztrák-német császárság eszméjével. 49 által elvesztette a német fejedelmek bizalmát, mert a magyarelles hadjárat lekötötte tényleges seregének felét, kéthatodát Olaszországban, Becsben, Prágában kellett tartani, serege nimbusát magyar hadjáratái elhomályosították, mert a hadnagyok, kapitányok által vezérlett ujonczok megverték a gyakorlott tábornokok által vezetett, betanított régi katonákat olyannyira, hogy csakis az oroszok segélyével győzhetett, vagyis a nagyhatalombul nemleges hatalom lett, a német fejedelmek ezalatt segítettek magukon és nem vágytak a tehetetlen osztrák uralom után, mely csak hatalmokat nyeste volna meg. Vagyis ha 49 nincs, Németország az osztrákok alatt egyesül, és nincs Königrätz, mert Poroszország a német birodalommal és muszka szövetségével nem merhetett volna síkra szállni, és nincs Sedan, mert a conservativ Austria nem támadja meg Francziországot, mert több után nem vágyhatott, ha Napoleon a belhangulat-

túl kényszerítve megtámadja is, és esetleg a szerencse kedvez, rász tábornokaival nem tudott volna oly sikert kivívni, mint Poroszország.

49 nagyban befolyásolta Törökország, Románia, Szerbia, Bulgária sorsát is. Oroszországnak végczélját Konstantinápoly és az Alduna meghódítása képezte, Oroszország erre csakis a kedvező alkalmat leste, a 48-iki forradalmi korszak erre kedvező volt, mert sem a német hatalmak, sem Franciaország nem akadályozták volna. Az orosz czárnál azonban a hódítási vágynál erősebb volt a forradalom gyűlölete, a forradalomtúli félelem. Mindkét szövetségese ingott, ez visszataratóztatta, várta melyik szükségei! segítségét, a magyar forradalmat azért sem szívelhette, mert ismerte a magyarok lengyel-rokonszenvét, a magyar győzelem lengyel forradalmat támaszthatott volna, ezalatt a porosz király győzött, nagy seregét tehát Magyarország ellen küldte. Győzött, de győzelme sok emberébe és sok pénzébe került, a nagy orosz birodalom támadó háborúba 300,000 embernél még többet sohasem küldött, pénze soha, hitele mindég gyenge volt, azt hitte Austria császáriját örökre lekötelezte, azt gondolta, várhat míg serege és pénzügyei csorbáit kiköszörüli. Ezen Magyarország által előidézett várakozás Törökország életét 28 évre meghosszabbította, mert midőn Törökországot megtámadta, Austria Németországban kárpótlást nem nyervén, fenyegető állást foglalt el, Franciaország, Anglia, Sardinia hátulról megtámadták és visszaszorították, ha 49-ben Magyarország nincs és a törököt megtámadja, akkor a jeles Abdul Medzsida nagyobb

erő ellen legfeljebb a Balkán-vonalat tudja megvédeni és orosz kézbe kerül Oláhország, Moldva és Szerbia, és bizonyára az orosz czár tett ígéretei és hitegetései daczára ezen tartományokat egyszerűen bekebelezi, és Oláhország- és Moldvában is az oroszositást keresztül viszi, mi annál könnyebben sikerül, mert az oláh egyháznak is feje az orosz czár. Ezen tartományok birtokából kétségkívül könnyebb lett volna a hódítás folytatása. 48 és 49 nagyban befolyásolta Olaszország sorsát is, mert ha Magyarországon mozgalom nincs, kezdetben kiküldehetné a határőrvidéki katonaságot az országból; Galicziából, az osztrák tartományokból 100,000 katonát és Auszriából és Magyarországból 300,000 ujonczot; ezen erő ellen Sardinia magát hetekig sem tarthatta volna és ha a béke biztosításául 100,000 embert elhelyez, a sereget lefegyverezi, Piemont meg sem mozdulhat, így a főerő féken tartatván, egész Olaszország meghódol Magyarországon ugyan megszavazott kétszáz ezer ujonczot. de abból egy árva legényt sem küldött, sőt megtámadtatva ellentállt, — a magyar hangulat ellenében Austria a Galicziában fekvő magyar katonaságot sem indíthatta Olaszország ellen, mert félt, hogy ha az ország szélére ér, nem Olaszországba, de Magyarországra fog menni, — nem hagyhatta őrizet nélkül Bécset, mert a bécsiek Magyarországgal rokonszenveztek, mindezeknél már mindjárt kezdetben csakis mérsékelt haderőt alkalmazhatott Olaszország ellen, melylyel győzött ugyan, de nem tiporta le, seregét a második támadásnál sem növelhette, mert Bécs és Prága letiprása után még itt

volt Magyarország, melylyel saját erejével nem boldogulhatván, az oroszokhoz kellett folyamodnia. Ha Austria Magyarország erejéről rendelkezhet, nem kíméli a Sardinia! királyságot, de vagy bekeblezi vagy egyszerű hűbéresévé aljasítja, ha ez sikerül, Olaszország örökre elvesz, mert ez által az olasz forradalmárok elvesztik menhelyüket, fegyverpiacukat, ha Piemont illetőleg a Sardinian királyság nem önálló hatalom, nem avatkozhatott volna mint társ az orosz-török háborúba, nem hozhatja szőnyegre a párisi congressuson Olaszország ügyét, sőt ha Austria német császársággá alakulva, 65 millió lakos katonasága felett rendelkezik, Napoleon császár kétszer is meggondolta volna Austria megtámadását, és ha támad, kérdés, váljon kétszeres erő ellen győzhet-e? mert mint később látni fogjuk, bár Napoleon Austria ellen egyenlő erővel harczolt, Magenta és Solferino nem voltak épen világrendítő csaták, de ha győz is, Austria újabb segélyig a várnégy-szögbe vonulva nem adta volna meg magát, de seregeit megkészszerzi, mert az esetben lett volna honnan, de ha Piemont osztrák kézben van, Olaszország megtámadása sem ment volna könnyen, mert az Alpések a mai hadászati tudomány mellett is erős védvonalat képeznek.

A 49 által megteremtett egység és önérzet későbbben is befolyásolták Európa politikáját. Austria 48-ig Európában vezérszerepet játszott, Olaszország, Spanyolország elnyomása főleg herceg Metternich műve volt, Oroszországot Törökország megtámadásától hasonlag Bécs tartotta vissza, rendezett pénzügyekkel birt, seregét vitéz hadseregnek tartották, kívánal-

mait 300,000 katonával támogathatta, a 48., 49. hadjáratok azonban adósságait nagyban növelték, hitelét megingatta a milliók száma, de főleg megingatta az, hogy Magyarország, a birodalom fele, az osztrák adósságok ellen tiltakozott és midőn az ország nem tiltakozhatott, egyesei magán-körben, a külföldön az adósságokat érvénytelennek nyilatkoztatták. A sereg tekintélyét elvesztette 49-iki vereségei, a sereg magyar részének ellenséges indulata által; a magyar honvédséget forradalom után besorozták, ezek az osztrákot gyűlölték, ezen gyűlölséget a jó utasításokkal ellátott ujonczokba is beoltották, a tiszteket sem szerették, mert ezen parasztokból, pinczérekéből, korhely mesteremberek-, katonák és hivatalnok-fiukból előléptetett vitézek a magyarokat Kossuth-kutyáknak tisztelték. A tisztikar személyes vitézsége is megfogyott, mert 48 előtt az osztrák és magyar főurak és nemesek fiai képezték a tisztikar nagy részét, ezek becsületbeli hagyományos nemesi kötelességnek tartották a vitézséget, jó és rossz ügyben kötelességüket teljesítették, a 49-iki hadjáratban igen sok ur tiszt elesett vagy rokkantá lett, a magyarok, még a főurak fiai is, 49 után a katonaságtul visszavonultak, sok osztrák úri gyereket feszélyezte a sepredek részszel való kény szer-pajtás kodás, ennél fogva ezek is nagy részt visszavonultak. Volt tehát egy hadsereg, melynek java és 40 perczentje gyűlölte a 60-at, mely Örült a sereg vereségének, mely a zászlót kényszerzubonynak tekintette, volt egy tisztikar, melynek főrésze a tisztséget kenyérkeresetnek tartotta és első sorban magára gondolt. Éhez hozzájárult még az is, hogy a biroda-

lom fele nyíltan elszakadásrul gondolkodott, ez lekötötte Magyar- és Olaszországban a hadsereg felét. Mindezeknél fogva tehát Austria vezér nagyhatalmi állásából nemleges hatalommá sülyedt. Erezte ezen helyzetet maga is, ismerték ezt a többi hatalmak elannyira, hogy mindenik, a ki megtámadta, számításába bevonta Magyarországot is. Ezen nemlegesség okozta azt, hogy Austria, melynek barátságát hajdan minden állam kereste, minden válságban szövetséges nélkül maradt, elhagyta Porosz- és Oroszország Napoleon ellenében, megtámadta és Németországba! kilökte a porosz, kárörömmel nézte bukását az orosz cár. Magyarország tehát az újabb kor két nagy átalakulását, Olaszország és Németország egyesülését, ha nem tényleg, de nemleg és közvetlenül nagyban elősegítette, mert ha Magyarország Austria ellen nem ellenséges állást foglal el, akkor Austria még egyszer annyi sereget küldhetett volna Napoleon ellen és az nagy kérdés, hogy azt legyőzte volna-e, de elősegítette magát a vereséget és a lealázó békét is; a csata balkimentelét elősegítette, mert a mint a hir nagyította, azon legvitézebb ezredek, a melyek 49-ben szuronyszegezve oroszláni bátorsággal nekimentek az ágyúnak, a lovasságot négyyszögben bevárták és szétugrasztották, csakhamar visszavonultak és el hagyták magukat fogatni, Villafrancában nem azért kötött hátrányos békét, mert két csatát veszített, melyben a francziák győztek ugyan, de az osztrák hadsereg nem bomlott fel, nem eredt vad futásnak, hanem rendesen visszavonult természetes védvonalába az erős várnégyyszög-

be, melyet Napoleon csak sok időre, nagy erőm csigafeszítéssel vehetett volna be, de aláírta a fegyvernyugvást és békét azért, mert az olasz táborban Kossuth kibontotta a magyar zászlót és Napoleon kijelentette, hogy ha Austria nem enged, a háborút átviszi az elégedetlen Magyarországra. A második nagy világeseményben, Németország egyesítésében Magyarország szintén szerepelt, — Németországnak a Hohenzollern ház alatti egyesülésének alapját a königgrázi csata illetőleg hadjárat képezte, melyben Austria császára és német hívei megvették, ezen békére illetőleg Austriának a német szövetségből! kivonulására befolyt Magyarország, mert kétségkívül a magyarok itt is kedvetlenül harcoltak, ez is tehát elősegítette a poroszok győzelmét, az emigráció, főleg Klapka, Bismarckkal kiegyezett és egy kis csapattal a porosz táborban volt, mindez azonban nem zavarta volna az uralkodó álmát, de a nagy, a valódi baj, a békesség döntő érvét képezte az, hogy a megvert hadseregnek Magyarországra kellett vonulni s ha a csakugyan nagyon megvert sereg az elégedetlen országban csatát vesz és ha a porosz célja biztosítására kénytelen a magyar forradalmárokkal vagyis majdnem az egész országgal szövetkezni, az uralkodóház menthetlen hajótörést szenved és még a sereg romjai sem menekülhetnek, míg ha Magyarország elégedett, a komáromi vár feltarthatja a győzöt és a szövetséges fejedelmek erőt gyűjthetnek.

A ki tehát 49-et és annak teremtőjét Kossuth Lajost el akarja ítélni, annak mérlegelni kell nemcsak 49-et, de annak későbbi következményeit is.

XI. FEJEZET.

Törvényjavaslatok: adótörvény, nemzetiség, úrbéri kárpótlás. — Nemzetiség. — Zsidó-emanczipáció.

Nemzeti gyűlés.

Törvényczikkely,

as 1848. november és deczember, úgy az 1849. egész évi adó tárgyában.

L Fejezet.

A legközelebbi adó kivetéséről és behajtásáról.

Addig is, míg a rendszeres adóterv és költségvetés végkép megállapíttatnék, az 1848. 8. t. ez. 'életbe-
léptetése végett elhatároztatik:

1. §. Az 1848. év november és deczember, úgy az egész 1849. évre fizetendő országos adó ezen törvény értelme szerint fog kivettetni és beszedetni.

2. §. Ezen adó kivetését és beszetését e törvényben foglalt szabályok szerint a pénzügyminisztérium igazgatása és felügyelése mellett az ország törvényhatóságai eszközöndik.

3. §. A pénzügyminister a törvényhatóságokat a kivetés és beszedés részleteit illető rendszabályokkal és utasításokkal ellátandja, melyeket a törvényhatóságok bizottmányai, úgy minden egyes tisztviselő személyes felelősség és kártalanítás terhe alatt pontosan végrehajtani kötelesek.

4. §. A törvényhatóságok azonnal járasonkint, illetőleg kerületenkint, kivetéssel foglalkozandó rónokokat neveznek, kik haladék nélkül munkálkodásaikat megkezdendő k.

5. §. Az adó részletenkinti beszédésének határidejét, tekintettel az adótárgy és helybeli körülményekre vonatkozó egyéb viszonyokra, a pénzügyi minister kiadandó rendeletében tűzendi ki. Az adó beszédését községenkint a községi adószedők — kik a község értékkel bíró egyénei közül választandók — teljesítendik.

6. §. A puszták adóbeszedési tekintetben, az illető hatóság határozata szerint, a szomszéd helységek valamelyikéhez csatoltatnak, és azok birtokosai és lakói az adóbeszedésre tett községi kiadáshoz telek-aránylag járulni kötelesek.

7. §. A községektől beszédéssel s fölötti ellenőrködéssel az illető hatóságnak már e czélra előbb is alkalmazott tisztviselői foglalkozandnak. A beszédett összegeket a hatósági főpénztárnokok, a ministerium által kijelölt helyre, a rendeletben határozott napokra beszolgáltatandják.

8. §. Az adó kivetésével és behajtásával foglalkozandó egyének díjazása iránt, a körülmények szerint, a hatóságok véleményezése nyomán, a pénzügyminister határozand.

9. §. A katonai élelmezést az álladalom álladalmi költségen teljesíti.

10. §. A katonai szállásolás és fuvarozás addig, míg az iránt okszerűbb rendszer életbe léptethetik, a kormány által megszabott járulékok és rendszer szerint mindenki egyenlő terhe.

11. §. Az adó kivetését és behajtását illető panaszok felett első bíróságkint az illető hatóság, a végzés

felelősség esetében a pénzügyminisztérium határozatid.

12. §. A hatóságok házi, s a községek községi adójukat a jelen törvényben megállapított országos adótárgyakra és kulcshoz aránylag vetendik ki, s hajtandják be.

Az adózóktól már eddig behajtott összegek, a kiszámításnál adóilletőségükbe betudatandók.

13. §. A házi adó fejében eddig fizettetett összegek, s azoknak egyes tételei csak a belügy minister! umtól vett megerősítés után emeltethetnek fel.

A nem rendszeresítettek pedig ugyancsak annak előleges helybenhagyásával állapíthatnak meg.

14. §. A házi s községi adót a meghatározott kivetési kulcs szerint a kincstári javak is fizetendik.

15. §. A pénzügyminister nevezend kincstári biztosokat, kik különösen az adókivetés alkalmával a hatóságokban őrködni fognak a törvény és minister! utasítás pontos végrehajtása felett.

16. §. Az, ki az adó tárgyában eltitkolása által az álladalom jövedelmét csonkítaná, a tény világosságra jövedele esetére, az ezáltal okozott különbséget a köz-költségeken felül kétszeresen fizetendi.

17. §. Azon egyének, kik a hatóság határozatánál fogva az álladalmi szükségek fedezése végett rendkívüli adót fizettek, a már akkép befizetett összegek ezen törvénynél fogva fizetendő adójukba betudandók, ide nem értve az önkénytes adakozás fejében kivetett s beszédett összegeket.

II. Fejezet.

Földadóról.

1. §. Az 1848. évi november és deczember, és 1849. egész évre kivetendő földadónál az egész évi tiszta jövedelem 7 egy kettőd százaléka vétetik adózási kulcsul.

2. §. A törvényhatóságok által járásonkint kiküldött rónokok a földbirtokból! tiszta jövedelem kiszámításánál alapul veendik:

a) A helyben vagy vidékben holdanként fizetett szokott évi földbér középtételeit.

b) A földek középtermésének középár szerinti tiszta jövedelmét.

III. Fej e z e t.

Házadóról.

1. §. Azon városokban, hol a házak és épületek állandóul bérbe adhatók, minden házbirtokos hitelesen kimutatandó jövedelme után fog adózni. — Még pedig az egész jövedelemből egy huszadrész igazítási és fenntartási költségek fejében lehuzatván, ekkép számított jövedelme 7 és fél százalékaival.

2. §. Azon házért vagy szállásért, melyben a tulajdonos lakik, vagy melyet maga számára fentart, azon jövedelem számittatik, melyet azon ház vagy szállás, ha bérbe adatnék, behozhatna. Az illető birtokos ezután fizetendi az 1. §-ban meghatározott adót.

3. §. Mindazon volt k. városok, vagy külön képvisleti joggal felruházott mezővárosok, melyek az 1. §.

rendelkezése alá nem esnek, fizetnek minden egyes szobától, bolttól s üzleti rakhelytől 46 krt.

4. §. Azon városok, melyek törvény által választóhelyekül jelöltettek ki, vagy törvényhatósági székhelyek, vagy bár nem ilyenek is, de 6000 lélekre menő lakossággal bírnak, minden egyes szobától, bolttól s üzleti rakhelytől 28 krt.

5. §. Minden egyéb helyek, akár község, akár puszták, minden szobától, bolttól s üzleti rakhelytől 14 krajczárt.

6. §. Házadó alól kivétnak:

a) Minden egyedül gazdasági célra használt épületek és helyiségek.

b) Középületek, amennyiben azok egészen vagy részben bérbe nem adatnak.

IV. F e j z e t.

Keresetadóról,

1. §. Keresetadó fizettetik mindazon jövedelem-ágaktól, melyek ház- vagy földadó czim alatt meg nem adóztattak. Ezekről a tiszta jövedelem 7 és fél százalékát a tulajdonos fizeti.

2. §. Hivatalnokok, úgy egyéb koz-és magánszolgálatuak, — az állandó katonai szolgálatban levők kivételével, — fizetéseik összes értékéből egyharmadrész levonatvánj a fenmaradt kétharmadrésznyi összegnek 7 és fél százalékával fognak megadóztatni.

3. §. Azok, kik pénzbeli fizetésen kívül szállásbérrel, ingyen szállással vagy ételmezési járulékkal láttnak el, ezeknek értéke pénzben számíttatván, és a

pénzbeli fizetéshez adatván, az ekép számított összes járandóságaiknak két harmada után fizetendik a 7 és fél százaléknyi adót.

4. §. Haszonbérlok a haszonbér ill fizetni kellő összegnek 25 száztól iját fizetendik.

5. §. Kézi munkások ezen adófolyamra fizetnek:

a) Pesten 1 frt 55 krt.

b) külön képvisellel bíró volt kir.

városokban — „ 58 „

c) többi volt kir. városokban s külön képvisellel bíró mezővárosokban . . . — „ 46 „

d) azon városokban, melyek választókerületi főhelyekül a törvény által kijelöltek, hatóságí székhelyek, vagy 6000 lélekből álló lakossággal bírnak . . . — 30 „

e) egyéb más helyeken 15 „

6. §. Mesterembek és kézművesek, ha legény nélkül dolgoznak, az 5. §. szerinti illetőséget kétszeresen, ha legénynyel, négyszeresen, s azonkívvl minden legénytől kétszeresen fizetendik.

7. §. A kereskedők megadóztatására nézve ís a tiszta jövedelem 7 egykettöd százaléka adózási kulcsul szolgál. A tiszta jövedelem kiszámítása megbírálandó önbevallás alapján történik.

8. §. Ennélfogva a rónokok által köröztetendő ívben, minden egyes kereskedő kereskedéséből bevett évi tiszta jövedelmét lelkiismeretesen bejegyezni köteles.

9. §. Ezen bevallások megbírálása végett mindazon városokban, melyekben kereskedői testületek lé-

teznek, az illető kereskedői testületek, — a testületek nagyobb vagy kisebb voltához képest, 2—6 tagokat választanak, kik azonnal a törvényhatóság elnöke vagy annak helyettesének előülése alatt összeülvén, a bevallásokat bíráló alá veendik.

10. §. Ott, hol kereskedői testületek nem léteznek, a rónok a körülményekkel ismeretes egyének meghallgatása után fogja a tételek bírálatait végrehajtani.

11. §. Ezen a bírálók s illetőleg a rónokok által megállapított összegek szerint fog a befizetés történni, az érdckletteknek felhagyatván az I. fejezet 11. §. szerinti folyamodhatás.

12. §. A dohánynyal és szivarral kereskedők, ezen kereskedés neméből befolyó tiszta jövedelmek után, a többi kereskedés-nemekre megállapított 7 egykettőd százalék helyett 15 százalékkal fognak megadóztatni.

13. §. Minden egyéb tudományos, művészeti s iparüzlettel foglalkozók évi lakbérük 10 perc, megfelelő adót fizetnek, ha lakbért nem fizetnek, a fizetendő adómennyiség III. fejezet 2. §. szerint fog kiszámíttatni.

14. §. Az ingatlan javakon fekvő pénztőkék akként fognak adózni, hogy az adósok, kik az egész értékük után adóztatnak meg, a törvényes kamatoknak 7 és fél száztóliját lehúzzák.

V. Fejezet.

Pálinkaadóról.

1. §. A közönséges pálinkás kazán, a kazán nagysága szerint, akónkint rovatik meg:

a) mely kazánon törköly, seprő vagy más gyű-

mölcsből főzetik pálinka, 4 akó nagyságig fizet 1 frtot, ezen felül minden akó 30 krt;

b) a mely kazánon kolompérból főzetik pálinka, minden akó után 1 frt adó fizettetik;

c) ha bárminemű gabonából főzetik pálinka, a közönséges kazán minden egy akó tartaléka 3 frtot fizet.

2. §. Gőzgépek a főzőedény (Blase) nagysága után rovatnak meg, és pedig:

a) mely gépen gyümölcs vagy seprő főzetik, minden akó után 1 frtot;

b) melyen kolompérből főzetik, minden akó után 3 frtot;

c) melyen gabonából főzetik, minden akó után 6 frtot fizet adó fejében.

3. §. Nem eladásra, hanem egyedül házi szükségre egy akósnál nem nagyobb kazánon főzők, bárminemű anyagból főzzenek is, 1 frt adónál többet nem fizetendnek.

4. §. A külföldről behozandó pálinkának minden akójáért behozatali vámkép 3 frt 12 kr. p. p. fog az 1849. évi június 1-ső napjától fizettetni, a szesztől a fok emelkedése szerint a fizetendő vám aránylag emelendő.

VI. Fejezet.

Italmérési adóról.

1. §. Az italmérésért, az azzal foglalkozók a IV. fejezet értelme szerinti rendes adón kívül italmérési adót fizetnek, még pedig:

a) Pest városában az illető vendéglősök és italmérők négy osztályba sorozandók:

1-ső osztályban sorozottak fizetnek	120frtot,
2-ik	80
3-ik	40
4-ik	20

b) városokban, nemkülönben főbb országutak mel-

lett levő korcsmák és fogadók, úgy nyílt italmérési helyek, négy sorozatba osztandók:

az 1-ső sorozatbeliektől fizettetik . .	60 frt,
a 2-ik	40
a 3-ik	20
a 4-ik	10

c) egyéb helyeken a nagyobb korcsmák után fizet-
tetik 10 frt,

kisebbség után 5 „

2. §. Az ország városainak s vidékeinek italmé-
részi tekintetbeni osztályozása úgy az osztályok meg-
alapítása, az illető hatóságok meghallgatása mellett, a
pénzügyministerium teendőihez tartozandik.

VII. Fejezet,

Távolléti adóról,

1. §. Azok, kik Magyarországon már egy év óta
fél évet nem töltöttek, azon mennyiséget, mely az
adóból reájuk és birtokaikra vettetik, háromszorosan
tartoznak lefizetni.

2. §. A fentebbi háromszoros adózás terhe alól
kivételnek:

a) kik 24 éves korukig iskolai tanulásért tartóz-
kodnak az ország mondott határain kívül;

b) kik tapasztalás végett a kormány engedelve

mellett utaznak, ily okból akár egyszerre, akár ismételve két évi időszaknál többet nem fordítottak;

e) kik közhivatalnál vagy kormány megbízásnál fogva tartózkodnak az ország határain túl, amíg illetén alkalmaztatásuk tart.

d) kik gyöngélkedő egészségük helyreállítása miatt kormányengedelelem mellett az ország határán kívül tartózkodni kénytelenítettnek.

Perényi Zsigmond m. k., *Almássy Pál* m. k.,
a felsőház másodelnöke. a képviselőház elnöke.

(Közlöny, hivatalos lap, 124. sz. Budapest, szerda, július 6. 1849.)

1. A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése, következőkben ezennel biztosítottatik:

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadi ügyekben, mint diplomaticai nyelv a magyar használattván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár anyanyelvén szólhat; a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezetetni, mely szabad választás szerint megállapítottatik.

4. A törvényhatósági minden ülések tanácskozásaiban mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelven előadhatja.

Mely törvényhatóságban valamely népfaj az Öszses lakosság számának felét túlhaladja, ott a jegyzőkönyv ha kívántatik annak nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánylyal és minden más törvényhatósággal mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtszék- vagy első bírósága törvényszékeknél a szóbeli eljárás behozatik, a 4-ik pont alatt kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. A mely nyelv községnyelvül van megállapítva, azon községben a nemzetőrök ugyanazon a nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi, vagy illetőleg az egyházi nyelv fog használatni.

8. Az egyházközségnek anyakönyvei és egyházügyi, az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetetni.

9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhová benyújthatja.

10. A görög szertartásnak zsinata összehivatván, egyházi és tanodái ügyekben mint bármely más hitfel ekezetbeliek, szabadon intézkedhetnek, püspökeiket szabadon választhatják, a román és szerb ajkúak egyházbeli egységének kérdése szintén e zsinatra bízattván.

11. A görög szertartásnak egyházai és tanodái mindazon kedvezményekben részesítettnek, melyek az álladalom által más vallásbelieknek meg fognak adatni.

12. Tanodái és egyházi alapítványait a görö szertartásnak kizárólag maguk kezelendik.

13. Számukra a budapesti egyetemenél külön hittar kar fog felállíttatni.

14. A hivatalra s tisztségekre alkalmazás nyelv és vallás figyelembe vétele nélkül általában az érdéin képesség szerint fog történni.

15. A kormány felhatalmaztatok és illetőleg ke telességévé tétetik, ezen elvek alapján foganatos!tar illető rendeleteit és intézkedéseit.

46. A kormány felhatalmaztatok, különösen a re mánok és ráczok előadandó jogszerű kívánataikna eleget tenni, sérelmeiket orvosolni, rendelet, vagy nemzetgyűlésen hozandó törvény által.

(Közlöny, hivatalos lap, 162. sz. Szeged, vasárnap, július 29. 1849)

Kossuth Lajos adórendszere.

Magyarország pénzügyministere ugyan, midőn a adójavaslat beterjesztetett, I) use hók Ferencz, minister elnöke Szemere Bertalan volt, de Kossuth láng esze népszerűsége annyira uralta a helyzetet, hogy a Kos suth akarata nélkül semminemű alkotás nem terjesz tetett a képviselőház elé, az adótörvényeket is ennél- fogva úgy kell tekinteni, mint a Kossuth művét.

Ezen törvényeket ideigleneseknek tartották ma guk a beadók, annak tekintette maga az országgyűlés is és ezt határozottan kimondta az I. fejezet bárón első sorában. A pénzügyministernek már 48-ban let

volna feladata és kötelessége rendszeres pénzügyi tervezettel előlépni és ezt annyival inkább megtehetné volna, mert biztos székhelylyel bírt, a nagy készüléket a régi kormánytul átvette, egyik államtitkára Duschek a cselekvő politikával semmit, a másik Lónyay Menyhért keveset foglalkozott. Kossuthot azonban menti az, hogy ugyan pénzügyminister volt, de az egész kormánypolitika terhe vállaira nehezedett és az országgyűlésen nem csak saját, de ellentétes társai politikáját neki kellett képviselni, menti másodszer az, hogy egy rendszeres pénzügyi terv megalkotásának és foganatosításának első feltétele a ministerek egysége, az összkormánynek becsületes támogatása, kivált oly országban, hol fizetni senki sem szeretett és ezt nem is szokta meg. Kossuthot pedig társai közül egyik sem szerette és mindenik leste az ürügyöt és alkalmat a ministériumbóli eltávolítására, midőn pedig a honvédelmi bizottság elnöke, illetőleg feje lett, a békés cselekvés ideje elmúlt, mindenk felett és első sorban a haza megmentésével, az ármányok fékezésével kellett foglalkozni és midőn a kormányzó és a pénzügyminister javaslataikat beadták, már az orosz a nyakunkon volt és Kossuthon kívül alig reménylhetné valaki, hogy a beadott javaslatot végre fogják hajtani, ez tehát csak az alkotmányosságnak és kötelességnek hozott tisztelgő diszlövés volt.

Nem lehet a jelenlegi szempontbul megítélni sem, mert azóta a viszonyok lényegesen változtak. 48-ban még a jelenlegi burocratia Magyarországon nem fejtett kí, a valódi burocratia csakis a kamaránál és

helytartóságnál dívott, de ez is kevesebbe került, mert az ételmezési- és szállás-bérek 50 százalékkal olcsóbbak voltak, a hivatalnokok családja nem bírt a rna igényekkel és többnyire a nemesi osztályba! volt, mindeniknek volt magánvagyon, minek jövedelmét a mérsékelt fizetéshez csatolva jobban megélhetett min ma, a felsőbb törvényszékek fizetését fedezték a per-díjak, az alsóbb bírák részben semmibe sem kerültek, mert az alispán yok, szolgabírák, jegyzők, esküitek egy-szersmind közigazgatási tisztviselők voltak, tehát az igazságszolgáltatás terén csakis a törvényszéki ülnökök fizetéséről, a tenta-, toll-, papírostul, a rabtartásrul kellett gondoskodni, a közigazgatás kevésbe került, mert kevesen sokat végeztek. Az adókezelés hasonlóan kevésbe került, mert a szolgabírák hajtották be. Az ország terhei ezen átmeneti korszakban még sokkal keveseb-bek voltak mint ma, mert az ország még államadó-ságot nem vállalt, az úrbéri kárpótlás módozata még megoldásra várt, tehát kamatot nem fizettek, a vasúti kamatpótlékok terhe még nem létezett, a katonaság Erdélylyel együtt alig tette a jelenlegi állomány egy negyedét, tehát már ezen 4 tétele 82 kerek mil-liót tett.

Nem lehet megítélni azért sem, mert a 48. és 49-iki szabadelvűek önálló vámterületet követeltek, és ha Magyarország a 49-esek kívánalma szerint önálló és független lesz, a vám igen nagy jövedelmet nyúj-tathatott volna, ezen törvényjavaslatoknál tehát csakis az alapelveket lehet megbírálni és a távollevők adóját.

Ezen javaslatok adóalapul kizárólag a tiszta jöve-

delmet vették, a föld jövedelme meghatározásánál alapul a haszonbért, a folyó eladási árak kamatjait tekintették és minden jövedelmet egyenlően 7% százalékkal rendelték megadóztatni. Az adó-egyenlőség a pénzügyi tudománynak egyik fő alaptételét képezi, mert elvégre 100 forint jövedelem mindég 100 forint, akár földből, akár üzletből, akár kereskedelemből kerül is az ki. Adót a polgár a személy- és vagyonszámszágaért fizet az államnak, minden polgár egyenlő, Péter uzsorás jogosan nem fizethet 3 forintot, mikor Pál földbirtokos $7\frac{1}{2}$ forinttal adózik, ez világos jogsértés és a földbirtok értékének elsilányodására vezet, mert a vevő az adót az értékből leszámítja, ha tehát 100 forintot jövedelmező földért a birtokos nem $7\frac{1}{2}$, de 15 forintot fizet, míg a tőkepénzes 1667 forintért csak 775 krajczárt, a tőkepénzes, hogy jövedelméből ne veszítsen, a 100 forintot jövedelmező tehát 1667 forinttal egyenértékű földért nem adhat többet 1542 forintnál. Alaptalan a földbirtok elleneinek azon állítása, hogy a pénznek, az ipartőkének jövedelme bizonytalan, míg a földé biztos, mert a tőkepénzesnek a kamatot, a házbirtokosnak a házbért előre fizetik, az ipar legalább havonként, a kereskedelem naponta jövedelmez, ellenben a földbirtokosnak csak akkor van biztos, legfeljebb fél évi jövedelme, ha birtokát haszonbérbe adja, de a haszonbér mellett kevesebb a jövedelem, mert a bérlő fáradságáért, a bizonytalanságért, az előlegért osztalékot kíván, de még a haszonbér sem bizonyos, mert a jég elverheti, az aszály, a rozsda, a köd stb. termését megsemmisítheti és ez esetben a bérlő

nem fizetvén, nincs jövedelem. A tulajdonos által kezelt birtok jövedelme pedig még bizonytalanabb, mert a vetőstül az aratásig folytonosan fizet a birtokra, ha elemi csapások sújtják, egy rász év három jó évet felémészt, ellenben a tőkepénzes, a házbirtokos jövedelme biztos, mert a pénz Magyarországon mindég kereset, ha egyik rendetlen fizető, kiadja másnak, a házbér majdnem minden városban meg van állapodva, de különben, ha nincs lakó, nincs jövedelem és nincs adó. A kereskedő üzlete majdnem előnyösebb, hitelre, bizományba vásárol legalább kétszer annyit, mint tőkéje, ha el nem árusíthatja visszaküldi, ha nyer háromszorosan nyer, ha veszít egyszeresen veszít. Túlságosan nem terhelhető a föld azért sem, mert legkevesebbet jövedelmez, a szilárd tőkepénzes ugyan 6 százaléknál drágábban biztos helyre nem adhatja ki, de vannak állam- és magánüzletek, alapítások, hol a tőkepénzes koczkáztatás nélkül néhány hét, sőt néha napok alatt mesésen nyerhet, a földbirtoknál ez lehetetlen, mert ez fekvő és nem forgatható tőke, ennél a kölcsön hosszas alakiságokkal jár, értéke 40 százalékaig kölcsönöznek, ellenben a tőkepénzes a bankokba, takarékpénztárakba, zálogba teszi kötelezvényeit és 24 óra alatt kétharmadára pénzt kap. A föld okszerűen Magyarországon már azért sem volt és ma sem terhelhető, mert a földbirtokos az oláhok és szerbek kivételével magyar vagy magyar-érelmű, ellenben a tőzsér zsidó, azg üzlet embere főleg német, ezek, ha megszedik í magukat, ha a viszonyok kedvezőtlenek, felszedik pénzeiket és az országnak hátat fordítanak,

midőn tehát a 49-iki kormány az adóegyenlőség elvét kimondta, nemcsak hazafiasán, de eszélyesen és méltányosan járt el; sajnos, hogy utódai, midőn az ország fél önállását és a pénz- és adóügyek feletti rendelkezést visszanyerte, pénzaristocriatiát alapított és a földbirtokos osztályt adóval nyakig terhelte. Igen helyes volt a jövedelem megállapításánál a haszonbérnek és folyó eladási áraknak alapul elfogadása, mert minden tárgy annyit ér, a mit érte adnak; a jövedelemnek a talaj minősége utáni megállapítása igen ruganyos, elméleti és bizonytalan, mert a termelés mennyisége és minősége nemcsak a talaj alkatrészeitől, de függ a földkövérségétől, függ a munkától, a jövedelemnél határoz a befektetett munka, értéke függ az értékesítés módozatától, függ a helyi és szállítási viszonyoktól, a talajbecslésnél nagy tere nyílik az elméleti nyargalásnak, a pártfogásnak, a vesztegetésnek, ellenben a haszonbérből és az eladásokból összeállított tiszta jövedelem a legbiztosabb, mondhatni csalhatlan jövedelem-mérték, mert a haszonbér kölcsönös szabad szerződés, nemcsak egy ember adja bérbe a birtokát, és nemcsak egy ember vállalkozik a bérletre; megvan tehát a kínálat és kereslet is, mindkettőre lényeges az üzlet, a bérbeadó tehát annyiért adja ki, a mennyit birtoka ipar nélkül jövedelmezhet, a bérien! kívánó annyit ad a mit a birtok befektetés nélkül jövedelmezhet, mert az ipar és befektetés utáni hasznat a pénztőke, a bérlő szorgalma és ügyessége adja, a pénztőkét, a szorgalmat, az ügyességet a földnél megadóztatni nem lehet, mert ez külön tőke. Az eladási ár hasonlólag helyes mér-

tők, mert Magyarországon a földbirtok keresett tárgy volt, ennél fogva mindég megadtak érte annyit, amennyit ért, az eladásoknál kivételt csak az árverések képeznek, mert ezeknél már az eladó kényszer alatt van, és a kedvező alkalmat nem várhatja ki.

Igen helyes új eszme a távollevők adója. A tulajdonos ugyan elméletileg véve jövedelmét bárhol elköltheti, de nemzetgazdaságilag véve a pénz pénzt teremt, ki pénzt a hazában költi el, az elköltött pénzből mindaz nyer, kinek ezen összeg kiadatik; ellenben ha idegen országban adja ki, az idegen ipart, az idegen pénztőkét neveli, az tehát mindenesetre jobban megadóztatandó, ki a hazát megvetve, legtöbbnyire örökölt birtokának jövedelmét idegenek közt szórja ki. Különösen célszerű és ajánlatos volt ez 49-ben, mert ez időben a magas aristocrazia nagy része nemcsak magyarul nem tudott, de különösen a gazdagok kincseiket külföldön és különösen Bécsben pazarolták el, de igazságos ez azért is, mert nemcsak a földtől fizetnek adót, de a mai polgáriasult világban az adónak különböző nemei vannak, és lettek volna Magyarországon is, ha 49 sikerül; azon nagy ur, ki száz ezreit az országban költi el maga és cselédsége által, mindezekhez hozzájárul, mert sajátlag minden adót a fogyasztó fizet, de hozzájárul főleg a szivarnál, pezsgónél, fűszereknél, borok, szeszes italoknál, férfi- és nő-öltözékeknél, pipere és más egyéb külföldi cikkeknel, melyeket a vám erősen terhe], és melyek egy nagy úri háztartásnak legalább két harmadát teszik, ezek vámját a külföldön lakó megtakarítja. Aránylag

tehát egyenlő jövedelmű birtokos társánál kevesebbet fizet, tehát a távollevők adóját a méltányosság is parancsolja. De alkalmazandó ez azért is, mert a külföldön lakó elfelejti a nemzet nyelvét, nem ismeri törvényeit, alkotmányát, viszonyait, tehát teljesen idegen. Az idegennek pedig nem lehet azon mértékkel mérni, mint a honfinak. Az idegen majmolása, a haza megvetése valóságos bűn, ez ellen a büntető törvénykönyvben büntetést szabni nem lehet, sem a polgárra a hazabani lakást ráparancsolni nem lehet, mert a szabad polgár nem földhöz, helyhez kötött rabszolga, a külföldön nemcsak élvezni, de tanulni is lehet, nóm lehet ezt eltiltani, mert ez visszatorlásra adna okot, és az ország az ipar terén jelentékeny erőt veszítene, és részint félreismert országunkat még kevésbé ismernék, — nem lehetne eltiltani, mert ez esetben azok, kik állásuknál, üzletüknél fogva Magyarorszában nem lakhatnak, sem birtokot nem vehetnének, sem az országban állandó vagy fióküzleteket nem nyithatnának, ez pedig az ország földbirtoka értéke- és iparára nyomasztólag hatna; de a méltányosság, az igazság, a ezé (szerűség követeli, hogy azon magyar, ki jövedelmét külföldön költi, azon király, herceg, tőzsér stb. ki Magyarorszában birtokot vásárol, azon bankár, kereskedő, iparos, vagy társulat, mely és ki Magyarországbul jövedelmeket szed, a közterhekhez egyenlően járuljon, vagyis távolléti adót fizessen. A háromszoros adó kissé sok, maga a kétszeres is elegendő, de azt is hiszem, hogyha e javaslatot komolyan meg lehetett volna vitatni, a kormány is szívesen engedett volna.

A kormány működését a zsidók egyenjogúsága kimondásával végezte, sokaknak ezen intézkedés nem tetszett 49-ben és nem tetszik ma sem, az igaz, hogy 49-ben a zsidók nagy része nem beszélt magyarul, igaz az, hogy nagy vagyonukat tekintve az országért igen keveset áldoztak, igaz az, hogy minden zsidó kereskedelmi könyveit, az egész zsidóság vallási szertartásait németül vitte, igaz az, hogy az uzsorát a zsidók hozták be és vitték az évig. Mellőzve azonban mindazt, mit a zsidók ellen és mellett felhozni lehetne, mert úgy az egyeseknek, mint az összes zsidóságnak is vannak érdemeik, az igaz, hogy a zsidók már ekkor 400,000 lelket számoltak, Magyarország államisága ellen nem támadtak fel, az igaz, hogy a zsidó is ember; midőn tehát az ország 48-ban majd 12 millió lakosnak a jogegyenlőséget, a polgári jogot feltétlenül megadta, nem lehetett azt mondani, ti 400,000 nép, azért mert Mózes vallását követitek, mert egy részetek magyarul nem beszél, szolgák maradtok és eltaszitunk. Az országgyűlés tehát tette azt, mit az emberiség parancsolt. És ez eredményezte azt, hogy igényeik kielégítettén, 49 után, midőn kezünkben a hatalom kiesett, a zsidók nagy része is hozzánk csatlakozott.

XII. FEJEZET.

Függelék.

II. Bákóczy Ferencz kiáltványa magyarul. — V. Ferdinánd októberi és novemberi kiáltványai.

Rákóczy Ferencz nyilatkozványa.*)

A keresztyén világ összes államainak és fejedelmeinek.

Mi isten kegyelméből felső-vadászi Rákóczy Ferencz fejedelem, sárosi gróf, makoviczai és munkácsi herczeg, Sárospatak, Tokaj, Regécz, Ecsed, Somlyó, Lednicze örökös ura, adjuk örök emlékül. A magyar nemzet sebei, melyek a szabadság ápolása által gyakran enyhültek, mindég megújulnak, és miután az osztrák ház vészteljes uralma alatt a tagok csendesen gyengülnek, félnünk kell a végbukástul, a haza csak karddal megmenthető. Bámulják sokan a zajongó nemzetet, és csudálkozik a világ, hogy e nemzet, mely századokon át szelíd nyugalomban és dicsőségesen élt, már hosszú idő óta gyászos viszontagságok közt él, sok tudatlan tévútra vezetve, ezt a király iránti hűtlenségnek és a forradalmi vágyaknak tulajdonítja. Bocsássátok meg a jogos fájdalmat és panaszt, és ti, kik részint elfogultságbul, részint egyesek által félrevezetve rosszul

*) Ezen nyilatkozvány eredetiben megjelent munkám III. kötetében, akkor sajtó-akadályok miatt a magyar fordítást nem adhattam, miután azonban ma már a nehezebb latin nyelvet kevesen értik, miután ez a nagy Rákóczy Ferencznek első komoly nyilatkozványa, miután a 48-iki események a Rákóczy-hagyományoknak némi folytatását képezik, adtam a magyar fordítást a VII. kötetben.

vélekedtek rólunk, meghallgatva igaz védelmünket, legyenek igazságos bíráink. Századok múltak el, mióta Magyarország felségi jogai az osztrák ház féktelen uralkodási vágya és a főurak csúszó kedvezése által az osztrák házra szálltak. Az uralkodóház azonban, mint azt évkönyveink, és a nemzedékek bizonyítják, az ország ősi szabadságai ellen mindég csalárdul ármánykodott. Tudja a világ mi indította a Báthory családot a fegyverfogásra, miért oltalmazta Bethlen a haza ügyét, mely indokbul támadt fel Bocskay, mily indokok vezérelték Tökölyt és Rákóczy elődeinket, — tudja a világ, hogy az ország igazságos sérelmei család által el nem törülhetők. A múlt és jelen mozgalmakat mindig a haza törvényeinek iszonyú eltiprása indította. Az osztrákok mihelyest édesgetéseikkel meghódoltnak hitték a nemzetet, elvetve minden szemérmét, az uralmi vágytul vezetve, a királyi oklevél biztosítékait széttépve, magukat mindenre jogosultnak hitték, és az ország szabadságait megsemmisíteni akaró szándékaikat nyíltan és hallgatag végre akarták hajtani. Ezek után az ország legrégebbi családjait kiirtva, a birtokokat erőszakkal elfoglalva, a magyaroktól a főbb méltóságokat elvéve, idegen, szokatlan törvényeket, elviselhetlen adókat behozva, elvégre a királyválasztást, ezen aranyszabadságot, melyet az ország századok óta gyakorolt, eltörölvén, megijesztvén a tényezőket, örökös királysággá változtatták, és uralmok megerősítésére a nagy Jeruzsálem! András király törvényeit, mely a nemesség szabadságait megörökítette, mely a nemzet szabadságával össze van fűzve, melyek

a nemeseknek a királyok ellenében szabad ellenállási szabadságot biztosítottak, a főurak gyalázatos beleegyezésével, saját uralma érdekében eltörülte. Daczára azonban annak, hogy a királyválasztási jog és ellentállási szabadság kivételével az ország többi törvényeinek megtartására megesküdütt, méltán és kétségkívül panaszkodhatunk, hogy megvetve az ország panaszait, alkotmányunk minden jogait dühösen megsértette. Fájdalmasan sért bennünket az, hogy hős nemzetünket, mely az egész keresztyénséget hosszú ideig rendkívüli fáradsággal, pénz- és véráldozatokkal megvédte, katonai méltóságatul megfosztotta, és azokat a magyar vitézség gunyjára és megvetésével (az ország határozott törvényei daczára, és pedig a királyi oklevél IV., az 1658: 1., 1608: 10., 11., 1659: 38. ellenében) annyira idegeneknek adta, elannyira, hogy alig van magyar várparancsnok, ez által az emelkedés lehetősége megszűnt, a honfi saját hazájában száműzött, és az idegen jármát huzza (ki képes ezt elviselni?), és ezért jogosan panaszkodhatunk. A kormányrendszer megváltoztatása teljes zavart idézett elő, az udvari tanács az ország minden ügyeit önkényesen kezeli, kezeli az ország minden közügyeit, a karloviczi béke bizonyosága szerint a főrendek mellőzésével, és határoznak rólunk, nélkülünk (mit tiltanak hazai törvényeink, nevezetesen a királyi diploma III., az 1681: IV., 1655:50., 1659: XIV.). Ki nem ösmeri a császári kincstár kényuralmát? Égig hatnak a siralmas panaszok, az istentől boszut esdekelnek az özvegyek és árvák. Megborzad lelkünk a zsarnok által követelt neoaquistica megemlézésénél is,

mely a megyékhez adott rendelet szerint az ország minden törvényeivel ellenkezik, mely a lelkiismerettel semmikép sem összeegyeztethető. Ezen mammonszerű, különböző ürügyök alatt alkalmazott, a királyi esküvel ellentétes szerzemény! mód mennyi kárt okozott, bizonyítja az, hogy az ország része törvényes tulajdonosaitól elvétellett, és a haza érdemes fiainak mellőzésével idegeneknek adományoztatott (mi ellenkezik II. András XXVL, Ulászló X. decretumával és az 1599: 31. törvényekkel). Valóban semmi sem volt méltatlanabb, az osztrákoktól a nemzetet inkább semmi sem idegenítette el, az igazsággal inkább semmi sem ellenkezett jobban, mint a százados birtokoknak, melyeket még a török sem bántott, a törökök kiűzésének ürügye alatti kifosztása, és azoknak járomba fogása, kik magukat és birtokaikat mindeddig hősiiesen, rendkívüli költséggel és véres áldozatokkal megvédelmezték. Nem használt ez ellen sem a jog, sem a kérelem. Sőt inkább a világi és egyházi rendek, a nemzeti jogok ellenére szép örökeikből idézés és Ítélet nélkül kizárattak, nem lehet ennél fogva ezt másnak tekinteni, mint a nemesség eltörlésére ezélező összeesküvésnek. A megyék nyakára tolt biztosságok a szabadság elleni merényleteket nyíltan megkezdték; megszabták a költségeket, meg a visszaváltási árakat. Bár ezen eljárást az ország világos törvényei, és pedig az osztrák királyok hitlevelei által megerősített törvények: az 1603:12., 1618:14., 1638: 26., 1649:41. komolyan tiltanák, mindezek mellett a nemesség gunyjára, a nemesek az 1636: 41., a királyi hitlevél 1659: 1. feltétele ellenére, az országon kívüli törvény-

székek elé idéztettek okmányaik előmutatására és jogaik igazolására, mely sokszor a per tárgya értékét felülmúló költségeket okozott és miután ezen ügyekben a bécsi kincstár az 1681:33. törvény ellen mint bíró és felperes működött, a felek majd káros cserékre kény szeri tettek, majd mellőzve a hazai bírakat és törvényeket, a királyi ügyész kívánságára elmarasztaltak, a honfiak vagyonát német idegenek örökölték és mindég azon szomorú ítéletet hallottuk: régi birtokosok költözködjetek. Nyögnek a dicső királyaink által kiváltságéit kunok és jászok is, a német rend szokatlan uralmának alávetve, uraik jármátul nem szabadulhatnak. Nyög a jogaibul kifosztott országos kincstár és jogainak a császári kincstár általi elvételét panasolja, és jogosan panaszkodik, mert az 1622:18., 1622:96., és 1681:13. nyíltan kizárja a magyar kincstárnak az udvartuli függését, és csak a kölcsönös levelezést engedi meg. De meg Isten szolgálói is panaszkodnak az udvari kincstár gonosz fősvénysége ellen, mely, bár az Isten jósága kimerithetlen mennyiséggel látta el az országot. a só árát oly magasra emelte, hogy ma már az ország nagy része elszegényedve sótalan kenyeret eszik; a lakosoknak ezen jótéteménytülí megfosztása pedig a legnagyobb gonoszság. Elhallgassuk-e a korona jószágainak eladását, melyet II. Ulászló VII. decre-tuma határozottan tilt, elhallgassuk-e a harminczadok megkettőzését, a kibérlett egyedáruságokat, ne panaszoljuk-e el az adók elviselhetlcn végrehajtását? Mily nagy és keserves a mi panaszunk 1 A császári kormány az adó feletti rendelkezést magához ragadva,

az országra milliókra menő rendkívüli nagy adót vetett ki, bár az adót Mátyás II., III. és Ulászló V. decretuma szerint csak az ország gyűlése határozhatja meg, ez annyira tönkre tette az országot, hogy ma, kedves virágzó gazdag hazánknak csak árnyéka van. Resteljük elmondani, hogy a szegény kimerült népből kétségbeesésükben némelyek magukat megölték, mások török szolgálatba léptek, többen feleségeiket az adóvégrehajtóknál és gyermekeiket a törököknél tették zálogba. Szabad nép ily kegyetlen szolgálatot nem tűrhet. A népnek a félhold uralma alatt jobb sorsa volt, be van bizonyítva, hogy az osztrákok egy évi erőszakos kicsikarásai és az erőszakos fizetések sokkal többet tesznek, mint a mennyit a törököknek 50 év alatt fizettünk. Az osztrákok iszonyú önkénye egyenlően kegyetlenkedett az ország minden osztálya ellen. Az adó egyenlően sújtotta a főpapságot, főrendeket, nemességet és városi polgárokat, és daczára annak, hogy az adó megszüntetését megígérték, az adót nemcsak meg nem szüntették, de sőt inkább naponta minden ürügy alatt emelik, új közvetett adókat hoztak be, a katonai végrehajtások uralkodnak, tömlöczök és botozások alkalmaztatnak, a hallgatag sóhajok növekednek, a szabadok leigázásának szándoka kétségkívül!. És még a rendes, országos törvényszékek, melyek a királyi hitlevelek és törvényeink szerint évenként megtartattak, részint eltöröltettek, a nyolezados törvényszékek pedig fől század alatt sem tartattak meg, mindez az ország veszedelmét idézendő elő. Mindez a zavarok magyát vetette el, a törvények kijátszatnak,

a perek megújítatnak, a ragadozás folytonos, a hatalmasok önkénye növekedett, az árvák elnyomatva, az özvegyek kifosztatnak, a lakosoknak jogaik használata meg nem engedtetik, a kért törvényszékeket sem könnyen engedik, minden zavarban, az igazság száműzve van. Ehhez járul a vallás megzavarása. A vallásügyi zavart az osztrákok régen gyakorolják, bár ezt törvényeink tiltják, de teszik ezt azért, hogy a szabadságot kijátszhasál^, mint ezt a csehek példája is bizonyítja. A folyók hullámzanak, a patakok folynak, a főurakat megosztva, a vallás színe alatt elvetik az egyenetlenség magvát, ez által az erők elgyengülnek, az ország hanyatlik. Sokan panaszkodnak, hogy a templomokban idegen nyelven papolnak; az idegen egyháziak kinevezése ellenkezik az 1681: 27. törvénnyel, az idegenek csak a nagy jövedelmek után vágnak, hanyagok és a magyarok szellemi haladásával nem gondolnak. Az ország törvényei eltiporvák, az osztrák gonoszság uralkodik, a régi országgyűlések aranszabadsága helyét az udvari tanács foglalja el. Ha az alap összedől reménylhetünk-e új építményt? A zsarnokságnak legerősebb bizonyítéka, az országnak a szabadtanácskozástuli megfosztása. Nevekedett ez által a bitorlás bátorsága, és a mit a tanácsban határoztak, azt a lenyügözöttek törvényerejűnek tekintették. Az igazságos bírónak el kell ismerni, hogy csak kényuralom lehető ott, hol az országgyűlés helyét korlátlanul rendelkező kormányhatóság foglalja el. De minek foglalozunk többé ezekkel? Az osztrákok nyíltan jellemezték ezen kormányzás szándokát, midőn 4 évvel ezelőtt

törvényeink ellenére idegen földre összehíván az ország főrendeit, a haza szabadságának eltörlésére, következőket kívánták: az adó az említett, országgyűlésnek képzelt gyűlés által határozassék el, a kisebb nemesség paraszttá tétessék, a főbb nemesség jogai erősebben korlátoztassanak (mely ellenkezik az ország azon sarkalatos törvényeivel, melyek a karok- és rendeknek egyenlőségét biztosítják, mely szerint minden nemes egyenlő lévén, nagyobb és kisebb nemes nincs), a magyar törvénykezés helyett az osztrák perrend alkalmaztassák. Válgjon megegyezik-e ez a királyi hitlevelek szentségével? Itt volt az örökösödés utjának elkészítésére az eperjesi mézszárlás. Gyászolnak az özvegyek és a szüleiktől megfosztott árvák, a főbb Gabiusok fejei elhulltak, a sok ártatlanul kiontott vér Ábellel az eget is megrendíti. Es az osztrák kegyetlenség még most sem szűnt meg, vérszomja most sem pihen. Kényuralmi kéje az én és 82 főbb nemes vére szomjazott. Szabad fejedelmek örököse, az országban elvonulva élttem, a haza romlását könnyező szemekkel szemléltem. Es midőn nyugodt lelkiismerettel távol hittem a veszélyt, és semmi rosszat sem gyaníthattam, ime az osztrák fők, az ország főrendei megsemmisítése céljából, mellőzve a szokásos idézést, az 1613:34. ellenére, semmit nem sejtve elfogattunk, és nem tekintve személyünk méltóságát, szigorú őrizet alatt szoros börtönbe zártattunk. Borzadva gondol lelkünk azon sok rosszra, melyet az osztrák kegyetlenség a világ tudtára, Isten bizonyága szerint az ártatlanokat sújtotta. Felsőrsérettel vádoltattunk, bérencz, hamis tanukat állítottak

fel ellenünk, fogolytársainknak jutalmat ígértek, leveleinket csalárdul magyarázták, a törvény rendje megváltoztatásával, a hazai rendes törvényszéket mellőzve, számos törvényeink ellenére kinevezett bíróságot alkottak. Mit tehattünk, midőn törvényeink nyíltan szétromboltattak, midőn életünk után ily dühösen leselkedtek? Az Isten jósága, mint Dánielt a dühös oroszán karmai közül, csodálatosan kimentett szörnyű fogságunkból, és biztos kikötőbe vezérelt. Távollétünk alatt gonoszul elítéltek, és pedig ez ítélet annyira tökéletlen és hamis, hogy a rosszakaratot és gonoszságot a gondos vizsgáló azonnal heláthatja. Bizonyítja ezt az ítélet azon szakasza, mely azt mondja, hogy Austria fejedelme ellenünk nem is köteleztetek volna bíróságot állítani. Tehát őt a törvények nem kötelezik. Határozottan tiltakoznak ez ellen törvényeink és a királyi hitlevelek; az 1536:41., 1687:VL, a hármaskönyv 2:5. azt mondják, hogy a királyok magyar nemest a törvény rende mellőzésével el nem ítélnének. Ezen ítéletnek egy másik pontjában azomban nem pirultak azt mondani, hogy a per ellenünk a királyi ügyész által indított. Fejünk a veszélytől hazánk törvényei által biztosítva lévén, csakis a szokásos igazságszolgáltatást kértük (mint azt császári felségéhez irt levelünk másolata bizonyítja), a rosszul hangolt fejedelmet azomban a törvények nem puhiták meg, bár az 1687: VI. azt mondja: ha ezentúl a nemes hűtlenséget követne el, ellenében a hűtlenség! törvények szerint kell eljárni, ez azomban a jelen esetben annyira nem követtetett, hogy a diploma ellenére illetéktelen idegen

törvényszék és idegen törvények alkalmaztattak ellenünk. A rosszakaratnak különben legvilágosabb bizonyítéka az, hogy hasonlóan vádolt fogolytársaimat felmentették és haza bocsájtották. Száműzve van ott az igazság, hol azt az elfogultság dühe uralja. Az osztrák uralom nagyravágyásának hajói lengjenek ezentúl is kifeszített vitorlával; míg végre a mi nyomorainkon dőzsölőket az igazságos Isten bosszúálló charibdise elsülyesztendi. Az isteni kegyelem, miután megengedte azt, hogy a szabadok a tervezett háláltál megmenekültek, miután a többi keresztyén fejedelmek kegyeiből az ország belsejébe nyomultunk, és akaratóbul az igazak vezényletét átvettük, nem akarja, hogy ezen szabad ország továbbá is az osztrákok által kiraboltassák. A magyarok természete a gyalázatot nem tűri, és a szabadon született szabad polgárok a szolgaságot a halálnál súlyosabbnak tartják. A keresztyén világ ezekből lássa fegyverfogásunk okát, ezek után ítélje meg igazságosan az ősi szabadságaink ellen leselkedő osztrák uralkodóházat, és vegye szívére, segítse és támogassa szabadságaiban jogtalanul megcsönkített nemzetünket. Mi (miután a hitlevelek ismételt megsértőinek hinni nem lehet) édes hazánknak, mely mindnyájunk közös kincse, vagyonúkat és minden csepp vérünket feláldozzuk, és Isten, minden szentek és a keresztyén világ előtt tiszta lelkiismerettel kijelentjük, hogy a fegyverfogásra nem uralmi vágy, nem dicsőség- és haszonvágy indítottak. Istenhez ragaszkodva, küzdend érettünk az ég és a lesújtott nemzetnek bűneit megbocsájtja, és midőn e sok nyomor közt az igaz ügy sajkáját a nagy tengerre

eresztjük, azt hatalmas segélyével a régi boldogság révébe vezérlendi, és a régi gonoszságot legyőzi.

Kelt munkácsi uradalmi táborunkban 1703-ik évi junius hó 7-én.

V. Ferdinand kiáltványai.

I.

Mi első Ferdinánd stb.

Kimondottuk 1848. September 22-én kelt manifestumunkban azon szándékainkat, melyek bennünket a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink tekintetében vezérlőnek, és az okokra reá mutattunk, melyek ez ország szomorú állapotát, szorongattatásait és szenvedéseit okozták.

A magyar országgyűlés folyamatának egész ideje alatt aimak czáfolhatlan bizonyságául szolgált, hogy az ország javát nem képes előmozdítani; minthogy magát összejövetelük óta, mindég egy pártos felekezet által vezettette, és mint vak eszköz csupán arra használtatta, hogy a törvények értelmét elcsavarja, a koronának fentartott jogokat megrövidítse, és a népeink mindnyájának javára olyannyira szükséges egyetértést Magyarország és a mi örökös tartományaink között megtágítsa. Mindig azon igyekezett, hogy azon kötelezettségeket, melyek bennünket egyrészt mint austriai császárt, másrészt mint magyar királyt illet-

nek, kötelességeket, melyek nekünk egyenlő mértékben szentek, mesterséges összeütközésbe hozza.

Azalatt, míg az ország kincsének elpazarlását és semmit sem tett, hogy ezen rossznak gátat vessen, egyszersmind, a pénzbeli állapotra nézve olyan törvényjavaslatot fogadott el, melylyel az általa szándékba vett mértéktelen papirospénz kibocsájtása miatt szükségképen az előbbi esztendő szomorú pénzzavarait és következéseit maga után húzta volna. Egy ujonczállítási törvényjavaslatot terjesztett fel nekünk, mely egymástul elválasztani akarta azon hadsereget, melynek katonái mindég mint vitéz harczársak, testvéri összhangzásban vívtak, és kiknek egész hadseregünk szerkezetének egységében alakuló egyetértésén minden, következésképen a mi magyar koronánkhoz tartozó országainknak belső és külső ellenségek ellen való biztossága legfőképen nyugszik. Végre Horvátország bé* kítését az országgyűlés egész figyelmen kívül hagyta és egynémely ki nem elégítő lépést már csak akkor tett, mikor a horvátországi bán azon seregekkel, melyeket vezérel, hosszabb időköz után Magyarország határát általlépte.

Sokáig nem akartunk azon reménységrül, hogy végre a törvényesség és jogtisztelet ösvényt törend magának, lemondani, és mindamellet, hogy az országgyűlés bátorkodott végzéseit a papirospénz és ujonczállítás iránt a mi királyi szentesítésünk nélkül, következésképen törvénytelenül végrehajtásba vezetni, és egyéb törvénytelen intézkedései mellett az ország gyűlésének, azon reménység éltetett bennünket, hogy a

törvényesség szelleme győzend. Midőn azonban a mi seregeink, zászlóik és ezredeik Önkénytes elhagyására, és így hitszegésre és szökésre csábítottak, és ezen végzés valóban végrehajtatott és azok által meg nem gátoltatott, kiknek kötelesség szerint a törvények és rend őrzőinek kellett volna lenniök, midőn azon veszedelmet láttuk, melynek a kedélyek ingerültsége mellett és minden fegyelemnek megszűnése által az országra származni kellett és a horvátországi bánnal való összeütközés mindig fenyegetőbbé lett s az ugyanazon koronához tartozó polgárok, az ugyanazon uralkodó seregei közötti harcznak veszedelme mindig világosabban előtűnt, ekkor tábornagy-helytartónkat, gróf Lamberg Ferenczet, a ki nekünk és a hazának mindig híven szolgált, bizodalmunkat teljes mértékben megérdemelte, és választásunknak úgy nemes tulajdonságai, mint azon különös környülállás által lett ajánlatos, mert született magyar és magyar földbirtokos volt, minden szükséges felhatalmazásokkal felruházva, mint közbenjárót oda küldöttük, hol a harcz kiütéssel fenyegetett.

A magyar ministerium ezalatt feloszlott, a korona felelős tanácsosai állásukkal felhagytak, az ország nádorispánja leköszönt. Mindamellett, ámbátor az események gyors behatást parancsoltak, meg kívántuk az alkotmányos formákat és törvényeket tartani és gróf Batthyány Lajost, ki ideiglenesen még akkor a miniszteri ügyeket folytatta, utasítottuk, hogy az általunk aláírott, gróf Lamberg kiküldését illető manifestumot ellenjegyzésével felruházza.

Azonban az országgyűlésnek képviselő-testülete, anélkül, hogy magának a dolgok állásáról tudomást szerzett, a nélkül, hogy a történetesen akkor Pestről távollevő miniszternek, gróf Batthyánynak visszajöttét bevárta volna, a nélkül, hogy az események sürgetőségét tekintené, és meg nem emlékezve azon körülményekre, hogy a horvátországi bán ellen folyó esztendei június 10-én kiadott manifestumnak, melyen a minis-
téri ellenjegyzés hasonlóképp hiányzott, mindig törvényes hatályosságot tulajdonított, az említett, Kossuth Lajos által vezérlett felekezet ösztönzéséből, egy végzést hozott, mely gróf Lambergét a közneheztelésnek általadván, azon férfiúnak és a mi királyi biztosunknak meggyilkolását vonta maga után, kit még a vérontás megelőzésére, a polgárháború meggátolására küldöttünk.

Egy kötelességfelejtett gyülekezet bűnös gyengeségét és vakságát, a szándékosan feluszított népsepredek dühösségének utálatra méltó kitörése nyomon követte; a képviselők testületének törvénytelen és képmutató végzésére azoknak cselekvése tette fel a koronát, kik elég gyávák és kegyetlenek egyszersmind, a békekesség követjét megölni.

A jó rendnek minden kötelékei közel vannak Magyarországon a tökéletes elszakadáshoz. Egy kis felekezet vakmerősködik magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényes jussaival, közromlást okozó törekedéseinek leküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonosítani. Nincs eszköz, melyet e pártos felekezet elég rossznak

tartana, hogy önhaszonkereső és áruló céljait elérhesse. A képmutatás, hazugság és ámítás minden formáit kimerítette, hogy azon belevágásokat a mi jussainkba, melyeket magának engedett, az elmellőzhetetlen szükségnek fátyolával befedje, azon árulást, melyet a haza legszentebb érdekei ellen folyvást elkövet, a ragaszkodás és hiveség csalfa színével körülvegye, és a zsarnokságot, melyet gyakorol, azon veszedelemnek hazug ál fkával, melyben állítólag a haza létezik, valószínűségben pedig éppen ezen pártos felekezet által hozatott, — eltakarja.

Mint következése ezen gyalázatos ármánykodásoknak, egy oly harcz fenyeget kitöréssel, melynek bár-hogy forduljon, nagy szerencsétlenséget kell hoznia az országra. Már keresi a pártgyűlölség áldozatait, hogy rajtok a haza megfertőztek nevében boszuját tölthesse, minden neme a személyes szabadságnak, politikai jogok védelmének színe alatt elnyomattatik. Az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni és a személy és birtok minden biztosságát megsemmisíteni.

A dolgoknak ezen állapotában, mely szívünket a legmélyebb fájdalommal betölti, azon meggyőződésnek kellett bennünk támadni, hogy Magyarországon a valódi szabadság, a törvényesség és rend ellen egy oly háború létezik, melynek végét vetni a béke rendszerinti eszközeivel lehetetlen. Mi ennek következtében, minekutána az általunk kiküldött közbenjáró megöletett, f. é. február 3-án kelt leiratunk által a magyar országgyűlés kártékony munkásságának véget

vetni és azt feloszlatni elhatároztuk; továbbá minden Magyarországon, Erdélyben, Horvát- és Tórországon és a katonai végvidékekben álló seregeinknek egy főparancsnokot nevezünk ki azon czállal, hogy a megkivántató fegyveres hatalom segítségével, az egy pártos felekezet által előidézett törvénytelen állapotnak vége vessék, a polgárháború megszüntetessék és a belső békességnek visszaállítása által az alkotmányos szabadság állandó felépítése, a rendnek és minden felőli biztosságnak erős alapján lehetővé tétessék. Ezeknél azon meggyőződés által vezéreltünk, hogy átalellenében azon szerencsétlenségnek, melylyel ezen pártos felekezet a közös hazát fenyegeti, mindenek előtt szükséges a rendet és azon békességes állapotot visszaállítani, mely nélkül egy mindenfelől kielégítő és tartósságot Ígérő kiegyenlítése a különféle kérések, kívánságok és követeléseknek, alkotmányos utón lehetetlen.

Az említett október 3-iki leirat kibocsátása óta méltó megütközéssel értettük, hogy a magyar országgyűlés eléggé kötelességet felejtett volt, az egyszer választott ösvényt követni, és közkárt okozó munkásságát folytatni. Igazgatva és elnyomva az említett pártos felekezet által, további törvénytelen végzéseket hozott, és további belevágásokat a mi jussainkba engedett meg magának, és a végrehajtó hatalom hatáskörét bitorolva, egy választmányt nevezett ki, mely csak egy törvényes kormányt illethet, vakmerően magának tulajdonítja és önkényes munkásságát egészen a legnyilvánosabb zsarnokságig kiterjeszti. Itt meg nem állapodván, bátorzkodott intézkedni, hogy királyi

szavunk népeinkhez el ne juthasson, és megkísértette örökös tartományaink nem magyar részeinek lakosságát öröklött uralkodójuk elleni ellenállásra felingerelni. Végre, hogy kártékony munkásságának mértékét betöltse, félre vezetve és megrémítve az említett pártos felekezet által, annyira ment, a mi magyar seregeinket ellenséges berontásra a mi örökös austriai tartományainkba, felszabadítani és felhívni.

Ezeket tekintetbe vevén, akarjuk, hogy a magyar koronához tartozó, minden nyelvű es származású népeink arról értesíttessenek, a mit mi királyi jussaink és kötelességeink érzetében tenni szándékolunk. Tudomásukra adjuk és kinyilatkoztatjuk tehát nekik ezennel, hogy szándékunk oda megyen, népeinknek a békesség, rend és ebből származó közjóit áldásai között azon szabadság teljes élvezetét állandóan biztosítani, mely egy felekezet hazaáruló ármányoskodása következtében mostan köznyomorusággá lön átalváltoztatva.

Nálunk minden nemzetiség oltalomra és mibennünk békés kifejlődésének gondos ápolójára talált. Ezen irányzatot fogjuk mindig követni és sohasem tűrni, hogy egy nemzetiség a másikat elnyomja. Mindnyájoknak egyenlő feljogosítása a mi célunk, melyet a rendelkezésünkre álló eszközökkel a mi magyar koronánkhoz tartozó országainkban is, az alkotmányos törvények alapján elérni akarunk. A mi különösen a magyar nemzetiséget illeti, tanúja uralkodásunknak egész időszaka azon gondnak, melyet gyarapulására fordítottunk. Soha sem fogja őt a mi részünkről veszedelem fenyegetni s a felelősség azon veszélyekért, melyek azt egy min-

dennel, a mi körülötte van, megkezdett harcznak következésében érhetik, csupán szinlett barátjainak esztelenségét, elbizottságát illetheti. Hangosan nyilatkoztatjuk ki, hogy a magyar nemzetiség fenállásának és gyarapodásának biztos kezességét az austriai császárban és népei mindnyájának békés egyesülésében egy összehangzó nagy és hatalmas egézsze, mindig feltalálhatja.

Azon engedmények, melyeket a földmivelő népnek törvény utján, az e folyó esztendő április 11-én berekesztett országgyűlése alkalmatosságával a jobbágyi állapotok tekintetében adtunk, szentek legyenek. Semmi oldalról sem szándékoltatik ezen engedmények megszorítása, és nem is fog szándékoltatni. Mindenesetre a mi alattvalóink, a mi erős akaratumban és királyi hatalmunkban, mindazon oltalomra fognak találni, melyet dicső emlékezetű elődeinknél elnyomás és önkényes bánásmód ellen, bárhonnét jött legyen is az, mindig találtak.

Ezek folytában a jelen királyi szózat, mint utolsó felszólítás intéztetik mindazokhoz, a kik magukat az említett pártos felekezet által elámittatták, hogy kötelességükhöz a király és haza iránt halasztás nélkül térjenek vissza és minden összeköttetésről az ország említett ellenségeivel mondjanak le. Ezen reménységben kimondjuk azon királyi szándékunkat, hogy az elcsábitottakat az elcsábitóktól kegyelmesen megkülönböztetendjük azalatt míg erősen el vagyunk határozva ezen utóbbiak ellen azon szigorúságot alkalmaztatni, a melyet érdemelnek s a melyet a közjóra és jövendő biztosítására való tekintet mellözhetlenül kiszabnak.

Végezetül parancsoljak, hogy 22. és 25. szeptemberről kiadott manifestumaink újra nyomtatásban adassanak és a népességeknek a divatozó nyelvekben a jelenvalónak kíséretében azonnal tudomására adassanak.

Kelt Olmützben, október 20-án, az Ur 1848., uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében.

Ferdinánd s. k.

II.

Mi első Ferdinánd stb.

Tetszett a mindenható Istennek azon időszakot, mely a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink alkotmányos szabadságaink nevezetes kiterjesztését jegyezi, a mi uralkodásunknak korába helyzetni. A legatyaibb szándék vezette a mi készségünket, midőn ezen esztendő martins és április hónapjaiban a magyar országgyűlésnek kívánságait megadtuk.

Már előbbi manifestumainkban a legfájdalmasabb szívvel megemlítettük, milyen bűnös visszaélést űzött egy vakmerő felekezet a mi engedményeinkkel. Egy rövid félesztendő lefolyásában ő általa az ország a féktelenség szélére hozatott. A polgári háború dühösködik es mindazon módoknak sikere, melyeket mi annak meggátlására alkalmaztatni akartunk, ezen felekezet erőszakoskodásai által megcsommisított. Ez minden alkalmatosságot tudott használni, hogy az austriai birodalom állásának és hatalmának kárt tegyen, és annak biztosságát veszélynek kitegye. Ez nem szégyelte magát a mi seregeinket a leggyalázatosabb esz-

közök alkalmaztatásával, hitszegésre elcsábítani, és elszökésre rávenni, és a kinyert engedményeket csupán azon célra használta, hogy Magyarország elszakasztásának az összes birodalom kapcsolatától útját elkészítse, a míg a mi szándékunknak azok adásánál ellenkezőleg annak erősítése volt alapja.

De nem szorította munkásságát az említett felekezet az ilyen megutálásra méltó cselekedetekre. Midőn a mi székvárosunkban Bécsben az elmúlt hónapnak első napjaiban egy nyílt lázadás kiütött, és midőn egy gyilkos csoport fellázítva a társasági rend ellenségeitől, egyet leghívebb szolgálaink közül, a mi ausztriai hadminiszterünket, gróf Lamberget megölte és egy része a félrevezetett és megvakított bécsi népességnek, a mi általunk jussaink és kötelességeink ismeretében tett intézkedéseknek fegyveres ellentállást ellene szegezni merészlett, ekkor végtére azon szövetség, melyet különféle országok lázítól a törvényes szabadság és rend felfordítására kötöttek, napfényre derült. Az említett felekezet sietséggel ragadta meg az alkalmatosságot a lázadóknak segítségére jönni, módot talált a mi magyar seregeinket fegyveres beütésre a mi örökös tartományainkba reábirni és vakmerő volt egészen fő- és székvárosunk falai alá nyomulni. A fővezér célirányos intézkedései és a mi seregünk megpróbált vitézsége megsemmisítették a bűnös szándéknak: a bécsi lázadóknak az időközben kötött moghódolási egyesség megtörését és az ellentállás folytatását lehetővé tenni, elkerülését. A magyar lázadók visszaverését nyomon követte Bécs városának teljes bevételre és meghódolása.

Ezen történetek mindeneknek előtte azon elmelőlőzhetetlen kötelességet szabják nekünk ki: a belső békességet a mi birodalmainkba visszazállítani és a pártütést mindenütt, ahol az mutatkoznék, a fegyver erejével löverni. Ezen utasítással küldöttük el október 16-iki elhatározásunk által, mint a mi seregeink fővezérét és tábornagyunkat, herczeg Windischgrätz Alfrédet a bécsi pártütés ellen, kineveztük minden seregeink főparancsnokának, azoknak kivételével, melyek Olaszországban gróf Radetzky tábornagy alatt állanak, felruháztuk őt a megkívántató teljes hatalmazásokkal és küldjük hasonlókép a magyar pártütés levivására. Ezt minden a magyar koronához tartozó országainknak tudtára adjuk és meghagyjuk ezen országokban álló seregeinknek, hogy halasztás nélkül a mi általunk nevezett fővezér parancsolatja alá helyeztessék magukat.

Mi elvárjuk a haza minden hű fiaitól, hogy a mi rendkívüli környülállások által kiszabott intézkedéseinket erejük szerint előmozdítani és a közös hazának a féktelenség és a polgári háború szörnyűségeitől megmentésében, a különféle nemzetiségek testvéri egyetértése visszaállítására vezető legfőbb eszközt fogják találni.

Hónapoktól fogva kénytelen egy nagy része népeinknek mindennemű szorongattatásokat és nyomásokat eltűrni azon kártékony munkásság következtében, melyet az említett felekezet követett. Az ujonczoknak önkényes kiállítása, a népfelkelésnek felhívása, papiros pénznek törvénytelen kibocsátása, számtalan katonai szállításokat és beszállásolásokat, egy rendkívüli és tör-

vénytelen nemzetőrség! szolgálatot, a pénzbeli állapot összezavarását, a kereskedés és becsületes kenyérekereset megakadását, önkényes terhek kivetését, virágzó tájékok feldulását, a polgárháború minden iszonyatosságát és a mi a legszörnyűbb, nem igazolható feláldozását számos emberéletnek, hozta magával.

Rendíthetlen akaratunk minden módokkal, melyeket nekünk császári királyi hatalmunk és tisztünk rendelkezésünkre adott, azon lenni, hogy a magyar királyi koronához tartozó népeink ezen keserves állapotból megmentessenek. Reméljük, hogy a mindenható Isten segítségével az alkotmányos szabadságot a jó rend erős alapjára állandóan felépíthetjük és azon politikai kapcsolatot, mely Afagyarországot az Összes birodalomhoz köti — ezen kapcsolatot a viszonylagos haszonnak, oltalomnak és minden oldalú szükségnek, három százados állandósággal szentesítve — minden népeink mindnyájának jóvolta által megkívánt biztosításaival a tartósságnak felruházhatjuk.

Elvárjuk a kész engedelmességet a törvényes eljárások iránt, valamint a legpontosabb tiszteletben tartását minden polgár személy- és vagyonbeli biztonságának és kárhozhatunk minden vénytelen belevágást az egyesek jussaiba, bármily szín alatt történjék az. Mindenkit felszólítunk a legkeményebb törvényes büntetés terhe alatt, hogy minden cselekvéstől, mely az ország békességét továbbra zavarhatná, tartózkodjék. Ezennel parancsoljuk, hogy minden további kibocsátása a papiospénznek mindjárt szűnjék meg és arra utasítjuk minden törvényhatóságokat és felsősége-

két, hogy a toborzásokat, úgy a népfelkelésnek felhívását, a nemzetőrségnek hadiszolgálatra alkalmaztatását azonnal megszüntessék és a mi seregeinknek, úgy azoknak, melyek az országban vannak, valamint azoknak, melyek a rend visszaállítására oda vannak rendeltetve, illendő ellátásáról a fennálló rendeletek szerint gondoskodjanak.

Egyszersmind ujonan, általunk nem szentesített, és a mi kimondott királyi szándékainkkal ellenkezésben álló végzéseit az október 3-án kelt leiratunk által felosztatott Magyarország gyűlésének és az ő eszközeinek mostanra és a jövőre törvényteleneknek, erőtelenségeknek és semmiknek nyilatkoztatjuk — egyszersmind az ilyen végzések végrehajtóit mostantól kezdve minden következhctésekért személyesen felelősséggel tartozóknak nyilatkoztatjuk és teszszük, és parancsoljuk minden hatóságoknak, {elsőségeknek s minden jobbágyainknak külömbség nélkül, hogy azok végrehajtásától és abban való részvételtől tartózkodjanak.

Továbbá Kossuth Lajost és az általa támogatott lázadásnak részeseit pártütőknek és hazaárulóknak nyilatkoztatjuk ki és parancsoljuk, hogy azok a megérdemlett fenyítés alá vettessenek, egyszersmind azok akik ezen pártütésnek engedelmeskednek vagy akármi-kép segédkezet nyújtanak, a legszigorúbb büntetés alá vettessenek.

Bizodalmasan elvárjuk, hogy a haza minden barátai egyesülni, minden hatóságok és jó polgárok ájulások- és tehetetlenségökbül ki fognak lépni, hogy mindeneknek előtte azon kárhozatos szövetséget, melyet

a féktelenség a zsarnoksággal a többször megemlített felekezet Ösztönzéséből, a hazugságnak, képmutatásnak és ámításnak alapján kötöttek, megsemmisítsék; azután pedig azon szívünknek oly annyira óhajtott pillanatot előidézzük, a mikor a rend, az ország békességének visszaállítása után, a mi általunk rendelt rendkívüli rendelkezésektől a közbátorság veszélyeztetése nélkül eltérni lehetend.

Ezen célbul parancsoljuk minden néven nevezendő előljáráóságoknak a mi fenntebb említett országainkban, hogy a rend visszaállítására és a pártütés levivására kiküldött, s a mi teljes felhatalmazásunkkal ellátott tábornagyunk iránt annál bizonyosabban feltétlen engedelmességgel legyenek, mert különben másképen cselekedendők az ellenállás kimaradhatlan következéseit csupán maguknak fogják tulajdoníthatni.

Kelt Olmützben, november hó 6-án 1848., uralkodásunk 14-ik esztendejében.

Ferdinánd s. k.